

**VISNYK
OF THE LVIV
UNIVERSITY**

**ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

SERIES ECONOMICS

СЕРІЯ ЕКОНОМІЧНА

Issue 69

Випуск 69

Scientific Journal

Збірник наукових праць

Published 1–2 issues per year

Виходить 1–2 рази на рік

Published since 1968

Видається з 1968 року

Ivan Franko
National University of Lviv

Львівський національний
університет імені Івана Франка

2025

Друкується за ухвалою Вченої Ради
Львівського національного університету
імені Івана Франка
Протокол № 1/12 від 23.12.2025 р.

Ресстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1877
від 30.05.2024 р. Ідентифікатор медіа R30-04894.

«Вісник Львівського університету. Серія економічна» входить до Переліку наукових фахових видань категорії «Б» у галузі економічних наук за такими спеціальностями: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг; 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність (Наказ МОН України від 02 липня 2020 року № 886. Додаток 4).

Вісник публікує статті, які містять нові оригінальні результати дослідження актуальних питань розвитку фундаментальної економічної науки, вітчизняної та світової економіки, застосування кількісних методів та інформаційних технологій у цифровій економіці, інноваційних напрямів розвитку обліку та оподаткування, менеджменту, маркетингу, а також результати міждисциплінарних досліджень у галузях економіки, права, екології та інших наук.

The journal publishes articles with new original research results on current issues of domestic and world economy, application of quantitative methods and digital technologies in contemporary economy, innovative areas of accounting and taxation, management, marketing, and interdisciplinary studies in the fields of economics, law, ecology and other sciences.

Редакційна колегія: д-р екон. наук, проф. **О. С. Гринькевич** (головний редактор); проф., д-р екон. наук, проф. **С. М. Панчишин** (заступник головного редактора); канд. екон. наук, проф. **Р. В. Михайлишин** (заступник головного редактора); канд. екон. наук, доц. **В. Б. Буняк** (відповідальний секретар); д-р екон. наук, проф. **Д. В. Ванькович**; д-р екон. наук, проф. **О. З. Ватаманюк**; д-р екон., проф. **М. Вірен** (Фінляндія); д-р екон. наук, проф. **В. М. Вовк**; канд. екон. наук, проф. **І. В. Грабинська**; проф. **Д. Грей** (США); д-р екон. наук, проф. **Л. С. Гринів**; канд. екон. наук, доц. **С. Я. Касян**; д-р екон., проф. **В. Квашицікі** (Польща); д-р екон. наук, проф. **М. В. Кічурчак**; д-р екон. наук, проф. **О. М. Ковалюк**; д-р екон. наук, проф. **М. І. Крупка**; д-р екон. наук, проф. **Б. В. Кульчицький**; д-р екон. наук, проф. **М. І. Кульчицький**; д-р екон. наук, проф. **О. О. Кундицький**; д-р екон. наук, проф. **С. М. Лобозинська**; д-р екон. наук, проф. **Є. Й. Майовець**; канд. екон. наук, проф. **С. О. Матковський**; д-р екон. наук, проф. **І. Р. Михасюк**; д-р екон. наук, проф. **Б. Найман** (Франція); проф. **М. О. Оліскевич**; канд. екон. наук, проф. **П. І. Островерх**; д-р екон. наук, проф. **О. М. Підхонний**; канд. екон. наук, проф. **В. Й. Плиса**; д-р екон. наук, проф. **В. І. Приймак**; д-р екон. наук, проф. **Ю. О. Раделицький**; д-р екон. наук, проф. **С. К. Реверчук**; д-р екон. наук, проф. **О. С. Сенишин**; д-р екон. наук, проф. **І. Г. Скоморович**; д-р екон. наук, доц. **Н. С. Струк**; д-р екон., проф. **С. Транев** (Болгарія); проф. **М. Церпал-Волян** (Польща); канд. екон. наук, доц. **В. Є. Швець**; д-р екон. наук, проф. **З. В. Юринець**; д-р екон. наук, проф. **Т. В. Яворська**.

Professor **О. Hrynkevych** – Editor-in-Chief
Professor **S. Panchyshyn** – Assistant Editor,
Professor **R. Mykhailyshyn** – Assistant Editor
Associate Professor **V. Bunyak** – Managing Editor

Відповідальний за випуск **Р. В. Михайлишин**

Адреса редколегії: Editorial Board Address:

ЛНУ ім. Івана Франка
Економічний факультет
просп. Свободи, 18, м. Львів, 79008, Україна

Ivan Franko National University of Lviv
Faculty of Economics
18 Svobody Ave., Lviv, 79008, Ukraine

tel. +38(032) 239-41-68, e-mail: VisnykLvivUniv.Econ@gmail.com

<http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/economics>

ISSN 2078-6115

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2025.69.0>

Комп'ютерне верстання С. СЕНИК

Адреса редакції, видавця і виготовлювача:
Львівський національний університет імені Івана Франка.
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції. Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.

Дата виходу в світ 09.01.2026
Формат 70x100/16;
Ум. друк. арк. 25,31
Тираж 50 прим. Зам.

© Львівський національний університет імені Івана Франка, 2025

ЕКОНОМІКА ЯК НАУКА. ТЕОРІЯ, ПОЛІТИКА І ПРАКТИКА

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2025.69.0.6901>

УДК 330.101

JEL D03, D40, D91, G02, L11

ЕФЕКТ ЯКОРУВАННЯ У ПОВЕДІНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Остап Ватаманюк¹, Соломія Кудин²

Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18

¹e-mail: ostap.vatamanuk@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8455-6422>

²e-mail: Solomiya.Kudyn@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0411-4000>

Анотація. Ефект якорування – поширене когнітивне упередження, яке спонукає людський мозок зосереджуватися під час ухвалення рішень на першому доступному елементі інформації, що призводить до вагомого впливу на ці рішення навіть нерелевантних чисел. Мета статті полягає у тому, щоб простежити особливості використання ефекту якорування у цінових та маркетингових стратегіях фірм і запропонувати засоби для пом'якшення негативних наслідків якорування у процесі ухвалення індивідами економічних рішень. Показано, що компанії, які вміло використовують схильність споживачів до якорування, успішно виконують декілька важливих завдань, зокрема щодо підвищення середнього чеку, поліпшення управління асортиментом, пришвидшення ухвалення покупцями рішення про покупку і загалом збільшення своїх прибутків. Натомість для потенційних покупців, учасників будь-яких переговорів і судових процесів та інвесторів актуальним є завдання вберегтися від якорування чи хоча б частково нівелювати його вплив. Достатньо ефективними рекомендаціями для пом'якшення дії ефекту якорування сьогодні вважають важливість усвідомлення факту існування цього когнітивного упередження та підвищення обізнаності про нього, самоаналіз і розвиток критичного мислення, використання стратегії «розгляньте протилежне» (пошук причин, чому запропонований якір може бути хибним), пошук і використання декількох альтернативних точок відліку, апріорне формування власного уявлення про прийнятну ціну, короткострокове відтермінування рішення про покупку. Загалом, повністю усунути ефект якорування навряд чи вдасться, проте у багатьох ситуаціях можна значно послабити його вплив, діючи усвідомлено, збираючи додаткову інформацію і покладаючись на аналіз, а не на інтуїцію.

Ключові слова: поведінкова економіка, евристики та когнітивні упередження, ефект якорування, ціноутворення, цінові стратегії фірм, ціни акцій, поведінкові фінанси.

Постановка проблеми. Упродовж декількох останніх десятиліть численні досягнення економічної науки трансформувалися у зростання добробуту та якості життя населення багатьох країн світу [1]. Поведінкова економіка, попри свою молодість як складової економічної науки, також робить вагомий внесок в поліпшення життя людей у деяких важливих сферах. Варто згадати, передовсім, ідею автоматичної реєстрації для участі у пенсійних програмах, яка за короткий час стала майже повсюдно базовим інструментом для підвищення рівня пенсійних заощаджень [2, 3] та ідею отримання попередньої згоди працівників на віднесення частини майбутнього збільшення їхньої заробітної плати на пенсійні заощадження [4].

Водночас саме у царині поведінкової економіки часто зустрічається і протилежна ситуація: фахівці-практики ефективно реалізують цікаві креативні ідеї, які згодом (постфактум) теоретично обґрунтовують науковці. Значною мірою останнє зауваження стосується і практичного застосування ефекту якорування.

Ефект якорування (прив'язки) – це когнітивне упередження, яке спонукає людський мозок під час ухвалення рішень зосереджуватися на першому доступному елементі інформації, унаслідок чого на оцінки людьми невідомих величин можуть вагомо впливати навіть нерелевантні числа [5]. З поданого визначення очевидно, що, залежно від того, по яку сторону ринку ви знаходитесь, актуальним є пошук відповіді на одне з двох запитань: як використати ефект якорування або ж як вберегтися від нього чи, принаймні, мінімізувати його вплив.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом двох останніх десятиліть ефект якорування перебував у центрі уваги багатьох визначних науковців, у тому числі лауреатів Нобелівської премії з економіки Д. Канемана та Р. Талера [6, 7]. Завдяки низці цікавих і плідних досліджень було з'ясовано, що ефект якорування може зумовлюватися декількома альтернативними механізмами, залежно від природи якоря (встановлений експериментатором, самостійно згенерований індивідом чи взятий випадковим чином із зовнішнього середовища) [8–11]. Сьогодні все більший наголос роблять, з одного боку, на аналізі та обґрунтуванні маркетингових і цінових стратегій фірм, які використовують ефект якорування, а з іншого – на важливості усвідомлення масштабів впливу цього ефекту на рішення індивідів у різноманітних сферах і пошуку підходів, які могли б мінімізувати негативний вплив якорування [12–19].

Формулювання цілей статті. Мета пропонованої статті – простежити особливості використання ефекту якорування у цінових та маркетингових стратегіях фірм і запропонувати засоби для пом'якшення негативних наслідків якорування у процесі ухвалення індивідами економічних рішень.

Виклад основного матеріалу. Ефект якорування належить до тієї частини теоретичного надбання економічної науки, яка отримала успішне втілення в ринковій практиці, зокрема в сучасних функціональних маркетингових стратегіях фірм. Володіючи інформацією про можливості впливу на вибір споживача з огляду на наявні когнітивні упередження, компанія вибудовує систему послідовних кроків, щоб сформувати у свідомості потенційного покупця відчуття вигідної покупки чи змінити

сприйняття цінності товару. Це допомагає фірмам створювати переконливі наративи щодо своїх товарів чи послуг.

Фірми, які у своїх цінових стратегіях майстерно використовують схильність споживачів до якорування, успішно вирішують відразу декілька важливих завдань.

- Формування сприйняття цінової пропозиції як вигідної сприяє зростанню прибутку виробника. Наявність початкової «високої» ціни дозволяє зробити наступну знижену ціну більш привабливою. За початкової ціни товару у 2000 грн нова ціна у 1500 грн виглядає значно вигіднішою, навіть якщо реальна ціна на основі споживчої цінності товару становить лише 1200 грн. Такий підхід може застосовуватися при стратегії фірми «ціна як показник якості» як складова ширшого комплексу заходів.
- Підвищення середнього чеку. Високі якорі можуть спонукати споживачів купувати дорожчі товари чи послуги. Скажімо, преміум-тариф у 990 грн за місяць робить стандартний тариф у 490 грн за місяць психологічно вигіднішим порівняно з базовим тарифом у 300 грн за місяць.
- Поліпшення управління асортиментом. Додавання «заякорених» дорогих товарів дає змогу впливати на вибір покупців. До прикладу, наявність у меню кав'ярні найдорожчої кави за 150 грн сприяє покупці кави за 80 грн, яка виглядає більш оптимальною.
- Прискорення процесу ухвалення рішень споживачами. За наявності якоря люди легше ухвалюють рішення, не витрачаючи час на порівняння у випадках з імпульсивними покупками або коли ефект якорування посилюється часовим обмеженням, в такий спосіб збільшуючи конверсію для продавця.

Розгляньмо детальніше деякі особливості використання фірмами ефекту якорування у своїх маркетингових та цінових стратегіях. Розпочнімо з ситуації, коли фірма використовує два різні цінові якорі – високий та низький. До прикладу, коли ви аналізуєте варіанти підписки на сайт новин чи додаток для фітнесу, зазвичай вам пропонують три варіанти: базовий, плюс та преміум [15, с. 94]. Варіант плюс при цьому розміщують у центрі сторінки і він містить детальніший опис. У такій ситуації базовий та преміум варіанти слугують низьким і високим ціновими якорями. Щоб збільшити обсяги продажу варіанту плюс, компанія цілеспрямовано мінімізує привабливість двох інших. Базовий варіант є дешевшим, але пропонує менше функцій. Преміум, навпаки, має чудові функції, але надто дорогий для широкого загалу. Як наслідок, за наявності цих двох якорів, споживачі переважно схильні купувати варіант плюс, який є достатньо функціональним і який можна собі дозволити.

Ще один приклад стосується вже продажу товарів, а не послуг. Скажімо, у великих торговельних центрах магазини, які продають одяг, часто розміщують дорогий одяг при вході, дешевший – посередині, а найдешевший – десь у закутку [16, с. 208]. Пройшовши вглибину магазину потенційний покупець бачить одяг середнього цінового діапазону, який видається непоганим вибором порівняно з дорогим товаром при вході. Ще далі йому на очі потрапляє зовсім дешевий одяг, що породжує сумніви у його якості.

Зрештою, споживачі часто обирають одяг за середніми цінами і впевнені, що зробили вигідну покупку.

Вплив ефекту якорування можна посилити за допомогою використання кількісних або часових обмежень. Кількісні – це обмеження на кшталт «лише три одиниці товару за акційною ціною в одні руки» чи «акція діє лише на п'ять одиниць товару». Подібні обмеження створюють враження дефіциту товару і спонукають покупців ухвалювати свої рішення з огляду на ці кількісні якорі [18, с. 102]. Прикладами часових обмежень є так звані «чорні п'ятниці», коли акційна ціна діє лише впродовж одного дня чи вікенду або традиційні передріздвяні розпродажі. У такий спосіб у споживачів формується відчуття терміновості, що додатково стимулює бажання придбати товар: потенційні покупці вважають, що зможуть заощадити гроші, зробивши покупку зараз і прагнуть уникнути в майбутньому прикрого відчуття втраченої нагоди, навіть якщо сьогодні не відчувають нагальної потреби у цьому товарі [17, с. 121].

Класичним прикладом успішного практичного використання ефекту якорування можна вважати презентацію Стівом Джобсом нового продукту компанії *Apple – iPad* – 27 січня 2010 року¹. Вона складалася з декількох послідовних кроків.

- 1) Обґрунтування високої ціни *iPad* (формування якоря). С. Джобс переконливо пояснює переваги нового пристрою, який революційним чином поєднує кращі риси ноутбука та смартфона, демонструючи його можливості щодо пошуку інформації, перегляду фотографій та відео, слухання музики, читання електронних книжок, використання для комп'ютерних ігор тощо. Завершення цього етапу презентації Джобс підсумовує у такий спосіб: «Дивовижний продукт. Неймовірне охоплення. Яку ціну ми мали б встановити за нього?.. Якщо послухати експертів, *iPad* мав би коштувати під тисячу, тобто 999 доларів». У цей момент на екрані за спиною Джобса засвічуються великі цифри \$999. Якір сформовано.
- 2) Протиставлення реальної ціни та запропонованого якоря. С. Джобс відразу продовжує свій виступ, наголошуючи, що у процесі розробки нового продукту компанія ставила перед собою не лише дуже амбітні технічні цілі, але й не менш важливі цінові орієнтири, оскільки прагнула зробити *iPad* доступним для багатьох людей і це їй вдалося. Упродовж цієї його тиради цифри 999 залишаються на екрані. І тут несподівано для слухачів Джобс проголошує: «Я щасливий повідомити вам, що ціна *iPad* стартує не з 999 доларів...» Після таких слів доповідач робить паузу і в цей момент цифри 999 на екрані з брязкотом розбиваються та змінюються на 499. «А з 499 доларів» – завершує Джобс.
- 3) Нова ціна як вигідна угода. Зала вибухає аплодисментами та схвальними вигуками. «499 доларів» – повторює С. Джобс, – «за 499 доларів багато людей можуть дозволити собі *iPad*». Ціна не є низькою, але на фоні попереднього

¹ Відео презентації можна переглянути тут: <https://www.youtube.com/watch?v=f73M-hD305E>. Усі цитати стосовно презентації подано за [16].

якоря вона видається дуже вигідною угодою («це ж вдвічі дешевше! Я економлю 500 доларів!»). Справу зроблено¹.

Водночас варто звернути увагу на певні обмеження під час використання ефекту якорування та ймовірні негативні наслідки для фірм.

- Ефект від якорування є, зазвичай, короткостроковим, оскільки тривале застосування цінових знижок або високих якорів свідчить про штучний характер такого якоря і може призвести до зниження довіри до бренду та відповідної цінової пропозиції.
- Небезпека зниження цінності бренду в очах споживача, оскільки тривале застосування «постійних знижок» може сприйматися як помилки в цінових стратегіях фірми, створити враження, що реальна цінність її продукту є нижчою та завдати шкоди репутації компанії.
- Виникнення проблем у відносинах з лояльними клієнтами: якщо нові покупці отримують вигідніші цінові пропозиції через використання маніпулятивних якорів, то постійні клієнти можуть відчувати себе обдуреними.
- Неєфективність цього підходу стосовно раціональних покупців, які володіють достатнім обсягом інформації щодо пропонованих товарів чи послуг або мають змогу швидко її опрацювати, особливо у сегменті *B2B*.
- Виникнення етичних та юридичних ризиків, якщо, згідно з чинним законодавством, маніпуляції з завищенням якорів чи використання «фальшивих» якорів (коли цінник містить неправдиву інформацію про попередню ціну до оголошеної акції) можуть вважатися обманом споживачів та виявом недобросовісної конкуренції і привертати увагу органів регулювання та контролю.

Останній пункт заслуговує детальніших коментарів. Якорування працює настільки ефективно, що компанії все частіше не можуть втриматися від спокуси вдатися до певних маніпулятивних кроків. Зокрема, поширеною стала практика штучного тимчасового завищення цін, від яких пропонуються знижки (коли базова ціна, з якою порівнюють акційну ціну, використовувалася упродовж короткого часу або й взагалі не використовувалася). Ось лише два зовсім нещодавні приклади. У вересні 2024 року один з австралійських регулятивних органів звинуватив дві найбільші мережі супермаркетів *Coles* та *Woolworths*, на які припадає дві третини ринку країни, у систематичному використанні обманливих (ілюзорних) знижок; зокрема, йшлося про введення споживачів в оману щодо 245 товарів упродовж 15 місяців у випадку *Coles* та 266 товарів протягом 20 місяців у випадку *Woolworths* [20]. У червні 2025 року одна з організацій, яка сприяє захисту прав споживачів, виявила широке розповсюдження сумнівної практики обманливих знижок у п'яти найбільших роздрібних мережах Великобританії. Аналіз понад 1600 акційних пропозицій стосовно продажу телевізорів засвідчив, що у 56% випадків ціни, відносно яких розраховували знижки, не були власне цінами, які діяли напередодні знижки, а у 40% випадків «колишня» ціна була чинною упродовж коротшого періоду часу, ніж акційна [21].

¹ Упродовж наступних півроку Apple продала 7,5 мільйонів *iPad* [16], а станом на 2022 рік (останні надійні дані) – понад 677 мільйонів цих пристроїв.

Очевидно, що практика використання ілюзорних знижок підриває цілісність ринку, руйнує довіру споживачів і веде до спотворення чесної конкуренції загалом. Для рішучої зміни ситуації на краще сьогодні пропонують низку заходів, зокрема: посилення контролю за дотриманням регулятивних вимог щодо прозорості ціноутворення; зобов'язання компаній надавати інформацію про історію зміни ціни, щоб підтвердити справжність знижок; регулярний моніторинг цін важливих товарів і публікація щотижневих порівнянь цін; чітке законодавче визначення обманливих (ілюзорних) знижок як нечесної комерційної практики; впровадження освітніх ініціатив для підвищення обізнаності споживачів щодо ілюзорних знижок [22].

Поза сферою купівлі-продажу товарів та послуг ефект якорування може також відігравати важливу роль під час будь-яких переговорів – зокрема, ділових переговорів чи переговорів щодо заробітної плати. Сторона, яка на переговорах першою озвучує свою пропозицію, отримує перевагу, оскільки названа цифра навіть підсвідомо стає відправним пунктом для протилежної сторони¹. Процес коригування зазвичай є недостатнім і остаточний результат завжди зміщений у напрямку якоря. Саме так все працює і під час переговорів про заробітну плату: претенденти, які висловлюють вищі сподівання стосовно своєї платні, зрештою і отримують більше [18, с. 104].

Як не дивно, ефект якорування часто простежується і під час судових процесів. Пропоновані строки ув'язнення, вимоги щодо величини штрафів, виплат за заподіяну шкоду чи завдані тілесні ушкодження мають вагомий вплив на ухвалені судові рішення, які зміщуються у напрямку якоря². Інакше кажучи, навіть висококваліфіковані фахівці у цій сфері також підлягають впливу числових якорів і їхні рішення не визначаються, як хотілося б сподіватися, лише об'єктивними логічними міркуваннями та вимогами законодавства [23].

¹ Щоб протистояти такому цілеспрямованому якоруванню, але, водночас, зберегти можливості для досягнення взаємовигідної угоди, Д. Канеман пропонує наступне: “Студентам, яким свого часу читав курс про ведення переговорів, я радив не висувати божевільних зустрічних пропозицій у відповідь на надмірні запити з іншого боку – щоб не створювати розрив, який у подальшому важко буде подолати. Замість цього вам потрібно влаштувати сцену, залишити приміщення (або принаймні пригрозити цим) і дати чітко зрозуміти не лише іншій стороні, а й собі, що ви не продовжуватимете переговорів на таких умовах” [6, с. 128].

² Знов-таки, навіть у цій сфері і навіть висококваліфіковані фахівці підлягають впливу нерелевантних чисел. Типовий приклад наводить Д. Канеман: “Німецьких суддів, що мали в середньому понад п'ятнадцять років професійного досвіду, попросили прочитати опис жінки, заарештованої за крадіжку в магазині, а потім кинути гральні кості, зроблені таким чином, що результат кожного кидка дорівнював 3 або 9. Щойно кості зупинялися, суддів запитували, до якого терміну ув'язнення (у місяцях) порівняно з числом на костях вони засудять жінку – меншого чи більшого. Зрештою, їх попросили назвати точний термін, який вони дадуть злодійці. Ті, в кого на костях випало 9, збиралися засудити її в середньому до 8 місяців позбавлення волі, а ті, у кого випало 3, – до 5 місяців. Ефект якорування склав 50%” [6, с. 127].

Ще одна важлива сфера, де ефект якорування може призводити до значних негативних наслідків для людей – інвестиції на фінансових ринках. Ефект якорування тут виявляється як під час оцінки поточної та майбутньої вартості акцій і формування інвестиційного портфеля, так і в процесі використання торговельних стратегій та ребалансування портфеля.

У ролі якоря під час оцінки акцій логічним чином може виступати ціна купівлі або значення історичного максимуму відповідної акції. Припустімо, що інвестор придбав деяку акцію за ціною 100 доларів США, але внаслідок несприятливих змін фундаментальних чинників її ціна знизилася до 70 доларів. Під впливом ефекту якорування цей інвестор, зовсім ймовірно, розглядатиме таке зниження як вдалу інвестиційну можливість і докупить ще акцій, сподіваючись на повернення ціни до точки відліку – і в абсолютній більшості випадків залишиться, зрештою, глибоко розчарованим.

Крім того, очікування інвесторів, значною мірою, формуються під впливом аналітичних прогнозів щодо майбутніх доходів компаній та визначених на цій основі цінових орієнтирів (таргетів цін) їхніх акцій. Такі прогнози часто мають інерційний характер, оскільки також базуються переважно на використанні історичних даних щодо курсів акцій та значень економічних індикаторів і недооцінюють нову інформацію [18, с. 103]. Встановлені аналітиками фондового ринку орієнтири цін акцій теж можуть виступати важливими якорями і спонукати тримати акції значно довше, ніж це раціонально, очікуючи досягнення цих таргетів [17, с. 120].

На етапі ребалансування портфеля ефект якорування також відіграє негативну роль. Інвестори схильні переоцінювати перспективи акцій, які нещодавно зросли і, навпаки, недооцінювати ті цінні папери, які у попередній період подешевшали. Важливим проявом ефекту якорування є прагнення уникати збитків, оскільки люди значно гостріше сприймають втрату певної суми грошей, ніж виграш такої ж величини [19, с. 52]. Як наслідок, інвестори занадто швидко продають акції, курси яких зростають, і надто довго тримають акції, які спричиняють збитки, все ще сподіваючись на їхнє повернення до колишніх рівнів [15, с. 96]. Фактично, люди часто концентруються на уникненні збитків замість того, щоб думати про потенційні прибутки, що веде до далеких від оптимальних змін інвестиційного портфеля і зростання фінансових ризиків [18, с. 103].

Загалом, надмірна увага до початкової інформації в умовах швидкозмінних ринкових умов веде до втрати сприятливих інвестиційних можливостей та ухвалення ірраціональних рішень. Схильність до якорування на практиці означає нехтування такими важливими чинниками як ринкова динаміка, фундаментальні фактори, перспективи зростання тощо і зазвичай веде до фінансових втрат. Все ж можна зазначити і деякі потенційні позитиви ефекту якорування на фондовому ринку. Для довгострокових інвесторів, які зважають передовсім на фундаментальні чинники вартості акцій, цінові якорі можуть бути корисними під час падіння ринку, оскільки допомагають утриматися від панічних продажів і зберегти потенціал для майбутніх прибутків [19, с. 52–53]. Якщо ж у ролі якоря використовувати ціну акції, визначену на основі фундаментального аналізу, то це може запобігти появі бульбашок чи, принаймні, істотно зменшити цю загрозу [17, с. 120].

«Сучасне середовище атакує нас цифрами. Номери футболок, номери моделей, назви ресторанів – поза сумнівом, але й адреси місця проживання, назви продуктів та ідентифікаційні номери учасників – всі вони мають потенціал випадковим чином і ненавмисно впливати на непов'язані з ними числові оцінки» [11, р. 250]. У наведеній цитаті йдеться про вплив нерелевантних чисел на оцінки та рішення споживачів, що ж говорити тоді про дієвість цінових знижок чи історію цін акцій відомих компаній! Які ж, за таких умов, наші шанси вберегтися від дії ефекту якорування чи, принаймні, ослабити його вплив?¹.

У випадку зовнішніх якорів для пом'якшення впливу ефекту якорування пропонують низку підходів та практичних кроків.

- Усвідомлення факту існування цього когнітивного упередження та підвищення рівня обізнаності про нього, у тому числі за допомогою програм фінансової грамотності. Це допоможе людям ухвалювати більш продумані та раціональні рішення, оскільки спонукатиме критично оцінювати початкові пропозиції ціни чи заробітної плати, а не сліпо приймати їх як надійний орієнтир [18, с. 105]. Згідно з результатами нещодавніх досліджень, обізнаність щодо існування когнітивних упереджень справді веде до зменшення впливу ефекту якорування, хоча й не усуває його повністю [13].
- Самоаналіз і розвиток критичного мислення. Звичка аналізувати попередні рішення та ідентифікувати ситуації, в яких якорування могло зіграти свою роль, поряд з використанням когнітивно-поведінкових стратегій допоможуть частіше уникати небажаної автоматичної реакції на пропоновані якорі і сприятимуть ухваленню більш об'єктивних та раціональних рішень [19, с. 53].
- Використання стратегії «розгляньте протилежне» [12, 14]. Ідея полягає в тому, щоб пошукати декілька причин, чому запропонований якорі може бути хибним. Достатньо логічно, що вплив ефекту якорування залежить від інституційного контексту [14, с. 572]. Загалом, обґрунтований скептицизм щодо надійності запропонованого ззовні якоря може виявитися оптимальним засобом уникнення небажаного впливу на процес ухвалення рішень [24, с. 210].
- Пошук і використання декількох альтернативних точок відліку. На процес ухвалення рішень вагомий вплив може мати спосіб і контекст представлення даних; мінімізувати ефект якорування допоможе таке представлення інформації, яке підкреслює наявність різних варіантів та різноманітність даних [19, с. 53]. Аналіз альтернативних доступних варіантів сьогодні

¹ Зауважмо, що як було показано у попередній статті [5], коли ми говоримо про зменшення впливу ефекту якорування, то необхідно враховувати існування альтернативних когнітивних механізмів його функціонування. Скажімо, у випадку самостійно згенерованих якорів та недостатнього їх коригування ситуацію можна почасти виправити, спонукаючи людей сконцентруватися і докласти більших розумових зусиль. Натомість ці кроки жодним чином не допоможуть у випадку зовнішніх якорів, про які, зазвичай, йдеться під час купівлі товарів і послуг, переговорів чи ухвалення інвестиційних рішень.

- можливий і за допомогою спеціалізованих сайтів. Порівняти вигідність різних цінових пропозицій можна за допомогою простого кількісного аналізу: скажімо, скласти порівняльну таблицю, оцінивши певною кількістю балів задовільність важливим критеріям (якість товару чи послуги, наявність обслуговування та супутніх послуг, включення чи ні вартості доставки тощо).
- Чітке усвідомлення того факту, що у процесі ринкової взаємодії споживачі та фірми перебувають у протилежних таборах. Це має допомогти зосередитися, передовсім, на власних бажаннях та цілях і сприяти уникненню імпульсивних покупок [16, с. 209]. Вдалим практичним кроком може виявитися формування, ще до пошуку доступних варіантів чи розгляду акційних пропозицій, власного референтного уявлення про прийнятну ціну, яку ми готові заплатити (інакше кажучи, створення свого якоря). Тобто, якщо прийнятною ціною за сорочку є 1000 грн, то мають бути вагомі причини для того, щоб заплатити більше.
 - Короткострокове відтермінування рішення про покупку. Саме обмеженість часу на ухвалення рішення спонукає людей покладатися на запропонований якір (використавши, за термінологією Д. Канемана, Систему 1 [6, с. 24–28]). Тайм-аут дає змогу мобілізувати Систему 2 і ухвалити достатньо зважене рішення. У практиці часто зустрічається правило 72 годин: якщо після цього часу покупка все ще видається актуальною, то, ймовірно, вона не надто пов'язана з ефектом якорування.
 - У сфері поведінкових фінансів йдеться про цілу низку заходів, зокрема: розширення кола точок відліку і оцінку вартості акцій з огляду на фундаментальні чинники, тенденції галузі, динаміку інших важливих економічних індикаторів, а не лише на історію ціни акції [18, с. 105]; періодичну переоцінку інвестиційного портфеля, щоб упевнитись в його відповідності ринковим умовам та довгостроковим цілям [19, с. 52]; використання динамічних моделей і моделей машинного навчання, які зменшують залежність від історичних даних, та інструментарію аналізу ринкового сентименту в режимі реального часу для адаптації очікувань інвесторів на основі чинних ринкових трендів, а не застарілих точок відліку [18, с. 103]; розвиток у перспективі ефективніших інвестиційних стратегій, які враховують психологічні тенденції, що впливають на ринкову поведінку [19, с. 54].

Висновки. Ефект якорування – це поширене когнітивне упередження, пов'язане з характерною особливістю людського мозку зосереджуватися під час ухвалення рішень на першому ж доступному елементі інформації, що призводить до вагомого впливу на ці рішення навіть нерелевантних чисел. Фірми, які у своїх маркетингових та цінових стратегіях вміло використовують схильність споживачів до якорування, успішно виконують декілька важливих завдань, зокрема щодо підвищення середнього чеку, поліпшення управління асортиментом, пришвидшення ухвалення покупцями рішення про покупку і загалом збільшення своїх прибутків. Вплив ефекту якорування можна посилити за допомогою кількісних (не більше x одиниць товару в одні руки), та часових

(акція діє протягом вікенду чи тижня) обмежень, які створюють враження дефіциту товару і відчуття терміновості, що додатково стимулює прагнення придбати товар.

Якщо компанії успішно використовують ефект якорування для збільшення прибутків, споживачі з іншого боку ринку вирішують протилежне завдання: як вберегтися від якорування чи хоча б частково нівелювати його вплив. Це ж завдання є не менш актуальним для учасників будь-яких переговорів, судових процесів та інвесторів на фінансових ринках. До адекватних засобів і рекомендацій для пом'якшення дії ефекту якорування сьогодні відносять: важливість усвідомлення факту існування цього когнітивного упередження та підвищення обізнаності про нього, самоаналіз і розвиток критичного мислення, використання стратегії «розгляньте протилежне» (пошук причин, чому запропонований якір може бути хибним), пошук і використання декількох альтернативних точок відліку, апріорне формування власного уявлення про прийнятну ціну, короткострокове відтермінування рішення про покупку. Загалом, повністю усунути ефект якорування навряд чи вдасться, проте у багатьох ситуаціях можна значно послабити його вплив, діючи усвідомлено, збираючи додаткову інформацію і покладаючись на аналіз, а не на інтуїцію.

Список використаних джерел

1. Better Living Through Economics / ed. by J. J. Siegfried. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2010. 314 p.
2. Choi J. J., Laibson D., Madrian B., and Metrick A. For Better or for Worse: Default Effects and 401(k) Savings Behavior: Working Paper No. 8651. (NBER Working Paper Series / National Bureau of Economic Research). Cambridge, Massachusetts, 2001. 49 p. DOI: <https://doi.org/10.3386/w8651>.
3. Choi J. J., Laibson D., Madrian B., and Metrick A. Defined Contribution Pensions: Plan Rules, Participant Decisions, and the Path of Least Resistance: Working Paper No. 8655. (NBER Working Paper Series / National Bureau of Economic Research). Cambridge, Massachusetts, 2001. 56 p. DOI: <https://doi.org/10.3386/w8655>.
4. Thaler R. H., Benartzi S. Save More Tomorrow: Using Behavioral Economics to Increase Employee Saving. *Journal of Political Economy*. 2004. 112 (1). 164–187.
5. Ватаманюк О., Кудин С. Ефект якорування у поведінковій економіці: концепція, механізми дії та наслідки. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2025. Випуск 68. С.1-12. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2025.68.0.6806>.
6. Канеман Д. Мислення швидке й повільне / пер. з англ. М. Яковлев. Київ : Наш формат, 2019. 480 с.
7. Thaler R. D., Sunstein C. R. Nudge: The Final Edition. New York: Penguin Books, 2021. 366 p.
8. Strack F., Mussweiler T. Explaining the Enigmatic Anchoring Effect: Mechanisms of Selective Accessibility. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1997. 73 (3). P. 437–446.
9. Ariely D., Loewenstein G., Prelec D. Coherent Arbitrariness: Stable Demand Curves Without Stable Preferences. *Quarterly Journal of Economics*. 2003. 118. P. 73–105.
10. Epley N., Gilovich T. Are Adjustments Insufficient? *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2004. 30. P. 447–460.
11. Critcher C. R., Gilovich T. Incidental Environmental Anchors. *Journal of Behavioral Decision Making*. 2008. 21 (3). P. 241–251.

12. Adame B. J. Training in the Mitigation of Anchoring Bias: A Test of the Consider-the-Opposite Strategy. *Learning and Motivation*. 2016. 53. P. 36–48. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lmot.2015.11.002>.
13. Shepperd M. J., Mair C., & Jørgensen M. An experimental evaluation of a de-biasing intervention for professional software developers. *Proceedings of the 33rd Annual ACM Symposium on Applied Computing*. 2018. P. 1536–1543. DOI: <https://doi.org/10.1145/3167132.3167293>.
14. Nagtegaal R., Tummers L., Noordegraaf M., Bekkers V. Designing to Debias: Measuring and Reducing Public Managers' Anchoring Bias. *Public Administration Review*. 2020. 80 (4). P. 565–576. DOI: <https://doi.org/10.1111/puar.13211>.
15. Xu E. The Effect of Anchoring on Economic Decision-Making. *BCP Business & Management*. 2022. 29. P. 92–98. DOI: <https://doi.org/10.54691/bcpbm.v29i.2191>.
16. Miao X. Anchoring Effect and People's Behaviour Decision Making: A Case Study. *Highlights in Business, Economics, and Management*. 2023. 11. P. 206–210. DOI: <https://doi.org/10.54097/hbem.v11i.8099>.
17. Chen J. The Applications of Anchoring Effect in Business Activities. *Advances in Economics, Management, and Political Sciences*. 2025. 168 (1). P. 119–123. DOI: <https://doi.org/10.54254/2754-1169/2025.21774>.
18. Zhao Y. Anchoring Bias: The Power of First Impression on Economic Decision-Making. *Proceedings of ICMRED 2025 Symposium: Effective Communication as a Powerful Management Tool*. 2025. P. 100–106. DOI: 10.54254/2754-1169/2025.BL23774.
19. Zhong Z. The Impact of Anchoring Effect on Financial Investment Decisions and Coping Strategies. *Proceedings of the 4th International Conference on Business and Policy Studies*. 2025. P. 50–55. DOI: 10.54254/2754-1169/164/2025.20718.
20. Turnbull T. Australia Supermarkets Sued over Fake Discount Claims. *BBC News, Sydney*. 2024, September 23. <https://www.bbc.com/news/articles/cd982y85wg1o>.
21. Hutchinson H. Major High Street Retailers Duping Shoppers with 'Misleading Discounts' on Pricey TVs, Which? Warns. *The Sun*. 2025, June 12. <https://www.thesun.co.uk/money/35379019/high-street-retailers-misleading-discounts-pricey-tvs/>.
22. APEC Committee on Trade and Investment. Misleading Pricing and Discounts: Best Practices and Policy Recommendations. *Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC)*. 2025, June. <https://www.apec.org>.
23. Englich B., Mussweiler T., Strack F. Playing Dice with Criminal Sentences: The Influence of Irrelevant Anchors on Experts' Judicial Decision. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2006. 32. P. 188–200.
24. Epley N., Gilovich T. When Effortful Thinking Influences Judgmental Anchoring: Differential Effects of Forewarning and Incentives on Self-Generated and Externally Provided Anchors. *Journal of Behavioral Decision Making*. 2005. 18. P. 199–212.

References

1. *Better Living Through Economics* / ed. by J. J. Siegfried. (2010). Harvard University Press. 2010.
2. Choi, J. J., Laibson, D., Madrian, B., and Metrick, A. *For Better or for Worse: Default Effects and 401(k) Savings Behavior* (Working Paper No. 8651). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w8651>
3. Choi, J. J., Laibson, D., Madrian, B., and Metrick, A. *Defined Contribution Pensions: Plan Rules, Participant Decisions, and the Path of Least Resistance* (Working Paper No. 8655). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w8655>

4. Thaler, R. H., Benartzi, S. (2024). Save More Tomorrow: Using Behavioral Economics to Increase Employee Saving. *Journal of Political Economy*, 112 (1), 164–187.
5. Vatamaniuk, O., Kudyn, S. (2025). Efekt yakoruvannya u povedinkoviy ekonomici: koncepcia, mekhanizmy dii ta naslidky. [Anchoring effect in behavioral economics: concept, mechanisms of action and consequences]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii ekonomichna* (68). 1-12. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2025.68.0.6806>. [in Ukrainian]
6. Kahneman, D. (2019). *Myslennia shvydke i povilne* [Thinking, Fast and Slow]. M. Yakovliev (Translator from English). Nash format [in Ukrainian]. (Original work published 2011).
7. Thaler, R. D., Sunstein, C. R. (2021). *Nudge: The Final Edition*. Penguin Books.
8. Strack, F., Mussweiler, T. (1997). Explaining the Enigmatic Anchoring Effect: Mechanisms of Selective Accessibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73 (3), 437–446.
9. Ariely, D., Loewenstein, G., Prelec, D. (2003). Coherent Arbitrariness: Stable Demand Curves Without Stable Preferences. *Quarterly Journal of Economics* 118, 73–105.
10. Epley, N., Gilovich, T. (2004). Are Adjustments Insufficient? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 447–460.
11. Critcher, C. R., Gilovich, T. (2008). Incidental Environmental Anchors. *Journal of Behavioral Decision Making*, 21 (3), 241–251.
12. Adame, B. J. (2016). Training in the Mitigation of Anchoring Bias: A Test of the Consider-the-Opposite Strategy. *Learning and Motivation*, 53, 36–48. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lmot.2015.11.002>
13. Shepperd, M. J., Mair, C., & Jørgensen, M. (2018). An experimental evaluation of a de-biasing intervention for professional software developers. *Proceedings of the 33rd Annual ACM Symposium on Applied Computing*, 1536–1543. DOI: <https://doi.org/10.1145/3167132.3167293>
14. Nagtegaal, R., Tummers, L., Noordegraaf, M., Bekkers, V. (2020). Designing to Debias: Measuring and Reducing Public Managers' Anchoring Bias. *Public Administration Review*, 80 (4), 565–576. DOI: <https://doi.org/10.1111/puar.13211>
15. Xu, E. (2022). The Effect of Anchoring on Economic Decision-Making. *BCP Business & Management*, 29, 92–98. DOI: <https://doi.org/10.54691/bcpbm.v29i.2191>
16. Miao, X. (2023). Anchoring Effect and People's Behaviour Decision Making: A Case Study. *Highlights in Business, Economics and Management*, 11, 206–210. DOI: <https://doi.org/10.54097/hbem.v11i.8099>
17. Chen, J. (2025). The Applications of Anchoring Effect in Business Activities. *Advances in Economics Management and Political Sciences*, 168(1), 119–123. DOI: <https://doi.org/10.54254/2754-1169/2025.21774>
18. Zhao, Y. (2025). Anchoring Bias: The Power of First Impression on Economic Decision-Making. *Proceedings of ICMRED 2025 Symposium: Effective Communication as a Powerful Management Tool*, 100–106. DOI: 10.54254/2754-1169/2025.BL23774
19. Zhong, Z. (2025). The Impact of Anchoring Effect on Financial Investment Decisions and Coping Strategies. *Proceedings of the 4th International Conference on Business and Policy Studies*, 50–55. DOI: 10.54254/2754-1169/164/2025.20718
20. Turnbull, T. (2024, September 23). Australia Supermarkets Sued over Fake Discount Claims. *BBC News, Sydney*. <https://www.bbc.com/news/articles/cd982y85wg1o>
21. Hutchinson, H. (2025, June 12). Major High Street Retailers Duping Shoppers with 'Misleading Discounts' on Pricey TVs, Which? Warns. *The Sun*. <https://www.thesun.co.uk/money/35379019/high-street-retailers-misleading-discounts-pricey-tvs/>
22. APEC Committee on Trade and Investment. (2025, June). Misleading Pricing and Discounts:

Best Practices and Policy Recommendations. *Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC)*.
<https://www.apec.org>

23. English, B., Mussweiler, T., Strack, F. (2006). Playing Dice with Criminal Sentences: The Influence of Irrelevant Anchors on Experts' Judicial Decision Making. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32, 188–200.
24. Epley, N., Gilovich, T. (2005). When Effortful Thinking Influences Judgmental Anchoring: Differential Effects of Forewarning and Incentives on Self-Generated and Externally Provided Anchors. *Journal of Behavioral Decision Making*, 18, 199–212.

THE ANCHORING EFFECT IN BEHAVIORAL ECONOMICS: PRACTICAL FACETS

Ostap Vatamaniuk¹, Solomia Kudyn²

*Ivan Franko National University of Lviv,
18 Svobody Ave., Lviv, 79008*

¹*e-mail: ostap.vatamanyuk@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8455-6422>*

²*e-mail: Solomiya.Kudyn@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0411-4000>*

Abstract. Anchoring effect is a cognitive bias that prompts the human brain to focus on the first available piece of information and base future decisions on it. As a result, our decision-making process can be strongly affected even by irrelevant numbers.

The aim of the paper is twofold: on the one hand, we consider how companies use the anchoring effect in their marketing and pricing strategies to increase profits; on the other hand, we look for efficient remedies that individuals can use to protect themselves against the negative consequences of anchoring during decision-making in different situations.

It is shown that firms that skillfully exploit consumers' susceptibility to anchoring can accomplish a series of essential tasks, namely, to increase the average check, to improve assortment management, to accelerate consumers' decision-making about purchases, and, finally, to multiply companies' profits. The impact of the anchoring effect can be strengthened by quantitative (no more than x units of the product for one customer) and time (the promotion is valid during the weekend or week) restrictions, which form the impression of the product's shortage and sense of urgency, further stimulating the appetite to buy the good or service.

Instead, for potential buyers, participants of different negotiation processes, and investors, the task of neutralizing the anchoring impact is relevant. The list of relatively efficient remedies nowadays should include the importance of recognizing the anchoring effect prevalence and raising awareness about it, the introspection and critical thinking development, using the «consider the opposite» strategy (finding some reasons why the proposed anchor may be false), finding and using several alternative starting points, forming a priori one's own idea of an acceptable price, short-term postponement of the purchase decision.

In general, it is unlikely that the anchoring effect can be eliminated entirely. Still, its impact can be significantly weakened in many situations by acting consciously, gathering additional information, and relying on analysis rather than intuition.

Keywords: behavioral economics, heuristics and biases, anchoring effect, pricing, pricing strategies of firms, stock prices, behavioral finance.

Стаття: надійшла до редакції 30.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

УДК 33.336

JEL: E 62; G 28; G 32; O 29

ІННОВАЦІЙНЕ ЛІДЕРСТВО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Ірина Мойсеєнко

Університет банківської справи МЕРІТО у Вроцлаві,
вул. Фабрична, 29-31, 53-609 Вроцлав

e-mail: iryana.moiseienko@wroclaw.merito.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3140-461X>

Анотація. Дослідження присвячене ролі інноваційного лідерства у формуванні фінансової незалежності України з акцентом на взаємодію інституційних реформ та цифровізації фінансового управління в умовах післявоєнного відновлення. Тривала війна радикально трансформувала фінансову систему держави, загостривши фіскальні ризики, збільшивши державний борг та посиливши залежність від зовнішніх кредиторів і міжнародних донорів. У цьому контексті метою статті є визначення механізмів досягнення фінансової автономії через поєднання мобілізації внутрішніх ресурсів, стратегічного інституційного планування та впровадження сучасних цифрових інструментів фінансового управління.

Методологічно дослідження базується на комплексному підході, що поєднує SPACE-аналіз (Financial Strength, Competitive Advantage, Environmental Stability, Development Potential), оцінку стійкості державного боргу (Debt Sustainability Analysis) за методиками IMF, World Bank та OECD, а також принципи інституціональної теорії. Аналіз зосереджено на інституційній спроможності, впровадженні цифрових інструментів управління фінансами та стратегічних механізмах governance, що забезпечують прозорість, ефективність та фіскальну стійкість. Оцінено стан управління державним боргом, механізми мобілізації внутрішніх доходів та структуру стратегічних державних активів, що демонструє, як інноваційне лідерство здатне поєднати інституційні та цифрові стратегії для зменшення зовнішньої залежності при збереженні макроекономічної стабільності.

Результати дослідження свідчать, що синергія інституційних реформ і цифровізації фінансового управління підвищує здатність України планувати та реалізовувати довгострокові фіскальні політики, ефективно використовувати внутрішні ресурси та зміцнювати міжнародну довіру. Особлива увага приділяється прозорому управлінню стратегічними активами та розвитку незалежного Debt Management Office як ключових складових фінансової автономії. Дослідження підтверджує гіпотезу, що цілеспрямоване поєднання інституційного розвитку та цифрових інновацій створює стійку основу фінансового суверенітету України, що може слугувати моделлю для інших економік з високою зовнішньою залежністю та післявоєнною реконструкцією.

Ключові слова: фінансова незалежність, фінансова безпека, інноваційне лідерство, інституційне стратегування, цифровізація, Debt Management Office, фіскальна стійкість.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна 2024–2025 рр. змінила структуру фінансової системи держави та призвела до зростання державного боргу і посилення залежності від зовнішніх джерел. Сучасна кризова ситуація для збереження фінансової безпеки вимагає системних трансформацій державного управління фінансовою незалежністю. Формування системної державної стратегії фінансової незалежності, яка базується на внутрішніх ресурсах, ефективному інституційному управлінні та використанні цифровізації, підвищує прозорість та ефективність фінансового менеджменту [1; 2; 3].

Фінансова незалежність держави визначається як її здатність забезпечувати базові функції – оборони, соціального захисту, відбудови та макроекономічної стабільності – при мінімально допустимому рівні зовнішнього фінансування. Методологічно, концепт ґрунтується на підходах IMF, World Bank та OECD до оцінки державного боргу (Debt Sustainability Analysis), які враховують взаємозв'язок між ліквідністю, платоспроможністю та політичною автономією у фінансуванні державних функцій [1; 4; 5; 7].

Після 2022 року державний борг України перевищив 90% ВВП, а залежність бюджету від донорських вливань становить понад 45% доходів. Це створює ризики втрати фінансового суверенітету та обмежує простір для стратегічного планування. Проте зовнішнє фінансування водночас виступає стабілізатором макроекономічної системи. Проблема полягає не у факті залежності, а в її одновекторності та відсутності збалансованої структури між борговими, грантовими, інвестиційними й внутрішніми джерелами. Системне переосмислення боргової політики має враховувати досвід післявоєнної реконструкції Європи (Marshall Plan) та сучасні підходи до реструктуризації боргу [9; 10; 11].

Використання елементів інституціональної теорії (North, Acemoglu) пояснює взаємозалежність між ефективністю державних інституцій та рівнем фінансової самодостатності [11;12]. Інноваційне лідерство (Leadership) розглянемо як механізм інституційного стратегування фінансової незалежності держави [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державна «фінансова незалежність» – це здатність забезпечувати базові функції (оборона, соціальний захист, відбудова, макростабільність) при мінімально допустимому зовнішньому фінансуванні та стійких боргових зобов'язаннях, тобто, поєднання ліквідності, платоспроможності, політичної автономії в фінансуванні [26; 28; 32]. Досягнення фінансової незалежності вимагає реструктуризації державного боргу та реформ державного управління.

Трансформація державного стратегування – це шлях від реагування до системності. Системна стратегія фінансової незалежності передбачає перехід від короткострокового кризового управління до стратегічного планування з довгостроковими цілями. Це потребує нової архітектури фінансового управління: створення незалежного Debt Management Office, державного холдингу стратегічних активів, реформування бюджетного процесу на принципах пріоритизації та мультиплікаторної ефективності. Ключовим елементом стає легітимізація цих трансформацій через парламент, суспільний діалог і узгодження з міжнародними партнерами [4; 5; 28].

Інструментарій системної стратегії включає реструктуризацію державного боргу, розвиток внутрішнього ринку ОВДП і *citizen bonds*, створення *Reconstruction Trust Fund* (URTF), цифровізацію податкової адміністрації, впровадження прогресивних, але стимулюючих податкових механізмів. Міжнародна підтримка має трансформуватися у форму гарантованих інструментів і часткових ризикових фондів, що знижують борговий тиск і стимулюють інвестиції. Паралельно важливо розвивати програми мобілізації внутрішніх ресурсів (*Domestic Revenue Mobilization*) за підтримки міжнародних фінансових інституцій [29; 30; 31].

За даними міжнародних досліджень, банківська система України демонструє помітну стійкість завдяки ролі державних банків і підтримці НБУ. Ключові показники стійкості банківської системи – достатність капіталу, ліквідність, прибутковість та якість кредитів – були високими. Банківське кредитування підприємств та домогосподарств зростало. Однак продовження війни залишається ключовим ризиком для фінансового сектору та стримує як розвиток креативної економіки, так і економічне відновлення. Розширення виробничих потужностей стримується як кадровими проблемами, так і високими ризиками безпеки. Інвестиції та кредити спрямовуються на зміцнення оборонних можливостей України та енергоефективність [8; 9; 18; 32].

Державний борг значно зріс; хоча реструктуризації 2024 р. зменшили короткострокові навантаження, прогнозні дані (ОЕСД, інші оцінки) показують значне нарощення боргу у 2025–2026 (потенційно понад 100% ВВП). Велика частина фінансування – зовнішня та кон'юнктурно-залежна від донорської волі; одночасно державні реструктуризації міжнародних облігацій показали складність досягнення консенсусу з кредиторами [2; 16; 17].

Публічний борг України значно зріс після 2022 – частково через оборонні витрати та скорочення податкових надходжень; фіскальні дефіцити і потреби відбудови створюють тиск на стійкість боргу. (IMF / ОЕСД аналізи; DSA-дослідження) [25, 32–37]. Це робить країну залежною від політичних рішень зовнішніх партнерів.

Рис. 1. Структура державного боргу України (2023–2025 рр.)

За результатами досліджень Vida M., Ryda I. (2022) встановлено, що економічні втрати від війни складаються не лише з понесених втрат та зменшення обсягів ВВП, а й з втрачених можливостей для розвитку та неотриманих прибутків. Окрім скорочення ВВП, втрати України проявляються у зростанні рівня державного боргу, знеціненні національної валюти, скороченні золотовалютних резервів та відтоку прямих іноземних інвестицій [35].

Таким чином, політичні та ринкові ризики взаємопов'язані: зменшення зовнішньої допомоги або її умов може швидко трансформуватися у макро- і банківський стрес. Збалансована стратегія – поєднання прозорого управління боргом, диверсифікації джерел фінансування, розвитку ринків капіталу та спрямованих реформ у банківському секторі – необхідна умова зниження вразливості та досягнення фінансової незалежності держави.

Проблема дослідження полягає у тому, що поточне управління фінансами України має реактивний характер, що не забезпечує стратегічної стійкості у довгостроковій перспективі. Невирішеними залишаються питання поєднання внутрішніх ресурсів, інституційного стратегування та цифрових інструментів у системі управління фінансовою незалежністю держави.

Мета статті: розробити концептуальні засади інноваційного лідерства у формуванні фінансової незалежності України на основі поєднання цифровізації, інституційних трансформацій та міжнародного досвіду.

Гіпотеза: поєднання інноваційного інституційного стратегування та цифровізації фінансових інструментів дозволяє Україні підвищити фінансову незалежність шляхом зменшення залежності від зовнішніх запозичень, підвищення внутрішньої платоспроможності та зміцнення довіри міжнародних партнерів.

Завдання та методологія дослідження: 1) аналітичний огляд: аналіз наукових джерел та міжнародної практики фінансової стабільності (IMF, OECD, World Bank) [14–17]; 2) цифровий аналіз стану фінансової системи України та необхідність трансформацій [18–23]; 3) інституційний аналіз: оцінка ефективності інституцій та державних органів у реалізації стратегій фінансової незалежності [23–27]; 4) SPACE-аналіз: кількісна та якісна оцінка фінансової сили (FS), конкурентної переваги (CA), стабільності середовища (ES) та потенціалу розвитку (IS) [28–32; 40].

Виклад основного матеріалу. Фінансова незалежність тісно пов'язана з поняттям фінансової безпеки держави. Фінансова безпека України розглядається як стан та готовність фінансової системи держави до своєчасного та надійного фінансового забезпечення економічних потреб у масштабах, достатніх для підтримки необхідного рівня економічної та військової безпеки України [5]. Доведено, що до найважливіших національних інтересів України у фінансовій сфері належать: підтримка державних витрат відповідно до наявних ресурсів; забезпечення цільового фінансування державних програм (насамперед соціальних); інвестування у сферу високотехнологічного та наукоємного виробництва; пом'якшення впливу світових фінансових криз на національну економіку; подолання розбіжностей щодо розподілу та використання бюджетних ресурсів; прийняття ефективних нормативно-правових актів, що забезпечують нормальне функціонування фінансової системи країни [36].

Виміри державної політики інституційного стратегування

Для забезпечення фінансової незалежності України сформулюємо основні напрямки трансформування державного регулювання фінансами.

1. Міжнародне фінансування: потребує рефокусування і структурування. Необхідна прозорість, паритетні гарантії й юридичні запевнення при переході від *donor-dependence* до інструментів з частковим обліком ризику: гранти, конверсійні кредити, «loan backed by frozen assets», реконструкційні трести (URTF) та продумане використання репараційних механізмів. [7; 8; 9; 14].

2. Реструктуризація державного боргу: договірні інновації по боргу передбачають використання таких інструментів: (а) погоджені з кредиторами мораторії/відстрочки, (б) GDP-linked інструменти, (в) перетворення боргу в інвестиції у відновлення (reconstruction bonds), (г) колективні механізми для приватних кредиторів; (д) нові стандартні положення (collective action clauses, state-of-emergency triggers) [9; 12; 17].

3. Підвищення внутрішньої платоспроможності (*domestic revenue mobilization*) можливе за умов: прискорення цифровізації податкового адміністрування, диференціації податкових інструментів для відбудови; використання стимулюючого оподаткування економічно активних секторів [8; 26].

4. Бюджетна пріоритезація і протистояння «борговій пастці» передбачають пріоритезацію капітальних інвестицій з високим мультиплікатором, скорочення нефункціональних витрат, прозорий механізм відбору проєктів для зовнішнього фінансування [22; 23; 24; 29].

5. Фінансові інструменти для відбудови та довіри ринків – це спеціалізовані *reconstruction funds / trust funds* (URTF), державно-приватні партнерства з гарантіями донорів, випуск «зелених/соціальних» облігацій з donor-backed guarantees, страхувальні механізми (political risk insurance) [37; 38].

Організаційний механізм стратегування фінансової незалежності передбачає наступні кроки:

1. Створення відповідального органу «Реконструкційний траст» для підвищення ефективності міжнародної допомоги. Застосувати міжнародний нагляд із сегрегацією коштів (інфраструктура / житло / енергоефективність). Це зменшує ризик «фіскального розмивання» допомоги і підвищує привабливість для приватних інвесторів [4; 38].

2. Оперативне впровадження інструментів реструктуризації боргу з прозорими сценаріями (включно з *GDP-linked bonds, step-up/step-down coupons* згідно з ростом ВВП), а також юридичними «стоп-перемикачами» під час бойових дій. Паралельно вести діалог із великими держкредиторами (офіційні кредитори) і приватним англійським правом облігацій [5; 6; 8; 34].

3. Захист та легалізація використання «заморожених активів» у вигляді доходів для фінансування кредитних інструментів (reparation/reconstruction loans) – але тільки з чіткими юридичними гарантіями і мультинаціональними гарантіями (щоб уникнути рецидиву судових претензій) [7; 11; 30].

4. Фокус на мобілізацію внутрішніх ресурсів: цифрова податкова адміністрація, боротьба з тіньовою економікою, стимулювання формальної зайнятості. Одночасно –

тимчасові цільові збори/облігації «за відбудову» з податковими стимулюваннями для бізнесу [14; 15; 16; 20; 21; 22].

5. Гармонізація макрополітики з програмами донорів і МВФ для забезпечення довіри ринків (тобто поєднати реформи й фінансування) [17; 34; 37].

Системна багатовимірна державна стратегія фінансової незалежності повинна зменшити фінансову залежність від зовнішніх запозичень через зміну структури власності, інституцій, джерел доходів і міжнародних механізмів підтримки. При цьому важливо врахувати взаємозалежність вказаних напрямків інституційного стратегування. Трансформація державного стратегування передбачає чіткий алгоритм взаємопов'язаних дій.

Правові основи політики змін передбачають прийняття у парламенті законодавчого пакету «Про прозорі трансформації стратегічних активів», який визначає критерії «стратегічності», порядок тимчасового управління, прозорі процедури оцінки, механізми компенсації та міжнародний арбітражний план аудиту [19; 24; 37].

Тимчасове прозоре управління замість хаотичної експропріації та націоналізації в рамках деолігархії. Наприклад держава бере під тимчасове незалежне управління критичні підприємства (2–5 років), створюючи незалежні наглядові ради з міжнародними експертами. З метою стабілізації економіки, звільнення корпоративного простору від політичного впливу, проведення аудиту і технічної реорганізації на основі використання світового досвіду зміцнення державного управління World Bank Toolkit, governance SOE [8–14].

Використання диференційованих моделей власності при проведенні деприватизації чи націоналізації олігархічних структур. Для різних секторів - різні моделі:

- критична інфраструктура (мережі енергії, порти) - держхолдинг з прозорими радою і зовнішнім аудитом;
- економічно неконкурентні монополії - розділення (break-up) і подальша приватизація через міжнародні аукціони після «очищення»;
- підприємства, де можлива кооперативна/співробітницька модель - передати частину активів працівникам;
- частина активів – у прозорий «Фонд перетворення» (державний траст) з чіткими KPI. Такий підхід уникає пастки «повернути – і програти».

Мобілізація внутрішніх ресурсів (DRM) передбачає поєднання:

- податкової цифровізації (зменшення ухилення), розширення податкової бази, антикорупційна робота у митниці, програма стимулів для сплати та інвестування прибутків у держпроекти, використання тимчасових «надприбуткових» податків/рентн та зборів на монопольні прибутки + прозоре спрямування у фонд відбудови (IMF/World Bank ініціативи з DRM дають план дій [15; 19; 20; 26].
- Розвиток ринку ОВДП серед населення (малий мінімум, державні «bonds for citizens») – ріст дрібних інвесторів, зниження волатильності [33].

Паралельний розвиток інституцій фінансового стратегування: SOE governance, Debt Management Office. Така політика передбачає створення незалежного Debt Management

Office, держхолдинг, і введення принципів скандинавського governance (прозорість, ринкові КРІ [37-39]).

Розвиток конкурентних ринків та антимонопольна реформа для реалізації фінансового стратегування вимагають розділення вертикально інтегрованих підприємств, обов'язкових open-access-правил для інфраструктури, жорсткого антимонопольного контролю та прозорих концесій. Це знижує рентну вигоду олігархів і може розглядатися як шлях деолігархації замість прямої націоналізації у певних секторах.

Соціальна та економічна інклюзія в процесах деолігархації (*citizen ownership*) можлива через використання «ваучерів» або citizen bonds (громадяни отримують частку або пріоритет під час купівлі акцій). Це розмиває концентрацію власності й створює політичну базу. Паралельно економічна та фінансова політика підтримки МСП, аграрні реформи, кредитні програми для креативної економіки. Просувати «план відбудови» (*Modern Marshall Plan for Ukraine*) – цільова фінансова допомога, гарантії для приватних інвесторів, часткові гарантії на «відбудовні» облигації. Це дасть країні час і знизить необхідність комерційних зовнішніх позик. [7; 8; 9].

Міжнародний досвід використання інструментарію стратегування для забезпечення фінансової незалежності можна представити на таких прикладах:

- Norway / Statoil – перетворився у стабільний прибутковий держактив завдяки прозорості governance та інституційної дисципліни [39].
- Argentina / YPF – націоналізація без чіткої правової процедури і компенсацій призвела до тривалих судових спорів і фінансового тягара [12;13].
- Marshall Plan lessons – координація донорів і цільові інвестиції у відбудову можуть надати час і прямі інвестиції без виснаження державного боргу [9; 38].

Таблиця 1

Порівняння моделей державного управління стратегічними активами

Критерій	Norway / Statoil	Argentina / YPF	Україна (планована модель)
Модель власності	Держхолдинг, прозора рада	Націоналізація без чітких процедур	Держхолдинг + тимчасове управління, прозорі КРІ
Governance	Строгі стандарти прозорості	Слабкий контроль	Скандинавські принципи + міжнародні аудитори
Фінансові результати	Стабільний прибуток	Судові суперечки, фінансові витрати	Оптимізоване управління та мобілізація внутрішніх ресурсів
Ризик для держави	Низький	Високий	Помірний, контроль через інституції і цифровізацію

Джерело: [13; 38–42].

Ризики включають правові (механізми використання заморожених активів), політичні (непопулярні реформи під час війни) та ризики надмірної залежності від донорів. Інституційне стратегування та цифровізація дозволяють мінімізувати ці ризики.

Отже, інституційна прозора трансформація, мобілізація внутрішніх ресурсів та міжнародна координація – це шлях до фінансової автономії України.

SPACE-аналіз фінансової незалежності України (FS, CA, ES, IS)

Для оцінки фінансової незалежності України застосовується метод SPACE-аналіз, що охоплює чотири ключові параметри

- FS (Financial Strength / Фінансова сила): оцінка внутрішніх ресурсів та фінансової мобілізації.
- CA (Competitive Advantage / Конкурентна перевага): здатність держави ефективно управляти активами та залучати інноваційні інструменти.
- ES (Environmental Stability / Стабільність середовища): враховує політичні та військові ризики.
- IS (Internal Strategic Potential / Потенціал розвитку): можливості цифровізації та інституційного розвитку для підвищення фінансової незалежності. Кожен параметр оцінюється за шкалою від -6 до +6, де позитивні значення вказують на сприятливі фактори, а негативні — на ризики та обмеження [16; 25; 40].

Фінансова сила (FS) враховує здатність держави мобілізувати внутрішні фінансові ресурси, структурування боргу та ефективність використання міжнародної допомоги. Цифровізація податкової адміністрації та ефективне управління державним боргом через Debt Management Office дозволяють зменшити залежність від зовнішніх кредиторів.

Основні показники:

- Державний борг: >90% ВВП у 2025 році (IMF, 2023); реструктуризації 2024 р. знизили короткострокове навантаження, але борг зростає.
- Внутрішні ресурси: цифровізація податкової адміністрації та програми DRM дозволяють збільшити надходження.
- Мобілізація громадян: citizen bonds та стимулювання інвестицій у відбудову.

Таблиця 2

Оцінка фінансової незалежності України: фінансова сила (FS, Financial Strength)

Параметр	Оцінка	Коментар
Внутрішні доходи	+4	Цифровізація податкових систем збільшує збір податків
Боргові зобов'язання	+2	Структурована реструктуризація та GDP-linked bonds
Міжнародна допомога	+3	Часткове використання грантів і ризикових фондів
FS загальна	+3.0	Позитивна фінансова сила завдяки цифровізації та інституційній реформі

Джерело: IMF 2022, OECD, World Bank.

Оцінка FS: +3.0 означає, що фінансова сила в країні є, але залежність від зовнішніх ресурсів все ще висока. Конкурентна перевага (CA) CA відображає інституційне стратегування та застосування інноваційного лідерства у формуванні фінансової незалежності, зокрема через креативні та технологічні індустрії. Цифрові платформи для державно-приватних партнерств та citizen bonds забезпечують прозорість та ефективність.

Таблиця 3

**Оцінка фінансової незалежності України:
конкурентні переваги (CA, Competitive Advantage)**

Параметр	Оцінка	Коментар
Інституційна ефективність	+4	Створення ДМО, держхолдингу та прозорих рад
Інноваційність	+3	Впровадження цифрових платформ для збору податків і облігацій
Прозорість	+4	Висока довіра міжнародних партнерів
CA загальна	+3.7	Конкурентні переваги значні завдяки цифровізації та інституціям

Конкурентними перевагами є здатність держави використовувати свої інституції та цифрові інструменти для забезпечення фінансової автономії:

- Debt Management Office: незалежний орган, прозоре управління державним боргом.
- Цифровізація: автоматизація податкових та бюджетних процесів, контроль та пріоретизація витрат.
- Громадське фінансування: citizen bonds, прозорі грантові механізми.

Оцінка CA: +3.7 – сильний потенціал за умови повної реалізації цифровізації та реформ у SOE governance.

Стабільність середовища (ES) оцінює ризики, пов'язані з війною, політичною волею та економічною стабільністю. Інституційні реформи та цифровізація допомагають зменшити вплив цих факторів.

Таблиця 4

**Оцінка фінансової незалежності України: стабільність середовища
(ES, Environmental Stability)**

Параметр	Оцінка	Коментар
Військові ризики	-2	Продовження бойових дій обмежує макростабільність
Політична воля	+3	Програми деолігархізації та прозорих трансформацій
Економічна стабільність	+2	Цифрові інструменти підвищують ефективність фінансування
ES загальна	+1.0	Умовно стабільне середовище за підтримки інституцій і цифровізації

Фактори оцінки:

- Військовий ризик: високий, потребує стабілізаційних механізмів.
- Політична воля: реформи податкової та антикорупційні ініціативи – середній рівень підтримки.
- Законодавчий каркас: ухвалення законів щодо прозорих трансформацій стратегічних активів.

Оцінка ES: 1.0 – значний ризик зовнішніх та внутрішніх факторів, що обмежує стратегічні дії.

Потенціал розвитку (IS) IS демонструє можливості для інноваційного розвитку через цифровізацію та інституційні механізми, які підвищують фінансову автономію України.

Таблиця 5

**Оцінка фінансової незалежності України: потенціал розвитку
(IS, Internal Strategic Potential)**

Параметр	Оцінка	Коментар
Цифровізація	+5	Платформи citizen bonds, цифрова податкова, антикорупційні інструменти
Інституційні інновації	+4	Незалежний Debt Management Office, держхолдинг, прозорі наглядові ради
Міжнародна співпраця	+3	Координація з ЄС/IMF/World Bank
IS загальна	+4.0	Високий потенціал розвитку через цифровізацію та інституції

Фактори оцінки:

Інституційні інновації: SOE governance, незалежні наглядові ради, мультикритеріальна оцінка ефективності.

Цифровізація: електронні платформи управління бюджетом, онлайн-звіти для донорів, контроль над відходженням коштів.

Marshall Plan Lessons: координація донорів, цільові Reconstruction Trust Funds, часткові гарантії для приватних інвесторів [7-9].

Цей аналіз демонструє, що цифровізація та інституційні інструменти значно підвищують як фінансову силу, так і конкурентні переваги України, а також створюють умови для стабілізації ризиків та розвитку потенціалу. SPACE-аналітика слугує базою для формування стратегічних рішень щодо мобілізації внутрішніх ресурсів та інтеграції інноваційних державних інструментів. На рис.2 у графічній формі представлено перспективи фінансової незалежності України за рахунок ефективного використання внутрішніх і зовнішніх ресурсів та інструментів фінансової стабілізації механізму інституційного стратегування.

Матриця показує, що IS та CA – ключові драйвери, FS обмежена через високий державний борг, а ES залишається критичною через військовий та політичний контекст. Сильні сторони: цифровізація, інституційне управління, потенціал розвитку через інноваційні механізми. Слабкі сторони: військовий ризик, політична нестабільність, висока залежність від зовнішньої допомоги.

Стратегічні пріоритети: посилення цифровізації та прозорості фінансових процесів; розвиток незалежного Debt Management Office та Reconstruction Trust Fund; гармонізація внутрішніх ресурсів із зовнішньою допомогою; підвищення стійкості через прозоре управління SOE.

Висновки. Інституційна та цифрова інтеграція як ключ до фінансової автономії України передбачає: реструктуризацію боргу і використання внутрішніх резервів citizen bonds; підвищення прозорості та пріоритезацію державних витрат, які забезпечать ефективність і довіру донорів; системна інтеграцію DMO, URTF та державного холдингу.

Сформульована гіпотеза про те, що інноваційне державне управління формуванням фінансової незалежності України на основі поєднання внутрішнього потенціалу та міжнародного досвіду, з акцентом на цифровізацію та інституційні механізми, здатне

Рисунок 2. SPACE-матриця фінансової незалежності України

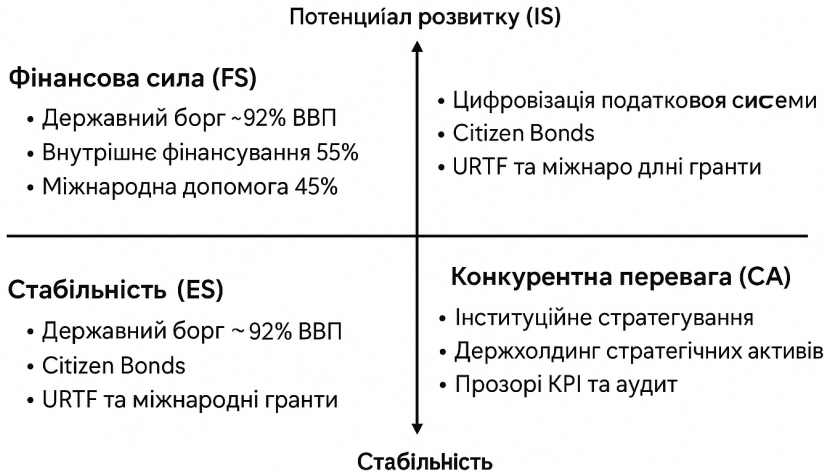

Рис. 2. SPACE-матриця фінансової незалежності України

забезпечити стійкість фінансової системи та зменшити зовнішню залежність, доведена на основі SPACE аналізу.

Проведений аналіз показав, що інноваційне лідерство у державному управлінні фінансовою системою України, базоване на цифровізації та інституційних механізмах, здатне ефективно формувати фінансову незалежність держави. Результати SPACE-аналізу демонструють, що цифрові інструменти управління боргом і податковою системою значно підвищують фінансову силу (FS) держави, а прозорі інституційні механізми, такі як реформовані SOE та Debt Management Office, створюють стійкі конкурентні переваги (CA) та знижують ризики політичної і ринкової нестабільності (ES). Потенціал розвитку (IS) забезпечується впровадженням сучасних цифрових платформ, міжнародних стандартів governance та інтеграцією інноваційних практик управління державними фінансами, що підвищує довіру внутрішніх і зовнішніх партнерів.

Таким чином, встановлено прямий зв'язок між інноваційним лідерством, інституційною та цифровою трансформацією державних фінансів і досягненням фінансової автономії України. Це підтверджує вихідну гіпотезу дослідження і підкреслює важливість системного стратегування, орієнтованого на внутрішній потенціал та міжнародний досвід, як ключового інструменту забезпечення стійкості фінансової системи та зниження зовнішньої залежності.

Перспективи подальших досліджень. Подальші наукові дослідження у сфері формування фінансової незалежності України можуть бути спрямовані на кілька ключових напрямів. По-перше, доцільно поглиблено вивчати вплив цифровізації державних фінансових інституцій на ефективність управління боргом, мобілізацію внутрішніх

ресурсів та прозорість бюджетного процесу. По-друге, перспективним є аналіз синергії між інституційними реформами та міжнародними фінансовими практиками, зокрема адаптація міжнародних стандартів governance до українського контексту та оцінка їх впливу на фінансову стійкість держави. Третім напрямом може стати моделювання різних сценаріїв фінансової автономії, з урахуванням макрополітичних ризиків, інновацій у фінансових інструментах та потенціалу креативних і технологічних секторів економіки. По-четверте, важливим є довгострокове оцінювання ефективності інституційного лідерства, включно з реформами SOE, Debt Management Office та інших стратегічних органів, для визначення оптимальних моделей управління державними активами.

Загалом, подальші дослідження повинні поєднувати кількісні та якісні методи, включно з економетричним моделюванням, case-study міжнародного досвіду та експертними оцінками, що дозволить створити комплексну наукову базу для розвитку стійкої, прозорої та фінансово незалежної державної системи.

Список використаних джерел

1. Ukraine – Country economic memorandum (Vol. 1 of 2) : Main report (English). Washington, DC: World Bank. 2024. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/853781468111878901>.
2. Public Debt Management and Fiscal Resilience. Paris : OECD Publishing, 2023. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/debt-management.html>.
3. Bogdan T. Debt sustainability analysis and its policy implications for Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2024. Vol. 13(2). P. 204–219. doi:10.21511/pmf.13(2).2024.17
4. Regulation of the European Parliament and of the Council on establishing the Ukraine Facility. Brussels, 20.6.2023. COM(2023) 338 final. 2023/0200 (COD). *European Commission*. 2023. P. 34–45. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/dd8cd260-1897-4e37-81dc-c985179af506_en.
5. Sovereign Debt Restructuring: Proposed Guidelines on Process and Timescales. Emerging Legal Standards. *Wilton Park*. 2024. URL: https://www.wiltonpark.org.uk/app/uploads/2024/11/Wilton-Park-Policy-Brief_17102024.pdf.
6. Soshenko O. Ukraine: Debt Restructuring Trends. *CEE Legal Matters*. 2024. URL: <https://ceelegalmatters.com/magazine-articles/9575-issue-10-12/25850-ukraine-debt-restructuring-trends>.
7. Supporting Ukrainian economic stability. Ukraine Plan 2024–2027. *Government of Ukraine*. P. 14–45. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf>.
8. *Fiscal Transformation and Governance in Post-War Ukraine*. GMFUS. 2023. Washington, DC. URL: <https://www.gmfus.org/news/ukrainian-restoration-governance>.
9. Kierkegaard J. Lessons from the past for Ukrainian recovery: A Marshall Plan for Ukraine. *Peterson Institute for International Economics*. 2023. URL: <https://www.piie.com/commentary/testimonies/2023/lessons-past-ukrainian-recovery-marshall-plan-ukraine>.
10. Ludvikovski M. R., Torterola I., Sharipov F. Legal challenges of confiscating Russian central bank assets to support Ukraine. *Reuters*. 2024. URL: <https://www.reuters.com/legal/transactional/legal-challenges-confiscating-russian-central-bank-assets-support-ukraine-2024-08-01/>.
11. Statoil's Place in Norway. *Yale SOM Cases*. *Yale University*. URL: <https://cases.som.yale.edu/equinor/norway-and-oil/statoils-place-norway>.

12. *Argentine nationalization claims: Compass Lexecon client Burford Capital achieves \$16.1 billion victory. Compass Lexecon.* 2023. URL: <https://www.compasslexecon.com/cases/compass-lexecon-client-burford-capital-achieves-16-1-billion-victory-in-suit-against-republic-of-argentina>.
13. Corporate governance of state-owned enterprises : A Toolkit / The World Bank. 2022. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/228331468169750340/pdf/Corporate-governance-of-state-owned-enterprises-a-toolkit.pdf>.
14. Lombardelli L. Fiscal policy, quality and quantity. *OECD Ecoscope*. 2023. URL: <https://oecd ecoscope.blog/tag/fiscal-policy/?print=print-search>
15. Taxation and domestic revenue mobilization. Domestic Revenue Mobilization Frameworks for Emerging Economies. *IMF*. 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Capacity-evelopment/Training/ICDTC/Schedule/CE/2025/TDRMCE25-27>
16. The Global Risks Report 2025. 20th Edition / World Economic Forum. 2025. URL: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2025.pdf.
17. A Plan to Reduce Ukraine's Reliance on Direct Budget Support / U.S. Department of State. 2025. URL: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2025/06/Report-A-Plan-to-Reduce-Ukraines-Reliance-on-Direct-Budget-Support-006068-Accessible-06.18.pdf>.
18. Conley H. A Modern Marshall Plan for Ukraine. *GMFUS*. 2022. URL: <https://www.gmfus.org/sites/default/files/2022-10/A%20Modern%20Marshall%20Plan%20for%20Ukraine.pdf>.
19. Богдан Т. Фіскальна стійкість України в умовах війни. *Економіка та прогнозування*. 2024. № 3(1). С. 45–62.
20. Лепеха Т., Славук Н. Мобілізація внутрішніх доходів та фіскальна децентралізація в Україні в умовах війни. *Фінансовий простір*. 2023. № 21(4). С. 12–28.
21. Малишко О. та ін. Державні фінанси та трансформація державної власності в посткризових економіках. *Фінанси України*. 2020. № 6. С. 34–49.
22. Ziemann F. Ukraine's narrow path to financial independence. *OECD Policy Papers*. (2025). URL: <https://oecd ecoscope.blog/2025/05/21/ukraines-narrow-path-to-debt-sustainability/>.
23. Avendaño-Miranda L. L. Las cinco dimensiones de la independencia financiera para la jubilación anticipada. *Revista Electrónica De Comunicaciones Y Trabajos De ASEPUMA*, 2024. Vol. 25(1). P. 67–91. DOI: <https://doi.org/10.24310/recta.25.1.2024.19864>.
24. Карлеті Е. та ін. Відбудова України: варіанти політики для розбудови ефективної фінансової архітектури. *CEPR*. 2024. URL: https://cepr.org/system/files/2024-04/CEPR%20Ukraine%202024_Ukraine%20translation_0.pdf.
25. OECD Economic Outlook: Fighting uncertainty, restoring growth. *OECD*. 2025. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/06/oecd-economic-outlook-volume-2025-issue-1_1fd979a8/83363382-en.pdf.
26. Blanchard O. J. Fiscal Policy as a Stabilization Tool. The Case for Quasi-Automatic Stabilizers, With an Application to the VAT. URL: <https://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/33698.html>.
27. Integrated State-Owned Enterprises Framework (iSOEF). *World Bank*. 2021. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099335003032227451/pdf/P17547101d5ebe0009f880e4d6aeaba2df.pdf>.
28. McCarthy, M. Managing state-owned enterprises in an era of crisis. *Geary Institute, University College Dublin*. 2024. URL: <https://ideas.repec.org/p/ucd/wpaper/201040.html>.
29. Трофімчук В., Трофімчук М. Пріоритезація бюджету під час збройних конфліктів: випадок України. *Економічні аннали-XXI*. 2023. № 198(5–6). С. 22–31.
30. Kessler M. Restructuring sovereign debt webinar summary. *FinDevLab*. 2024. URL: <https://findevlab.org/restructuring-sovereign-debt-webinar-summary/>.

31. Ukraine Economic Update, Spring 2025. *World Bank Group*. 2025. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine>.
32. Звіт про фінансову стабільність. *Національний банк України*. 2025. URL: <https://bank.gov.ua/>.
33. Clark I., Fedosowa O., Lyratzakis D. Ukraine concludes historic restructuring of US\$20.5 billion of international bonds. *White & Case*. 2024. URL: <https://www.whitecase.com/insight-alert/ukraine-concludes-historic-restructuring-us205-billion-international-bonds>.
34. IMF Executive Board Completes the Eighth Review of the Extended Arrangement under the Extended Fund Facility for Ukraine. *IMF*. 2025. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2025/06/30/pr-25227-ukraine-imf-completes-8th-rev-of-ext-arrang-under-eff>.
35. Bida M., Ruda I. Economic and financial consequences of war in Ukraine: analysis of development scenarios. *Financial Internet Quarterly*. Vol. 18. No. 3. P. 88–101. DOI: <https://doi.org/10.2478/fiqf-2022-0022>.
36. Шарій В., Шарій І. Національні інтереси України у сфері фінансової безпеки. *Координати державного управління*. 2024. № 1. С. 459–476. DOI: <https://doi.org/10.62664/cpa.2024.01.21>.
37. About OECD Ukraine Country Programme. Strengthening institutions and building capacity for successful policy reforms in Ukraine. URL: <https://www.oecd.org/en/about/programmes/oecd-ukraine-country-programme.html>.
38. Report to Congress on A Plan to Reduce Ukraine’s Reliance on Direct Budget Support 2025. *State.gov*. 2025. URL: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2025/06/Report-A-Plan-to-Reduce-Ukraines-Reliance-on-Direct-Budget-Support>.
39. Місце компанії Statoil в Норвегії. *Yale SOM Cases*. 2024. URL: <https://cases.som.yale.edu/equinor/norway-and-oil/statoils-place-norway>.
40. Тесленок І. М., Кримська Л. О. Стратегічний аналіз зовнішнього середовища в системі управління промисловим підприємством. *Запоріжжя : ЗНТУ*, 2012. 110 с.

References

1. World Bank. (2024). *Ukraine: Country Economic Memorandum (Vol. 1): Report*. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/853781468111878901>
2. OECD Publishing. (2023). *Public Debt Management and Fiscal Resilience*. Paris. <https://www.oecd.org/en/topics/debt-management.html>
3. Bohdan, T. (2024). *Debt sustainability analysis and its policy implications for Ukraine*. Business Perspectives. <https://www.businessperspectives.org/index.php/publishing-policies2/debt-sustainability-analysis-and-its-policy-implications-for-ukraine>
4. European Commission. (2023). *Regulation on the Ukraine Facility: Financial assistance mechanisms*. Brussels. pp. 34–45. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/dd8cd260-1897-4e37-81dc-c985179af506_en
5. Wilton Park. (2024). *Sovereign Debt Restructuring: Proposed Guidelines on Process and Timescales. Emerging Legal Standards*. https://www.wiltonpark.org.uk/app/uploads/2024/11/Wilton-Park-Policy-Brief_17102024.pdf
6. Sosenko, O. (2024). *Ukraine: Debt restructuring trends 2024*. CEE Legal Matters. <https://ceelegalmatters.com/magazine-articles/9575-issue-10-12/25850-ukraine-debt-restructuring-trends>
7. Government of Ukraine. (2024). *Supporting Ukrainian economic stability. Ukraine Plan 2024–2027*. pp. 14–45. <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf>

8. GMFUS. (2023). *Fiscal Transformation and Governance in Post-War Ukraine*. Washington, DC. <https://www.gmfus.org/news/ukrainian-restoration-governance>
9. Kirkegaard, J. (2023). *Lessons from the past for Ukrainian recovery: A Marshall Plan for Ukraine*. Peterson Institute for International Economics. <https://www.piie.com/commentary/testimonies/2023/lessons-past-ukrainian-recovery-marshall-plan-ukraine>
10. Ludwikowski, M. R., Tortorola, I., & Sharipov, F. (2024). *Legal challenges of confiscating Russian central bank assets to support Ukraine*. Reuters. <https://www.reuters.com/legal/transactional/legal-challenges-confiscating-russian-central-bank-assets-support-ukraine-2024-08-01/>
11. Yale SOM Cases. (n.d.). *Statoil: Building a transparent state ownership model*. Yale University. <https://cases.som.yale.edu/equinor/norway-and-oil/statoils-place-norway>
12. Compass Lexecon. (2023). *Argentine nationalization claims: Compass Lexecon client Burford Capital achieves \$16.1 billion victory*. <https://www.compasslexecon.com/cases/compass-lexecon-client-burford-capital-achieves-16-1-billion-victory-in-suit-against-republic-of-argentina>
13. World Bank. (2022). *Corporate governance of state-owned enterprises: A toolkit*. Washington, DC. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/228331468169750340/pdf/Corporate-governance-of-state-owned-enterprises-a-toolkit.pdf>
14. Lombardelli, L. (2023). *Fiscal policy, quality and quantity*. OECD Ecoscope. <https://oecdecoscope.blog/tag/fiscal-policy/?print=print-search>
15. IMF. (2022). *Taxation and domestic revenue mobilization. Domestic Revenue Mobilization Frameworks for Emerging Economies*. <https://www.imf.org/en/Capacity-development/Training/ICDTC/Schedule/CE/2025/TDRMCE25-27>
16. World Economic Forum. (2025). *Global Risks Report 2025 (20th Edition)*. https://reports.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2025.pdf
17. U.S. Department of State. (2025). *A Plan to Reduce Ukraine's Reliance on Direct Budget Support*. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2025/06/Report-A-Plan-to-Reduce-Ukraines-Reliance-on-Direct-Budget-Support-006068-Accessible-06.18.pdf>
18. Conley, H. (2022). *A Modern Marshall Plan for Ukraine*. GMFUS. <https://www.gmfus.org/sites/default/files/2022-10/A%20Modern%20Marshall%20Plan%20for%20Ukraine.pdf>
19. Bohdan, T. (2024). Fiskalna stiiikist Ukrainy v umovakh viiny [Fiscal sustainability of Ukraine in war conditions]. *Ekonomika ta prohnouzuvannia [Economy and Forecasting]*, 3(1), 45–62.
20. Lepekha, T., & Slavuk, N. (2023). Mobilizatsiia vnutrishnikh dokhodiv ta fiskalna detsentralizatsiia v Ukraini v umovakh viiny [Internal revenue mobilization and fiscal decentralization in Ukraine during the war]. *Finansovi prostrir [Financial Space]*, 21(4), 12–28.
21. Malyshko, O. et al. (2020). Derzhavni finansy ta transformatsiia derzhavnoi vlasnosti v postkryzovykh ekonomikakh [Public finances and transformation of state ownership in post-crisis economies]. *Finansy Ukrainy [Finance of Ukraine]*, 6, 34–49.
22. Ziemann, F. (2025). *Ukraine's narrow path to financial independence*. OECD Policy Papers. <https://oecdecoscope.blog/2025/05/21/ukraines-narrow-path-to-debt-sustainability/>
23. Avendaño-Miranda, L. L. (2024). Five dimensions of financial independence. *RECTA*, 25(1), 67–91. <https://doi.org/10.24310/recta.25.1.2024.19864>
24. Carletti, E. et al. (2024). *Rebuilding Ukraine: Policy options for building an effective financial architecture*. CEPR. https://cepr.org/system/files/2024-04/CEPR%20Ukraine%202024_Ukraine%20translation_0.pdf
25. OECD. (2025). *OECD Economic Outlook: Fighting uncertainty, restoring growth*.

- https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/06/oecd-economic-outlook-volume-2025-issue-1_1fd979a8/83363382-en.pdf
26. Blanchard, O. (2025). *Fiscal policy as a stabilization tool. The case for quasi-automatic stabilizers applied to VAT*. NBER. <https://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/33698.html>
 27. World Bank. (2021). *Integrated State-Owned Enterprises Framework (iSOEF)*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099335003032227451/pdf/P17547101d5ebe0009f880e4d6acaba2df.pdf>
 28. McCarthy, M. (2024). *Managing state-owned enterprises in an era of crisis*. Geary Institute, University College Dublin. <https://ideas.repec.org/p/ucd/wpaper/201040.html>
 29. Trofimchuk, V., & Trofimchuk, M. (2023). Priorityzatsiia biudzhetu pid chas zbroinykh konfliktiv: vypadok Ukrainy [Budget prioritization during armed conflicts: the case of Ukraine]. *Ekonomichni chasopys-XXI [Economic Annals-XXI]*, 198(5–6), 22–31.
 30. Kessler, M. (2024). *Restructuring sovereign debt*. FinDevLab. <https://findevlab.org/restructuring-sovereign-debt-webinar-summary/>
 31. World Bank Group. (2025). *Ukraine Economic Update, Spring 2025*. <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine>
 32. National Bank of Ukraine. (2025). *Financial Stability Report*. <https://bank.gov.ua/>
 33. Clark, I., Fedosowa, O., & Lyratzakis, D. (2024). *Ukraine concludes historic restructuring of international bonds*. White & Case. <https://www.whitecase.com/insight-alert/ukraine-concludes-historic-restructuring-us205-billion-international-bonds>
 34. IMF. (2025). *Executive Board Completes the Eighth Review of the Extended Arrangement under the Extended Fund Facility for Ukraine*. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2025/06/30/pr-25227-ukraine-imf-completes-8th-rev-of-ext-arrang-under-eff>
 35. Bida, M., & Ruda, I. (2022). Ekonomichni ta finansovi naslidky viiny v Ukraini: analiz stsensariiv rozvytku [Economic and financial consequences of the war in Ukraine: analysis of development scenarios]. *Finansovyi internet-kvartalnyk [Financial Internet Quarterly]*, 18. <https://doi.org/10.2478/fiqf-2022-0022>
 36. Sharii, V., & Sharii, I. (2024). Natsionalni interesy Ukrainy u sferi finansovoi bezpeky [National interests of Ukraine in the sphere of financial security]. *Koordynaty derzhavnoho upravlinnia [Coordinates of Public Administration]*, 1, 459–476. <https://doi.org/10.62664/cpa.2024.01.21>
 37. OECD. (n.d.). *OECD Ukraine Country Programme. Strengthening institutions and building capacity for successful policy reforms in Ukraine*. <https://www.oecd.org/en/about/programmes/oecd-ukraine-country-programme.html>
 38. State.gov. (2025). *Report to Congress on A Plan to Reduce Ukraine's Reliance on Direct Budget Support 2025*. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2025/06/Report-A-Plan-to-Reduce-Ukraines-Reliance-on-Direct-Budget-Support>
 39. Yale SOM Cases. (2024). *Statoil's place in Norway*. <https://cases.som.yale.edu/equinor/norway-and-oil/statoils-place-norway>
 40. Teslenok, I. M., & Krymska, L. O. (2012). *Stratehichni analiz zovnishnoho seredovyshcha v systemi upravlinnia promyslovym pidpriemstvom [Strategic analysis of the external environment in the management system of an industrial enterprise]*. Zaporizhzhia: ZNTU.

INNOVATIVE LEADERSHIP IN SHAPING UKRAINE'S FINANCIAL INDEPENDENCE

Iryna Moiseenko

MERITO University of Banking in Wrocław,

ul. Fabryczna 29-31 | 53-609 Wrocław

e-mail: iryna.moiseienko@wroclaw.merito.pl; ORCID - <https://orcid.org/0000-0002-3140-461X>

Abstract. This study investigates the role of innovative leadership in the formation of Ukraine's financial independence, emphasizing the interplay between institutional reforms and digitalization tools in the post-war context. The ongoing conflict has dramatically transformed the country's financial system, exacerbating fiscal risks, increasing public debt, and heightening reliance on external creditors and international donors. Against this backdrop, the research aims to identify mechanisms for achieving financial autonomy through a combination of internal resource mobilization, institutional strategic planning, and the adoption of advanced digital financial governance tools.

Methodologically, the study employs a comprehensive analytical framework integrating the SPACE analysis (Financial Strength, Competitive Advantage, Environmental Stability, and Development Potential), debt sustainability metrics (as applied by IMF, World Bank, and OECD), and institutional theory principles. The analysis focuses on Ukraine's institutional capacity, the implementation of digital financial tools, and strategic governance instruments to enhance transparency, efficiency, and fiscal resilience. By evaluating the state of domestic debt management, revenue mobilization mechanisms, and the structure of strategic state-owned assets, the study demonstrates how innovative leadership can align institutional and digital strategies to reduce dependency on external borrowing while maintaining macroeconomic stability.

Key findings indicate that the synergistic use of institutional reforms and digitalization in financial governance strengthens Ukraine's ability to plan and execute long-term fiscal policies, improves internal resource utilization, and fosters international credibility. The study also highlights the importance of a systematic, transparent approach to state asset management and the development of a robust Debt Management Office as critical components of financial independence. This research confirms the hypothesis that a deliberate combination of institutional capacity building and digital innovation forms a sustainable foundation for Ukraine's financial sovereignty, offering a model applicable to other emerging economies facing high external dependency and post-conflict reconstruction challenges.

Keywords: financial independence, financial security, innovative leadership, institutional strategic planning, digitalization, Debt Management Office, fiscal resilience

Стаття: надійшла до редакції 30.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

УДК 330.34:330.101.541(4)
JEL B52, E02, H11, O17, O43

ІНСТИТУЦІЙНА ЯКІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ВИБОРУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Олександр Задоя

Університет імені Альфреда Нобеля,
49000 м. Дніпро, вул. Січеславська Набережна, 18
e-mail: o.zadoia@duan.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4251-3061>

Анотація. У статті досліджується роль інституційної якості як ключової детермінанти формування та еволюції соціально-економічних моделей країн Європи в умовах посткризової та воєнно зумовленої трансформації. Обґрунтовано, що інститути виступають не допоміжним, а системоутворювальним чинником, який визначає здатність національних економік забезпечувати стійке зростання, соціальну згуртованість та стійкість до зовнішніх шоків. Теоретичною основою дослідження є положення нової інституційної економіки та підхід на основі різновидів ринкових систем, що дозволяє поєднати якісні характеристики врядування з типологією європейських соціально-економічних моделей. Здійснено аналітичний огляд результатів попередніх досліджень, побудованих на основі індексів Worldwide Governance Indicators (WGI) Світового банку та European Quality of Government Index (EQI), які свідчать про наявність стійкого зв'язку між високими показниками верховенства права, ефективності уряду та якості регулювання і здатністю економік до інноваційного розвитку, зниження бідності та формування глибоких фінансових ринків. Показано, що інституційна слабкість обумовлює відтворення периферійних і залежних моделей розвитку, особливо в країнах Південної та Центрально-Східної Європи.

Окрему увагу приділено елементам трансформації соціально-економічної моделі України в умовах повномасштабної війни. Аргументовано, що європейський вектор інтеграції створює унікальне вікно можливостей для інституційної конвергенції, а підвищення якості врядування має стати стратегічною передумовою переходу від мобілізаційної моделі до моделі сталого повоєнного розвитку.

Ключові слова: інституційна якість, соціально-економічна модель, різновиди капіталізму, врядування, стійкість, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальної полікризи інституційна якість виходить на передній план як ключовий фактор національної стійкості та динамічного зростання. Посткризова трансформація європейських економік продемонструвала, що успіх макроекономічної стабілізації залежить не лише від фіскальних стимулів, а насамперед від якості правил гри – захисту прав власності, ефективності державного управління та верховенства права.

Сучасна архітектура європейського соціоекономічного простору чітко фіксує інституційну неоднорідність континенту. Ми спостерігаємо дивергенцію траєкторій розвитку: від фінансових лідерів (Норвегія, Данія, Швейцарія) із високим рівнем ринкової капіталізації та мінімальними транзакційними витратами до економік у стані трансформації (Болгарія, Румунія, Албанія), де слабкість інститутів стримує інвестиційну активність.

Для України аналіз інституційної якості є критично актуальним. В умовах інтеграції до ЄС та безпрецедентних воєнних викликів країна змушена формувати нову довгострокову модель. Феномен мобілізаційної соціально-економічної моделі України (висока державна присутність при слабких ринкових інститутах) підкреслює необхідність радикального інституційного оновлення для переходу від мілітарної системи до сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні засади інституційної теорії, закладені Д. Нортон, визначають інститути як базові обмеження та стимули, що структурують економічну взаємодію [1]. Нобелівська премія з економіки 2024 р., присуджена А. Аджемоглу, С. Джонсону та Д. Робінсону, остаточно закріпила тезу про те, що саме інклюзивні інститути є першопричиною довгострокового процвітання націй, оскільки вони, через притаманні їм економічні та політичні інструменти, забезпечують широкий доступ до можливостей, захищають права власності для більшості населення та створюють стимули для продуктивної діяльності. [2,3]. У межах підходу «різновидів капіталізму» (*VoS*) П. Холл та Д. Соскіс обґрунтували роль інституційної комплементарності: ефективність однієї сфери (наприклад, фінансового ринку) безпосередньо залежить від якості інститутів у інших сферах (ринок праці, освіта) [4]. Сучасні емпіричні дослідження 2025 р. Р. Філіпа та Й. Сетцера на основі індексів *WGI* та *EQI* підтверджують, що конвергенція регіонів із низькою інституційною якістю до середньоєвропейського рівня може забезпечити додаткові 0,5 відсоткових пункти щорічного зростання ВВП на душу населення [5]. Водночас у науковій літературі залишається прогалина щодо поєднання жорстких інституційних індикаторів із динамічними типологіями соціально-економічних моделей в умовах екстремальних воєнних шоків, що і обумовлює вибір напрямку нашого дослідження.

Мета дослідження полягає у визначенні впливу інституційної якості на формування та вибір соціально-економічних моделей країн Європи в умовах глобальної турбулентності 2024–2025 рр., а також в обґрунтуванні стратегічних орієнтирів інституційної трансформації України для забезпечення її успішної конвергенції з європейським простором.

Методи дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові методи – наукову абстракцію, історико-логічний і системний підходи. Емпірична частина має характер аналітичного огляду та узагальнення результатів попередніх досліджень. Використано вторинні дані міжнародних індексів *Worldwide Governance Indicators (WGI)* та *European Quality of Government Index (EQI)* для ілюстрації відмінностей інституційних профілів країн Європи. Порівняльний і типологічний методи застосовано для інтерпретації цих показників у контексті соціально-економічних моделей. Для

обґрунтування стратегічних орієнтирів трансформації України використано елементи структурно-функціонального та сценарного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Вимірювання інституційної якості є складним завданням через латентний характер інститутів, які Д. Норт визначав як правила гри у суспільстві [6]. У сучасній науковій практиці 2024–2025 рр. домінують два взаємодоповнюючі підходи до кількісної оцінки врядування: макрорівневий (на основі агрегованих індексів) та регіональний (субнаціональний).

Система *Worldwide Governance Indicators (WGI)*, що розробляється Світовим банком, залишається найбільш фундаментальним інструментом порівняльного аналізу врядування. Згідно з методологічною ревізією 2025 р., *WGI* базується на 35 джерелах даних (опитування домогосподарств, фірм та експертні оцінки) і охоплює понад 200 економік. Показники оцінюються за шкалою від $-2,5$ (слабке врядування) до $+2,5$ (сильне), а також у процентильних рангах (0–100) [7].

WGI структурує інституційну якість за шістьма вимірами:

1. Право голосу та підзвітність: рівень громадянських свобод та медіа-незалежності.
2. Політична стабільність та відсутність насильства: оцінка ризиків неконституційної зміни влади.
3. Ефективність уряду: якість публічних послуг та незалежність держслужби від політичного тиску.
4. Якість регулювання: здатність уряду стимулювати розвиток приватного сектора.
5. Верховенство права: рівень довіри до законів, виконання контрактів та захисту прав власності.
6. Контроль корупції: ступінь використання державної влади для приватної вигоди.

Для європейського простору критичне значення має *European Quality of Government Index (EQI)*, розроблений Гетеборзьким університетом. На відміну від *WGI*, *EQI* фокусується на субнаціональному рівні (регіони *NUTS 1* та *NUTS 2*), що дозволяє зафіксувати внутрішньодержавну інституційну неоднорідність. У раунді 2024–2025 рр. *EQI* охоплює 206 регіонів ЄС, базуючись на опитуванні понад 330 000 респондентів [8]. Основний акцент робиться на трьох стовпах: корупції, неупередженості та якості послуг в освіті, охороні здоров'я та правоохоронній сфері. Емпіричні дані підтверджують, що регіональна інституційна якість безпосередньо впливає на абсорбцію коштів фондів ЄС та стійкість до локальних шоків.

Зважаючи, що значення *EQI* має обмежене число респондентів країнами-членами ЄС, для нашого дослідження ми будемо використовувати здебільше дані Світового банку *WGI*.

Інституційна якість виступає не просто фоновим показником, а фундаментальним архітектором національних економічних систем. Вона визначає здатність країни ефективно використовувати ресурси, залучати інвестиції та забезпечувати сталий розвиток через зниження транзакційних витрат. Сучасна європейська архітектура

демонструє глибоку дивергенцію соціально-економічних моделей, яка безпосередньо корелює з якістю врядування.

Емпіричні дослідження Світового банку 2024–2025 рр. підтверджують пряму залежність між індексами *WGI* та темпами економічного зростання. Висока якість регулювання та верховенство права є критичними для розвитку ринків капіталу. Зокрема, у країнах Північної Європи та Швейцарії, які стабільно очолюють рейтинги *WGI*, інституційна якість сприяє інтенсивному накопиченню інноваційного капіталу та високому рівню фінансової інклюзії [7]. Також, як вже зазначалося вище, підвищення інституційної якості в регіонах Південної та Східної Європи до середніх показників ЄС за індексом *EQI* здатне генерувати додаткове щорічне зростання ВВП на душу населення на 0,5 відсоткових пункти [5]. Це пояснюється тим, що сильні інститути не лише підвищують ефективність розподілу ресурсів, а й посилюють стійкість до зовнішніх шоків: регіони з якіснішим врядуванням значно легше абсорбували наслідки пандемії *COVID-19* та енергетичної кризи.

У контексті теорії «різновидів капіталізму» (*VoC, Varieties of Capitalism*) якість інститутів визначає тип механізмів координації в економіці. У країнах із розвиненими координованими ринковими економіками (*CME, Coordinated Market Economy*), таких як Німеччина чи Швеція, інституційна якість підтримує довгострокові стратегічні взаємодії між фірмами, працівниками та державою [4].

В таблиці 1 нами були узагальнені показники інституційної якості та макроекономічні показники, які ілюструють цей взаємозв'язок на прикладі регіональних груп країн [7, 10, 11]. Зокрема, скандинавська модель демонструє найвищу інституційну комплементарність: процентильні ранги верховенства права та ефективності врядування на рівні 95–100 безпосередньо збігаються з глибокими ринками капіталу (85–95% ВВП) та мінімальною бідністю.

Таблиця 1

Порівняння інституційних профілів та макроекономічних показників у країнах ЄС (2024–2025)*

Регіон / Група	Верховенство права (WGI)	Ефективність уряду (WGI)	Рівень бідності (%)	Ринкова капіталізація (% ВВП)
Скандинавські країни	95–100	96–100	11–13%	85–95%
Ядро ЄС (Німеччина, Франція)	85–92	88–94	14–16%	40–50%
Південна Європа (Італія, Іспанія)	65–75	60–72	18–21%	25–45%
Країни ЦСЄ (Польща, Чехія)	60–72	65–78	12–16%	10–22%

*Джерело: побудовано автором на основі [7,10,11].

Країни Центральної та Східної Європи, незважаючи на відносно низькі показники бідності, демонструють інституційну пастку *DME*-моделі (*Dependent Market Economy*, залежна ринкова економіка): слабкий розвиток фінансових ринків (10–22% ВВП) при помірній якості врядування (65–78). В даному випадку сформувалася модель залежної ринкової економіки, де порівняльна перевага базується на залученні іноземного капіталу. Проте досвід 2025 р. свідчить про кризу залежності в тих державах ЦСЄ, де спостерігається деградація інституційної якості (зокрема, в Угорщині та Польщі в певні періоди), що обмежує їхню здатність до переходу до інноваційно-орієнтованого зростання [9]. Південна Європа відображає іншу модель, де нижчі ранги верховенства права та ефективності уряду (60–75) супроводжуються вищою соціальною вразливістю, що підтверджує роль інститутів як обмежувачів потенціалу зростання. Таким чином, інституційна якість стає детермінантою здатності економіки трансформуватися з периферійної у технологічне ядро.

Стосовно України можна відзначити наявність деформованої соціально-економічної моделі. Трансформація такої системи відбувається в умовах екстремальної глобальної турбулентності та повномасштабної агресії. Поточний стан національної економіки можна охарактеризувати як мобілізаційну державну соціоекономічну систему [12]. Таким чином, очевидні й інституційні трансформації воєнного періоду. Війна спричинила глибокі структурні зрушення, які вивели Україну за межі стандартних європейських моделей. По-перше, це стосується фіскального домінування. Витрати на оборону на рівні 30% ВВП та дефіцит бюджету понад 18% ВВП роблять державу головним суб'єктом економічного життя. Це супроводжується стрімким зростанням заборгованості, де державний борг у 2026 р. може перевищити 110% ВВП [13]. По-друге, соціальна вразливість набула величезних масштабів. Рівень бідності у 2025 р. становить близько 36,9%, а коефіцієнт Джині зріс до 0,50 [14]. Це створює напруження соціального контракту, де держава вимушена виконувати роль єдиного гаранта виживання. По-третє, здатність ринку до саморегулювання продовжує слабшати. Рівень кредитування реальної економіки залишається критично низьким (близько 15% ВВП) через високі інституційні ризики та витіснення приватного ресурсу державними запозиченнями [11].

Попри ці виклики, Україна демонструє високу інституційну стійкість. Згідно з оцінками Європейської Комісії (2025), країна досягла прогресу в цифровізації державних послуг, реформі корпоративного врядування та антикорупційній діяльності [15].

В даному випадку, на наш погляд, можна запропонувати певні стратегічні орієнтири. Для переходу до моделі сталого зростання пріоритети державної політики мають включати:

- Верховенство права як база для ринку. Судова реформа є передумовою для відновлення довіри інвесторів та розбудови внутрішніх ринків капіталу.
- Держава соціального інвестування. Обґрунтованою є пропозиція В. Геєця про те, що замість пасивної соціальної підтримки важливо переходити до моделі ресоціалізації ветеранів та ВПО через інвестиції в людський капітал [16].

- Цифрова модернізація інститутів. Використання успіхів цифровізації (проект «Дія») для забезпечення прозорості врядування та залучення громадян до прийняття рішень навіть в умовах воєнного стану.
- Технологічне оновлення через ВПК. Використання військово-промислового комплексу як локомотива для високотехнологічного експорту та науково-виробничої кооперації з країнами ЄС.

Також не менш важливим є факт наявності євроінтеграційного процесу, який виступає зовнішнім стимулом, структурує інституційне оновлення України та вимагає гармонізації з європейськими стандартами регуляторної якості.

Висновки. Узагальнення результатів сучасних досліджень дозволяє стверджувати, що інституційна якість є важливою детермінантою формування та еволюції соціально-економічних моделей у країнах Європи. Дані, представлені в індексах *WGI* та *EQI*, а також емпіричні роботи останніх років, свідчать про наявність стійкого зв'язку між високими показниками верховенства права, ефективності уряду, якості регулювання та здатністю економік до інноваційного розвитку, зниження соціальної вразливості й поглиблення фінансових ринків. Водночас інституційна слабкість асоціюється з відтворенням периферійних і залежних моделей розвитку.

Для України воєнний період став часом формування унікальної мобілізаційної державної соціально-економічної моделі з екстремальним фіскальним домінуванням та борговим тиском. Проте зафіксована висока інституційна стійкість, зокрема прогрес у цифровізації та антикорупційних реформах, створює передумови для якісної трансформації системи. Стратегічним пріоритетом державної політики має стати перехід від моделі виживання до побудови держави соціального інвестування. Це вимагає завершення судової реформи, відновлення кредитування реального сектора та забезпечення відповідності національних інститутів стандартам ОЕСР і ЄС. Саме інституційна конвергенція з європейським простором виступає головним механізмом забезпечення сталого повоєнного розвитку та безпекової стійкості країни.

Список використаних джерел

1. North D. C. Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge Univ Pr. 1990. URL: <https://www.cambridge.org/ni/universitypress/subjects/politics-international-relations/political-economy/institutions-institutional-change-and-economic-performance?format=HB#description>.
2. Robinson J. A., Acemoglu D. Why nations fail: The origins of power, prosperity and poverty. London: Profile. 2012. PP. 45–47. URL: https://www.lse.ac.uk/assets/richmedia/channels/publicLecturesAndEvents/slides/20110608_1830_whyNationsFail_sl.pdf.
3. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. A. The colonial origins of comparative development: An empirical investigation: Reply. American Economic Review. 2012. No. 102(6). PP. 3077–3110. <https://doi.org/10.1257/aer.102.6.3077>.
4. Hall P. A., Soskice D. Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage. Oxford University Press. 2001. URL: <https://hall.scholars.harvard.edu/sites/g/files/omnuum7951/files/hall/files/vofcintro.pdf>.

5. Filip M. D., Setzer R. The impact of regional institutional quality on economic growth and resilience in the EU. ECB Working Paper. 2025. No. 3045. <https://doi.org/10.2866/7534825>
6. North D. C. Institutions and economic performance. In *Rationality, institutions and economic methodology*. Routledge. 1993. PP. 253–273. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203392805-17/institutions-economic-performance-douglass-north>.
7. World Bank Group. Worldwide Governance Indicators. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access> (дата звернення 08.12.2025)
8. The QoG Institute. European Quality of Government Index. URL: https://www.qogdata.pol.gu.se/data/codebook_eqi_24.pdf.
9. Csontos T. T. State expenditures and varieties of capitalism in East Central Europe. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. 2025. No. 33(2). PP. 441–464. <https://doi.org/10.1080/25739638.2025.2509243>.
10. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/publications/sprolls/world-economic-outlook-databases>.
11. World Bank Group. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>.
12. Данилишин про економічні підсумки 2025 року і прогнози на 2026. URL: <https://renews.com.ua/ekonomika/danilishin-pro-ekonomichni-pidsymki-2025-roky-i-prognozi-na-2026/>.
13. Centre for Economic Strategy. Ukrainian Economy in 2024: Special Edition of the Tracker. URL: https://ces.org.ua/en/ukrainian_economy_in_2024/.
14. World Bank Group. Listening to Citizens of Ukraine Survey. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/7a038d8198d79e7979898da40195c73b-0080012025/original/Listening-to-Ukraine-Update-Fall-2025.pdf>.
15. European Commission. EU Enlargement Package 2025: Ukraine Report. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en.
16. Геєць В. Економічна соціалізація на шляху до солідарного конструювання реальності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2024. № 4. С. 27–50. <https://doi.org/10.15407/sociology2024.04.027>.

References

1. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge Univ Pr. Available at: <https://www.cambridge.org/ni/universitypress/subjects/politics-international-relations/political-economy/institutions-institutional-change-and-economic-performance?format=HB#description>.
2. Robinson, J. A., Acemoglu, D. (2012). Why nations fail: The origins of power, prosperity and poverty. London: Profile. PP. 45–47. Available at: https://www.lse.ac.uk/assets/richmedia/channels/publicLecturesAndEvents/slides/20110608_1830_whyNationsFail_sl.pdf.
3. Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. A. (2012). The colonial origins of comparative development: An empirical investigation: Reply. *American Economic Review*. No. 102(6). PP. 3077–3110. <https://doi.org/10.1257/aer.102.6.3077>.
4. Hall, P.A., Soskice, D. (2001). *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford University Press. Available at: <https://hall.scholars.harvard.edu/sites/g/files/omnuum7951/files/hall/files/vofcintro.pdf>.
5. Filip, M. D., Setzer, R. (2025). The impact of regional institutional quality on economic growth and resilience in the EU. ECB Working Paper. No. 3045. <https://doi.org/10.2866/7534825>.

6. North, D. C. (1993). Institutions and economic performance. In *Rationality, institutions and economic methodology*. Routledge. PP. 253–273. Available at: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203392805-17/institutions-economic-performance-douglass-north>.
7. World Bank Group. *Worldwide Governance Indicators*. Available at: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access>.
8. The QoG Institute. *European Quality of Government Index*. Available at: https://www.qogdata.pol.gu.se/data/codebook_eqi_24.pdf.
9. Csontos, T. T. (2025). State expenditures and varieties of capitalism in East Central Europe. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. No. 33(2). PP. 441–464. <https://doi.org/10.1080/25739638.2025.2509243>.
10. International Monetary Fund. Available at: <https://www.imf.org/en/publications/sprolls/world-economic-outlook-databases>.
11. World Bank Group. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator>.
12. *Danylyshyn pro ekonomichni pidsumky 2025 roku i prohnozy na 2026* [Danylyshyn on the economic results of 2025 and forecasts for 2026]. Available at: <https://renews.com.ua/ekonomika/danilishin-pro-ekonomichni-pidsymki-2025-roky-i-prohnozi-na-2026>.
13. Centre for Economic Strategy. *Ukrainian Economy in 2024: Special Edition of the Tracker*.
14. World Bank Group. *Listening to Citizens of Ukraine Survey*. Available at: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/7a038d8198d79e7979898da40195c73b-0080012025/original/Listening-to-Ukraine-Update-Fall-2025.pdf>.
15. European Commission. *EU Enlargement Package 2025: Ukraine Report*. Available at: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en.
16. Heyets, V. (2024). *Ekonomichna sotsializatsiya na shlyakhu do solidarneho konstruyuvannya real'nosti* [Economic socialization on the way to solidary construction of reality]. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketynh* [Sociology: theory, methods, marketing]. No. 4. PP. 27–50. <https://doi.org/10.15407/sociology2024.04.027>.

INSTITUTIONAL QUALITY AS A DETERMINANT OF SOCIO-ECONOMIC MODEL CHOICE: EUROPEAN EXPERIENCE AND LESSONS FOR UKRAINE

Oleksandr Zadoia

*Alfred Nobel University,
18 Sichslavska Naberezhna Str., Dnipro, 49000,
e-mail: o.zadoia@duan.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4251-3061>*

Abstract. The article examines the role of institutional quality as a key determinant in the formation and evolution of socio-economic models in European countries under conditions of post-crisis and war-induced transformation. It is argued that institutions function not as auxiliary, but as system-forming factors that determine the capacity of national economies to ensure sustainable growth, social cohesion, and resilience to external shocks. The theoretical framework of the study is grounded in the principles of New Institutional Economics and the varieties-of-capitalism approach, which makes it possible to integrate qualitative characteristics of governance with the typology of European socio-economic models.

The article provides an analytical review of previous studies based on the World Bank's Worldwide Governance Indicators (WGI) and the European Quality of Government Index (EQI). These studies indicate

a stable relationship between high levels of the rule of law, government effectiveness, and regulatory quality, and the capacity of economies to achieve innovation-driven growth, reduce poverty, and develop deep financial markets. The literature also demonstrates that institutional weakness contributes to the reproduction of peripheral and dependent development models, particularly in Southern and Central and Eastern European countries.

Special attention is devoted to selected aspects of the transformation of Ukraine's socio-economic model under conditions of full-scale war. It is argued that the European integration vector creates a unique window of opportunity for institutional convergence, while improvements in governance quality should become a strategic prerequisite for Ukraine's transition from a mobilization model to a model of sustainable post-war development.

Keywords: institutional quality, socio-economic model, varieties of capitalism, governance, resilience, European integration.

*Стаття: надійшла до редакції 05.11.2025
прийнята до друку 23.12.2025
опублікована (оприлюднена) 09.01.2026*

ФІНАНСОВА АВТОНОМІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ

Мирослав Кульчицький¹, Марія Рубаха², Андрій Габа³

Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18

¹e-mail: myroslav.kulchytskyu@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8747-8677>

²e-mail: mariya.rubakha@lnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1596-2678>

³e-mail: andrii.haba@lnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5677-1940>

Анотація. Метою статті є оцінити сучасний стан фінансової автономії територіальних громад в Україні. Особлива увага приділяється аналізу джерел формування фінансових ресурсів територіальних громад, зокрема податкових і неподаткових надходжень, міжбюджетних трансфертів, а також інструментів залучення інвестиційних і грантових ресурсів.

Методологічну основу дослідження складає комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема аналіз і синтез, порівняння, статистичний аналіз, а також системний і структурно-функціональний підхід. На основі аналізу статистичних даних за 2018–2025 роки визначено ключові тенденції розвитку місцевих фінансів. Окремо проаналізовано інвестиційний потенціал територіальних громад, включаючи прямі іноземні інвестиції, кредитні інструменти, державно-приватне партнерство та грантове фінансування, та визначено основні бар'єри залучення інвестицій.

Зроблено висновок, що, попри значні виклики, фінансова система територіальних громад демонструє адаптивність і поступове відновлення після початку повномасштабного вторгнення.

Ключові слова: фінансова автономія, територіальні громади, інвестиційний потенціал, інвестиції, децентралізація, грантове фінансування, фінансова спроможність.

Постановка проблеми. В умовах системних трансформацій національної економіки та триваючих воєнних викликів, рівень фінансової автономії місцевого самоврядування стає визначальним чинником життєздатності територіальних громад. Посилення інвестиційного потенціалу регіонів безпосередньо корелює з ефективністю механізмів акумуляції та розподілу місцевих фінансових ресурсів. Питання фінансової незалежності громад набуває особливої актуальності в контексті необхідності відновлення інфраструктури та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням фінансової автономії, інвестиційного потенціалу та спроможності територіальних громад, зокрема в час безпекових загроз і фокусування держави на оборонних витратах присвячено багато праць українських науковців. І. Соколюк досліджує вплив бюджетної автономії, структури доходів, податкового потенціалу на фінансове забезпечення територіальних громад [17]. Питанням фінансової самостійності органів місцевого самоврядування на прикладі Львівської області присвячено роботи О. Копилук, О. Музички, П. Пелех, Є. Тацій [6] та Р. Хірівського, Г. Східницької і І. Гаврилук [20], а колектив авторів Л. Рябушка, Н. Дехтяр, В. Федченко [16] досліджують фінансову автономію місцевого самоврядування на прикладі Сумської області. Також особлива увага науковців та практиків зосереджена на питаннях впливу реформи децентралізації на фінансовий стан територіальних громад. Сучасні тенденції фінансової децентралізації досліджують В. Ставничий [18], Н. Ярошевич [22], Н. Хрущ, І. Форкун, Т. Гордєєва [21]. На обґрунтуванні поняття фінансової спроможності органів місцевого самоврядування як в умовах воєнного стану, так і до повномасштабного вторгнення зосереджували увагу І. Лютий, Н. Спасів [8], М. Пасічний, Р. Обухов [11] та О. Кириленко [5]. Інвестиційний потенціал територіальних громад досліджували Е. Прушківська і В. Лось [15], а також Р. Кудрик, О. Побурко [7], В. Федюк [19]. Однак, в умовах викликів війни і динамічності макросередовища, питання фінансової автономії та інвестиційного потенціалу органів місцевого самоврядування є особливо актуальним на сьогодні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження фінансової автономії органів місцевого самоврядування в Україні, аналіз наявного інвестиційного інструментарію та ідентифікація бар'єрів, що обмежують ресурсну спроможність територіальних громад у сучасних реаліях.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечують системність і об'єктивність отриманих результатів. Застосовано методи аналізу та синтезу для узагальнення теоретичних підходів до визначення фінансової автономії територіальних громад. Метод порівняння дав змогу виявити динаміку змін у структурі доходів місцевих бюджетів у різні періоди. Зокрема, на основі порівняння надходжень місцевих бюджетів оцінено ефективність реформи децентралізації. Статистичний метод використано для обробки та аналізу кількісних показників за 2018–2025 роки, що дозволило ідентифікувати ключові тенденції розвитку місцевих фінансів до початку повномасштабного вторгнення та в умовах воєнного стану. Метод структурно-функціонального аналізу використано для дослідження механізмів формування та використання фінансових ресурсів, зокрема бюджетного, інвестиційного, кредитного та грантового інструментарію. Також застосовано системний підхід для визначення впливу змін бюджетного законодавства на фінансову стійкість територіальних громад в умовах викликів війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система фінансів територіальної громади базується на сукупності грошових відносин, що забезпечують процеси генерації та цільового спрямування локальних фінансових ресурсів. Саме фінансовий інструментарій виступає фундаментом для реалізації суб'єктами місцевого

самоврядування своїх функцій, створюючи передумови для стабільного прогресу території. Важливо констатувати, що фінансова база є критичним компонентом загального потенціалу громади: її параметри (обсяг, диверсифікованість джерел та якість адміністрування) безпосередньо визначають добробут мешканців і стан локальної інфраструктури.

Сучасна територіальна громада володіє широкими можливостями для формування власної ресурсної бази, що обумовлює необхідність її чіткої класифікації. Розуміння структури надходжень, механізмів їхнього обігу та виявлення дестабілізуючих чинників є запорукою розбудови цілісної системи управління муніципальними фінансовими потоками.

Синергія зазначених інструментів становить фінансовий фундамент роботи органів місцевого самоврядування, розширюючи їхню реальну владну компетенцію та фінансову спроможність.

Центральне місце в цій системі посідає бюджет територіальної громади, що функціонує як основний детермінований план акумуляції та децентралізації грошових активів для реалізації публічних повноважень протягом фінансового року. Правовий статус місцевого бюджету базується на принципі автономності, що підкріплюється стабільними законодавчими преференціями щодо джерел наповнення та виключним правом місцевої влади на управління цими потоками.

Бюджет громади є головним вузлом організації фінансових циклів, виконуючи роль операційного механізму перерозподілу ресурсів між потребами господарського сектору та об'єктами соціальної сфери. Процедурна легітимізація бюджетного процесу – від стадії стратегічного планування до верифікації звітів про виконання – перебуває у виключній площині повноважень місцевих рад, що виступають гарантантами підзвітності та прозорості використання коштів платників податків.

Для реалізації стратегічних цілей розвитку громади можуть бути консолідовані ресурси широкого кола стейкхолдерів: від державних інституцій та приватного бізнесу до фінансових посередників, громадського сектору та міжнародних донорських організацій.

Практична реалізація фінансової політики громад базується на кількох ключових механізмах. Механізми залучення фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування подано на рисунку 1. Бюджетний механізм дає змогу формувати та раціонально використовувати ресурси місцевих бюджетів. Бюджетний механізм виступає базисом фінансової автономії через податкову децентралізацію та систему міжбюджетних трансфертів.

Інвестиційний механізм орієнтований на активну капіталізацію економіки громади через залучення зовнішніх та внутрішніх інвестиційних потоків у розвиток інфраструктури. Кредитний механізм передбачає використання позикового капіталу та взаємодію з банківськими та іншими кредитними установами в Україні та за кордоном для фінансування капіталоемних проєктів місцевого значення. У свою чергу грантовий механізм передбачає акумуляцію безповоротних та безвідплатних фінансових асигнувань від закордонних партнерів, міжурядових структур та глобальних донорських

Рис. 1. Механізми залучення фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування
Джерело: узагальнено та побудовано авторами на основі Бюджетного кодексу [1].

інституцій. На сьогодні цей інструмент трансформується у стратегічний ресурс для фінансування проєктів перманентного відновлення майна територіальних громад, впровадження інновацій та посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування без збільшення боргового навантаження на місцеві бюджети.

На відміну від бюджетного та кредитного механізму, які здебільшого спрямовуються на поточні видатки, грантові та інвестиційні ресурси мають цільовий характер і орієнтовані на проєкти розвитку.

Щодо кредитного механізму, то тут особливо важливими є місцеві запозичення. Органи місцевого самоврядування наділені законодавчим правом залучати додаткові фінансові ресурси через такі запозичення. Місцеві запозичення передбачають отримання коштів від юридичних, фізичних осіб або фінансових інституцій, що супроводжується формуванням боргових зобов'язань громади.

Залежно від цілей залучення, використовуються різні форми позикових коштів:

- кредити (кошти за договорами позики) застосовуються для реалізації короткострокових ініціатив;
- облігаційні позики орієнтовані на довгострокове інвестування.

При цьому при публічному або приватному розміщенні вказаних облігацій на

фондовому ринку допускається їх реалізація за ціною, що не збігається з номіналом. Проте, за винятком дисконтних цінних паперів, вартість продажу не може бути меншою за їхню номінальну вартість.

Окремим джерелом капіталу на сьогодні є запозичення від міжнародних фінансових організацій, які зазвичай надаються на пільгових умовах для модернізації місцевої інфраструктури за умови суворого моніторингу їх цільового використання.

Норми чинного законодавства, зокрема бюджетний кодекс, встановлюють чіткі межі та критерії для здійснення запозичень на місцевому рівні, що забезпечує фінансову стійкість громад [1; 14]. Зокрема, сукупна сума залучених коштів не повинна бути більшою за запланований дефіцит бюджету розвитку на поточний рік, а відповідні ресурси, отримані через механізм місцевих запозичень, мають спрямовуватися виключно на наповнення та фінансування видатків бюджету розвитку.

Щорічні витрати на виплату відсотків (обслуговування) боргових зобов'язань лімітовані – 10% від обсягу видаткової частини загального фонду. Це правило діє на весь період, протягом якого передбачені виплати за зобов'язаннями. Гранична сума прямого та гарантованого боргу громади наприкінці року не може бути вищою за 200% від середньорічного прогнозного показника доходів бюджету розвитку (для Києва цей ліміт встановлено на рівні 400%). Витрати, пов'язані з обслуговуванням боргу, покриваються за рахунок ресурсів загального фонду, тоді як безпосереднє погашення тіла кредиту чи позики здійснюється коштами бюджету розвитку [9; 14].

Щодо залучення приватних інвестицій, то процеси корпоратизації комунальних підприємств створюють додаткові можливості для їхнього залучення при збереженні контрольної або часткової власності громади. Механізми компенсації дозволяють інтегрувати розвиток інфраструктури із житловою та комерційною забудовою, а також нівелювати негативні екстерналії, зокрема екологічні наслідки.

Формат державно-приватного партнерства також забезпечує реалізацію інфраструктурних об'єктів за рахунок приватного капіталу (українського та іноземного), що зменшує навантаження на бюджет, прискорює терміни будівництва та надає доступ до сучасних управлінських практик при збереженні контролю громади над якістю публічних послуг [3]. Для інвесторів ДПП відкриває можливість фінансування соціально-економічних проєктів, які раніше належали до виключної компетенції держави. Однак, в умовах викликів триваючої війни залучення інвестицій є достатньо проблемним, особливо на територіях, наближених до зони ведення бойових дій.

Ключовим чинником підтримки бюджетної ліквідності та стабільності стала міжнародна допомога в часі повномасштабного вторгнення росії, особливо відчутною була така допомога у 2022–2023 роках. Так, кошти від закордонних країн і міжнародних організацій склали у зведеному бюджеті України 21,9%, а у 2023 році 14% [10]. Надається також технічна допомога. Міжнародна технічна допомога, яка відображається у спеціальному фонді бюджету, є безповоротним ресурсом у вигляді фінансів, майна, послуг або знань. Вона спрямовується на пріоритетні потреби територіального розвитку та є критично важливою для підтримання соціальних програм і відновлення інфраструктури.

Водночас, найбільш вагомим залишається бюджетний механізм залучення ресурсів до місцевих бюджетів через податкові, неподаткові надходження та міжбюджетні трансферти. Аналітичні дані щодо доходів місцевих бюджетів подано у таблиці 1.

Таблиця 1

**Динаміка та структура доходів територіальних громад
у 2018–2025 рр. (млрд грн)**

Надходження	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025*
Податкові надходження	232.53	270.54	285.57	346.71	393.46	434.54	441.09	367.27
Неподаткові надходження	28.02	26.11	21.46	27.18	22.04	36.51	43.60	30.00
Доходи від операцій з капіталом	2.14	2.92	3.47	3.46	2.27	3.62	4.85	4.18
Від органів державного управління	298.94	260.30	160.18	202.73	136.75	177.38	187.93	143.63
Допомога ЄС, іноземних держав, МО, донорських структур	0.94	0.44	0.15	0.04	0.22	0.20	1.43	1.10
Цільові фонди	0.68	0.60	0.65	0.57	0.34	0.35	0.62	0.64
Доходи місцевих бюджетів	563.25	560.91	471.48	580.69	555.08	652.60	679.52	546.82

*станом на 30.09.2025 року

Джерело: побудовано авторами на основі [2].

Зауважимо, що впродовж останнього десятиліття архітектура місцевих фінансів зазнала фундаментальних змін, першопричиною яких став старт реформи децентралізації у 2015 році. Створення територіальних громад супроводжувалося впровадженням парадигми «фінансового забезпечення повноважень», що знайшло відображення у системній корекції Бюджетного та Податкового кодексів України. Стратегічним орієнтиром цих перетворень стало формування фінансово спроможних муніципальних одиниць, здатних до самостійного сталого розвитку.

У допандемічний період (до 2020 р.) спостерігалася висхідна динаміка зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування. Завдяки диверсифікації податкових джерел та активізації інвестиційних процесів, у 2018–2019 роках сукупний обсяг доходів місцевих бюджетів був стабільним на рівні близько 560 млрд грн [2]. Даний показник став індикатором високої ефективності адміністрування доходів на місцях та загального зростання економічної активності в регіонах.

Глобальна пандемія COVID-19 внесла корективи у траєкторію розвитку муніципальних фінансів, спричинивши сповільнення темпів наповнення бюджетів через обмеження ділової активності. Проте сформований запас міцності дозволив більшості громад забезпечити виконання критично важливих видаткових зобов'язань навіть у період пандемічних шоків, доходи місцевих бюджетів становили 471,48 млрд грн., а у 2021 році динаміка доходів місцевих бюджетів відновилася [2].

Складний етап трансформації фінансової бази територіальних громад розпочався у 2022 році з початком повномасштабної збройної агресії. Війна змінила не лише соціально-економічний ландшафт, а й систему муніципальних пріоритетів, де на

перший план вийшли безпекові питання та фізичний захист територій. Безпосередніми наслідками бойових дій стали руйнування виробничого потенціалу, релокація бізнесу та демографічна криза (масовий відтік за кордон та внутрішнє переміщення населення). Це призвело до різкого скорочення доходів у 2022 році та зумовило перехід до мобілізаційної моделі міжбюджетних відносин (доходи в таблиці подані з урахуванням інфляції, ІСЦ 2022 року 126,6%). Проте за рахунок адаптивності громад, державної підтримки та міжнародної допомоги вже у 2024–2025 роках зафіксовано тенденцію до фінансового відновлення. Так, обсяг місцевих бюджетів зріс на 17–18%, досягнувши відмітки у 670 млрд грн у 2024 році [2]. Показники 2025 року підтверджують поступову стабілізацію та адаптацію фінансової системи громад до функціонування в умовах воєнного стану.

У структурі податкових надходжень України за 2018 – 2025 (на 30.09.2025 р.) роки найпомітнішою є стабільна перевага податків на доходи та прибуток.

Впродовж 2011–2014 років понад 70% податкового наповнення бюджетів забезпечувалося за рахунок ПДФО. У подальші періоди, попри збільшення абсолютних обсягів фінансових потоків, питома вага цього показника у загальній структурі дещо скоротилася. Проте у 2022 році було зафіксовано стрімкий стрибок надходжень за цією категорією – до понад 72 млрд грн [2]. Така динаміка зумовлена значним інфляційним тиском та специфічними трансформаціями фіскальної політики, адаптованої до умов воєнного стану. Водночас група місцевих податків і зборів демонструє відносну стабільність та збалансованість у загальній архітектурі бюджетних надходжень (табл. 2).

Таблиця 2

Структура місцевих податків і зборів в 2018-2025 рр., млрд грн

Рік	Податок на майно	Єдиний податок	Туристичний збір	Збір за місяця для паркування	Разом
2018	31,27	29,56	0,09	0,09	61,01
2019	37,99	35,27	0,21	0,12	73,59
2020	37,43	38,03	0,13	0,09	75,68
2021	43,24	46,28	0,23	0,13	89,88
2022	36,79	47,23	0,18	0,10	84,30
2023	43,83	55,81	0,25	0,12	100,01
2024	50,24	69,13	0,27	0,17	119,81
2025*	43,28	55,88	0,23	0,16	99,55

*станом на 30.09.2025 року

Джерело: побудовано авторами на основі [2].

У 2018–2021 рр. спостерігалася стабільно висхідна динаміка надходжень від місцевих податків і зборів у доходах територіальних громад, що свідчило про успішність фіскальної децентралізації. Сукупний обсяг місцевих податків зріс з 61,01 млрд грн у 2018 році до 89,88 млрд грн у 2021 році (приріст склав понад 47%). У 2020 році спостерігалася незначне уповільнення темпів зростання податку на майно та суттєве падіння туристичного збору (майже вдвічі – до 0,13 млрд грн), що стало прямим

наслідком ковідних обмежень. Однак вже у 2021 році сектор послуг продемонстрував відновлення.

З початком повномасштабної агресії структура надходжень від місцевих податків зазнала змін. У 2022 році податок на майно скоротився на 15% через втрати податкових надходжень з тимчасово окупованих та постраждалих територій. Проте єдиний податок виявився неочікувано стійким, зрісши до 47,23 млрд грн. У наступні роки (2023–2024) саме єдиний податок став головним джерелом доходів, сягнувши рекордних 69,13 млрд грн, що пов'язано з відновленням і релокацією саме малого та середнього бізнесу, які є основними платниками єдиного податку [2]. Попри шок першого року війни, сукупні надходження у 2024 році (119,81 млрд грн) майже вдвічі перевищили показники 2018 року. Дані за дев'ять місяців 2025 року (99,55 млрд грн) вказують на збереження високої фіскальної результативності місцевих податків.

Зауважимо також, що в умовах воєнного стану відбулася суттєва трансформація системи міжбюджетного регулювання та перерозподілу податкових надходжень. Найважливішою зміною стало вилучення податку на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення військовослужбовців із місцевих бюджетів до державного бюджету. Згідно із Законом № 3428-IX, ці кошти спрямовуються на розвиток оборонно-промислового комплексу, що суттєво змінило дохідну базу громад, де зареєстровані військові частини [12].

Для часткової компенсації втрат громад та покриття видатків на енергоносії, у 2024–2025 рр. було збережено підвищений норматив зарахування «цивільного» ПДФО до місцевих бюджетів на рівні 64% (замість базових 60%, визначених БКУ) [13]. У 2024 році також було призупинено вилучення реверсної дотації для громад на деокупованих та прифронтових територіях, що дозволило зберегти фінансовий ресурс для їхнього відновлення. Бюджетна стратегія на 2026 рік демонструє спадкоємність фіскальної політики, водночас запроваджуючи пріоритетне фінансування деокупованих і прифронтових регіонів [4]. Проект акцентує увагу на формуванні інституційного підґрунтя для поствоєнного відродження та стимулюванні економічної активності на місцевому рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах воєнних викликів інвестиційний потенціал, можливості залучення як національних, так і іноземних інвестицій є обмеженими. Водночас, підтримка територіальних громад через кредитні та грантові механізми на сьогодні допомагає підтримати фінансову спроможність органів місцевого самоврядування. Архітектоніка податкової системи України протягом 2018–2025 років визначалася домінуючою роллю прямих податків на доходи, що забезпечували фундамент фінансової стійкості територій, єдиний податок також залишався важливим джерелом фінансування місцевих бюджетів. Навіть в умовах початку повномасштабного вторгнення та релокації бізнесу надходження від єдиного податку залишалися стабільними. Позитивна траєкторія зростання надходжень у 2024–2026 роках підтверджує успішну імплементацію механізмів пристосування національної економіки до функціонування в екстремальних умовах функціонування.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. Державний веб-портал бюджету для громадян Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/>.
3. Державно-правове партнерство як механізм реалізації нової регіональної політики: можливості застосування та практичні аспекти підготовки і впровадження інвестиційних проєктів. Міністерство розвитку громад та територій України. URL: https://rdpa.regionet.org.ua/images/129/PPP_report_U-LEAD_30_10_2017.pdf.
4. Держбюджет-2026: що отримають громади і як розподіляють ресурси для відновлення. Всеукраїнська асоціація об'єднаних територіальних громад. URL: <https://hromady.org/derzhbyudzheth-2026-shho-otrimayut-gromadi-i-yak-rozpodilyat-resursi-dlya-vidnovlennya/>.
5. Кириленко О. В. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів*. 2023. № 4. С. 68–80. DOI: 10.35774/SF2022.04.068.
6. Копилюк О. І., Музичка О. М., Пелех П. Р., Тацій Є. І. Фінансова спроможність територіальних громад Львівської області в умовах децентралізації. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2024. № 75. С. 14–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-75-02>.
7. Кудрик Р. А., Побурко О. Я. Теоретичні основи формування інвестиційного потенціалу територіальної громади. *Регіональна економіка*. 2025. № 1(115). С. 82–89. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2025-1-7>.
8. Лютий І. В., Спасів Н. М. Оцінка фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. *Фінанси України*. 2019. № 7. С. 92–112.
9. Місцевий борг та місцевий гарантований борг : офіційний вебсайт. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/miscevij-borg-ta-miscevij-garantovanij-borg-osn-inf> (дата звернення: 17.08.2025).
10. Мінфін: Електронний портал. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/2025/>.
11. Пасічний М. Д., Обухов Р. О. Фінансова спроможність територіальних громад у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку. *Бізнес Інформ*. 2024. № 4. С. 221–229. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-221-229>.
12. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України: Закон України від 08.11.2023 № 3428-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-20#Text>.
13. Про Державний бюджет України на 2025 рік: Закон України від 19.11.2024 № 4023-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>.
14. Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 лют. 2011 р. № 110 : за станом на 28 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/110-2011-p> (дата звернення: 17.08.2025).
15. Прушківська Е. В., Лось В. О. Інституціональні чинники формування інвестиційного потенціалу територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation*. 2025. № 4 (18). С. 849–860. DOI: <https://doi.org/10.32750/2025-0474>.
16. Рябушка Л. Б., Дехтяр Н. А., Федченко В. О. Фінансова автономія місцевого самоврядування: аналіз та оцінка. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 11. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-08-04>.

17. Соколюк І. Фінансова спроможність ОТГ як фактор забезпечення регіонального сталого розвитку. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 2 (53). С. 430–436. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-53-60>.
18. Ставничий В. О. Фінансова децентралізація та місцеві бюджети: сучасні тенденції. *Фінанси України*. 2022. № 5. С. 12–24. [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-39\(67\)-178-184](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-39(67)-178-184).
19. Федюк В. Як територіальній громаді організувати роботу із залучення вітчизняних та іноземних інвестицій. Інститут громадянського суспільства: сайт. 07.04.2025. URL: <https://www.csi.org.ua/news/yak-terytorialnij-gromadi-organizuvaty-robotu-iz-zaluchennya-vitchyznyanyh-ta-inozemnyh-investytczij>.
20. Хірівський Р. П., Східницька Г. В., Гаврилюк І. Ю. Аналіз рівня спроможності територіальних громад Львівської області в умовах воєнного часу. *Аграрна економіка*. 2024. Т. 17, № 2. С. 45–52.
21. Хрущ Н., Форкун І., Гордєєва Т. Моделювання та статистична оцінка рівня ефективності фінансової децентралізації бюджетів ОТГ в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 4. С. 145–152. <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-3-18>.
22. Ярошевич Н. Рівень фінансової децентралізації місцевих бюджетів в Україні. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2023. Вип. 4. С. 321–333. DOI: <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2023-4-321-333>.

References

1. Biudzhetni kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI (iz zminamy) [Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine dated July 8, 2010 No. 2456-VI (as amended)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
2. Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian Open budget [State web portal of the budget for citizens Open Budget]. Retrieved from <https://openbudget.gov.ua/>
3. Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak mekhanizm realizatsii novoi rehionalnoi polityky: mozhyvosti zastosuvannia ta praktychni aspekty pidgotovky i vprovadzhennia investytsiinykh proektiv [Public-private partnership as a mechanism for implementing new regional policy: opportunities and practical aspects of preparing and implementing investment projects]. *Ministry of Communities and Territories Development of Ukraine*. Retrieved from https://rdpa.regionet.org.ua/images/129/PPP_report_U-LEAD_30_10_2017.pdf
4. Derzhbiudzhzet-2026: shcho otrymaidut hromady i yak rozpodiliaut resursy dlia vidnovlennia [State Budget 2026: what communities will receive and how resources are allocated for recovery]. *All-Ukrainian Association of Amalgamated Territorial Communities*. Retrieved from <https://hromady.org/derzhbyudzhzet-2026-shho-otrimayut-gromadi-i-yak-rozpodilyat-resursi-dlya-vidnovlennya/>
5. Kyrylenko, O. V. (2023). Finansova samodostatnist terytorialnykh hromad: sutnist ta umovy zabezpechennia [Financial self-sufficiency of territorial communities: essence and conditions]. *Svit finansiv*, 4, 68–80. DOI: 10.35774/SF2022.04.068.
6. Kopyliuk, O. I., Muzychka, O. M., Pelekh, P. R., & Tatsii, Ye. I. (2024). Finansova spromozhnist terytorialnykh hromad Lvivskoi oblasti v umovakh detsentralizatsii [Financial capacity of territorial communities of Lviv region under decentralization]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 75, 14–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-75-02>.
7. Kudryk, R. A., & Poburko, O. Ya. (2025). Teoretychni osnovy formuvannia investytsiinoho potentsialu terytorialnoi hromady [Theoretical foundations of forming the investment potential of a territorial community]. *Rehionalna ekonomika*, 1(115), 82–89. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2025-1-7>.

8. Liutyi, I. V., & Spasiv, N. M. (2019). Otsinka finansovoi spromozhnosti obiednanykh terytorialnykh hromad [Assessment of financial capacity of amalgamated territorial communities]. *Finansy Ukrainy*, 7, 92–112.
9. Mistsevyi borh ta mistsevyi harantovanyi borh [Local debt and locally guaranteed debt]. Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved August 17, 2025, from <https://mof.gov.ua/uk/miscevij-borg-ta-miscevij-garantovaniy-borg-osn-inf>
10. Minfin: Elektronnyi portal [Minfin: Electronic portal]. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/2025/>
11. Pasichnyi, M. D., & Obukhov, R. O. (2024). Finansova spromozhnist terytorialnykh hromad u konteksti zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [Financial capacity of territorial communities in the context of socio-economic development]. *Biznes Inform*, 4, 221–229. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-221-229>.
12. Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy shchodo zabezpechennia pidtrymky oboronozdatnosti derzhavy ta rozvytku oboronno-promyslovoho kompleksu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 08.11.2023 № 3428-IX [On amendments to the Budget Code of Ukraine regarding support of defense capability and development of the defense-industrial complex: Law of Ukraine dated November 8, 2023 No. 3428-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-20#Text>.
13. Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2025 rik: Zakon Ukrainy vid 19.11.2024 № 4023-IX [On the State Budget of Ukraine for 2025: Law of Ukraine dated November 19, 2024 No. 4023-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>.
14. Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia mistsevykh zapozychen: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 liutoho 2011 r. № 110 [On approval of the procedure for local borrowing: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 16, 2011 No. 110]. Retrieved August 17, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/110-2011-п>
15. Prushkivska, E. V., & Los, V. O. (2025). Instytutsionalni chynnyky formuvannia investytsiinoho potentsialu terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini [Institutional factors of forming the investment potential of territorial communities under decentralization in Ukraine]. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation*, 4(18), 849–860. DOI: <https://doi.org/10.32750/2025-0474>.
16. Riabushka, L. B., Dekhtiar, N. A., & Fedchenko, V. O. (2024). Finansova avtonomiia mistsevoho samovriaduvannia: analiz ta otsinka [Financial autonomy of local self-government: analysis and assessment]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: ekonomika ta upravlinnia*, 11. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-08-04>.
17. Sokoliuk, I. (2025). Finansova spromozhnist OTH yak faktor zabezpechennia rehionalnoho staloho rozvytku [Financial capacity of amalgamated communities as a factor of regional sustainable development]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 2(53), 430–436. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-53-60>
18. Stavnychiy, V. O. (2022). Finansova detsentralizatsiia ta mistsevi biudzhety: suchasni tendentsii [Fiscal decentralization and local budgets: current trends]. *Finansy Ukrainy*, 5, 12–24. [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-39\(67\)-178-184](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-39(67)-178-184).
19. Fediuk, V. (2025, April 7). Yak terytorialnii hromadi orhanizuvaty robotu iz zaluchennia vitchyznianskykh ta inozemnykh investytsii [How a territorial community can organize the attraction of domestic and foreign investments]. Institute of Civil Society. Retrieved from <https://www.csi.org.ua/news/yak-terytorialnij-gromadi-organizuvaty-robotu-iz-zaluchennya-vitchyznyanyh-ta-inozemnyh-investytczij>
20. Khirivskiy, R. P., Skhidnytska, H. V., & Havryliuk, I. Yu. (2024). Analiz rivnia spromozhnosti terytorialnykh hromad Lvivskoi oblasti v umovakh voiennoho chasu [Analysis of the capacity level of territorial communities of Lviv region under wartime conditions]. *Ahrarna ekonomika*, 17(2), 45–52.

21. Khrushch, N., Forkun, I., & Hordieieva, T. (2022). Modeliuvannya ta statystychna otsinka rivnia efektyvnosti finansovoi detsentralizatsii biudzhetyv OTH v Ukraini [Modeling and statistical assessment of the effectiveness of fiscal decentralization of local budgets in Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 4, 145–152. <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-3-18>.
22. Yaroshevych, N. (2023). Riven finansovoi detsentralizatsii mistsevykh biudzhetyv v Ukraini [Level of fiscal decentralization of local budgets in Ukraine]. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, 4, 321–333. <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2023-4-321-333>.

FINANCIAL AUTONOMY OF LOCAL AUTHORITIES IN UKRAINE: INVESTMENT POTENTIAL, PROSPECTS, AND CHALLENGES

Myroslav Kulchytskyi¹, Mariya Rubakha², Andrii Haba³

*Ivan Franko National University of Lviv,
18 Svobody Ave., Lviv, 79000, Ukraine,*

¹*e-mail: myroslav.kulchytskyi@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8747-8677>*

²*e-mail: mariya.rubakha@lnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1596-2678>*

³*e-mail: andrii.haba@lnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5677-1940>*

Abstract. The article aims to assess the current state of financial autonomy of local authorities in Ukraine and to identify key trends, challenges, and prospects for strengthening their financial capacity under wartime conditions and economic transformation. The study focuses on analyzing the sources of financial resource formation for territorial communities, including tax and non-tax revenues, intergovernmental transfers, as well as instruments for attracting investment and grant funding. Theoretical approaches to defining the financial capacity of communities are generalized, and the role of the budgetary mechanism as a foundation for ensuring their autonomy is substantiated.

The methodological basis of the research includes a set of general scientific and special methods, in particular analysis and synthesis, comparison, statistical analysis, as well as a systemic and structural-functional approach. The use of these methods made it possible to comprehensively assess the dynamics and structure of local budget revenues and to determine the impact of decentralization reform, the COVID-19 pandemic, and the full-scale war on the financial stability of local authorities.

Based on the analysis of statistical data for 2018–2025, key trends in the development of local finances are identified. It is established that decentralization reform contributed to strengthening the revenue base of communities in the pre-pandemic period, while the war became a decisive factor in transforming the budgetary system, leading to changes in revenue structure, increased dependence on state support and international assistance, and a shift in financial priorities. The investment potential of territorial communities is analyzed, including foreign direct investment, credit instruments, public-private partnerships, and grant financing, and the main barriers to investment attraction are identified.

It is concluded that, despite significant challenges, the financial system of territorial communities and local authorities demonstrates adaptability and gradual recovery. Further improvement of financial support mechanisms, expansion of investment opportunities, and strengthening of institutional capacity are necessary to ensure sustainable development in the post-war period.

Keywords: financial autonomy, territorial communities, investment potential, foreign investment, decentralization, grant funding, financial capacity.

Стаття: надійшла до редакції 25.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

РОЗВИТОК АГРОЛОГІСТИКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Наталія Лутчин¹, Степан Васьків², Сергій Гуменюк³

Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18

¹e-mail: nataliya.lutchyn@lnu.edu.ua; ORCID: [0000-0002-0727-0842](https://orcid.org/0000-0002-0727-0842)

²e-mail: stepan.vaskiv@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3781-2822>

³e-mail: Serhii.Humeniuk@lnu.edu.ua

Анотація. Метою статті є оцінка впливу воєнних чинників на функціонування агрологістики та визначення напрямів удосконалення її економіко-правового регулювання. Методологічну основу становлять методи аналізу і синтезу, системний та нормативно-правовий підходи, а також статистичний аналіз, що дозволило інтегрувати економічну оцінку діяльності транспортних підприємств із дослідженням правових умов їх функціонування.

Встановлено, що воєнні дії спричинили руйнування транспортної інфраструктури, блокування морських портів, зростання вартості перевезень і скорочення кількості підприємств, що призвело до зниження обсягів експорту агропродукції та трансформації логістичних маршрутів. Обґрунтовано переорієнтацію транспортних потоків на сухопутні коридори до країн ЄС та зростання ролі мультимодальних перевезень. Доведено, що підвищення ефективності агрологістики вимагає цифровізації логістичних процесів, диверсифікації маршрутів, державної підтримки транспортних підприємств і гармонізації законодавства з європейськими стандартами. Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання для формування адаптивних стратегій розвитку агрологістики в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Ключові слова: правова аналітика, економіко-правова статистика, економіка транспорту, транспортні підприємства, транспортні послуги, транспортне право, агрологістика, аграрна політика, продовольча безпека, військова економіка.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки України характеризується одночасним поєднанням воєнних ризиків і потреби у відновленні транспортно-логістичної інфраструктури. За таких умов транспортні підприємства стикаються з проблемою зниження прибутковості, нестачею фінансових ресурсів, обмеженим доступом до зовнішніх ринків та зростанням витрат на забезпечення безпеки перевезень.

Разом із тим, чинна нормативно-правова база не повною мірою враховує особливості діяльності підприємств у кризових умовах, що ускладнює адаптацію їх стратегічних планів. Тому актуальним є дослідження взаємозв'язку між економічною ефективністю транспортних операторів і правовими аспектами їх діяльності, а також розроблення

пропозицій щодо підвищення правової захищеності та конкурентоспроможності підприємств галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення ефективності транспортних систем та логістичних стратегій досліджуються у працях зарубіжних і вітчизняних науковців. Так, у роботі D. Lambert, M. Cooper [8] розкрито підходи до оптимізації логістичних ланцюгів і управління витратами. Українські науковці О. Гончаренко та ін. [2], О. Карпенко [4], Р. Ларіна [5] аналізують тенденції, інфраструктурні чинники розвитку транспортного сектору та питання його фінансової стабільності.

У дослідженнях І. Смірної, Т. Косаревої, М. Мадери [17] та Л. Фролової [10] розглядаються особливості агрологістики, вплив сезонності та регуляторних обмежень на перевезення сільськогосподарської продукції. Водночас залишається недостатньо вивченим питання поєднання правових механізмів і економічних стратегій як єдиного інструментарію підвищення стійкості транспортних компаній.

Метою статті є оцінити вплив воєнних подій на розвиток транспортно-логістичного забезпечення аграрного сектору України та виявити основні напрями його адаптації до кризових умов. Для досягнення даної мети поставлені такі завдання: 1) здійснити огляд сучасного стану вантажних перевезень агропродукції в Україні; 2) провести аналіз основних нормативно-правових актів, які регулюють вантажні перевезення агропродукції; 3) обґрунтувати заходи для підвищення безпеки та ефективності вантажних перевезень під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вертикальна структура транспортного законодавства України базується на ієрархічній організації нормативних актів. Головним нормативним документом у сфері транспортного законодавства є Закон України «Про транспорт», який закладає правові, економічні та соціальні засади функціонування транспортної галузі. Додатково діяльність транспорту регламентується іншими нормативними актами, серед яких: Закони України «Про дорожній рух», «Про залізничний транспорт», «Про автомобільний транспорт», «Про внутрішній водний транспорт», Повітряний кодекс.

Зауважимо, що серед документів стратегічного планування у досліджуваній галузі визначальною є Національна транспортна стратегія України до 2030 року, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України у 2024 р., зі змінами і доповненнями у 2025 р. [1].

Транспортне законодавство України має комплексний характер і поєднує норми різних галузей права. У його структурі можна виокремити три рівні правового регулювання транспортної діяльності:

1. Цивільний кодекс України, що містить основні положення щодо перевезень для всіх видів транспорту, включно з договорами перевезень, транспортною експедицією, довгостроковими угодами на перевезення вантажів, відповідальністю перевізника та правилами подання й розгляду претензій.
2. Спеціалізовані транспортні закони а також статuti, що враховують особливості функціонування окремих видів транспорту.
3. Правила перевезень вантажів, які деталізують та розвивають положення транспортних кодексів і статутів.

Найбільш кодифікованими серед видів транспортної діяльності є морські та повітряні перевезення, правове регулювання яких здійснюється відповідно до Кодексу торговельного мореплавства України та Повітряного кодексу України. Водночас правові засади функціонування залізничного транспорту визначені Статутом залізниць України, який деталізує порядок організації перевезень, взаємовідносини між перевізниками та вантажовідправниками, а також відповідальність сторін.

В умовах російської військової агресії, що розпочалася 24 лютого 2022 року, набрав чинності Закон України «Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період». Документ визначає правові та організаційні засади роботи єдиної транспортної системи України в особливий період, спираючись на положення Законів України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про транспорт», «Про оборону України» та інших нормативних актів у сфері мобілізаційної підготовки.

Крім національного законодавства, вантажні перевезення регламентуються міжнародними стандартами. Таблиця 1 демонструє основні стандарти та угоди, що регулюють міжнародну логістику, а також їхню роль у розвитку глобальних економічних відносин.

Таблиця 1

Міжнародні стандарти та угоди, які регулюють міжнародну логістику

Стандарт/Угода	Опис	Основне завдання
Інкотермс	Стандартизовані торгові умови, затверджені Міжнародною торговою палатою, що визначають права та обов'язки покупців і продавців у міжнародних угодах.	Уніфікує правила міжнародної торгівлі, зменшує ризик непорозуміння і спорів між сторонами.
ISO 9001	Стандарт систем управління якістю від ISO, що встановлює вимоги до ефективного управління якістю.	Забезпечує стабільність та підвищення якості логістичних процесів, сприяє довірі клієнтів і партнерів.
ISO 14001	Стандарт екологічного менеджменту від ISO, що визначає принципи екологічної відповідальності компаній.	Стандарт екологічного менеджменту від ISO, що визначає принципи екологічної відповідальності компаній.
WTO Угода про спрощення процедур торгівлі	Міжнародна угода, спрямована на оптимізацію митних процедур і полегшення транскордонної торгівлі.	Міжнародна угода, спрямована на оптимізацію митних процедур і полегшення транскордонної торгівлі.
UNCTAD Автоматизована система митних даних	Комп'ютеризована система управління митною інформацією, створена Конференцією ООН з торгівлі та розвитку.	Комп'ютеризована система управління митною інформацією, створена Конференцією ООН з торгівлі та розвитку.
WCO Структура стандартів транскордонної електронної комерції	Інструкції Всесвітньої митної організації щодо управління митними процедурами та обміну даними для електронної торгівлі.	Підтримує розвиток транскордонної електронної торгівлі та покращує взаємодію з клієнтами.

Джерело: сформовано авторами на основі: [9; 11–13].

Дотримання єдиних стандартів і протоколів дає змогу компаніям ефективно порівнювати показники діяльності, скорочувати час на обробку інформації та оптимізувати внутрішні процеси. Синхронізація термінології й процедур забезпечує швидке засвоєння кроків і підвищує продуктивність персоналу.

Глобалізаційні процеси, інтеграція з міжнародними ринками та вступ України до СОТ створюють умови для вирішення як технологічних, так і організаційних проблем у сфері логістики та управління ланцюгами постачань. Логістика стає ключовим інструментом управління підприємством, сприяючи його стратегічному та інноваційному розвитку.

До початку воєнних дій логістичний сектор України забезпечував близько 7% ВВП і налічував приблизно 2,5 млн працівників. Складська інфраструктура активно розвивалася: у 2020 році обсяг сучасних складських приміщень збільшився на 12% у порівнянні з попереднім роком. Найбільші потужності були зосереджені у Київській області, але значні склади функціонували й в інших регіонах. Товарообіг здебільшого здійснювався автомобільним транспортом, проте спостерігався поступовий перехід до залізничних та водних перевезень задля зменшення екологічного навантаження.

Україна зберігає значний транспортний потенціал завдяки стратегічному розташуванню, різноманітності видів транспорту та розвитку логістичної інфраструктури. Щодо аграрного сектору, то станом на 2021 рік врожай зернових складав 68,243 тис. т, що на 7,72% більше, ніж у попередньому році, при незмінній площі посівів. Найвищі показники були зафіксовані у 2019 році – 74,213 тис. т із площею 14 926 тис. га. Згідно з офіційною статистикою, урожай пшениці у 2021 році склав 26,325 тис. т, із яких на експорт було відправлено 17,5 тис. т. Урожай кукурудзи того ж року досяг 33,891 тис. т, при цьому на зовнішні ринки було експортовано 26,003 тис. т. У таблиці 2 наведено детальний аналіз динаміки логістики зернових культур, зокрема пшениці, за період 2015–2021 років.

Таблиця 2

Динаміка індикаторів зернової логістики в Україні у довоєнний період (2015–2021 рр.)

Період	Культура	Обсяг, тис. т	Вартість, тис. дол. США	Ціна, дол
2015/2016	Зернові культури	39006,2	6093468	156,2
	Пшениця	16927,8	2676471	158,1
2016/2017	Зернові культури	43913,4	6689493	152,3
	Пшениця	17533,4	2685758	153,2
2017/2018	Зернові культури	39426,7	6367395	161,5
	Пшениця	17154,6	2832013	165,1
2018/2019	Зернові культури	49146,9	8587451	174,6
	Пшениця	15579,3	3010780	193,3
2019/2020	Зернові культури	56068,6	9611128	171,4
	Пшениця	20521,4	3728550	181,7
2020/2021	Зернові культури	25775,4	4911769	190,6
	Пшениця	12491,9	2468966	197,6

Джерело: Сформовано авторами на основі: [3].

Офіційні дані свідчать про стабільний розвиток логістичної галузі та ефективність її інтеграції з аграрним сектором до початку військових дій. Наявність сучасних складських потужностей та розвинутої транспортної мережі дозволяла швидко реагувати на зміни в попиті і забезпечувати своєчасну доставку продукції як на внутрішній, так і на зовнішній ринок.

Упродовж 2015–2021 рр. обсяги продажу сільськогосподарської продукції в Україні збільшилися в 1,5 раза. Основними імпортерами української пшениці були Єгипет, Туніс, Таїланд, Туреччина та Філіппіни. Збільшення закупівель українських зернових продуктів іншими державами свідчило про стабільно високий попит на вітчизняну сільськогосподарську продукцію, що могло стати важливим фактором для розвитку аграрного сектору в Україні. Головними каналами доставки зернової продукції до країн-імпортерів були залізничний, автомобільний та водний транспорт (див. табл. 3). Порти переважно обробляли великі вантажі, однак значна частина перевезень здійснювалась партіями або у вигляді вантажів з певною кількістю місць, до яких належав, зокрема, чавун, сталь та деревина.

Таблиця 3

Динаміка обсягів перевезень зернових культур різними видами транспорту, тис. т

Вид транспорту	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2021/2020 %
Залізничний	2874,1	3125,6	3331,8	4638,4	5276,1	5546,3	+5,12
Автомобільний	198,1	212,8	324,1	730,6	834,2	873,1	+4,66
Водний	32,5	48,2	53,6	523,4	780,3	801,3	+2,69

Джерело: Сформовано авторами на основі: [3].

Аналіз логістичних процесів показав, що у 2021 році перевезення зросли порівняно з попереднім роком: залізницею – на 5,12%, автомобільним транспортом – на 4,66%, річковим – на 2,69%. Тривала тенденція до збільшення обсягів логістики могла б забезпечити позитивну динаміку розвитку галузі в Україні, якби не військова агресія з боку Росії.

Одним із ключових факторів, що впливають на логістичні бізнес-процеси у сфері складування та товарообігу, є географічне положення України. Країна має стратегічно вигідне розташування між Європою та Азією, що робить її важливим транзитним вузлом для товарів, що переміщуються між цими регіонами. Це відкривало українським логістичним компаніям можливості для розширення своєї діяльності та використання переваг від свого місцезнаходження.

Загалом процеси складування та товарообігу в Україні відзначалися складністю та багатогранністю, залучаючи численних учасників та фактори впливу. За даними Світового банку [14], за індексом ефективності логістики (LPI) у 2021 році Україна посіла 64 місце серед 160 країн. Індекс оцінює ефективність логістичних операцій за шістьма компонентами: митниця, інфраструктура, міжнародні перевезення, якість і компетентність логістики, відстеження та своєчасність. Оцінка України склала 2,93 із 5, що вказувала на наявність потенціалу для вдосконалення логістичних процесів.

Розглядаючи діяльність агровиробників у період 2020–2022 рр., тобто з урахуванням початку військових дій, слід зазначити, що 2022 рік продемонстрував найбільш негативні тенденції у аграрному секторі. Станом на 1 січня 2023 року в Україні діяли 39 великих компаній та 1687 підприємств середнього бізнесу у сільському господарстві. Загальна динаміка аграрних підприємств представлена на рис. 2.

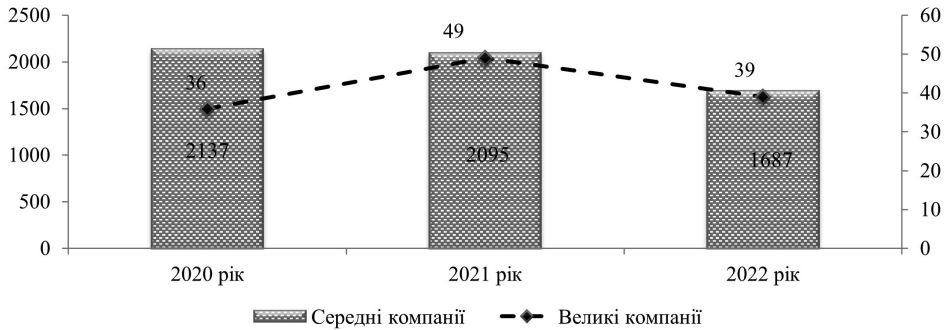

Рис. 2. Динаміка діючих підприємств в аграрному секторі економіки України у 2020–2022 рр.

Джерело: Сформовано авторами на основі: [3].

За результатами проведеного аналізу можна відзначити, що у 2022 році спостерігалось зменшення кількості як середніх аграрних підприємств, так і великих компаній. Порівняно з 2021 роком темп скорочення агровиробників склав 20%. Таким чином, кожне п'яте підприємство в умовах війни було змушене або припинити діяльність, або провести реорганізацію бізнес-процесів (рис. 3).

У 2022 році суттєво знижуються всі показники діяльності агропродовольчого бізнесу в Україні: чисельність зайнятих працівників скорочується на 13%, витрати на оплату праці – на 9,2%, обсяг реалізованої продукції – на 28,2%, а чистий прибуток агровиробників знижується на 61,6%.

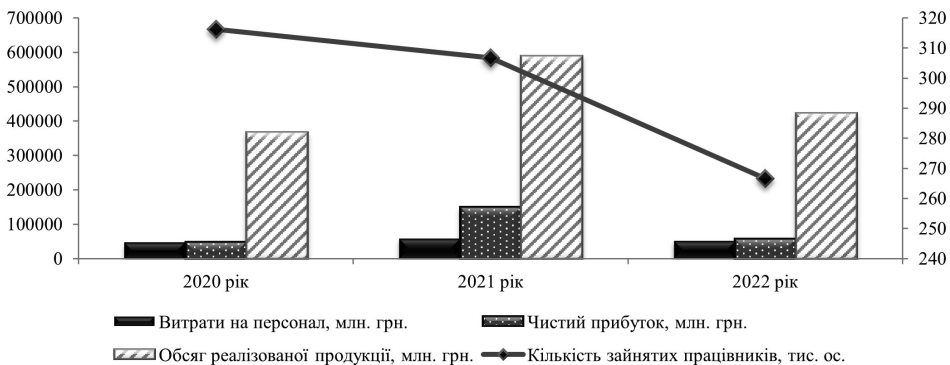

Рис. 3. Динаміка основних показників діяльності підприємств в аграрному секторі економіки України за 2020-2022 рр.

Джерело: Сформовано авторами на основі: [3].

Як видно з рис. 4, частка агропромислової продукції у загальному обсязі ВВП становить в середньому 11%, що вказує на збереження значного потенціалу цієї галузі для розвитку агрологістики.

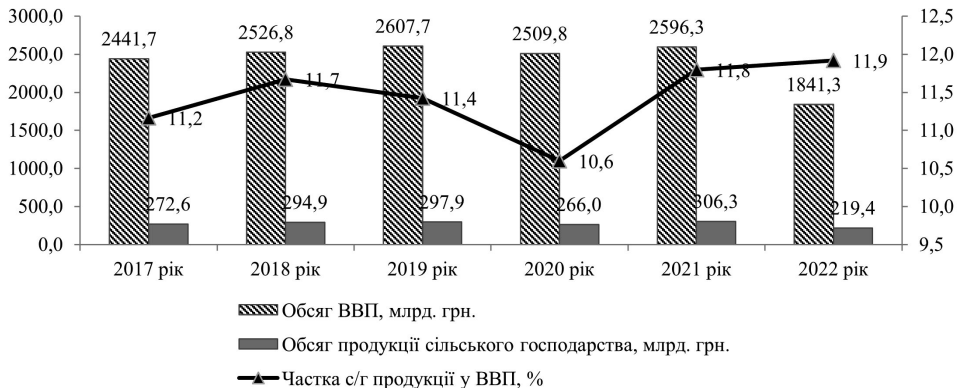

Рис. 4. Динаміка частки агропродовольчої продукції в загальному обсязі ВВП України у 2017–2022 рр.

Джерело: Сформовано авторами на основі: [3].

У довоєнний період в Україні спостерігалось зростання обсягів як експорту, так і імпорту агропромислової продукції, при цьому експорт значно перевищував імпорт. Однак із початком війни у 2022 році обсяги зовнішньої торгівлі сільськогосподарськими товарами різко скоротилися (рис. 5).

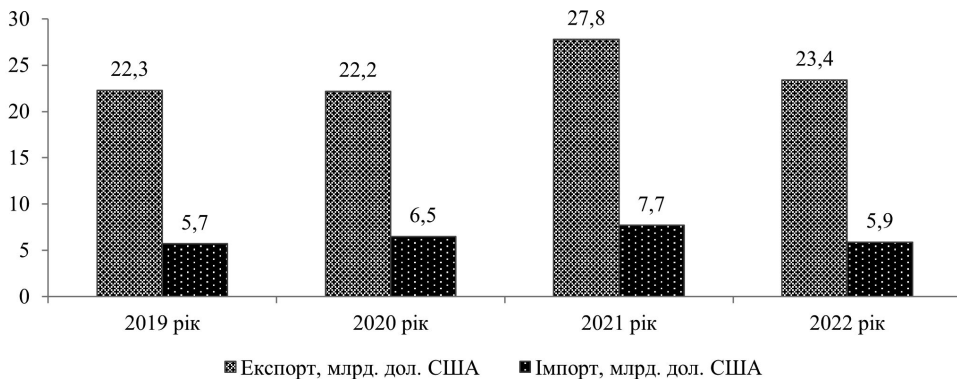

Рис. 5. Динаміка експорту та імпорту сільськогосподарської продукції в Україні

Джерело: Сформовано авторами на основі: [3].

На рис. 6 представлені основні країни-імпортери української агропродукції за результатами 2022 року.

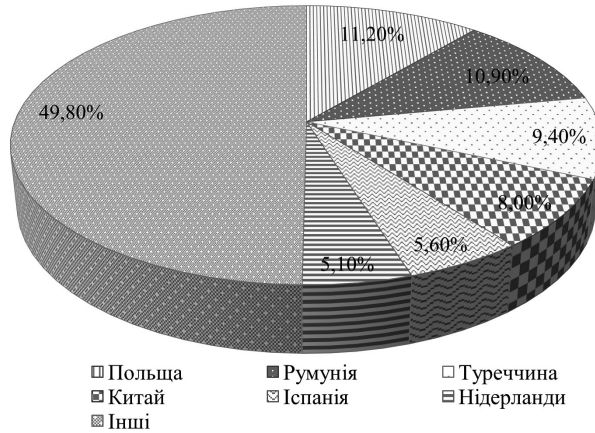

Рис. 6. Головні імпортери сільськогосподарської продукції України у 2022 році
Джерело: Сформовано авторами на основі: [3].

В Україні сільськогосподарська продукція виробляється різними групами виробників – підприємствами різного розміру (великі, середні та малі) та домашніми господарствами. Близько 94% сільськогосподарських підприємств належить до малих, а 5,8% – до середніх.

Частка агрохолдингів у виробництві сільськогосподарської продукції зберігає значну концентрацію: пшениця – 21,2% (19,3% у 2017 р.), кукурудза – 36,9% (37,6%), ячмінь – 9,5% (9,5%), соняшник – 22,6% (22,2%), соя – 34,9% (33,9%), ріпак – 39,8% (31,9%), молоко – 9,8% (9,6%), свинина – 27,9% (26,5%), м'ясо птиці – 73,8% (72,7%), м'ясо великої рогатої худоби – 8,4% (8,2%). Це свідчить про домінування агрохолдингів у урожайності та продуктивності тваринництва.

Основною причиною порушень у агрологістиці України у 2022–2023 роках стало повномасштабне вторгнення росії, що призвело до руйнування транспортно-складської інфраструктури та блокади чорноморських портів. Серед негативних наслідків цього варто виділити подорожчання залізничних перевезень, зростання вартості добрив та засобів захисту рослин, зниження економічної ефективності та рентабельності виробництва, зміну структури посівів і скорочення витрат на агротехнічні ресурси, що може негативно вплинути на майбутній урожай і здоров'я рослин. Крім того, Україна втрачає стабільне джерело надходжень до бюджету, а глобальна продовольча безпека опиняється під загрозою.

Ключовим чинником дестабілізації агрологістичних ланцюгів у 2022–2023 рр. стало повномасштабне військове вторгнення російської федерації, яке спричинило масштабне руйнування транспортно-складської інфраструктури та блокування роботи чорноморських портів України. Такі події мали комплексні економічні наслідки: суттєве подорожчання залізничних перевезень, зростання вартості мінеральних добрив і засобів захисту рослин, скорочення рівня рентабельності аграрного виробництва та загальної

економічної ефективності. Крім того, спостерігалися структурні зміни у складі посівних площ, що потенційно знижує обсяги майбутніх врожаїв і впливає на продовольчу безпеку держави.

У відповідь на загострення логістичних проблем Уряд України запровадив обмеження на експорт пшениці, залишивши можливість вивезення переважно кормових культур залізничним транспортом. Водночас експорт через країни Європейського Союзу визначено стратегічним напрямом, покликаним забезпечити продовольчу безпеку та стабільність зовнішньоторговельних потоків. Для підвищення ефективності таких перевезень впроваджено систему геоінформаційного моніторингу, програму субсидування транспортних витрат і підтримку інфраструктурних проєктів із будівництва логістичних терміналів.

Серед ключових урядових заходів, спрямованих на стабілізацію транспортного сектору у 2022–2024 рр., варто відзначити запровадження транспортного безвізу з ЄС, створення системи електронних черг на прикордонних переходах, механізм бронювання працівників автотранспортних підприємств, приєднання до Конвенції про спільний транзит, коригування тарифної політики, а також розвиток інформаційної системи «Шлях» і запровадження електронних декларацій для гуманітарних вантажів.

Воєнні умови вимагають від транспортних підприємств нових економічних стратегій: диверсифікації маршрутів, розвитку мультимодальних перевезень, впровадження цифрових технологій контролю та відстеження вантажів, а також інтеграції ризик-менеджменту у стратегічне планування.

Важливе значення у сучасних умовах має належне правове забезпечення впровадження цифрових логістичних рішень. Електронний документообіг, системи GPS-моніторингу, технології blockchain для відстеження вантажів, а також автоматизація митних процедур потребують чіткої нормативно-правової регламентації та ефективного захисту від кіберзагроз. Формування стабільного правового середовища у цій сфері є передумовою безпечного функціонування цифрової інфраструктури транспортної галузі.

Правова аналітика виступає ключовим інструментом стратегічного планування діяльності транспортних підприємств у період воєнних викликів. Поєднання правового та економічного аналізу створює підґрунтя для розроблення адаптивних і конкурентоспроможних стратегій, що забезпечують оперативне реагування на зміни зовнішнього середовища, підтримання ефективності агрологістичних процесів та поступову інтеграцію України до європейських транспортно-логістичних мереж.

Успішність такої адаптації значною мірою визначається узгодженістю державної політики, рівнем міжнародної підтримки, а також готовністю бізнес-сектору до структурних і цифрових трансформацій. Саме синергія цих факторів створює умови для стабілізації транспортної системи та підвищення її стійкості у післявоєнний період.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу комплексно оцінити вплив воєнних подій на функціонування системи транспортно-логістичного забезпечення аграрного сектору України та виявити основні напрями її адаптації до кризових умов. Встановлено, що дестабілізація агрологістики у 2022–2023 рр. зумовлена не лише руйнуванням

транспортної інфраструктури та блокадою морських портів, а й зростанням витрат, скороченням кількості перевізників, порушенням експортних ланцюгів і зміною структури виробництва.

Визначено, що ключовими інструментами стабілізації галузі виступають цифровізація логістичних процесів, державна підтримка транспортних підприємств, розвиток інфраструктури сухопутних коридорів до країн ЄС та удосконалення правового регулювання міжнародних перевезень. Важливу роль відіграє поєднання економічного й правового аналізу у процесі стратегічного планування діяльності транспортних компаній, що забезпечує їхню гнучкість, конкурентоспроможність і здатність швидко реагувати на зовнішні виклики.

Розроблення та впровадження адаптивних корпоративних стратегій, які охоплюють оновлення автопарку, диверсифікацію клієнтської бази, цифровий моніторинг перевезень і підвищення правової обізнаності бізнесу, сприятиме підвищенню ефективності транспортної системи України.

У перспективі післявоєнного відновлення пріоритетними завданнями будуть: відновлення зруйнованої інфраструктури, інтеграція в європейську транспортну мережу, гармонізація законодавства з нормами ЄС, зміцнення кібербезпеки логістичних систем та формування інституційних механізмів підтримки сталого розвитку агрологістики. Реалізація цих заходів забезпечить підвищення економічної стійкості транспортного сектору та продовольчої безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 № 430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-p>.
2. Гончаренко О., Ненахова М., Бокоч О., Владіміров І. Інноваційні тренди розвитку суб'єктів агропромислового виробництва. *Food Industry Economics*. 2023. Vol. 15, No. 2. P. 56–64. DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v15i2.2676>.
3. Державна служба статистики України: Офіційний вебсайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Карпенко О. О. Механізм кластеризації транспортно-логістичних компаній. Ефективна економіка. 2015. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4428>.
5. Ларіна Р. Р. Проблеми та перспективи створення регіональних транспортно-логістичних центрів. *Логістика промислових регіонів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Донецьк, 26–28 трав. 2010 р. Донецьк, 2010. С. 105–109.
6. Національний банк України. Економіка України в умовах війни: презентація. 2023. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Poharska_pr_22.12.2023.pdf.
7. Фролова Л. В. Концепція логістичного менеджменту є основою підвищення ефективності діяльності підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 826. С. 173–180.
8. Lambert D. M., Cooper M. C. Issues in Supply Chain Management. *Industrial Marketing Management*. 2000. Vol. 29, No. 1. P. 65–83. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0019-8501\(99\)00113-3](https://doi.org/10.1016/S0019-8501(99)00113-3).
9. International Organization for Standardization (ISO). ISO 9001, ISO 14001 Standards. URL: <https://www.iso.org>.

10. Smirnov I. G., Kosareva T. V., Matsera M. O. European experience of agricultural logistics (on the example of the Netherlands). URL: <http://vlp.com.ua/files/96.pdf>.
11. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). ASYCUDA – Automated System for Customs Data. URL: <https://unctad.org/topic/transport-and-trade-logistics/asycuda>.
12. World Customs Organization (WCO). Framework of Standards on Cross-Border E-Commerce. URL: <https://www.wcoomd.org>.
13. World Trade Organization (WTO). Trade Facilitation Agreement. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/tradfa_e.htm.
14. World Bank. Logistics Performance Index. URL: <https://lpi.worldbank.org/international/global>.

Reference

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018). *National Transport Strategy of Ukraine for the Period up to 2030*, Order No. 430-r of May 30, 2018. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-p>.
2. Honcharenko, O., Nenakhova, M., Bokoch, O., & Vladimirov, I. (2023). Innovative trends in the development of agro-industrial production entities. *Food Industry Economics*, 15(2), 56–64. <https://doi.org/10.15673/fie.v15i2.2676>.
3. State Statistics Service of Ukraine (2025). *Official website*. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Karpenko, O. O. (2015). Mechanism of clustering transport and logistics companies. *Efektivna ekonomika* [Efficient Economy], (10). Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4428>.
5. Larina, R. R. (2010). Problems and prospects of creating regional transport and logistics centers. In *Logistics of Industrial Regions: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, Donetsk, May 26–28, 2010 (pp. 105–109). Donetsk.
6. National Bank of Ukraine (2023). *Ukraine's economy in wartime: Presentation*. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Poharska_pr_22.12.2023.pdf.
7. Frolova, L. V. (2015). The concept of logistics management as a basis for improving the efficiency of enterprises. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik»* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University], (826), 173–180.
8. Lambert, D. M., & Cooper, M. C. (2000). Issues in Supply Chain Management. *Industrial Marketing Management*, 29(1), 65–83. [https://doi.org/10.1016/S0019-8501\(99\)00113-3](https://doi.org/10.1016/S0019-8501(99)00113-3).
9. International Organization for Standardization (2025). *ISO 9001, ISO 14001 Standards*. Available at: <https://www.iso.org>.
10. Smirnov, I. G., Kosareva, T. V., & Matsera, M. O. (n.d.). *European experience of agricultural logistics (on the example of the Netherlands)*. Available at: <http://vlp.com.ua/files/96.pdf>.
11. United Nations Conference on Trade and Development (2025). *ASYCUDA – Automated System for Customs Data*. Available at: <https://unctad.org/topic/transport-and-trade-logistics/asycuda>.
12. World Customs Organization (2025). *Framework of Standards on Cross-Border E-Commerce*. Available at: <https://www.wcoomd.org>.
13. World Trade Organization (2025). *Trade Facilitation Agreement*. Available at: https://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/tradfa_e.htm.
14. World Bank (2025). *Logistics Performance Index*. Available at: <https://lpi.worldbank.org/international/global>.

AGROLOGISTICS DEVELOPMENT IN UKRAINE: ECONOMIC AND LEGAL REGULATION UNDER CONDITIONS OF WAR

Natalia Lutchyn¹, Stepan Vaskiv², Serhii Humenyuk³

*Ivan Franko National University of Lviv,
18 Svobody Ave., Lviv, 79008*

¹*e-mail: nataliya.lutchyn@lnu.edu.ua ; ORCID: 0000-0002-0727-0842*

²*e-mail: stepan.vaskiv@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3781-2822>*

³*e-mail: Serhii.Humeniuk@lnu.edu.ua*

Abstract. This article examines the development of agrologistics in Ukraine and the features of its economic and legal regulation under martial law. The relevance of the study is driven by the large-scale disruption of transport and logistics infrastructure, the breakdown of established supply chains, and the growing risks faced by the agricultural sector, which plays a critical role in ensuring both national and global food security.

The article aims to assess the impact of wartime factors on the functioning of Ukraine's agrologistics system and to substantiate priority directions for improving its economic and legal regulation. To achieve this aim, the study addresses the following objectives: to review the current state of freight transportation of agricultural products in Ukraine; to analyze the key regulatory and legal acts governing such transportation; and to justify measures aimed at enhancing the safety and efficiency of logistics operations under wartime conditions.

The methodological framework is based on a combination of general scientific and specialized methods, including analysis and synthesis, a systemic approach, regulatory and legal analysis, and statistical methods. This approach enabled the integration of economic assessment of transport enterprises with the evaluation of the legal environment in which they operate.

The findings indicate that military actions have significantly destabilized agrologistics processes, particularly due to the blockade of seaports, destruction of infrastructure, rising transportation costs, and a decline in the number of operating enterprises. A substantial transformation of logistics routes has been identified, with a shift toward land-based corridors to EU countries and an increasing role of multimodal transport. The study substantiates the importance of digitalization of logistics processes, diversification of supply chains, strengthening state support mechanisms, and harmonization of national legislation with European standards.

The practical significance of the results lies in their applicability for developing adaptive strategies to enhance the resilience and efficiency of agrologistics in wartime and post-war recovery contexts.

Keywords: legal analytics, economic and legal statistics, transport economics, transport enterprises, transport services, transport law, agrologistics, agricultural policy, food security, wartime economy.

Стаття: надійшла до редакції 23.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

КІЛЬКІСНІ МЕТОДИ В ЕКОНОМІЦІ. ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2025.69.0.6902>

УДК 005.8:620.9:519.86(477)

JEL C53, M11

ПРОГНОЗУВАННЯ ЕЛЕКТРОСПОЖИВАННЯ З УРАХУВАННЯМ СЕЗОННОСТІ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОСИСТЕМОЮ РЕГІОНУ

Василь Приймак¹, Ольга Голубник², Софія Палій³

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18*

¹*e-mail: vasy.l.pryymak@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0003-0244-8661*

²*e-mail: olga.holubnyk@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0003-1211-4614*

³*e-mail: sofia.palii@lnu.edu.ua*

Анотація. Метою статті є формування прогнозової оцінки обсягів споживання електроенергії в Тернопільській області у 2025 р. з урахуванням сезонної компоненти шляхом застосування двох методів прогнозування та обґрунтування вибору оптимального методу на основі системи показників точності прогнозу. Для прогнозування автори використовують метод прогнозування з використанням індексів сезонності і метод гармонійного аналізу, які дають змогу урахувати циклічні закономірності в динаміці досліджуваних процесів. Порівняння результатів розрахунків двома методами показує, що використання індексів сезонності дає менші значення прогнозу споживання електроенергії порівняно з методом гармонійного аналізу. Результати оцінювання точності прогнозів за статистичними метриками для двох використаних методів свідчать про більшу ефективність методу індексів сезонності та доцільність використання його як інструменту моделювання та прогнозування енергоспоживання регіону.

Ключові слова: електроспоживання, прогнозування, сезонність, індекси сезонності, гармонійний аналіз, циклічні коливання, управління.

Постановка проблеми. В умовах тривалої війни росії проти України, періодичних атак різноманітних літальних апаратів на енергетичну, зокрема, електричну інфраструктуру, управління енергосистемами різко ускладнюється. Пошкодження чи знищення об'єктів енергопостачання веде до аварійних відключень і зменшення потужності енергетичної системи країни. Атаки на цивільні об'єкти змінюють

потреби в електроенергії її споживачів. Ці та інші причини зумовлюють необхідність у прогнозуванні обсягів споживання електроенергії на майбутні періоди. При відомій інформації про майбутні потреби в електроенергії спрощується управління енергосистемами, стабілізується їх робота та підвищується надійність, є можливість своєчасного коригування запланованих дій, оптимізації використання необхідних ресурсів, а також зменшення витрат через реалізацію певних заходів заощадження цієї енергії.

Процедура прогнозування електроспоживання ускладнюється необхідністю урахування сезонних коливань цього споживання. Для прогнозування будь-яких процесів з урахуванням сезонності науковцями розроблено кілька методів. Постає природне питання – який з цих методів найефективніший для прогнозування саме споживання електроенергії в сучасних умовах російської військової агресії в Україні. Тому актуальними є питання знаходження помісячних прогнозних значень електроспоживання з урахуванням його сезонних коливань кількома методами та визначення найкращого з цих методів саме для вирішення цього завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Знаходженню прогнозних величин попиту на електроенергію, моделюванню процесів її споживання, інших питань, які пов'язані з вказаною проблемою, присвячено низка наукових статей українських та зарубіжних вчених. Зокрема, в науковій роботі [1] для одного з університетів Малайзії подано результати прогнозування у ньому щомісячного з січня по грудень 2018 року споживання електроенергії. Базою для заходження прогнозних значень були щомісячні дані цього споживання з січня 2011 року по грудень 2017 року. Прогнозування було виконано за допомогою простої і зваженої ковзної середньої, експоненціального згладжування та іншими методами. Зроблено висновки про найкращий з цих прогнозів на основі оцінювання їхніх похибок.

Подібні щомісячні прогнози споживання електричної енергії для домогосподарств-абонентів методом, який запропонував автор дослідження і кількома іншими методами подано у науковій статті [2]. Розрахунки проводилося в компанії з розподілу електроенергії провінції Керманшах в Ірані, яка обслуговує понад 650 000 домашніх абонентів у двох кліматичних регіонах: помірному та тропічному. Середні абсолютні значення відсоткової похибки для прогнозування 6000 домогосподарств-абонентів у 2023 році запропонованим автором методом не перевищували 16,9%, що вказує на добрі результати.

Використання нейронних мереж для короткострокового прогнозування електроспоживання розглянуто в роботі [3]. Причому в цій роботі ураховується сезонні відхилення у цьому споживанні. Обґрунтовано переваги використовуваної моделі над класичною моделлю ARIMA. А в науковій статті [4] висвітлено результати комплексного тематичного дослідження середньострокового прогнозування електронавантаження у складній динаміці енергетичного сектора Пакистану. Часовий горизонт для цього коливається від кількох тижнів до одного року, і він застосовується в енергоменеджменті та плануванні.

Результати ґрунтовного дослідження питання підвищення ефективності керування електроспоживанням за рахунок розроблення методу і моделей

оперативного прогнозування електричних навантажень систем електроспоживання з використанням їх фрактальних властивостей подано в монографії українських науковців Лежнюка П.Д. і Шулле Ю.А. [5].

Питанням прогнозування відновлювальної енергетики присвячені наукові праці [6, 7]. У першій з них розглянуто сучасні методи прогнозування такої відновлювальної енергії як сонячна, а в другій – на основі результатів сценарного прогнозування визначено перспективи розвитку відновлювальної енергетики у структурі енергетичного балансу України.

У роботах [8, 9] використано метод штучних нейронних мереж для короткострокового прогнозування споживання електричної енергії. Зокрема, у першій з них прогноз розраховано для електротехнічних комплексів міської електричної мережі.

Однак, у вказаних та інших опублікованих наукових роботах з досліджуваної проблематики відсутні публікації щодо прогнозування помісячного споживання електроенергії з урахуванням сезонних змін в сучасних умовах російської військової агресії.

Постановка завдання. Метою статті є прогнозна оцінка обсягів споживання електроенергії в Тернопільській області для кожного місяця 2025 р. з урахуванням його сезонних змін двома методами прогнозування: з використанням індексів сезонності і методом гармонійного аналізу та визначення кращого з цих методів на основі розрахунку точності побудованих з їхньою допомогою прогнозів.

Методи дослідження. У дослідження застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечили досягнення мети та реалізацію поставлених завдань. На першому етапі використано методи статистичного аналізу для систематизації та первинної обробки фактичних даних про обсяги споживання електроенергії в Тернопільській області за попередні періоди. Для побудови прогнозу використано два підходи: метод прогнозування з використанням індексів сезонності та метод гармонійного аналізу. Застосований методичний підхід поєднує елементи статистичного, гармонійного та порівняльного аналізу, що забезпечує комплексне відображення сезонних закономірностей у динаміці електроспоживання регіону та підвищує обґрунтованість прогнозних оцінок для потреб енергетичного менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Російсько-українська війна, що триває вже більше десяти років, завдала непоправної шкоди не тільки Україні, а багатьом іншим країнам, які підтримують українців у тій російській військовій агресії. Зазнала серйозних втрат і енергетична інфраструктура нашої країни. Особливо відчутних втрат вона зазнала після повномасштабного вторгнення російських військ і їхніх атак на цивільні об'єкти. Аварійні відключення електрики відчули не тільки регіони, які близькі до лінії фронту, а й все населення країни. Тому перед енергосистемами стоїть нелегке завдання: забезпечити господарку і населення країни безперебійним та надійним електропостачанням протягом кожної доби.

Для виконання поставленого завдання керівництву електромереж необхідно ефективно управляти наявними ресурсами, збільшувати запаси електроенергії та при крайній необхідності і можливості залучати зарубіжні потужності. Важливим етапом у

вирішенні цього завдання є прогнозування електроспоживання, яке дає енергетичним компаніям цінну інформацію про майбутні моделі споживання електроенергії, дозволяючи їм стратегічно мінімізувати розбіжності між попитом на навантаження та генеруючою потужністю. Прогнозування електроспоживання не тільки сприяє забезпеченню безперебійного та надійного електропостачання електромережі, а й «допомагає скоротити загальну вартість виробництва електроенергії і створити добре організовану систему енергопостачання» [10].

Особливо актуальним і практично значущим в умовах дефіциту електроенергії є середньострокове прогнозування її споживання. Адже прогнозування на рівні місяців дає змогу урахувати як сезонність, так і особливі помісячні тенденції, які мають місце в сучасних умовах нестабільної подачі електричної енергії.

Для аналізу і помісячного прогнозування споживання електроенергії, а також вибору оптимального методу скористаємось інформацією про обсяги споживання електроенергії у Тернопільській області за період з 2020 по 2024 роки [11].

Розрахунки на основі досліджуваних даних середньомісячної спожитої енергії у цій області (табл. 1) показали чіткі сезонні зміни цього споживання.

Таблиця 1

**Середньомісячні обсяги спожитої електроенергії в
Тернопільській області у 2020-2024 рр., МВт·год**

Місяць	Рік				
	2020	2021	2022	2023	2024
Січень	2946,16	3241,84	3360,08	2370,89	2997,05
Лютий	2633,91	2856,02	2726,45	2571,47	2551,92
Березень	2743,41	2929,20	2956,78	2698,85	2648,30
Квітень	2584,72	2595,21	2654,57	2549,18	2210,19
Травень	2426,34	2319,56	2283,84	2338,44	2270,19
Червень	2093,75	2158,73	2156,13	2041,84	2041,84
Липень	2210,82	2315,86	2255,99	2181,60	1873,63
Серпень	2202,15	2155,69	2253,03	2142,32	2105,70
Вересень	2091,30	2235,70	2259,62	2013,43	1910,08
Жовтень	2320,79	2517,64	2346,07	2165,04	2109,86
Листопад	2661,62	2711,41	2228,03	2592,71	2425,04
Грудень	2967,14	3235,65	2304,27	2909,28	2612,20

Джерело: розраховано авторами на основі даних [11]

З цієї таблиці видно відносно найнижчі обсяги споживання електроенергії літом і збільшення споживання з похолоданням у зимові місяці. Винятки у динаміці спостерігались у липні 2021 р., наприкінці 2022 р. і на початку 2023 р. Якщо деяке підвищення спожитої електроенергії літом 2021 року зумовлене високою температурою

повітря і активним використанням охолоджувачів повітря, то друге відхилення від загальної тенденції пов'язане з частими аварійними відключеннями електрики через російські повітряні атаки і пошкодження чи знищення об'єктів енергопостачання.

Оскільки первинні дані базового для прогнозування періоду мають виражені сезонні коливання, то для знаходження прогнозу нами використано два методи, а саме, метод прогнозування з використанням індексів сезонності і метод гармонійного аналізу, які дають змогу урахувати циклічні закономірності в динаміці досліджуваних процесів.

Для застосування першого з цих методів потрібно мати величину базового прогнозу, тобто значення прогнозованого річного споживання електроенергії без урахування сезонності. Після розрахунку базового прогнозу ця величина коригується за допомогою індексів сезонності і отримуються прогнозовані значення даного показника для кожного місяця.

Знаходження базового прогнозу на 2025 рік нами виконано з використанням методу екстраполяції на основі плинної середньої [12, с. 71]. В сучасних умовах динамічних змін ситуації в секторі споживання електроенергії доцільність застосування саме цього методу пояснюється тим, що він урахує вагу наявних значень часового ряду досліджуваного показника в залежності від їх відстані до кінця цього ряду. Чим ближче до цього кінця, тобто до початку прогнозованого періоду, тим більшу вагу мають елементи цього ряду.

Згідно цього методу прогнозоване значення обсягів споживання електроенергії в Тернопільській області на 2025 рік (\hat{x}_6) було розраховано за формулою:

$$\hat{x}_6 = x_5 + \lambda_5 \cdot \Delta x_5 + \lambda_4 \cdot \Delta x_4 + \lambda_3 \cdot \Delta x_3 + \lambda_2 \cdot \Delta x_2 + \lambda_1 \cdot \Delta x_1, \quad (1)$$

де x_5 – останнє значення динамічного ряду, тобто величина цього споживання за 2024 рік; i – ланцюгові абсолютні прирости досліджуваного показника; Δx_i ($i = \overline{1,5}$) – номер року базового періоду («передісторії») для прогнозування (i для 2020 р., для 2021 р., ..., для 2024 р.); λ_i – коефіцієнти, які для кожного i ($i = \overline{1,5}$) були розраховані за формулою

$$\lambda_i = \frac{0,333 \cdot i}{5}.$$

На основі розрахованих величин (табл. 2), що входять складовими у формулу (1), отримано прогнозоване значення досліджуваного показника. Причому для простоти у розрахунках використано припущення, що $\Delta x_1 = \Delta x_2$. В результаті розрахунків отримано прогнозоване значення обсягів споживання електроенергії в Тернопільській області на 2025 рік, яке становить 650 356,2 МВт·год.

Таблиця 2

Величини складових для розрахунку прогнозу споживання електроенергії в Тернопільській області на 2025 р. методом плинної середньої

Рік	i	Використано електроенергії x_i , МВт·год	Ланцюговий абсолютний приріст (Δx_i) , МВт·год	Коефіцієнти λ_i
2020	1	719491,4	-	0,0666
2021	2	753058,01	33566,6	0,1332
2022	3	717183,3	-35874,73	0,1998
2023	4	687966,12	-29217,16	0,2664
2024	5	668253,72	-19712,40	0,333
2025	6	-	-	-

Джерело: розраховано авторами на основі даних [11]

Наступним етапом розрахунків для знаходження прогнозних величин споживання електроенергії кожного місяця у 2025 р. Як було сказано вище, ці величини розрахуємо за формулою:

$$\hat{x}_i = \frac{\hat{x}}{12} \cdot I_i, \tag{2}$$

де \hat{x}_i – прогнозне значення досліджуваного показника на i -й місяць, розраховане з використанням індексу сезонності; \hat{x} – розраховане раніше прогнозне значення цього показника на 2005 рік; I_i – індекс сезонності, розрахований для i -го місяця за формулою $I_i = \frac{\bar{x}_i}{\bar{x}}$; \bar{x}_i – середня величина досліджуваного показника за i -й місяць всіх років базового періоду, тобто 2020–2024 рр.; \bar{x} – середня величина цього показника за всі 60 місяців 2020–2024 років.

Виконані за формулою (2) розрахунки прогнозу досліджуваного показника подано в таблиці 3. Причому отримане в процесі попередніх обчислень і використане в цих розрахунках значення середнього обсягу спожитої електричної енергії за всі 60 базових місяців \bar{x} становить 59 099,21 МВт·год.

Таблиця 3

Прогноз спожитої електроенергії в Тернопільській області для кожного місяця 2025 року, отриманий на основі використання індексів сезонності

Місяць	Номер місяця	Середні значення за i -й місяць базового періоду	Індекс сезонності для i -го місяця	Прогноз на i -й місяць 2025 року, МВт·год
	i	\bar{x}_i	I_i	\hat{x}_i
1	2	3	4	5
Січень	1	71596,87	1,21	65657,21
Лютий	2	64030,92	1,08	58718,93
Березень	3	67087,38	1,14	61521,82
Квітень	4	60450,56	1,02	55435,60
Травень	5	55864,18	0,95	51229,70

Закінчення табл. 3

1	2	3	4	5
Червень	6	50363,04	0,85	46184,93
Липень	7	52021,89	0,88	47706,16
Серпень	8	52122,75	0,88	47798,66
Вересень	9	50448,64	0,85	46263,44
Жовтень	10	57297,01	0,97	52543,66
Листопад	11	60570,27	1,02	55545,37
Грудень	12	67337,01	1,14	61750,75

Джерело: розраховано авторами на основі даних [11]

Для наочності отримані в результаті розрахунків з використанням індексів сезонності прогностичні значення досліджуваної величини подано на рис. 1.

Як видно з табл. 3 індекси сезонності з травня по жовтень менші, а для інших місяців більші одиниці. Це означає, що обсяги місячного споживання електроенергії мали би бути у прогнозованому році відповідно менші і більші середніх місячних величин цього показника.

Рис. 1 показує тенденцію до зменшення використання електрики у 2025 р. Найвище значення досліджуваного показника очікується у січні, а найменше – у червні і вересні.

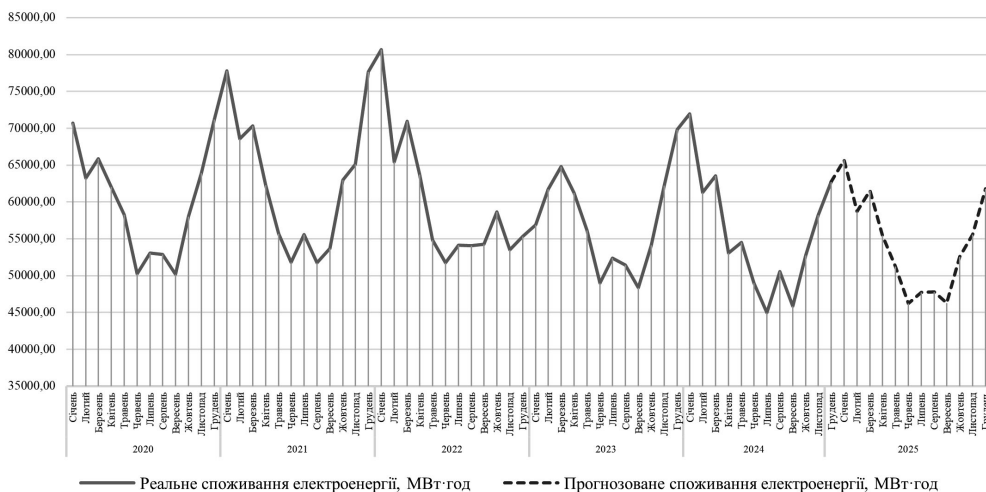

Рис. 1. Динаміка реального за 2020–2024 рр. та прогнозованого на основі індексу сезонності на 2025 р. місячного споживання електроенергії в Тернопільській області
Джерело: побудовано авторами на основі табл. 3 та даними [11]

Перейдемо до отриманих результатів прогнозування сезонної хвилі другим з використаних нами методів, а саме – методом гармонійного аналізу [12, 13]. Його суть полягає у апроксимації часового ряду x_1, x_2, \dots, x_n з циклічними коливаннями поліномами Фур'є виду:

$$x_t^{(l)} = a + \sum_{i=1}^l (b_i \cos \omega i \tau + c_i \sin \omega i \tau), \quad (3)$$

де i – номер гармоніки поліному Фур'є $i = \overline{1, l}$; l – кількість використовуваних гармонік; $\tau = t - 1$; $\omega = 2\pi/s$ – кутова частота гармоніки; s – тривалість циклу; a, b_i, c_i – коефіцієнти Фур'є (невідомі параметри).

Параметри a, b_i, c_i визначають на основі методу найменших квадратів за формулами [12, 13]:

$$a = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n x_t; \quad b_i = \frac{2}{n} \sum_{t=1}^n [x_t \cdot \cos(\omega i \tau)]; \quad c_i = \frac{2}{n} \sum_{t=1}^n [x_t \cdot \sin(\omega i \tau)]. \quad (4)$$

Для визначення кількості використовуваних у розрахунках гармонік переважно користуються таким критерієм:

$$\sum (x_t - x_t^{(l)})^2, \quad (5)$$

де $x_t^{(l)}$ – визначається на основі формули (3), а x_t – фактичні (первинні) величини заданого часового ряду. Якщо при урахуванні наступної гармоніки сума (5) збільшується, то в подальших розрахунках цю гармоніку не враховують, бо вона не покращує точність прогнозу і немає рації її використовувати.

Через обмежений обсяг статті опустимо результати проміжних розрахунків і викладемо тільки отримані основні висновки.

Розрахована на основі формули (5) точність прогнозних значень, які отримані за формулою (3) з використанням першої, другої і третьої гармонік, тобто для $(l=1,2,3)$, відповідно становить 50 855 040,52 МВт·год; 45 198 855,68 МВт·год і 1 011 112 377,95 МВт·год. Тобто збільшення кількості гармонік від однієї до двох покращує точність прогнозу, а від двох до трьох – погіршує. Тому для прогнозування досліджуваного показника нами використано дві гармоніки. В результаті, формула (3) матиме такий вигляд:

$$x_t^{(2)} = 59099,21 + 9210,01 \cdot \cos \frac{\pi \tau}{6} + 1825,77 \cdot \sin \frac{\pi \tau}{6} + 968,8 \cdot \cos \frac{\pi \tau}{3} - 64,2 \cdot \sin \frac{\pi \tau}{3}. \quad (6)$$

Виконані за формулою (6) прогнозні значення споживання електроенергії на кожний місяць 2025 року подано в табл. 4.

Таблиця 4

Розраховані з використанням методу гармонійного аналізу прогнозовані значення помісячного споживання електроенергії в Тернопільській області на 2025 рік

№ п/п	t	Місяць	τ	$\cos \frac{\pi \tau}{3}$	$\sin \frac{\pi \tau}{3}$	$\cos \frac{\pi \tau}{6}$	$\sin \frac{\pi \tau}{6}$	Прогноз, МВт·год
1	61	Січень	60	1,000	0,000	1,000	0,000	69278,02
2	62	Лютий	61	0,500	0,866	0,866	0,500	68417,00
3	63	Березень	62	-0,500	0,866	0,500	0,866	64745,38
4	64	Квітень	63	-1,000	0,000	0,000	1,000	59956,18
5	65	Травень	64	-0,500	-0,866	-0,500	0,866	55646,57
6	66	Червень	65	0,500	-0,866	-0,866	0,500	52575,99
7	67	Липень	66	1,000	0,000	-1,000	0,000	50858,00
8	68	Серпень	67	0,500	0,866	-0,866	-0,500	50639,02
9	69	Вересень	68	-0,500	0,866	-0,500	-0,866	52373,04
10	70	Жовтень	69	-1,000	0,000	0,000	-1,000	56304,64
11	71	Листопад	70	-0,500	-0,866	0,500	-0,866	61694,25
12	72	Грудень	71	0,500	-0,866	0,866	-0,500	66702,43

Джерело: розраховано авторами на основі даних [11]

Отримані за допомогою методу гармонійного аналізу результати прогнозування (табл. 4) помісячного споживання електроенергії в Тернопільській області свідчать про наявність чітко вираженої сезонної динаміки. Згідно з розрахунками, прогнозовані значення коливаються від 50,6 тис. МВт·год у серпні до 69,3 тис. МВт·год у січні, що формує річну амплітуду близько 18,7 тис. МВт·год. Такий рівень варіації в межах року підтверджує значний вплив сезонних чинників, насамперед температурних умов і змін у структурі енергоспоживання між опалювальним і неопалювальним періодами.

Максимальні значення спостерігаються з листопада по березень, коли збільшується навантаження на енергосистему через потребу в освітленні, опаленні та використанні побутових електроприладів. Натомість мінімальні показники фіксуються влітку, у липні та серпні, коли споживання електроенергії зменшується внаслідок сприятливих погодних умов, довшої світлової частини доби та скорочення виробничої активності окремих галузей.

Порівняння результатів розрахунків двома методами (див. табл. 3 і 4) показує, що використання індексів сезонності дає менші значення прогнозу споживання електроенергії порівняно з методом гармонійного аналізу. Однак, щоб вибрати для розрахунку прогнозних величин досліджуваного показника кращий з цих двох методів потрібне порівняння отриманих прогнозних з фактичними значеннями цього показника за 2025 рік.

Нами виконано такі порівняння для перших чотирьох місяців 2025 року, для яких фактичні величини спожитої електроенергії в Тернопільській області відповідно

становлять: 64513,82; 59694,98; 58044,20 і 55110,71 МВт·год [11]. Причому для оцінювання точності прогнозу кожним з цих методів розраховано середню абсолютну похибку (MAE), середню квадратичну похибку (RMSE), середню абсолютну похибку у відсотках (MAPE), а також коефіцієнт невідповідності Тейла [12, 14] (табл. 5).

Таблиця 5

Результати оцінювання точності прогнозів за статистичними метриками для двох використовуваних методів

Статистична метрика	Метод розрахунку прогнозу	
	Гармонійний аналіз	Індекс сезонності
Середня абсолютна похибка (MAE), МВт·год	6258,22	1480,49
Корінь середньоквадратичної похибки (RMSE), МВт·год	6464,43	1901,28
Середня абсолютна відносна похибка (MAPE), %	10,58	2,5
Коефіцієнт Тейла (U)	0,052	0,016

Джерело: розраховано авторами на основі табл. 3 і 4.

З таблиці 5 випливає твердження про можливість використання для помісячного прогнозування обсягів споживання електроенергії в Тернопільській області кожного з вказаних методів знаходження прогнозів. Наприклад, величина MAPE у разі знаходження прогнозу з використанням індексів сезонності становить всього 2,5%, що вказує на досить високу точність отриманих прогнозних значень. Прийнятними для практичного використання також є прогнозні значення досліджуваного показника, які отримані методом гармонійного аналізу, адже значення MAPE для них становить 10,58%. Хоча ця величина більш як в чотири рази більша за значення такої ж похибки для методу індексів, таку точність прогнозу ще можна вважати високою. Подібні висновки можна зробити на основі розрахованих значень інших статистичних метрик для визначення похибок, зокрема коефіцієнта Тейла. Крім цього, тут слід наголосити, що величини похибки розраховані з використанням всіх метрик менші для методу індексів, порівняно з методом гармонійного аналізу. Тобто для розрахунку прогнозних значень вказаного показника доцільніше використовувати перший з цих методів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Побудована гармонійна модель відображає типову для регіонів із помірним кліматом хвилеподібну форму споживання енергії. Середній прогнозований рівень електроспоживання становить близько 60,8 тис. МВт·год, що характеризує регіон як відносно стабільний за обсягами попиту. При цьому сезонна амплітуда, що сягає приблизно 27% від середнього значення, підтверджує високу чутливість енергетичного балансу до змін кліматичних і соціально-економічних умов. Отже, застосування методу гармонійного аналізу є доцільним для врахування сезонності при прогнозуванні споживання електроенергії, оскільки він дозволяє відтворити циклічну природу процесу та забезпечити високу точність оцінок. Проте застосування методу прогнозування з використанням індексів сезонності довело вищу ефективність як інструменту моделювання та прогнозування

енергоспоживання. Для умов регіональних енергосистем це має важливе практичне значення, оскільки дозволяє своєчасно реагувати на зміни навантажень і запобігати енергетичним дисбалансам. Результати дослідження мають практичну цінність для енергоменеджменту, регіонального планування та формування енергетичної політики.

Врахування сезонності при прогнозуванні дозволяє оптимізувати графіки навантаження енергосистеми, забезпечити рівномірніше використання потужностей, підвищити ефективність використання електроенергії та знизити ризики дефіциту або перевиробництва. Отримані дані можуть бути використані органами місцевої влади, енергопостачальними компаніями та підприємствами для розроблення стратегій сталого енергетичного розвитку. Врахування сезонності є необхідною умовою при прогнозуванні електроспоживання на регіональному рівні. Методи гармонійного аналізу та прогнозування з використанням індексів сезонності забезпечують комплексне відображення циклічних процесів і можуть стати важливим інструментом для прийняття ефективних управлінських рішень у сфері енергетики.

Список використаних джерел

1. Lee Y., Tay K., Choy Y.: Forecasting electricity consumption using time series model. *International Journal of Engineering and Technology*. 2018. Vol. 7(4), pp. 218–223. URL: https://www.researchgate.net/publication/3314964-93_Forecasting_Electricity_Consumption_Using_Time_Series_Model.
2. Hosseini B. Forecasting household monthly electricity consumption using the similar pattern algorithm. *Academia Green Energy* 2025. Vol. 2; Issue 1, P. 1–10. URL: <https://doi.org/10.20935/AcadEnergy7500>.
3. Elsaraiti M. Short-term power consumption forecasting using neural networks with first- and second-order differencing. *Academia Green Energy* 2024. Vol. 1. Pp. 1–12. URL: <https://doi.org/10.20935/AcadEnergy7381>.
4. Nawaz S.M., Ahmed U., Amin A., Shah S.A.H, Mahmood A. Medium-term load forecasting with Power Market Survey: GEPSCO case study. *Academia Green Energy* 2024. Vol.1. P. 1–7. URL: <https://doi.org/10.20935/AcadEnergy6257>.
5. Лежнюк П.Д., Шулле Ю.А. Оперативне прогнозування електричних навантажень систем електроспоживання з використанням їх фрактальних властивостей : монографія. Вінниця: ВНТУ, 2015. 104 с.
6. Матушкін Д. С. Огляд сучасних методів прогнозування сонячної енергії. *Аспірантські читання пам'яті професора Артура Праховника*, присвячені 75-річчю ІЕЕ: матер. Internet-конф., 10-11 березня 2021. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, ІЕЕ, 2021. С. 34–38.
7. Пімоненко Т.В., Люльов О.В., Зябіна Є.А., Макаренко І. О., Васирина Т.М. Прогнозування структури енергетичного балансу України: питома вага відновлюваних джерел енергії. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2021. №4 (74). С. 21–27.
8. Грищенко Р. Прогнозування споживання електричної енергії електротехнічних комплексів міської електричної мережі. *International Science Journal of Engineering & Agriculture*. 2022. Том 1, №3, С. 152–160.
9. Джеря Т.Е., Шевчук В.В. Прогнозування споживання електричної енергії за допомогою нейронних мереж. *Control, Navigation and Communication Systems*. 2023. No. 2. С. 42–44.

10. Azeem A., Ismail I., Jameel S.M., Harindran V.R. Electrical load forecasting models for different generation modalities: a review. *IEEE Access*. 2021. URL: DOI:10.1109/ACCESS.2021.3120731.
11. Статистична звітна інформація ТОВ «Тернопільелектропостач» про погодинні фактичні обсяги продажу електричної енергії побутовим споживачам в торгових зонах БуОС та ОЕС України. URL: <https://tepo.com.ua/press-center/>.
12. Галушак М.П., Галушак О.Я., Кужда Т.І. Прогнозування соціально-економічних процесів: навч. посіб. Тернопіль: ФОП Паляниця, 2021. 160 с.
13. Єлейко В.І., Єлейко О.І., Синицький О.С., Чемерис А.О. Економетричні методи прогнозування. К.: УАДУ, 1998. 116 с.
14. Яровий А.Т., Страхов Є.М. Аналіз часових рядів: навч. посіб. Одеса: Освіта України, 2019. 260 с.

References

1. Lee Y., Tay K., Choy Y. (2018) Forecasting electricity consumption using time series model. *International Journal of Engineering and Technology*, vol. 7(4), pp. 218–223. Available at: https://www.researchgate.net/publication/3314964-93_Forecasting_Electricity_Consumption_Using_Time_Series_Model.
2. Hosseini B. (2025) Forecasting household monthly electricity consumption using the similar pattern algorithm. *Academia Green Energy*, vol. 2(1), pp. 1–10. <https://doi.org/10.20935/AcadEnergy7500>.
3. Elsaraiti M. (2024) Short-term power consumption forecasting using neural networks with first- and second-order differencing. *Academia Green Energy*, vol. 1, pp. 1–12. <https://doi.org/10.20935/AcadEnergy7381>.
4. Nawaz S. M., Ahmed U., Amin A., Shah S. A. H., Mahmood A. (2024) Medium-term load forecasting with Power Market Survey: GEPSCO case study. *Academia Green Energy*, vol. 1, pp. 1–7. <https://doi.org/10.20935/AcadEnergy6257>.
5. Lezhniuk P.D., Shullie Yu. A. (2015) Operatyvne prohnozuvannya elektrychnykh navantazhen system elektropostachannya z vykorystanniam yikh fraktalnykh vlastyvostei: monohrafiia [Operational forecasting of electrical load in power supply systems using their fractal properties: monograph]. Vinnytsia: VNTU, 104 p. (in Ukrainian).
6. Matushkin D.S. (2021) Ohliad suchasnykh metodiv prohnozuvannya soniachnoi enerhii [Review of modern methods for solar energy forecasting]. *Aspirantski chytannia pamiati profesora Artura Prakhovnyka, prysviacheni 75-richchiu IEE* (Kyiv, March 10–11, 2021). Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho, IEE, pp. 34–38. (in Ukrainian).
7. Pimonenko T.V., Liulov O.V., Ziabina Ye.A., Makarenko I.O., Vasylyna T.M. (2021) Prohnozuvannya struktury enerhetychnoho balansu Ukrainy: pytoma vaha vidnovliuvanykh dzherel enerhii [Forecasting the structure of Ukraine's energy balance: share of renewable energy sources]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia – Scientific View: Economics and Management*, no. 4(74), pp. 21–27. (in Ukrainian).
8. Hryshchenko R. (2022) Prohnozuvannya spozhyvannya elektrychnoi enerhii elektrotekhnichnykh kompleksiv miskoi elektrychnoi merezhi [Forecasting electricity consumption of urban electrical network complexes]. *International Science Journal of Engineering & Agriculture*, vol. 1(3), pp. 152–160. (in Ukrainian).
9. Dzheria T.E., Shevchuk V.V. (2023) Prohnozuvannya spozhyvannya elektrychnoi enerhii za dopomohoiu neironnykh merezh [Electricity consumption forecasting using neural networks]. *Control, Navigation and Communication Systems*, no. 2, pp. 42–44. (in Ukrainian).
10. Azeem A., Ismail I., Jameel S. M., Harindran V. R. (2021) Electrical load forecasting models for different generation modalities: a review. *IEEE Access*. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3120731>.

11. TOV «Ternopilelektropostach». (2025) Statystychna zvitna informatsiia pro pohodynni faktychni obsiahy prodazhu elektrychnoi enerhii pobutovym spozhyvacham v torhovykh zonakh BuOS ta OES Ukrainy [Statistical report on hourly actual volumes of electricity sold to household consumers in the BuOS and OES zones of Ukraine]. Available at: <https://tepo.com.ua/press-center/>. (in Ukrainian).
12. Halushchak M. P., Halushchak O. Ya., Kuzhda T. I. (2021) Prohnozuvannia sotsialno-ekonomichnykh protsesiv: navchalnyi posibnyk [Forecasting of socio-economic processes: textbook]. Ternopil: FOP Palyanytsia, 160 p. (in Ukrainian).
13. Yeleiko V.I., Yeleiko O.I., Synytskyi O.S., Chemerys A.O. (1998) Ekonometrychni metody prohnozuvannia [Econometric forecasting methods]. Kyiv: UADU, 116 p. (in Ukrainian).
14. Yarovy A. T., Strakhov Ye. M. (2019) Analiz chasovykh riadiv: navchalnyi posibnyk [Time series analysis: textbook]. Odesa: Osvita Ukrainy, 260 p. (in Ukrainian).

FORECASTING OF ELECTRICITY CONSUMPTION TAKING INTO ACCOUNT SEASONALITY TO INCREASE THE EFFICIENCY OF REGIONAL ENERGY SYSTEM MANAGEMENT

Vasyl Pryimak¹, Olga Holubnyk², Sofia Palii³

*Ivan Franko National University of Lviv,
18 Svobody Ave., Lviv, 79008*

¹*e-mail: vasyi.pryimak@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0003-0244-8661*

²*e-mail: olga.holubnyk@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0003-1211-4614*

³*e-mail: sofia.palii@lnu.edu.ua*

Abstract. The purpose of this article is to analyze and forecast electricity consumption in the Ternopil region for each month of 2025, taking into account its seasonal fluctuations, using two forecasting methods, and determine the most accurate method based on the accuracy of the forecasts generated. The paper determines the relevance of medium-term forecasting of electricity consumption in the current conditions of its deficit. The authors used two methods to find a forecast: a forecasting method using seasonality indices and a harmonic analysis method, which allow taking into account cyclical patterns in the dynamics of the studied processes. The results obtained show that the seasonality indices from May to October are smaller, and for other months they are larger units. This means that the volumes of monthly electricity consumption should be smaller and larger in the forecasted year, respectively, than the average monthly values of this indicator.

The harmonic analysis method provides a comprehensive reflection of cyclical processes and can become an important tool for making effective management decisions in the energy sector. The results of forecasting monthly electricity consumption in Ternopil region obtained using the harmonic analysis method indicate the presence of clearly expressed seasonal dynamics. A comparison of the results of calculations using the two methods shows that the use of seasonality indices gives lower values of the electricity consumption forecast compared to the harmonic analysis method.

The use of the harmonic analysis method is appropriate for taking into account seasonality when forecasting electricity consumption, since it allows you to reproduce the cyclical nature of the process and ensure high accuracy of estimates. The results of assessing the accuracy of forecasts by statistical metrics for the two methods used indicate the greater effectiveness of the seasonality indices method and the feasibility of using it as a tool for modeling and forecasting energy consumption in the region.

Keywords: electricity consumption, forecasting, seasonality, seasonality indices, harmonic analysis, cyclical fluctuations, management.

Стаття: надійшла до редакції 26.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

УДК 336.717.3
JEL G21, O16, D14

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ РИНКУ ДЕПОЗИТІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Семен Матковський¹, Олександр Пащенко²

¹Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18

¹e-mail: semen.matkovskyy@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9579-3039>

²e-mail: oleksandr.pashchenko@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0750-2533>

Анотація. Метою наукової статті є визначення тенденцій розвитку ринку депозитів фізичних осіб в Україні в умовах війни та цифрової трансформації. Для дослідження використано статистичні методи аналізу структури і структурних зрушень, методи аналізу часових рядів, порівняльний аналіз. Результати дослідження вказують на стійке зростання ринку депозитів фізичних осіб, незважаючи на виклики, пов'язані з війною, економічною та політичною нестабільністю. Активне зростання обсягу гривневих коштів у банках України вказує на поступове відновлення довіри населення до банківської системи та ефективність заходів Національного банку України для підтримки фінансової стабільності. Попри це, соціологічні опитування та реальні темпи зростання депозитного портфеля з урахуванням інфляції підтверджують існування певної невизначеності на ринку. В інституційному середовищі ринку депозитів фізичних осіб спостерігається трансформація учасників у зв'язку з цифровізацією економіки, появою технологічних конкурентів та законодавчими змінами, які регулюють відповідні процеси.

Ключові слова: депозит, банківська система, фінансова система, ринок депозитів фізичних осіб, війна в Україні, інфляція, цифровізація економіки, статистичний аналіз.

Постановка проблеми. Головними функціями банківської системи є трансформаційна, емісійна та стабілізаційна. Трансформаційна функція передбачає акумулювання тимчасово вільних коштів фізичних, юридичних осіб, інших учасників фінансової системи та перерозподіл їх за секторами економіки з метою отримання прибутку та досягнення соціально-економічного ефекту.

Для акумулювання тимчасово вільних ресурсів банки та інші фінансові установи використовують депозити, що є не лише способом зберігання та накопичення коштів конкретної особи, а й важливим інструментом фінансування банківської системи. Банки використовують залучені ресурси для видачі кредитів бізнесу та населенню, що прискорює економічне зростання, підтримує малий та середній бізнес, підвищує інвестиції,

виробництво та споживання. Тому будь-які вагомі зміни на ринку депозитів суттєво впливають на економічну активність в країні. Якщо населення довіряє гривневим депозитам і зберігає кошти в національній валюті, це зменшує тиск на валютний ринок, зміцнює гривню, покращує платіжний баланс і має позитивний ефект на фінансову стабільність.

З початком повномасштабного російського вторгнення фінансова система України, як і вся економіка, змушена реагувати на значні виклики, що вплинули на економічну безпеку і стабільність. Зважаючи на соціально-економічні потрясіння, спричинені війною, важливо розуміти тенденції та поведінку учасників ринку депозитів фізичних осіб, як складової фінансової системи та важливого джерела ресурсів для відновлення економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ринку депозитів фізичних осіб в Україні традиційно поєднують макро- та мікроекономічні підходи: аналіз впливу монетарної політики, інфляційних очікувань, банківської конкуренції та поведінкових реакцій домогосподарств. До початку повномасштабної війни основна академічна література фокусувалася на відновленні довіри після попередніх криз, розвитку гарантування вкладів та підвищенні фінансової грамотності населення. Утім, повномасштабна війна в Україні сформувала новий контекст для розвитку депозитного ринку, що привернув увагу як центрального банку, так і науковців та практиків.

Національна специфіка функціонування депозитного ринку в умовах повномасштабної війни висвітлюється в офіційних звітах та статистичних добірках Національного банку України (далі – НБУ). Огляди НБУ показують, що після початкового шоку на початку 2022 року ринок депозитів фізичних осіб пройшов фазу адаптації: частка гривневих ресурсів населення зросла, структура депозитів змістилася в бік короткострокових та поточних рахунків на тлі волатильності та потреби в ліквідності, а також у зв'язку зі зміною облікової ставки та політики НБУ. Ці висновки підтверджуються статистичними збірками та річними звітами НБУ за 2023–2024 роки [1–2].

Сучасні наукові публікації й аналітичні огляди підкреслюють роль монетарних інструментів і регуляторних рішень у формуванні депозитної поведінки. Так, зміни облікової ставки, політика НБУ щодо ліквідності та макропруденційні заходи прямо впливали на процентні пропозиції банків та структуру залучень. Це посилювало конкуренцію між банками за вкладника (через підвищення ставок, акційні пропозиції та цифрові сервіси) і призводило до росту частки короткострокових інструментів у загальному депозитному портфелі населення [3–4].

Українські автори також дають емпіричне підтвердження зазначених трендів. Так, Козій Н. та Вертій С. розглянули динаміку депозитів за період 2022–2023 рр., де зазначили, що банки намагаються зберегти частку клієнтських вкладів у ресурсній базі та адаптувати умови депозитів до підвищених ризиків війни [3, 5]. Бачо Р. здійснив трансформаційний аналіз структури депозитного портфеля у розрізі типів вкладників і строків розміщення, підсумувавши, що навіть у воєнний період абсолютні обсяги депозитів зростали, а структура змінювалася [4].

Попри існуючі напрацювання, у науковій літературі залишаються суттєві прогалини, пов'язані з недостатнім вивченням впливу споживчих настроїв, інфляції,

валютних коливань на структуру заощаджень домогосподарств; ролі цифрових каналів у зміні умов залучення депозитів; впливу нових фіскальних та монетарних рішень на привабливість депозитів для фізичних осіб.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних тенденцій розвитку депозитів фізичних осіб в Україні під час війни шляхом дослідження структурних зрушень, зміни обсягу депозитного портфеля з урахуванням інфляції, вивчення чинників впливу та потенціалу розвитку ринку.

Методи дослідження. Основою дослідження є системний підхід, що дозволяє оцінити взаємозв'язки між макроекономічними показниками, регуляторною політикою НБУ, фінансовими індикаторами банківської системи та поведінкою вкладників. Для аналізу використано такі методи: 1) порівняльний аналіз – для виявлення змін у структурі та обсягах депозитів у довоєнний, воєнний і післявоєнний періоди; 2) трендовий аналіз – для визначення напрямів руху основних показників депозитного ринку; 3) контент-аналіз офіційних джерел (НБУ, Державна служба статистики) та банківської звітності.

Поєднання економічної теорії, емпіричного аналізу статистичних даних та вивчення поведінкових реакцій вкладників забезпечує комплексний підхід до оцінки трансформації ринку депозитів фізичних осіб в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах дослідження ринок депозитів розглядається як сукупність економічних відносин, що виникають між фізичними особами та банківськими установами з приводу розміщення вільних грошових коштів на умовах строковості, зворотності, платності та фінансової безпеки [7]. Теоретичною основою дослідження є положення неокласичної банківської теорії, згідно з якою обсяг депозитів визначається рівнем доходів, очікуваннями щодо майбутніх процентних ставок, стабільністю банківської системи та довірою до фінансових інститутів.

Упродовж останніх років ринок депозитів фізичних осіб в Україні демонструє стійке зростання, незважаючи на воєнні виклики для фінансової системи. Зокрема, у 2024 році обсяг гривневих коштів фізичних осіб у банках зріс на 12%, досягнувши 0,89 трлн грн станом на 1 січня 2025 року. Порівняно до грудня 2021 року гривневі строкові вклади зросли на 69,1%, а на вимогу – більш ніж удвічі, у той час як валютні строкові депозити не зростають, що свідчить про обережність щодо довгострокових валютних заощаджень.

Триваюче зростання більшості типів депозитів свідчить про поступове відновлення довіри населення до банківської системи та ефективність заходів, вжитих НБУ для підтримки фінансової стабільності (рис. 1).

У номінальному вираженні спостерігається значне (на 88%) зростання гривневих депозитів фізичних осіб, натомість вклади у доларах продемонстрували менше зростання (на 65%), а у євро – зростання у 2,3 рази.

До обсягу депозитів фізичних осіб, згідно з методологією НБУ [9], належать переказні та інші депозити. До переказних депозитів належать, так звані, депозити «на вимогу», тобто залишки на поточних рахунках та строкових депозитах із можливістю дострокового розірвання.

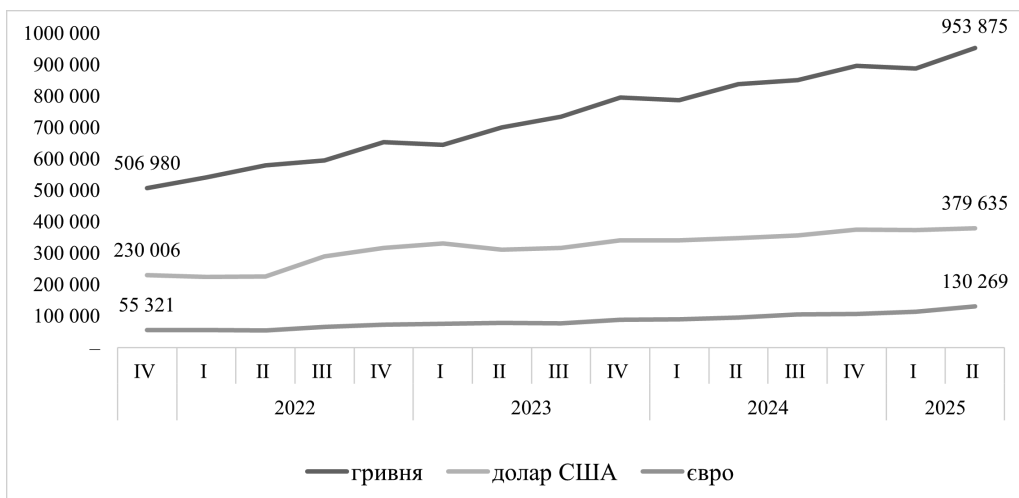

Рис. 1. Динаміка обсягу депозитів фізичних осіб в Україні у 2021–2025 рр. станом на кінець періоду у еквіваленті за курсом НБУ

Джерело: побудовано за [8]

На 1 січня 2022 року переказні депозити становили близько 54% загального обсягу, де у гривні 58% та 44% і 63% для долара США та євро відповідно. Однак, протягом 3 років їхня частка постійно зростала і, за останніми даними, на 1 липня 2025 року становила 70% за всіма валютами (гривня – 69%, долар США – 68% та євро – 82%). Також продовжує змінюватися строковість розміщення депозитів, якщо на кінець 2021 року найбільш популярними були вклади на вимогу (60% від загального обсягу), то за підсумками другого кварталу 2025 року їх частка становить вже майже 65%. Зменшилася частка строкових депозитів терміном на понад 1 рік з 12,8% до 9,4% у національній валюті, та з 16,3% до 10,1% у іноземній.

Можемо констатувати, що за період триваючої кризи фізичні особи змінили фокус із довгострокового збереження коштів на короткостроковий, фокусуючись на доступності коштів, а не їхній доходності.

Важливо зазначити, що депозитний портфель у іноземній валюті щомісяця коригується та переоцінюється згідно з офіційним курсом НБУ. Динаміку зміни курсу гривні до долара США та євро подано на графіку нижче (рис. 2).

Значна частка приросту депозитного портфеля фізичних осіб в іноземній валюті спричинена не реальним його зростанням, а переоцінкою на поточний курс валют. Реальну динаміку обсягів депозитів у іноземній валюті подано нижче (рис. 3).

Розглядаючи обсяги депозитів у іноземній валюті з урахуванням зміни офіційного курсу гривні, можна зробити висновок про незначне зростання реального обсягу депозитів у доларах США з 8,4 млрд до 9,1 млрд доларів США, натомість у євро – ріст більш майже утричі до 4,6 млрд євро на 1 липня 2025 року.

Триваючі євроінтеграційні процеси та коливання крос-курсів між долларом та євро призвели до значного зростання курсу євро до національної валюти, що стимулювало

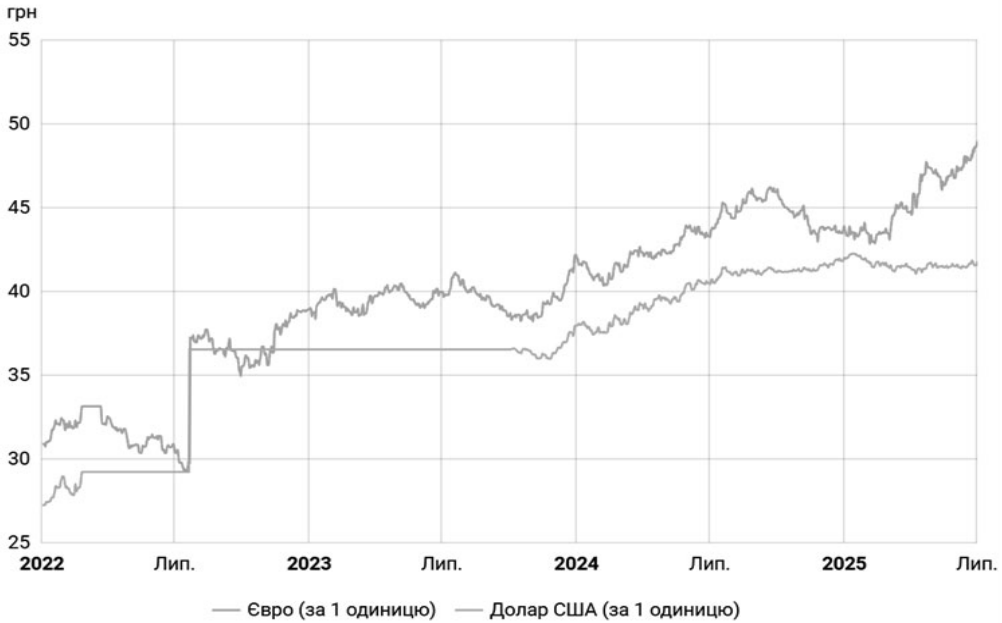

Рис. 2 Офіційний курс гривні щодо долара США та євро у 2022–2025 рр.
Джерело: [10]

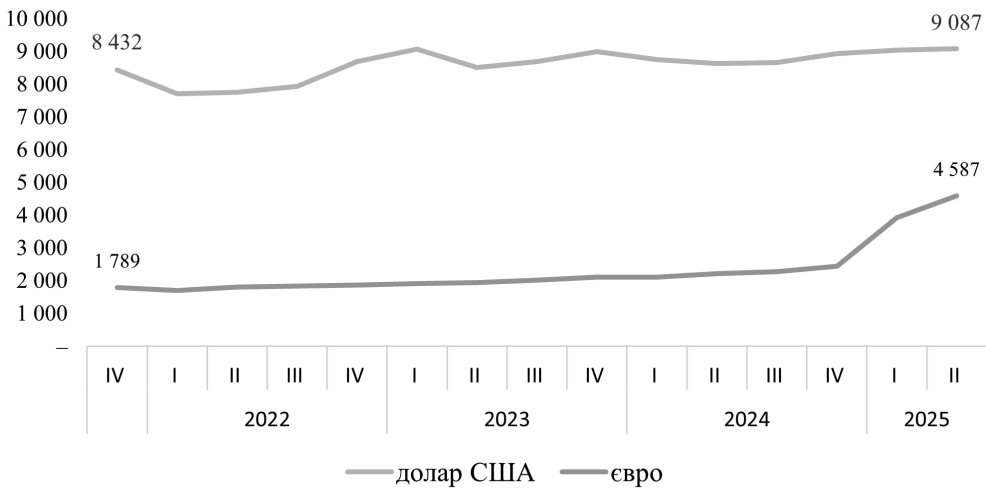

Рис. 3. Динаміка обсягу депозитів у доларах США та євро у 2022–2025 рр., млн одиниць валюти за офіційним курсом НБУ
Джерело: складено на основі [8]

більш активно акумулювати та диверсифікувати кошти домогосподарств саме у європейську валюту.

Під час воєнного стану довіра до національної валюти зменшилася, внаслідок цього за 2022 рік частка депозитів фізичних осіб у національній валюті зменшилася з 63,8% до 62,5%. Однак збільшення облікової ставки у 2022 році (рис. 3.1) та зменшення ризиків унаслідок відступу російських військ від Києва змінило поведінку населення і довіра до депозитів почала відновлюватися. Як наслідок – зростання вкладів у гривні та збільшення їх частки до 65% на 1 липня 2025 року, що становить суму 954 млрд грн.

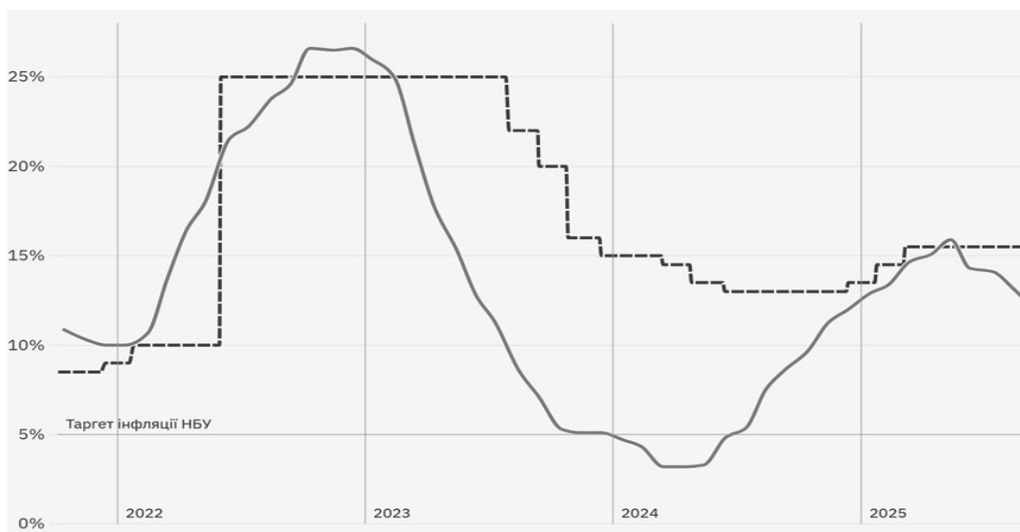

Рис. 4. Динаміка облікової ставки НБУ та річної інфляції у 2022–2025 рр.
Джерело: [11]

За даними дослідницької компанії Info Sapiens [12] у споживчих настроях українців за час повномасштабного вторгнення помітно певну волатильність. У березні 2025 року Індекс споживчих настроїв становив 100,2, що однозначно позитивно вплинуло на приріст депозитів фізичних осіб, які за 1 півріччя 2025 року зросли на 81 млрд грн у еквіваленті, що становить 106,2% від залишків на початок року.

На відміну від споживчих настроїв, довіру до банківської системи, яка є ключовою в акумулюванні депозитів фізичних осіб, вимірюють в Україні не так часто. За даними дослідження Центру Разумкова та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО) [13], станом на 1 квартал 2024 року комерційним банкам та НБУ довіряли 52% і 64% фізичних осіб відповідно, повну довіру зазначив лише кожен двадцятий. Однією з причин відносно невисокого рівня довіри до банківських інститутів є низький рівень поінформованості про ФГВФО, про який раніше чули більше половини опитаних – 52%. Цей показник збільшився на 18%, порівняно з 2021 роком. Водночас частка респондентів, які правильно вказали гарантовану суму на період воєнного стану, становить 20%. Це значення є меншим, ніж у 2021 році – тоді свою обізнаність зазначили 44% опитаних [13–14]. Погіршення рівня обізнаності щодо діяльності ФГВФО можна пояснити суттєвими

змiнами в умовах гарантування, до 2022 року максимальна гарантована сума становила 200 тисяч. За цей час вкладники добре запам'ятали розмір гарантованого відшкодування, адже Фонд проводив інформаційні кампанії, а також банки ознайолювали вкладників з довідкою про систему гарантування вкладів фізичних осіб із зазначенням суми гарантованого відшкодування. Тому важливим для збільшення довіри населення до банківської системи є, в тому числі, проведення інформаційних кампаній під проводом ФГВФО та НБУ, останній для цього створив окрему платформу – «Гаразд» [15] задля підвищення фінансової грамотності та обізнаності громадян.

Після завершення війни депозити і надалі залишатимуться ключовим інструментом накопичення та збереження коштів населення. В умовах відновлення економіки і зниження інфляції очікується зростання популярності гривневих вкладів. НБУ відповідно до Стратегії пом'якшення валютних обмежень, переходу до більшої гнучкості обмінного курсу та повернення до інфляційного таргетування [16] показує, що політика процентних ставок буде спрямована на те, щоби саме гривневі депозити дозволяли захищати кошти населення від інфляції.

НБУ відзначає стійкий попит на строкові депозити та все більшу популярність облігацій внутрішньої державної позики [17]. Як зауважують представники банків, при стабільному валютному курсі та уповільненій інфляції основна функція депозитів – «збереження купівельної спроможності» – залишатиметься незмінною [18].

У перспективі, із поверненням до довоєнного монетарного режиму, заощадження у гривні можуть забезпечувати не лише захист від інфляції, але й пасивний дохід на рівні декількох відсотків річних, що стимулюватиме населення тримати кошти у банках.

У період війни держава запровадила 100% гарантування вкладів фізичних осіб, що значно підвищило довіру громадян до банківської системи, а рішення про гарантоване відшкодування вкладів на період воєнного стану та 3 місяці після його скасування дало змогу вкладникам бути впевненими в повному поверненні своїх коштів за будь-яких обставин. Варто зазначити, що позитивно впливатиме на популярність та довіру до депозитів зближення України з Європейським Союзом (далі – ЄС), шляхом імплементації наднаціонального законодавства. Як приклад, через три місяці після припинення чи скасування дії воєнного стану гарантована сума закладами буде синхронізована з країнами ЄС та становитиме не менше 600 000 грн у еквіваленті.

У теперішній час основними суб'єктами на ринку депозитів фізичних осіб є банки, на які, згідно з даними НБУ, припадає 89,5% усіх залучених коштів фізичних осіб. Водночас на ринку з'являються нові конкуренти, які в майбутньому можуть істотно вплинути на існуючий «баланс сил». Конкуренцію класичним державним та комерційним банкам починають складати українські цифрові маркетплейси (на кшталт Rozetka, OLX, Prom, Bigl) та поштові оператори (Нова пошта, Укрпошта, Meest), які все активніше інтегруються у фінансовий ринок України, насамперед як платіжні платформи.

Деякі з них вже отримали обмежені банківські чи фінансові ліцензії на надання послуг. Наприклад, NovaPay, яка є складовою групи Нова пошта, 28 квітня 2023 року отримала розширену ліцензію НБУ, яка дозволить надавати нові послуги фізичним

особам і бізнесу. Тепер NovaPay має можливість: відкривати і обслуговувати рахунки приватних і корпоративних клієнтів, випускати картки до рахунків фізичним особам, здійснювати еквайринг, тобто безготівковий прийом платежів, для бізнесу, забезпечувати перекази без відкриття рахунку, кредитувати платіжні операції, приймати гроші на рахунок і видавати їх тощо[19].

У березні 2025 року фінансова компанія «Ево» (RozetkaPay), що є частиною групи компаній Rozetka-EVO, отримала ліцензію від НБУ на відкриття рахунків для фізичних та юридичних осіб. Про це повідомила пресслужба Rozetka [20].

Згадані вище компанії також отримали можливість залучати кошти на поточні рахунки, що, у свою чергу, створює конкуренцію «монополістам» цієї сфери – банкам. Враховуючи фокус на технологічність, фактично кожен банк рухається у напрямку максимальної цифровізації своїх послуг, шляхом удосконалення/розробки мобільних застосунків, створення процесів дистанційної реєстрації та відкриття рахунків і іншого. Сучасні фінансово-технічні компанії, перелічені вище, мають значні здобутки у цій сфері, і це є викликом невеликим банкам, які не мають достатньо ресурсів для інвестування в технології.

Банки України розпочали оптимізацію мережі відділень, зменшивши їхню кількість з 8002 до 5011, активно розвивають цифровий банкінг та застосунки. Разючим, але вже не унікальним прикладом є проєкт Monobank – банк без відділень [21]. Запуск у 2017 році даного концепту дав новий поштовх розвитку технологій, однак скорочення мережі відділень насторожило законодавців, що стало причиною для спільної розробки з НБУ законопроєкту про банк фінансової інклюзії.

У разі прийняття Верховною Радою законопроєкту № 12044, акціонерним товариствам буде дозволено отримувати обмежену банківську ліцензію. Це дасть змогу вирішити питання доступу населення та малого бізнесу до фінансових послуг у віддалених, малонаселених територіях, у зонах, наближених до військових дій та на звільнених територіях. Отже, на українському фінансовому ринку з'явиться новий тип банківської установи – банк фінансової інклюзії [22]. У теперішній час ведуться публічні дискусії, щодо першого кандидата для отримання такої ліцензії – Укрпошти. Найбільший поштовий оператор країни, маючи величезну мережу відділень, може розширити можливість доступу до банківських послуг.

Поява нових конкурентів та законодавчі зміни становлять велику небезпеку монополістичному становищу банків на ринку депозитів фізичних осіб. Від того, наскільки гнучкими будуть усі фінансові установи, залежать їх подальші позиції на оновленому ринку. Банкам вже зараз важливо розпочинати розробку нових застосунків, оскільки віддалена ідентифікація і можливість автономного користування якомога більшим переліком банківських послуг будуть конкурентною перевагою серед фінансово-технічних компаній, які вже почали отримувати обмежені банківські ліцензії. Саме від технологічності, доступності та зручності будуть залежати майбутні обриси ринку депозитів фізичних осіб, а також лояльність клієнтів до установи збереження та примноження коштів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Упродовж останніх років ринок депозитів фізичних осіб в Україні демонструє стійке зростання, незважаючи на

виклики, пов'язані з війною, економічною та політичною нестабільністю. Зокрема, у 2024 році обсяг гривневих коштів фізичних осіб у банках зріс на 12%, досягнувши 0,89 трлн грн станом на 1 січня 2025 року. Триваюче зростання свідчить про поступове відновлення довіри населення до банківської системи та ефективність заходів, вжитих Національним банком України для підтримки фінансової стабільності. Водночас соціологічні опитування та темпи зростання депозитного портфеля з урахуванням інфляції підтверджують існування певної невизначеності.

З урахуванням споживчої інфляції, реальний приріст вкладів населення у гривні за 2022–2025 рр. становив лише 18,6%, попри номінальне зростання на 84,7%. Щодо валютних депозитів, еквівалент збільшився на 78%, однак реальний обсяг депозитів зріс лише з 8,4 млрд до 9,1 млрд доларів США, а у євро ріст майже утричі більший (до 4,6 млрд євро) на 1 липня 2025 року.

Неминучою є трансформація учасників ринку депозитів фізичних осіб у зв'язку з появою технологічних конкурентів та законодавчих змін, які регулюють відповідні процеси.

Список використаних джерел

1. Національний банк України. Звіт про фінансову стабільність, червень 2024 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2024-roku>
2. Національний банк України. Звіт про фінансову стабільність, грудень 2024 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H2.pdf
3. Козій Н., Вергій С. Депозитна політика банків в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. С. 135-141. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/03/3.24._topic-_Nataliia-Kozii-Serhii-Vertii-135-141.pdf
4. Бачо Р. Депозитний портфель банківської системи України: трансформація за типами вкладників і строками. *Economy and Society*. 2025. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6320>
5. Мінфін. Як змінилися ставки за депозитами після 2022 року. URL: <https://news.finance.ua/ua/yak-zminylysy-stavky-za-depozytamy-pislya-2022-roku>
6. Мінфін. Що було до війни і що маємо зараз на цьому ринку депозитів. URL: <https://finance.ua/ua/credits/kredyty-ta-depozyty-v-ukraini-shcho-bulo-do-viiny-i-shcho-my-maemo-zaraz-na-tsomu-rynku>
7. Мельник С. І., Шевченко Н. В., Висоцька І. Б. Банківська система : навчальний посібник у схемах і таблицях. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 184 с.
8. Статистика фінансового сектору. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>
9. Методологічний коментар. Статистика фінансового сектору URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/methodological_notes_MFS.pdf
10. Офіційний сайт. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/>
11. Центр економічної стратегії. Офіційний сайт. URL: <https://ces.org.ua/>
12. Дослідницька агенція Info Sapiens. URL: <https://www.sapiens.com.ua/>
13. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, віра в перемогу, ставлення до виборів (березень 2024р.). Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/novyny/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-vira-v-peremogu-stavlennia-do-vyboriv-berezen-2024>

14. Вишковська С. Чи довіряють українці банкам та Фонду гарантування вкладів під час війни – Finance.ua. Новини фінансів України та світу - Finance.ua. URL: <https://news.finance.ua/ua/chy-doviryayut-ukrainci-bankam-ta-fondu-harantuvannya-vkladiv-pid-chas-viiny>
15. Гаразд. Безкоштовна онлайн-платформа для підвищення рівня фінансової грамотності Національного банку України. URL: <https://harazd.bank.gov.ua/>
16. Національний банк України. *Що НБУ планує робити з курсом та валютними обмеженнями*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/scho-nbu-planuye-robity-z-kursom-ta-valyutnimi-obmejennyami>
17. Національний банк України. *Financial Stability Report 2025 — Півріччя. 2025. Режим доступу*: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2025-H1.pdf
18. Замотаєв. Д. Глобус Банк. «Що чекає на гривневі депозити: ставки, бонуси та нові тренди осені». *Інвестиційні Новини, аналітика / інтерв'ю*. URL: <https://investnews.com.ua/analitika/interviu/7723-shcho-chekaie-na-hryvnevi-depozyty-stavky-bonusy-ta-novi-trendy-oseni-dmytro-zamotaiev-bank-hlobus>.
19. Нова ліцензія: NovaPay зможе відкривати рахунки і випускати платіжні картки. Нова пошта – офіційний сайт. URL: <https://novaposhta.ua/news/rubric/2/id/11288>
20. НБУ видав RozetkaPay ліцензію на відкриття рахунків. Мінфін – все про фінанси: новини, курси валют, банки. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2025/03/04/146427718/>
21. Monobank: мобільний банк без відділень. Brander. URL: <https://brander.ua/technologies/monobank>
22. Національний банк України представив плани запровадження нового типу фінансової установи – банку фінансової інклюзії. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-predstaviv-plani-zaprovadjennya-novogo-tipu-finansovoyi-ustanovi--banku-finansovoyi-inklyuziyi>

References

1. National Bank of Ukraine (2024). Financial Stability Report, June 2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2024-roku>.
2. National Bank of Ukraine (2024). Financial Stability Report, December 2024. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H2.pdf.
3. Kozii, N., Vertii, S. (2024). Deposit Policy of Banks under Martial Law. *Economic Research and Practice*. 135–141. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/03/3.24._topic-_Nataliia-Kozii-Serhii-Vertii-135-141.pdf.
4. Bacho, R. (2025). Deposit Portfolio of the Banking System of Ukraine: Transformation by Depositor Types and Terms. *Economy and Society*. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6320>.
5. Ministry of Finance (2025). How Deposit Rates Changed after 2022. URL: <https://news.finance.ua/ua/yak-zminylysia-stavky-za-depozytamy-pislya-2022-roku>.
6. Ministry of Finance (2025). What the Deposit Market Was before the War and Its Current Status. URL: <https://finance.ua/ua/credits/kredyty-ta-depozyty-v-ukraini-shcho-bulo-doviiny-i-shcho-my-maemo-zaraz-na-tsomu-rynku>.
7. Melnyk, S. I., Shevchenko, N. V., Vysotska, I. B. (2023). Banking System: Textbook in Diagrams and Tables. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 184 p.
8. National Bank of Ukraine (2025). Financial Sector Statistics. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>.
9. National Bank of Ukraine (2025). Monetary and Financial Statistics. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/methodological_notes_MFS.pdf.

10. Official Website. National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua>.
11. Center for Economic Strategy. Official Website. URL: <https://ces.org.ua>.
12. Info Sapiens Research Agency. URL: <https://www.sapiens.com.ua>.
13. Razumkov Center (2024). Assessment of the Situation in the Country, Trust in Social Institutions, Belief in Victory, Attitudes toward Elections. URL: <https://razumkov.org.ua/novyny/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-vira-v-peremogustavlennia-do-vyboriv-berezen-2024>.
14. Vyshkovska, S. (2024). Do Ukrainians Trust Banks and the Deposit Guarantee Fund during the War? Financial News of Ukraine and the World. URL: <https://news.finance.ua/ua/chy-doviryayut-ukrainci-bankam-ta-fondu-harantuvannya-vkladiv-pid-chas-viyny>.
15. Harazd – Free Online Platform for Financial Literacy by the National Bank of Ukraine. URL: <https://harazd.bank.gov.ua>.
16. National Bank of Ukraine. What the NBU Plans Regarding Exchange Rates and Currency Restrictions. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/scho-nbu-planuye-robiti-z-kursom-ta-valyutnimi-obmejenniami>.
17. National Bank of Ukraine (2025). Financial Stability Report 2025 — H1. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2025-H1.pdf
18. Zamotaiev, D. (2025). Globus Bank. “What Awaits Hryvnia Deposits: Rates, Bonuses, and New Autumn Trends”. Investment News, Analytics / Interview. URL: <https://investnews.com.ua/analityka/interviu/7723-shcho-chekaie-na-hryvnevi-depozyty-stavky-bonusy-ta-novi-trendy-oseni-dmytro-zamotaiev-bank-hlobus>.
19. NovaPay Obtains License to Open Accounts and Issue Payment Cards. Nova Poshta – Official Website. URL: <https://novaposhta.ua/news/rubric/2/id/11288>
20. NBU Issued RozetkaPay a License to Open Accounts. Minfin – All About Finance. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2025/03/04/146427718>.
21. Monobank: Mobile Bank without Branches. Brander. URL: <https://brander.ua/technologies/monobank>.
22. National Bank of Ukraine Presented Plans for Introducing a New Type of Financial Institution – Financial Inclusion Bank. National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-predstaviv-plani-zaprovdjennya-novogo-tipu-finansovoyi-ustanovi--banku-finansovoyi-inklyuziyi>.

STATISTICAL ANALYSIS OF THE HOUSEHOLD DEPOSIT MARKET IN UKRAINE UNDER CONDITIONS OF WAR AND DIGITAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMY

Semen Matkovskyy¹, Oleksandr Pashchenko²

*¹Ivan Franko National University of Lviv,
18 Svobody Ave., Lviv, 79008,*

¹e-mail: semen.matkovskyy@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9579-3039>

²e-mail: oleksandr.pashchenko@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0750-2533>

Abstract. The article aims to identify key development trends in the household deposit market in Ukraine under conditions of war and digital economic transformation. The study applies statistical methods of structural and structural shift analysis, time series analysis, and comparative analysis to assess changes in the volume, currency composition, maturity structure, and real growth of deposits adjusted for inflation.

The empirical findings demonstrate sustained nominal growth of household deposits despite wartime shocks, macroeconomic instability, and heightened uncertainty. The expansion of hryvnia-denominated deposits indicates a gradual recovery of public confidence in the banking system and reflects the effectiveness of monetary and regulatory measures implemented by the National Bank of Ukraine to maintain financial stability. However, inflation-adjusted indicators and sociological survey evidence suggest that real growth remains moderate, and precautionary motives and a liquidity preference characterize depositor behavior.

The study also reveals structural shifts in the institutional environment of the deposit market driven by digitalization, the entry of fintech companies and non-bank financial intermediaries, and ongoing regulatory changes. These factors intensify competition and reshape the traditional model of financial intermediation. The results contribute to understanding the transformation of household savings behavior in wartime and a digitally evolving economy.

Keywords: deposit, banking system, financial system, household deposit market, war in Ukraine, inflation, digital transformation, statistical analysis.

Стаття: надійшла до редакції 31.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

СТАТИСТИЧНІ МЕЖІ І СТРУКТУРА ІТ-ІНДУСТРІЇ В ЕКОНОМІЧНОМУ АНАЛІЗІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ

Ростислав Малинич¹, Ольга Гринькевич²

Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18

¹email: malynych@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3253-3254>
²email: olha.hrynkevych@lnu.edu.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8646-8119>

Анотація. Метою статті є визначення статистичних меж і структури ІТ-індустрії як середовища розвитку людського капіталу з урахуванням національних і міжнародних класифікацій видів економічної діяльності та професійної зайнятості. Методологічну основу становлять загальнонаукові методи аналізу, порівняння, а також системний підхід, методи візуалізації даних. Проведено порівняльний аналіз національних статистичних класифікацій (КВЕД 2010, НАСЕ 2.1-UA) та міжнародної ринково-орієнтованої класифікації (Глобальний стандарт класифікації галузей, GICS) у частині відображення структури ІТ-індустрії з урахуванням відповідних ієрархічних рівнів цих стандартних групувань. За результатами порівняльного аналізу виявлено розбіжності у визначенні меж ІТ-індустрії, що впливають на оцінки її масштабів і характеристик розвитку людського капіталу. На основі гармонізації статистичних і ринково орієнтованих класифікацій запропоновано інтегрований підхід до структуризації ІТ-індустрії. Запропонована інтегрована модель передбачає виокремлення ядра ІТ-індустрії, до якого належать види діяльності, безпосередньо пов'язані зі створенням і підтримкою цифрових технологій, а також суміжних сегментів, що забезпечують функціонування цифрової економіки. Практичне значення результатів полягає у підвищенні якості економіко-статистичних оцінок та аналізу професійної структури зайнятості, внеску цього сектору в економіку країни та регіонів, виявлення розривів у показниках продуктивності праці з урахуванням структури ІТ-галузі, розроблення політик розвитку людського капіталу й підтримки ІТ-індустрії в Україні.

Ключові слова: ІТ-індустрія; людський капітал; економічний аналіз, Класифікація видів економічної діяльності; Глобальний стандарт класифікації галузей, професійна зайнятість, статистичні межі.

Постановка проблеми. Незважаючи на умови прискореної цифрової трансформації економіки, людський капітал продовжує залишатися серед головних чинників економічного зростання, інноваційного розвитку та структурних змін. Поширення цифрових технологій і становлення парадигми Industry 4.0 змінюють характер зайнятості, у межах якої знання, навички та здатність до постійного навчання стають

визначальними джерелами створення доданої вартості. У таких умовах людський капітал набуває стратегічного значення, забезпечуючи конкурентоспроможність економіки на мікро-, мезо- та макрорівнях.

Особливу роль у процесах економічного розвитку відіграє ІТ-індустрія як середовище прискореного формування та реалізації людського капіталу, його глобального внеску у різні сектори економіки. На відміну від традиційних галузей, у сфері інформаційних технологій професійні компетентності характеризуються високою динамічністю та швидким старінням, що зумовлює постійну потребу в оновленні знань. У результаті ІТ-індустрія виступає не лише окремим сектором економіки, а й простором концентрації та інтенсивного розвитку людського капіталу.

Науковий аналіз ролі ІТ-індустрії як особливого сектору економіки ускладнюється відсутністю уніфікованого підходу до визначення його статистичних меж і структури. У національній і міжнародній практиці використовуються різні класифікаційні системи, що по-різному окреслюють ІТ-сектор залежно від цілей економіко-статистичного аналізу. Це створює проблеми вимірювання масштабів галузі, порівняння показників між країнами та у часі, а також призводить до викривлення оцінок зайнятості та характеристик людського капіталу.

Додаткову складність створює відмінність між національними статистичними підходами, зокрема КВЕД:2010, її оновленої версією - NACE 2.1-UA, і міжнародними ринково орієнтованими підходами, такими як Глобальний стандарт класифікації галузей (GICS, The Global Industry Classification Standard), що класифікує компанії за бізнес-моделями та ринковою логікою. У результаті одна й та сама діяльність може по-різному ідентифікуватися залежно від системи класифікації, що ускладнює аналіз розвитку галузі та людського капіталу.

Для України окреслена вища проблема має особливе значення, оскільки ІТ-індустрія є одним із найбільш динамічних секторів економіки, однак різноманітність підходів до її статистичних меж ускладнює формування ефективної політики розвитку людського капіталу цього сектору.

Отже, виникає необхідність наукового уточнення статистичних меж ІТ-індустрії як особливої сфери формування та розвитку людського капіталу з урахуванням національних і міжнародних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття людського капіталу посідає центральне місце в сучасній економічній теорії, однак його зміст зазнавав суттєвої еволюції відповідно до змін у характері виробництва, технологічному розвитку та структурі зайнятості. Класичні підходи сформувалися в середині ХХ століття як спроба пояснити економічне зростання, яке не можна було звести лише до накопичення фізичного капіталу. Засадничими стали праці Т. Шульца [1] та Г. Беккера [2], які розглядали людський капітал як результат інвестицій у освіту, професійну підготовку та здоров'я, що забезпечують зростання продуктивності праці та доходів. При цьому класичні концепції виходили з відносної стабільності набутих знань і довгострокового ефекту таких інвестицій.

Подальший розвиток економічної науки продемонстрував обмеженість суто інвестиційного підходу. У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття концепція була

розширена шляхом урахування соціальних та інституційних чинників. У працях низки дослідників [3; 4] людський капітал почав трактуватися як ресурс, що формується в соціальному середовищі та включає мотиваційні, культурні й поведінкові компоненти. Це дозволило пояснити відмінності в результативності державних і приватних інвестицій у людський капітал за однакового рівня формальної освіти.

Важливого значення набув компетентнісний підхід, що акцентує увагу не на тривалості навчання, а на реальному змісті компетентностей, які використовуються у процесі праці. Він особливо актуальний в умовах цифровізації, коли попит на окремі навички швидко змінюється, а освітні системи не завжди встигають адаптуватися до нових вимог.

Сучасні дослідження, зокрема Abraham K., Mallatt J. у [5] демонструють подальший перехід до багатовимірних моделей аналізу, у межах яких людський капітал розглядається як поєднання когнітивних, соціальних та адаптивних компетентностей, необхідних для роботи в умовах технологічних змін. Поширення цифрових інструментів і використання великих даних дозволяють аналізувати структуру навичок більш детально, показуючи, що саме комбінації компетентностей визначають доходи та кар'єрні траєкторії. Одночасно зростає увага до впливу автоматизації та штучного інтелекту на трансформацію попиту на навички та ризики посилення нерівності на ринку праці.

Отже, еволюція підходів до трактування людського капіталу відображає перехід від відносно статичної інвестиційної концепції до динамічної багатовимірної категорії, тісно пов'язаної з технологічними змінами та трансформацією зайнятості.

Окремий напрям сучасних досліджень пов'язаний з економічним аналізом внеску ІТ-індустрії в економічне зростання, підвищення продуктивності та структурну трансформацію економіки. Цифровізація бізнес-процесів розглядається як один із ключових чинників підвищення конкурентоспроможності національних економік та формування нових моделей економічного розвитку. Емпіричні дослідження підтверджують наявність позитивного зв'язку між розвитком ІТ-сектору та макроекономічною динамікою. Зокрема, Vu [6] на основі аналізу панельних даних для широкої вибірки країн доводить, що поширення цифрових технологій сприяє зростанню продуктивності праці та загальному економічному розвитку. Подібні висновки отримано і в роботі Niebel [7], де виявлено, що позитивний вплив ІТ на економічне зростання спостерігається як у розвинених країнах, так і в економіках, що розвиваються, хоча інтенсивність такого впливу залежить від рівня розвитку інституційного середовища та технологічної бази.

Важливим механізмом впливу ІТ-індустрії на економічний розвиток є стимулювання інноваційної діяльності та формування людського капіталу. У дослідженні Pradhan та ін. [8] доведено, що розвиток цифрової інфраструктури сприяє економічному зростанню через посилення інноваційної активності та накопичення знань. У цьому контексті ІТ-сектор розглядаються не лише як технологічна інфраструктура, а й як фактор розвитку знаннєво-інтенсивних секторів економіки. Awad та Albaity [9] встановили двосторонній причинно-наслідковий зв'язок між розвитком ІТ-інфраструктури та економічним зростанням, що свідчить про взаємне посилення цих процесів.

Сучасні дослідження підкреслюють значення цифрової трансформації для модернізації економічної структури. Так, Zhang та ін. [10] зазначають, що розвиток цифрової економіки стимулює інновації та сприяє технологічному оновленню виробництва. Аналогічно, Muovella, Karacuka та Naucap [11] доводять, що цифровізація позитивно впливає на економічне зростання, особливо за наявності достатнього рівня людського капіталу.

Дослідження, присвячені економікам Європейського Союзу, також підтверджують важливу роль цифрового розвитку. Зокрема, Magoutas, Chaideftou та Skandali [12] доводять, що цифровий прогрес та інвестиції в ІТ мають статистично значущий вплив на зростання валового внутрішнього продукту. Подібні результати отримано і в роботі Li та ін. [13], де підкреслюється, що розвиток ІТ сприяє підвищенню продуктивності та забезпечує передумови для сталого економічного зростання.

Крім того, сучасні дослідження свідчать, що цифрова економіка стимулює накопичення людського капіталу та структурні зміни у напрямі зростання частки знаннєво-інтенсивних секторів [14]. Таким чином, наукова література підтверджує наявність тісного взаємозв'язку між розвитком ІТ-індустрії, цифровою трансформацією економіки та формуванням людського капіталу. Ефективність використання потенціалу цифрових технологій значною мірою залежить від рівня розвитку людського капіталу, інноваційного середовища та інституційних умов.

Водночас у більшості наукових публікацій ІТ-індустрія розглядається переважно як один із секторів цифрової економіки без детального аналізу її внутрішньої структури та меж у контексті формування людського капіталу. Питання узгодження національних і міжнародних класифікацій, а також впливу різних підходів до визначення ІТ-індустрії на оцінку зайнятості та характеристики людського капіталу залишаються недостатньо опрацьованими.

Попри значний науковий доробок у сфері людського капіталу та цифрової економіки, у наукових дослідженнях залишається недостатньо чітким розуміння ІТ-індустрії як окремого сектора з власною структурою, статистичними межами для вимірювання масштабів та особливостей людського капіталу.

Метою статті є визначення статистичних меж і структури ІТ-індустрії як сфери розвитку людського капіталу з урахуванням національних та міжнародних класифікацій видів економічної діяльності та професійної зайнятості. Відповідно до поставленої мети завданнями дослідження є 1) порівняти статистичні і ринково-орієнтовані підходи до визначення ІТ-індустрії, запропонувати гармонізований підхід; 2) окреслити сфери професійної зайнятості в ІТ-індустрії з позицій формування, використання і розвитку людського капіталу та чинних статистичних класифікацій.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові методи (узагальнення, порівняння, структурно-логічний аналіз), статистичні методи, зокрема описову статистику, а також графічні методи представлення результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. *ІТ-індустрія як особлива сфера формування та реалізації людського капіталу.* ІТ-індустрія посідає особливе місце в сучасній економічній системі, оскільки її функціонування ґрунтується передусім на використанні та відтворенні людського капіталу. На відміну від традиційних галузей реального сектору економіки, де ключову роль відіграють матеріальні ресурси або фізичний капітал, у сфері інформаційних технологій основним фактором створення доданої вартості є знання, навички та інтелектуальні здібності працівників. Саме ця особливість зумовлює доцільність розгляду ІТ-індустрії як «особливої» галузі економіки, середовища формування, реалізації та розвитку людського капіталу цифрової економіки.

Характерною рисою ІТ-індустрії є тісний взаємозв'язок між знаннями, навичками, інноваційною активністю та продуктивністю праці. Базові теоретичні знання, отримані в системі формальної освіти, у цій галузі швидко трансформуються в практичні навички, які безпосередньо використовуються в процесі створення програмного забезпечення, цифрових платформ, аналітичних інструментів або інфраструктурних рішень. Надалі саме поєднання технічних і міждисциплінарних навичок стає основою для інновацій, що забезпечують підвищення продуктивності праці як на рівні окремих компаній, так і галузі загалом.

Ланцюг «знання → навички → інновації → продуктивність» у ІТ-індустрії має динамічний характер. Знання швидко втрачають актуальність унаслідок технологічних змін, що змушує працівників постійно оновлювати свої компетентності. У цьому контексті людський капітал у сфері інформаційних технологій не може розглядатися як статичний запас, сформований одноразовими інвестиціями в освіту. Натомість він є процесом безперервного відтворення, що включає формальне навчання, неформальну освіту, самонавчання та практичний досвід.

Швидке старіння знань є однією з ключових характеристик людського капіталу в ІТ-індустрії. Нові мови програмування, фреймворки, методології розробки та технологічні платформи з'являються з високою частотою, що скорочує життєвий цикл професійних компетентностей. У таких умовах конкурентоспроможність працівників визначається не лише обсягом накопичених знань, а й здатністю до адаптації, навчання протягом усього життя та інтеграції нових технологій у професійну діяльність.

Таким чином, ІТ-індустрія виступає особливою сферою, де людський капітал не лише використовується, а й постійно трансформується, формуючи основу інноваційного розвитку та економічної ефективності.

Національні та міжнародні підходи до визначення меж і структури ІТ-індустрії. Аналіз ІТ-індустрії як сфери розвитку людського капіталу потребує чіткого окреслення її структурних меж. Однак у національній та міжнародній практиці відсутній єдиний підхід до визначення структури ІТ-індустрії, що зумовлює різночитання у статистичних оцінках та економічній аналітиці.

У національній статистичній системі України ідентифікація ІТ-індустрії традиційно здійснювалася на основі Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД 2010). Основні види діяльності, пов'язані з інформаційними технологіями, зосереджені в секції J «Інформація та телекомунікації», яка охоплює видавничу діяльність, телекомунікації,

комп'ютерне програмування, консультування та інші інформаційні послуги [15]. Такий підхід дозволяє здійснювати адміністративний та статистичний облік діяльності економічних одиниць, однак не завжди адекватно відображає реальну структуру ІТ-індустрії, зокрема в частині професійної зайнятості та міжгалузевих зв'язків.

Процеси євроінтеграції у сфері офіційної статистики України зумовлюють поступовий перехід до оновленої класифікації NACE 2.1-UA [16], яка базується на європейських стандартах [17]. Попри певні уточнення та деталізацію видів діяльності, цей підхід зберігає логіку адміністративно-статистичної класифікації, орієнтованої на виробничі процеси. У результаті низка видів діяльності, пов'язаних із цифровими платформами, обробкою даних або хмарними сервісами, може бути розпорощена між різними секціями, що ускладнює комплексний аналіз ІТ-індустрії. У табл. 1 визначено статистичні межі ІТ-індустрії відповідно до національних статистичних класифікацій видів економічної діяльності КВЕД і NACE 2.1-UA в Україні

Таблиця 1

ІТ-індустрія України у національних статистичних класифікаціях видів економічної діяльності КВЕД і NACE 2.1-UA

КВЕД 2010 (чинна до 01.01.2027)		NACE 2.1-UA (набуває чинності з 01.01.2027)	
Секція	Розділ	Секція	Розділ
Секція J Інформація та телекомунікації	58 Видавнича діяльність	Секція J Видавництво, радіомовлення та телебачення, виробництво та розповсюдження контенту	58 Видавнича діяльність
	59 Виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів		59 Діяльність у сфері кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів
	60 Діяльність у сфері радіомовлення та телевізійного мовлення		60 Діяльність у сфері радіо- та телевізійного мовлення, діяльність інформаційних агентств та інша діяльність із розповсюдження контенту
	61 Телекомунікації (електрозв'язок)	Секція K Електронні комунікації, комп'ютерне програмування, консультування, обчислювальна інфраструктура та надання інших інформаційних послуг	61 Електронні комунікації (телекомунікації, електрозв'язок)
	62 Комп'ютерне програмування, консультування та пов'язана з ними діяльність		62 Комп'ютерне програмування, консультування та пов'язана з ними діяльність
	63 Надання інформаційних послуг		63 Обчислювальна інфраструктура, оброблення даних, хостинг і інша діяльність у сфері інформаційних послуг

Джерело: складено за [15; 16].

Класифікація видів економічної діяльності (NACE 2.1-UA) імплементує в Україні Класифікацію видів економічної діяльності Європейського Союзу (Statistical classification of economic activities NACE, Revision 2.1), запроваджену Делегованим Регламентом Комісії (ЄС) 2023/137 від 10 жовтня 2022 року [17]. NACE 2.1-UA набуває чинності в Україні з 01 січня 2027 р. (на зміну КВЕД ДК 009:2010), забезпечуючи основи для виробництва і коректного порівняння статистичної інформації за видами економічної діяльності в Україні та країнах ЄС. Головний принцип NACE 2.1-UA полягає в тому, що «підприємства, які виробляють подібні товари чи послуги або використовують подібні процеси для створення товарів чи послуг (тобто, сировину, процес виробництва, методи чи технології), об'єднуються у класифікаційні групи» за ієрархічним принципом (секція, розділ, група, клас), яким присвоюють класифікаційний код [15; 16].

КВЕД є статистичним інструментом, який можуть використовувати в інших, нестатистичних сферах (соціальному та податковому регулюванні, ліцензуванні, системі тарифів тощо), проте, ця класифікація не відповідає всім потребам користувачів за межами статистичної системи. Тому у прийнятті економічних рішень на макро- та інших рівнях використовують додаткові класифікації. Прикладом є Глобальний стандарт класифікації галузей (GICS, The Global Industry Classification Standard).

На відміну від офіційних національних і європейських статистичних класифікацій, GICS ґрунтується на ринково-орієнтованій логіці. У межах цього підходу компанії групуються залежно від того, які потреби кінцевих споживачів вони задовольняють і які бізнес-моделі використовують. Сектор інформаційних технологій у GICS охоплює програмне забезпечення та послуги, технологічне обладнання, а також напівпровідники й відповідну інфраструктуру. Такий підхід дозволяє точніше відобразити роль ІТ-компаній у глобальних ланцюгах створення вартості та є зручним для інвестиційного аналізу. Водночас використання GICS для аналізу людського капіталу має свої обмеження, оскільки цей стандарт орієнтований передусім на фінансові ринки, а не на статистику зайнятості чи соціально-економічні характеристики працівників. У таблиці 2 представлено структуру ІТ-індустрії відповідно до Глобального стандарту класифікації галузей

Таблиця 2

**ІТ-індустрія у Глобальному стандарті класифікації галузей
(GICS, Сектор 45 «Інформаційні технології»)**

Галузева група	Галузь
4510: Software & Services (Програмне забезпечення та Послуги)	451020: IT Services (ІТ-Послуги)
	451030: Software (Програмне забезпечення)
4520: Technology Hardware & Equipment (Технологічне Обладнання та Устаткування)	452010: Communications Equipment (Комунікаційне Устаткування)
	452020: Tech Hardware, Storage & Peripherals (Технологічне Обладнання, Сховища)
	452030: Electronic Equipment & Instruments (Електронне Обладнання та Інструменти)
4530: Semiconductors (Напівпровідники та Обладнання)	453010: Semiconductors (Напівпровідники та Обладнання)

Джерело: складено за [18].

Гармонізація підходів до визначення ІТ-індустрії. Аналіз національних статистичних і міжнародних класифікацій свідчить, що жодна з них не є достатньою для повного відображення структури ІТ-індустрії як сфери розвитку людського капіталу. Обліково-статистичні підходи забезпечують порівнянність офіційних даних, але не враховують ринкову логіку створення доданої вартості та динаміку професійних ролей. Ринково-орієнтовані підходи, навпаки, відображають реальні бізнес-моделі, проте не завжди узгоджуються з офіційною статистикою видів економічної діяльності та професійної зайнятості.

У зв'язку з цим пропонуємо інтегрований підхід до визначення ІТ-індустрії, який поєднує ієрархію статистичних класифікацій (КВЕД, NACE) та міжнародні ринково-орієнтовані стандарти (GICS). Така гармонізація дозволяє, з одного боку, зберегти можливість коректних статистичних порівнянь, а з іншого – врахувати реальну бізнес-структуру галузі та особливості формування людського капіталу.

На рис. 1 представлена структура ІТ-індустрії з урахуванням міжнародних та національних статистичних класифікацій. Запропонована графічна модель, з однієї сторони, відображає відмінності між офіційними статистичними та ринково-орієнтованими підходами до розуміння ІТ-індустрії як особливого сектору економіки, з іншої – ілюструє можливість гармонізації цих підходів для економічної аналітики ІТ-індустрії як об'єкту інвестування, державної, регіональної та інших видів підтримки.

Запропонована інтегрована графічна модель передбачає виокремлення ядра ІТ-індустрії, до якого належать види діяльності, безпосередньо пов'язані зі створенням і підтримкою цифрових технологій, а також суміжних сегментів, що забезпечують функціонування цифрової економіки. Такий підхід створює методологічну основу для подальшого аналізу зайнятості, професійної структури та характеристик людського капіталу в ІТ-секторі.

Види професійної зайнятості в ІТ-індустрії. Професійна зайнятість в ІТ-індустрії характеризується високим рівнем різноманітності та складною внутрішньою структурою. На відміну від традиційних галузей, де професійні ролі чітко співвідносяться з видами економічної діяльності, у сфері інформаційних технологій одна й та сама професія може бути представлена в різних секторах економіки, а межі між ролями часто є розмитими. На рис. 2 представлено професійні технічні, керівні та креативні ролі у сфері зайнятості в ІТ-індустрії з урахуванням КВЕД-2010.

Офіційна статистика, як правило, фіксує зайнятість за видами економічної діяльності, що не дає змоги повною мірою відобразити реальну структуру професій у ІТ-індустрії. У результаті частина ІТ-фахівців може бути віднесена до інших секторів, наприклад фінансів, промисловості або торгівлі, якщо їхня діяльність здійснюється в межах відповідних підприємств.

Реальна структура ринку праці в ІТ-індустрії формується навколо професійних ролей, таких як розробники програмного забезпечення, інженери з даних, фахівці з кібербезпеки, DevOps-інженери, аналітики, дизайнери та менеджери проєктів. Ці ролі відображають функціональний поділ праці та вимоги до компетентностей, а не

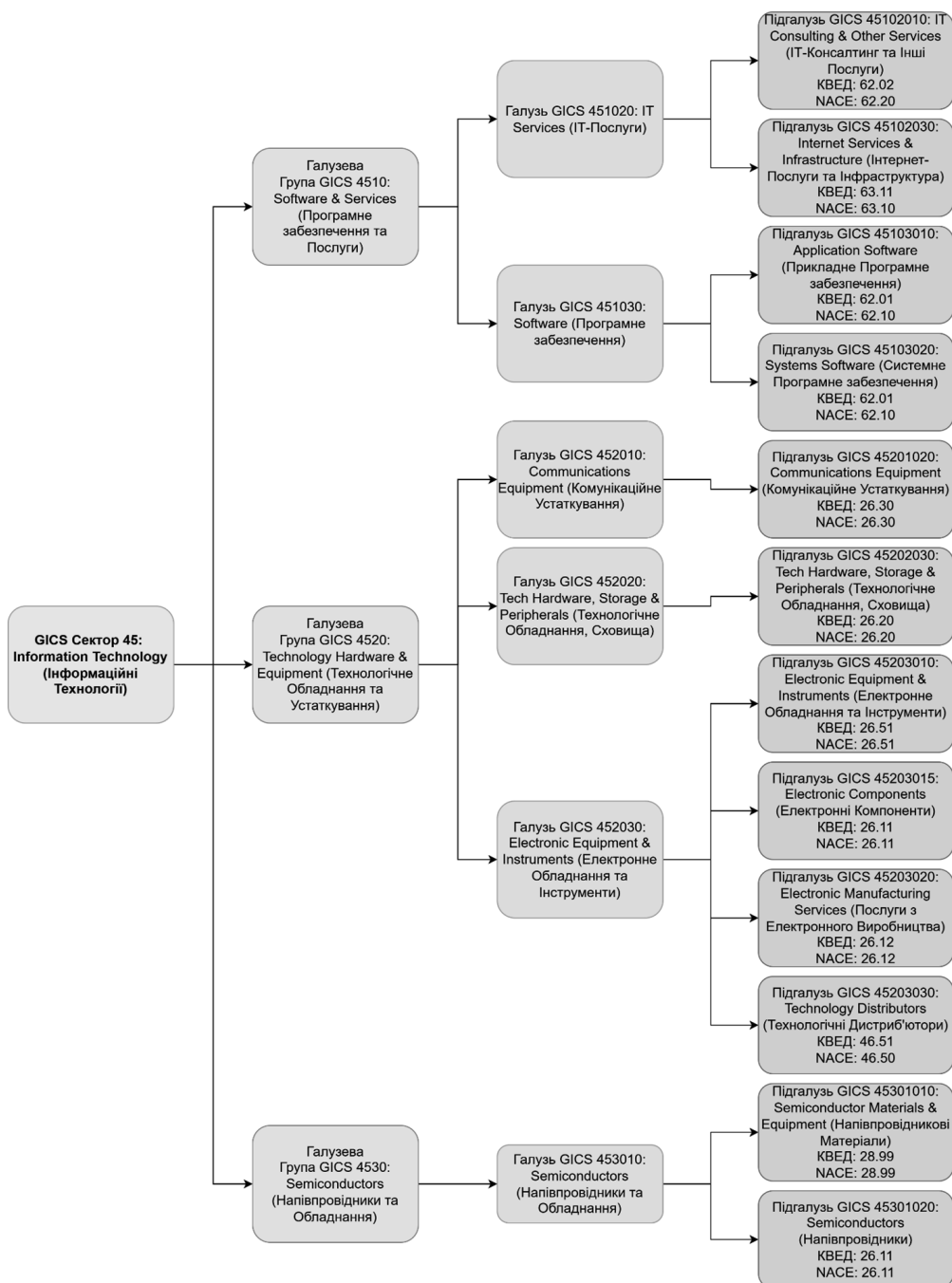

Рис. 1. Структура ІТ-індустрії з урахуванням КВЕД і NACE 2.1-UA та Глобального стандарту класифікації галузей
 Джерело: складено за [15; 16; 18]

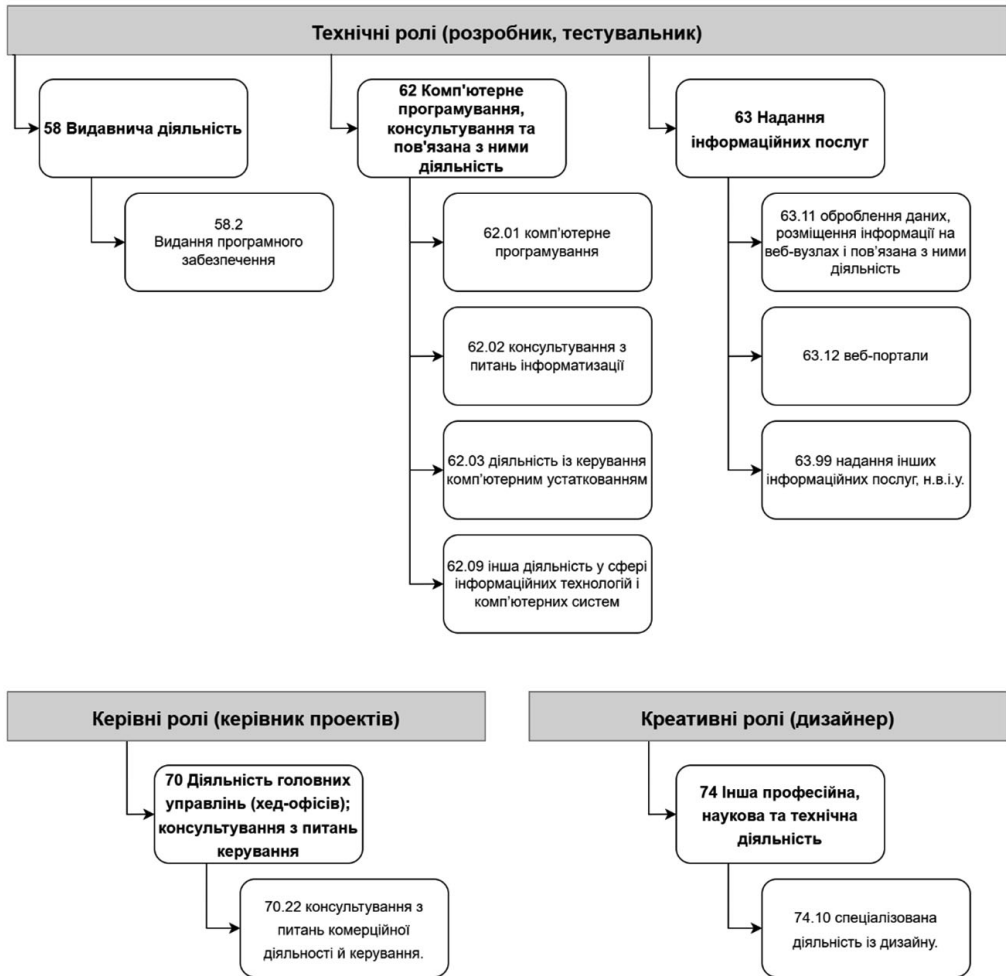

Рис. 2. Технічні, керівні та креативні ролі у сфері зайнятості в ІТ-індустрії з урахуванням КВЕД-2010

Джерело: авторська розробка з урахуванням [15, 16]

формальну галузеву приналежність. На рис. 3 представлено ролі відділів продажу та відділів кадрів з урахуванням КВЕД-2010.

Відмінність між офіційною статистикою та реальною структурою зайнятості ускладнює оцінку масштабів людського капіталу в ІТ-індустрії та потребує використання комбінованих аналітичних підходів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами дослідження виявлено, що національні та міжнародні класифікації по-різному окреслюють статистичні межі ІТ-індустрії як об'єкту економічної аналітики. Національні статистичні класифікації КВЕД 2010 та NACE 2.1-UA забезпечують уніфікований розподіл суб'єктів

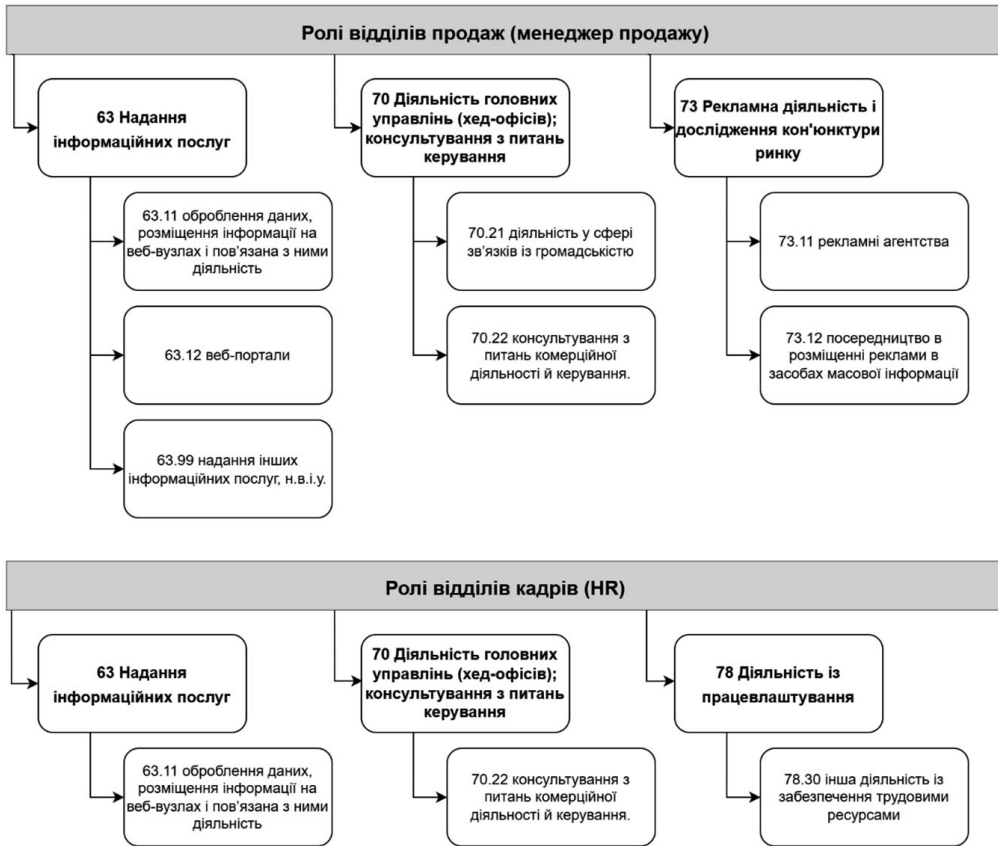

Рис. 3. Професійні ролі у сфері зайнятості (відділи продажів та HR-відділи) в ІТ-індустрії з урахуванням КВЕД-2010

Джерело: авторська розробка з урахуванням [15, 16]

економіки за принципом подібності товарів і послуг або ресурсів і процесів для їх створення, коректність порівняння зі структурою економік країн ЄС, проте не повною мірою відображають реальну структуру ІТ-галузі та професійної зайнятості. Натомість ринково-орієнтований підхід GICS краще враховує бізнес-моделі та роль ІТ-компаній у глобальних ланцюгах створення вартості, але має обмежену придатність для аналізу людського капіталу з позицій офіційної статистики.

Запропоновано інтегрований підхід до визначення структури ІТ-індустрії, який поєднує логіку національних статистичних класифікацій із ринковими та інвестиційними підходами. Така гармонізація дозволяє точніше окреслити ядро ІТ-індустрії, суміжні сегменти та межі галузі, що є необхідною передумовою для коректного статистичного вимірювання соціально-економічних показників стану та розвитку ІТ-індустрії.

Уточнення професійної структури зайнятості в ІТ-індустрії дало змогу виявити розбіжності між офіційною статистикою та реальною структурою ринку праці.

Показано, що професійні ролі в IT-індустрії формуються за функціональною логікою та значною мірою виходять за межі формальних галузевих класифікацій. Це має принципове значення для аналізу людського капіталу, оскільки традиційні підходи до обліку зайнятості не відображають реальні масштаби та якісні характеристики IT-фахівців.

Отримані результати мають важливе значення для подальших досліджень людського капіталу в IT-індустрії, оскільки створюють методичну основу для узгодженого емпіричного аналізу і порівняння структури галузі, її внеску в економіку країни та її регіонів. Запропонований підхід є особливо актуальним для України, де IT-індустрія є одним із найбільш динамічних секторів економіки та потребує вдосконалення статистичного вимірювання для формування політики розвитку на основі доказових даних.

Список використаних джерел

1. Schultz T. W. Investment in Human Capital. *The American Economic Review*. 1961. Vol. 51, No. 1. P. 1–17.
2. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. New York : National Bureau of Economic Research, 1964. 187 p.
3. Артеменко Л. Б. Людський капітал: наукові підходи та стан формування в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2016. Том 50. № 1. С. 22–31.
4. Лондар Л.П. Розвиток людського капіталу в Україні за рахунок розширення можливостей державних фінансів. Освітня аналітика України. 2021. Вип. 1. С. 21–38.
5. Abraham K. G., Mallatt J. Measuring human capital. *Journal of Economic Perspectives*. 2022. Vol. 36, No. 3. P. 103–130. Doi: 10.1257/jep.36.3.103.
6. Vu K. M. ICT as a source of economic growth in the information age: Empirical evidence from the 1996–2017 period. *Telecommunications Policy*. 2021. 45(2). <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2020.102078>.
7. Niebel T. ICT and economic growth – Comparing developing, emerging and developed countries. *World Development*. 2021. 104. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2018.03.024>.
8. Pradhan R. P., Arvin M. B., Nair, M., Bennett, S. E., Hall J. H. ICT development and economic growth: The role of innovation and human capital. *Telecommunications Policy*. 2021. 45(5). <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2021.102163>.
9. Awad A., Albaity M. Economic growth and the proliferation of ICT infrastructures: Which causes the other? *Economic Research–Ekonomiska Istraživanja*. 2024. 37(1). <https://doi.org/10.1080/1331677X.2024.2310100>.
10. Zhang J., Zhao W., Cheng B., Li A., Wang Y., Yang N., Tian Y. The impact of digital economy on economic growth and development strategies in the post-COVID-19 era. *Technological Forecasting and Social Change*. 2022. 175. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121390>.
11. Myovella G., Karacuka M., Haucap J. Digitalization and economic growth: A comparative analysis of Sub-Saharan Africa and OECD economies. *Telecommunications Policy*. 2022. 44(2). <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2019.101856>.
12. Magoutas A., Chaideftou M., Skandali D. Digital progression and economic growth: Analyzing the impact of ICT advancements on the GDP of EU countries. *Economies*. 2024. 12(3). <https://doi.org/10.3390/economies12030059>.
13. Li Y., Li X., Wang X., Feng C. Sustainable digital transformation: The nexus between ICT

- and global green economic growth. *Technological and Economic Development of Economy*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.3846/tede.2024.21050>.
14. Shao Bo, Wang Hongqi. Digital economy, industrial structure advancement and human capital accumulation. *Finance Research Letters*. 2025. Vol. 83. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2025.107727>.
 15. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010. Офіційне видання. Київ: Держспоживстандарт України. 2010. URL: https://stat.gov.ua/sites/default/files/2025-11/dc_009.pdf.
 16. Класифікація видів економічної діяльності NACE 2.1-UA. Затверджена Наказом Державної служби статистики України від 28.10.2025. № 191. URL: https://stat.gov.ua/sites/default/files/2025-11/191_2025.pdf.
 17. Commission Delegated Regulation (EU) 2023/137 of 10 October 2022. Statistical classification of economic activities NACE Revision 2. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_del/2023/137/oj/eng.
 18. MSCI. The Global Industry Classification Standard. (GICS®). MSCI Inc. URL: <https://www.msci.com/indexes/index-resources/gics>.

Reference

1. Schultz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. *The American Economic Review*. Vol. 51, No. 1. 1–17.
2. Becker, G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. New York : National Bureau of Economic Research, 187 p.
3. Artemenko, L. B. (2016) Lyudskyy kapital: naukovi pidkhody ta stan formuvannya v Ukraini [Human capital: scientific approaches and the state of formation in Ukraine]. *Halytskyy ekonomichnyy visnyk [Galician Economic Bulletin]*, 50(1), 22–31 [in Ukrainian].
4. Londar, L. P. (2021) Rozvytok lyudskoho kapitalu v Ukraini za rakhunok rozshyrennya mozhlyvostey derzhavnykh finansiv [Human capital development in Ukraine by expanding the possibilities of public finance]. *Osvitnya analytika Ukrainy [Educational Analytics of Ukraine]*, 1, 21–38 [in Ukrainian].
5. Abraham, K. G., Mallatt, J. (2022). Measuring human capital. *Journal of Economic Perspectives*. 2022. Vol. 36, No. 3. 103–130. Doi: 10.1257/jep.36.3.103.
6. Vu, K. M. (2021). ICT as a source of economic growth in the information age: Empirical evidence from the 1996–2017 period. *Telecommunications Policy*. 45(2). <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2020.102078>.
7. Niebel, T. (2021). ICT and economic growth—Comparing developing, emerging and developed countries. *World Development*. 104. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2018.03.024>.
8. Pradhan, R. P., Arvin, M. B., Nair, M., Bennett, S. E., & Hall, J. H. (2021). ICT development and economic growth: The role of innovation and human capital. *Telecommunications Policy*. 45(5). <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2021.102163>.
9. Awad, A., & Albaity M. (2024). Economic growth and the proliferation of ICT infrastructures: Which causes the other? *Economic Research—Ekonomska Istraživanja*. 37(1). <https://doi.org/10.1080/1331677X.2024.2310100>.
10. Zhang, J., Zhao, W., Cheng, B., Li A., Wang, Y., Yang, N., & Tian, Y. (2022). The impact of digital economy on economic growth and development strategies in the post-COVID-19 era. *Technological Forecasting and Social Change*. 175. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121390>.
11. Myovella, G., Karacuka, M., & Haucap, J. (2022). Digitalization and economic growth: A

- comparative analysis of Sub-Saharan Africa and OECD economies. *Telecommunications Policy*. 44(2). <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2019.101856>.
12. Magoutas, A., Chaideftou, M., & Skandali D. (2024). Digital progression and economic growth: Analyzing the impact of ICT advancements on the GDP of EU countries. *Economies*. 12(3). <https://doi.org/10.3390/economies12030059>.
 13. Li, Y., Li, X., Wang, X., & Feng, C. (2024). Sustainable digital transformation: The nexus between ICT and global green economic growth. *Technological and Economic Development of Economy*. doi: <https://doi.org/10.3846/tede.2024.21050>.
 14. ShaoBo. Wang Hongqi. (2025). Digital economy, industrial structure advancement and human capital accumulation. *Finance Research Letters*. Vol. 83. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2025.107727>.
 15. Derzhspozhyvstandart Ukrainy (2010). Klasyfikatsiya vydiv ekonomichnoyi diyalnosti DK 009:2010 [Classification of Economic Activities DK 009:2010]. Kyiv: Official edition. URL: https://stat.gov.ua/sites/default/files/2025-11/dc_009.pdf [in Ukrainian].
 16. State Statistics Service of Ukraine (2025). Klasyfikatsiya vydiv ekonomichnoyi diyalnosti NACE 2.1-UA [Classification of Economic Activities NACE 2.1-UA]. Approved by the Order of the State Statistics Service of Ukraine dated 28.10.2025. № 191. URL: https://stat.gov.ua/sites/default/files/2025-11/191_2025.pdf [in Ukrainian].
 17. Commission Delegated Regulation (EU) 2023/137 of 10 October 2022. Statistical classification of economic activities NACE Revision 2. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_del/2023/137/oj/eng.
 18. MSCI. The Global Industry Classification Standard. (GICS®). MSCI Inc. URL: <https://www.msci.com/indexes/index-resources/gics>.

STATISTICAL BOUNDARIES AND THE STRUCTURE OF THE IT INDUSTRY IN THE ECONOMIC ANALYSIS OF HUMAN CAPITAL: NATIONAL AND INTERNATIONAL APPROACHES

Rostyslav Malynych¹, Olha Hrynkevych²

*Ivan Franko National University of Lviv,
18 Svobody Ave., Lviv, 79008, Ukraine*

¹*email: malynych@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3253-3254>*

²*email: olha.hrynkevych@lnu.edu.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8646-8119>*

Abstract. The article aims to define the statistical boundaries and structural composition of the IT industry as a key environment for human capital development, taking into account national and international classifications of economic activities and occupational employment.

The methodological framework is based on general scientific methods of analysis, comparison, and structural-logical reasoning, complemented by a systems approach and data visualization techniques. A comparative analysis of national statistical classifications (KVED 2010 and NACE 2.1-UA) and the international market-oriented classification system – the Global Industry Classification Standard (GICS) – is conducted to examine how different classification systems represent the structure of the IT industry across their hierarchical levels.

The results reveal significant inconsistencies in defining the statistical boundaries of the IT industry, which affect the measurement of its scale, employment patterns, and the characteristics of human capital development. To address these discrepancies, the paper proposes an integrated approach that combines

statistical and market-oriented classifications. The proposed model distinguishes the core of the IT industry, comprising activities directly related to the development and maintenance of digital technologies, and adjacent segments that support the functioning of the digital economy.

The practical significance of the results lies in improving the quality of economic and statistical assessments of the IT sector, enabling a more accurate analysis of occupational structures, evaluating the sector's contribution to national and regional economies, identifying productivity gaps within the industry, and supporting evidence-based human capital and IT development policies in Ukraine.

Keywords: IT industry; human capital; economic activity classification; GICS; NACE; economic analysis, occupational structure; digital economy.

Стаття: надійшла до редакції 30.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

УДК 669.71:658.5:620.92:504.06(477)
JEL M11, Q01, L61, D24, C61

ЕКОНОМІКО-АНАЛІТИЧНА ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ЕКСТРУЗІЇ АЛЮМІНІЮ НА ОСНОВІ МОДЕЛЮВАННЯ БРАКУ ТА ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ

Віктор Тригуба

*Національний університет водного господарства та природокористування,
33000, м. Рівне, вул. Соборна, 11
e-mail: v.y.tryhuba@nuwm.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2568-976X>*

Анотація. У статті розроблено економіко-аналітичний підхід до вдосконалення процесу екструзії алюмінію для малих і середніх підприємств (МСП), що забезпечує баланс між економічною ефективністю та мінімізацією екологічного впливу в умовах енергетичної волатильності. Для досягнення мети використано відкриті еталони International Aluminium Institute та European Aluminium, адаптовані до умов українського ринку, та синтетичний набір із 2500 виробничих партій з ключовими технологічними параметрами (температура білета/контейнера/матриці, швидкість пуансона, тиск, знос матриці, геометрія профілю), часткою вторинного алюмінію та показниками якості електропостачання. Базова модель - множинна лінійна регресія з квадратичними термами та взаємодіями між предикторами - досягає $R^2 \approx 0.88$, $RMSE \approx 1.15$ в.п. і є достатньою для оперативного моніторингу та сценарного аналізу. Встановлено, що геометрична складність профілю є провідним чинником рівня браку (від 8.9% для простих до 14.4% для складних порожнистих профілів), виявлено U-подібну залежність від температури білета (оптимум $\sim 465^\circ\text{C}$) та швидкості пуансона (оптимум ~ 6.2 мм/с).

Доведено, що контроль технологічних відхилень, обслуговування матриць за фактичним станом, підвищення частки вторинного алюмінію, впровадження енергоменеджменту ISO 50001 та диспетчеризація навантаження в позапікові години знижують рівень браку, питомі енерговитрати й викиди CO_2 , позитивно впливаючи на собівартість і маржинальність. Запропонований підхід формує відтворювану економіко-технологічну основу бізнес-моделі МСП, узгоджується з Цілями сталого розвитку ООН №7, 8, 9, 11, 12, 13 та демонструє практичний потенціал для алюмінієвої галузі в умовах повоєнної відбудови України.

Ключові слова: екструзія алюмінію, ефективність, керування якістю, енергоменеджмент ISO 50001, сталий розвиток, ESG.

Постановка проблеми. Український ринок алюмінієвих профілів, сформований переважно малими та середніми підприємствами, функціонує в умовах високої волатильності енергоресурсів і перебоїв у ланцюгах постачання, що у 2022–2024 роках проявлялося піковими тарифами, перервами та зниженням якості електропостачання. Такі шоки безпосередньо трансформуються в економічні втрати: зростання частки

браку, простої, підвищення собівартості через енергоємність і цінові ризики, а також ускладнення виконання контрактів. Водночас глобальний тренд до циркулярної економіки та декарбонізації підвищує вартість відповідності вимогам клієнтів і ринків збуту, стимулюючи інтеграцію вторинного алюмінію й енергоефективних практик. У цьому контексті розвиток української алюмінієвої галузі безпосередньо корелює з цілями сталого розвитку ООН: №7 (Доступна та чиста енергія) через системний енергоменеджмент і зниження питомого споживання; №9 (Індустріалізація, інновації та інфраструктура) через модернізацію виробничих потужностей і цифрову аналітику; №12 (Відповідальне споживання і виробництво) через підвищення частки вторинної сировини та зниження відходів; №13 (Боротьба зі зміною клімату) через скорочення вуглецевого сліду й управління Scope 2 – непрямі викиди парникових газів [1].

Ключовим завданням державної промислової політики та бізнес-стратегій малих і середніх підприємств (далі МСП) є відновлення критичних потужностей з виробництва первинного алюмінію та розбудова повного ланцюга створення вартості у виробках з нього, включно з екструзійними профілями. Це питання економічної безпеки та стратегічної автономії: імпортозалежність формує курсові й цінові ризики, погіршує торговельний баланс та знижує стійкість до зовнішніх шоків. Власна база первинного металу, що у поєднанні з високою часткою переробленого скрапу зменшує транзакційні витрати, стабілізує ціноутворення для МСП, підвищує локалізацію доданої вартості та зайнятість у суміжних галузях, таких як: логістика, інжиніринг, ремонт. Економічний ефект підсилюється в умовах повоєнної відбудови: очікуваний попит на будівельні конструкції, що містять алюміній, сприяє розвитку алюмінієвого виробництва.

З технологічної точки зору, фактори процесу екструзії (температурні режими, швидкість пуансона, тиск, стан і знос матриць, а також геометрична складність профілю) є передусім економічними чинниками, оскільки визначають рівень браку, енергоємність на тону продукції, тривалість простоїв і, як наслідок, собівартість та рентабельність. Тому актуальність дослідження полягає в удосконаленні виробничих процесів для забезпечення його ефективності з поєднанням: а) управління якістю для скорочення виробничих втрат; б) енергоменеджменту для зниження витрат і браку; в) розширення використання вторинного алюмінію; г) поетапного відновлення і модернізації потужностей первинного алюмінію як основи стійких ланцюгів вартості для відбудови країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До стратегічних напрямів підвищення конкурентоспроможності та економічної стійкості алюмінієвих виробництв належать:

- Зростання частки вторинного алюмінію в шихті як інструменту циркулярної економіки: це зменшує матеріальні витрати, валютну залежність від імпорту первинного металу та скорочує вуглецеву інтенсивність продукції, підвищуючи її експортну привабливість [2].
- Підвищення енергоефективності термічних агрегатів і пресового парку (енергоменеджмент, модернізація печей/пресів): знижує питомі енерговитрати, зменшує чутливість до волатильності тарифів і покращує маржинальність, особливо в умовах пікових цін [3, 4, 5].

- Обслуговування за фактичним станом і відновлення матриць: скорочує простої, зменшує брак і втрати металу, що прямо впливає на OPEX – операційні витрати компанії і оборотність капіталу [6].

Зазначені заходи узгоджуються з цілями сталого розвитку: №7 – доступна та чиста енергія), №8 – гідна праця та економічне зростання, №9 - індустріалізація, інновації та інфраструктура), №12 – відповідальне споживання та виробництво і №13 – боротьба зі зміною клімату, оскільки сприяють підвищенню енергоефективності, зниженню викидів і оптимізації використання ресурсів. Додатково, для секторів житлової та транспортної інфраструктури, що потребуватимуть масштабної реконструкції, релевантні №11 – сталий розвиток міст і громад, через внесок алюмінієвого профілю в енергоефективні будівлі, фасадні системи, віконні та світлопрозорі конструкції [7].

Тому запропонований в цій роботі підхід одночасно підвищує конкурентоспроможність МСП, зменшує вразливість до макроекономічних змін та забезпечує узгодження з глобальними цілями сталого розвитку.

Постановка завдання. Метою дослідження є пошук оптимальних рішень щодо удосконалення процесу виробництва алюмінію, що забезпечують баланс між досягненням економічних ефектів та мінімізацією негативного впливу на довкілля. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань, обумовлених особливостями технології алюмінієвих виробництв: 1) зменшення браку в процесі екструзії; 2) досягнення оптимального енергоспоживання; 3) мінімізацію вуглецевого сліду.

Виконання завдань ускладнюється обмеженістю детальних спостережень на рівні партій у МСП, у зв'язку з чим доцільним є застосування підходів даних з відкритих джерел [8,9] та синтетичного моделювання з калібруванням під локальну практику. Такий підхід дозволяє побудувати відтворювану базову аналітику щоденних рішень: прогноз рівня браку, чутливість до відхилень параметрів, оцінку компромісу між продуктивністю та якістю, а також інтегрувати метрики енергоефективності та зменшення викидів, що є важливим в контексті використання принципів ESG-сталості в алюмінієвому виробництві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еталонні параметри адаптовано до умов українських МСП на основі даних International Aluminium Institute (IAI) та European Aluminium Environmental Profile Report (EAE), доповнених інформацією групи компаній «Прушиньські», ТзОВ «Арсенал-Центр» та турецьких виробників ASAŞ, Saray, Sistem Alüminyum, Şişecam Aluminium. Одиницею аналізу є виробнича партія екструзії; сформовано синтетичний набір із 2500 партій. Ключовим економічним індикатором обрано частку брухту (scrap gate), яка безпосередньо визначає питомі витрати та викиди Scope 2. Перелік змінних моделі наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Змінні моделі прогнозування частки брухту в екструзії алюмінію

Змінна	Опис	Одиниця
Цільовий показник		
scrap_rate_pct	Частка брухту від маси партії	%
Технологічні параметри		
billet_temp_C	Температура білета перед екструзією	°C
container_temp_C	Температура контейнера преса	°C
die_temp_C	Температура матриці	°C
ram_speed_mm_s	Швидкість ходу пуансона	мм/с
pressure_MPa	Тиск екструзії	МПа
die_age_hours	Напрацювання матриці	год
since_maint_batches	Кількість партій від останнього обслуговування матриці	од.
Геометрія профілю		
geometry_class	Клас складності: 1 – простий, 2 – середній, 3 – складний	-
thin_sections	Наявність тонких перетинів	0/1
shape_complexity_idx	Індекс геометричної складності	-
Матеріал та операції		
alloy	Марка сплаву (6060, 6063, 6082, 6005A)	-
operator_experience_years	Стаж оператора	років
shift	Виробнича зміна	-
Показники сталості		
recycled_content_pct	Частка вторинного металу в партії	%
elec_quality_events	Кількість енергетичних перерв у межах партії	од.
energy_kWh_per_t	Питома електроенергія на тону продукції	кВт·год/т
scope2_kgCO2_per_kWh	Коефіцієнт викидів електроенергії (баз. 0.4)	кг CO ₂ /кВт·год

Джерело: складено автором на основі IAI/EAE.

Базова модель – множинна лінійна регресія з квадратичними термами відхилень від оптимумів і взаємодією «геометрична складність × швидкість» – доповнена задачею оптимізації керованих параметрів з м'якими енергетичними штрафами. Використання синтетичних даних обумовлено відсутністю детальної партійної телеметрії у відкритому доступі.

Першим етапом дослідження є визначення модельних припущень та генерація даних. Технологічні параметри моделі визначаються у межах, типових для тих, що наведені в звітах IAI/EAA, тому дані, описані в методологічній частині, придатні для економічно коректних міжсценарних порівнянь і подальшої оптимізації [8,9]. Характеристики вихідних даних: середні scrap rate: 5–7%, зростають до 10–15% для geometry_class=3; трохи вищі для складів сировини 6082/6005A, що прямо збільшує втрати матеріалу й переробки; U-подібні ефекти: відхилення температур, швидкості і тиску від «робочих оптимумів» підвищують scrap; вплив зносу матриці (die_age_hours) – позитивний; досвіду оператора – негативний; енергоякість: elec_quality_events збільшує відхилення температур/швидкості і, відповідно, scrap.

Таблиця 2 містить результати обчислень, отримані в Google Colab. Синтетичний набір даних сформовано зі фіксованим початковим значенням; процедури оцінювання та перевірки гіпотез виконано відповідно до детермінованого алгоритму, що гарантує відтворюваність оцінок і висновків.

Аналіз вихідних даних підтверджує відповідність синтетичного набору галузевим орієнтирам IAI/ЕАА: параметри процесу в межах 430–500°C, 3–9 мм/с та 25–55 МПа не виходять за типове технологічне вікно, що забезпечує коректність міжсценарних порівнянь і базової оптимізації. Рівень браку зростає з ускладненням геометрії профілю, що узгоджується з галузевими нормами: 10–15% і вище для складних тонкостінних конструкцій. Відхилення температури матриці від оптимального діапазону (440–480°C) – наприклад, значення ~402°C у партії 3 – асоціюється з різким зростанням частки браку, що підтверджує U-подібний характер залежності. Поєднання швидкості пуансона, значень температур і наявності тонких перетинів підвищує ризик браку навіть для профілів першого класу складності. Питома енергоємність партій коливається в діапазоні ~795–1079 кВт·год/т, що відповідає викидам Score 2 на рівні ~37–52 кг CO₂ на партію. Чутливість вуглецевого сліду до цього коефіцієнта є суттєвою: зміна від 0.35 до 0.50 кг CO₂/кВт·год збільшує викиди партії приблизно на 40–45% за незмінної енергоємності, що є критичним параметром при оцінці ефективності РРА-контрактів та інвестицій в енергоефективність.

Таблиця 2

Синтетичний набір даних для калібрування екструзії: параметри, брак, енергія, CO₂

batch id	billet temp C	container temp C	die temp C	ram speed mm s \
1	486.6	443.7	449.9	6.49
2	470.5	427.0	469.2	6.40
3	446.4	434.0	401.9	4.81
pressure_MPa	geometry_class	hollows	thin_sections	shape_complexity_idx \
25.6	1	0	1	0.6
49.4	1	0	0	0.0
41.5	2	0	1	1.6
...	pieces_per_batch	batch_mass_kg	recycled_content_pct \	
...	1	105.4	47.2	
...	1	98.2	56.0	
...	1	131.5	27.4	
elec_quality_events	energy_kWh_per_t	scope2_kgCO ₂ _per_kWh \		
0	907	0.40		
0	1079	0.35		
0	795	0.50		
scrap_rate_pct	scrap_mass_kg	good_mass_kg	scope2_kgCO ₂ _batch	
10.51	11.1	94.3	38.2	
10.34	10.1	88.0	37.1	
19.55	25.7	105.8	52.3	
[3 rows x 26 columns]				

Джерело: розраховано автором у Google Colab.

Після проведення специфікації моделей та валідації побудована модель прогнозування частки браку (*scrap_rate_pct*) демонструє $RMSE = 1.152$ відсотковий пункт (далі в.п.), $MAE = 0.93$ в.п. та $R^2 = 0.882$. Таким чином, модель пояснює близько 88% варіації браку, а середня прогнозна похибка становить близько 1.15 відсоткового пункту. Для типового рівня браку $\sim 10\%$ відносна похибка оцінок дорівнює орієнтовно 11–12%, що є достатнім для оперативного моніторингу і «what-if» сценаріїв у виробничих умовах МСП. Порівняння $RMSE$ і MAE свідчить, що поодинокі великі відхилення присутні, але не домінують, що підвищує надійність управлінських висновків.

Операційна значущість цих метрик визначає поріг «детектованих» змін: очікуваний ефект на рівні 0.5–0.8 в.п. може нівелюватися стохастичною похибкою, тоді як інтервенції зі зниженням браку на ≥ 1.5 –2.0 в.п. є статистично і економічно помітними. Модель узгоджується з орієнтирами IAI/EAA: середній скрап 6–7% із підвищенням для тонкостінних та складних профілів (*geometry_class* $\geq 2/3$), що підтверджує придатність підходу для міжсценарних порівнянь без виходу за галузеві діапазони параметрів процесу.

Таблиця 3

Описова статистика *scrap_rate_pct* за класами геометрії

<i>geometry_class</i>	N	mean	median	IQR
1	1280	9.3	8.9	7.3–10.9
2	815	11.0	10.6	8.9–12.7
3	405	14.8	14.4	12.7–16.5
ALL	2500	10.7	10.2	8.2–12.8

Пояснення: середнє, медіана, IQR і кількість партій на клас геометрії.

Підвищення *scrap* піднімає собівартість «придатного» кг у множник $1/(1 - s)$. Для класу 1 ($s \approx 0.089$) множник ≈ 1.098 ; класу 2 (0.106) ≈ 1.119 ; класу 3 (0.144) ≈ 1.168 . Тобто за однакових вхідних витрат клас 3 має $\approx 6.4\%$ вищу собівартість проти класу 1 лише через втрату виходу.

За часткового відновлення внутрішнього брухту ($r = 60$ –85% за вартістю) економічна втрата дорівнює $(1 - r)$ від його вартості. Кожне -1 в.п. *scrap* дає найбільший ефект за високої матеріаломісткості (AL 60-80%) і низького r .

Клас 1: медіана 8.9% (IQR 7.3-10.9) – нижчий рівень *scrap* і відносно вузький розкид. *Клас 2*: медіана 10.6% (IQR 8.9-12.7) – +1.7 в.п. до класу 1; помірне розширення варіабельності. *Клас 3*: медіана 14.4% (IQR 12.7-16.5) – +5.5 в.п. до класу 1 ($\sim +62\%$ відносно); найвищий і найбільш мінливий *scrap*.

Сукупно по вибірці: середнє 10.7%, медіана 10.2% (IQR 8.2-12.8), що узгоджується з бенчмарками IAI/EAA: прості профілі 3-8%, складні/порожнисті 8–15%+.

Варіативність результатів зростає з класом: ширший IQR у класу 3 свідчить, що складні/порожнисті профілі не лише мають вищий середній *scrap*, а й більш чутливі до налаштувань процесу. При цьому у розрахунках застосовано такі показники вибірки: $n=1280$ до класу 1, $n=815$ до класу 2, $n=405$ до класу 3. Частка складних профілів менша, але саме вони генерують непропорційно великий внесок у загальний *scrap*.

Тому важливо адаптувати практичні та економічні рекомендації для виробництва виробів з алюмінію: для виробництв виробів класу 3 оптимальним є запуск із консервативними швидкостями, вужчі допуски температур та тиску, частіший контроль, пріоритет досвідчених операторів; для класу 2 – локальна оптимізація параметрів, що дозволяє знизити scrap на 1–2 в.п.; для класу 1 – підтримка «вікна оптимуму» параметрів (дозволяє утримати scrap нижче 10%).

Для подальшої оптимізації проведено регресійний аналіз та удосконалено модель, ціллю якої є зниження scrap_rate_pct. Результати наведено у таблиці 4.

Таблиця 4

Підсумок множинної лінійної регресії (MLR)

R2_test: 0.882	RMSE_test: 1.152
MAE_test: 0.93	CV_R2 mean±sd: 0.878 ± 0.006
Стандартизовані бета-коефіцієнти (топ-12 за модулем; знак/значущість)	
shape_complexity_idx: +0.58 (p < 0.001)	speed_x_complex: +0.16 (p < 0.001)
d_billet_temp2: +0.33 (p < 0.001)	elec_quality_events: +0.14 (p < 0.001)
d_speed2: +0.28 (p < 0.001)	d_pressure2: +0.12 (p < 0.001)
d_die_temp2: +0.21 (p < 0.001)	thin_sections=1: +0.11 (p < 0.001)
geometry_class=3 (vs 1): +0.19 (p < 0.001)	operator_experience_years: -0.10 (p < 0.001)
die_age_hours: +0.17 (p < 0.001)	alloy=6082 (vs 6060): +0.09 (p < 0.001)

Джерело: розраховано автором у Google Colab.

За результатами розрахунків видно ключові економічні важелі зниження собівартості: жорсткий контроль ключових параметрів температур, швидкості, тиску та енергостабільності, своєчасний ремонт матриць і розстановка досвідчених операторів зменшують брак, втрати матеріалу, енергії та простої. З метою оцінки мультиколінеарності розраховані індекси VIF для всіх ключових ознак. Вони мають значення в межах 1.00–1.0, що підтверджує відсутність мультиколінеарності, а отже інтерпретацію ефектів можна вважати надійною.

Аналізуючи розподіл брухту за класами геометрії, отримано такі візуалізації розподілу (рис. 1).

З рис. 1 видно, що розподіли монотонно зсуваються праворуч (клас 1 < 2 < 3); медіани \approx 8.9%, 10.6%, 14.4%. У класу 3 ширший IQR і більша дисперсія: складні й порожні профілі дають вищий рівень браку та більшу мінливість, і водночас роблять scrap «дорожчим», а процес менш стабільним.

Отже, геометрична складність алюмінієвих виробів є провідним фактором браку з суттєвим впливом на економічну стабільність виробництва. Для третього класу складності варто застосовувати консервативні налаштування, частіший контроль параметрів і залучати досвідченіших операторів.

Аналізуючи інші технологічні особливості, що впливають на економічні результати виробництва, отримано залежність рівня брухту у виробництві та швидкості руху пуансона (рис. 2), яка має яскраво виражену U-подібну залежність.

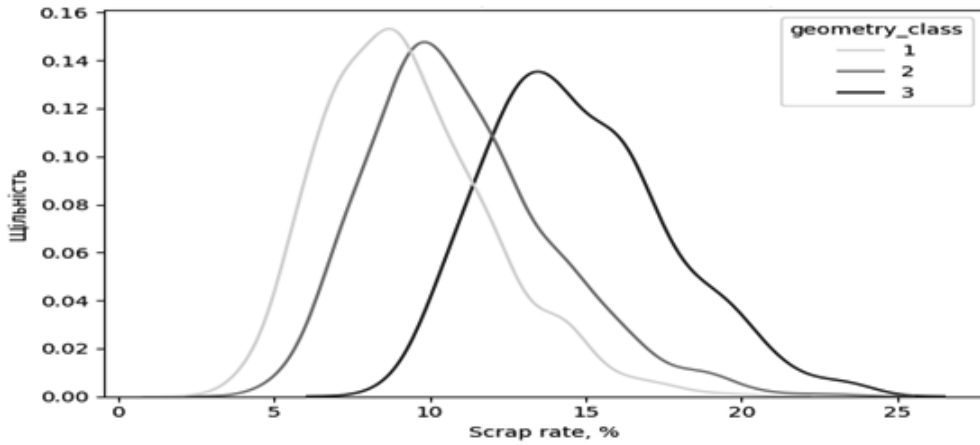

Рис. 1. Розподіл scrap_rate_pct за класами геометрії
Джерело: розраховано автором у Google Colab.

Результати розрахунків, наведені на рис. 2, означають, що мінімальний рівень брухту отримується при швидкості близько 6.2 мм/с. При цьому, і нижчі, і вищі швидкості підвищують брак. За високої складності (помаранчеві точки) рівень scrap вищий по всьому діапазону швидкостей, а приріст при збільшенні швидкості є інтенсивнішим.

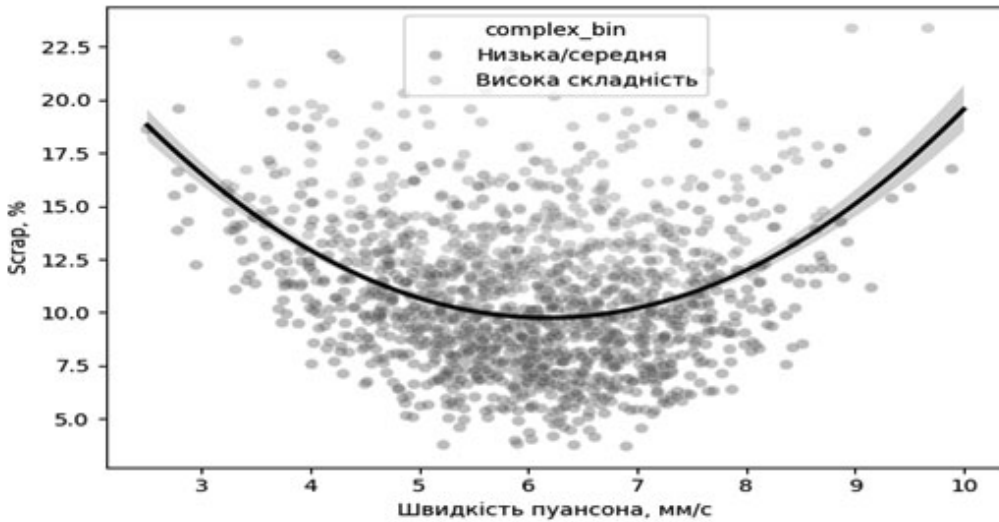

Рис. 2. Часткова залежність scrap від швидкості подачі (ram_speed) із поділом за складністю

Джерело: розраховано автором у Google Colab.

Моделювання технологічних процесів дає змогу встановити також оптимальні з точки зору економічної ефективності співвідношення температури білета та рівня

брухту (рис. 3). Спостерігається чіткий мінімум scrap при температурі близько 465°C. Відхилення нижче ~445°C або вище ~485–490°C призводять до зростання браку.

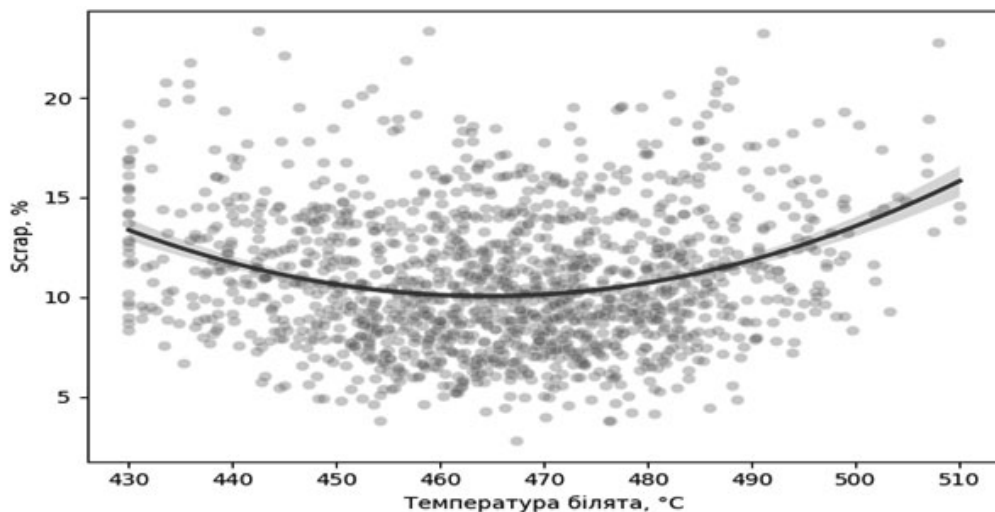

Рис. 3. Часткова залежність від температури білета (квадратичний ефект)

Джерело: розраховано автором у Google Colab.

Права частина розподілу (перегрів) ілюструє особливо швидке підвищення рівня брухту після ~495–500°C. Тому для забезпечення економічної ефективності виробництва (за рахунок зменшення брухту) необхідно утримувати температуру білета у вузькому діапазоні, синхронізувавши її з температурою матриці/контейнера.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Нестабільність енергопостачання, тарифні піки та перебої у 2022–2024 рр. перетворили управління якістю, енергоефективністю та вуглецевим слідом на критичні економічні змінні для МСП в екструзії алюмінію. Запропонований економіко-аналітичний підхід забезпечує відтворювану основу для щоденних виробничих рішень: прогнозування рівня браку, оцінку чутливості до відхилень параметрів і сценарний аналіз «what-if». Побудована модель множинної лінійної регресії може бути основою управління ключовими чинниками зниження браку (дотримання оптимальних діапазонів температур білета, контейнера та матриці, швидкості пуансона, своєчасне обслуговування матриць і стабільність електропостачання) та кількісно пов'язує їх із собівартістю та викидами.

Інтеграція енергоменеджменту ISO 50001, диспетчеризації навантаження в позапікові години та підвищення частки вторинного алюмінію дозволяє вдосконалювати бізнес-модель екструзії алюмінію, та одночасно знижує операційні витрати й вуглецевий слід. Такий підхід узгоджується з Цілями сталого розвитку та має практичний потенціал для алюмінієвої галузі в умовах повосенної відбудови України, зокрема, для локалізації доданої вартості, зменшення імпортозалежності та забезпечення попиту у будівництві, машинобудуванні й транспорті.

Перспективою подальших досліджень є валідація моделі на реальних партійних даних українських МСП, що дозволить уточнити еластичності витрат, підвищити зовнішню валідність управлінських висновків та розширити підхід до повного ланцюга створення вартості в алюмінієвому виробництві.

Список використаних джерел:

1. GHG Protocol. Scope 2 Guidance: An amendment to the GHG Protocol Corporate Standard. Geneva : WRI/WBCSD, 2015. URL: <https://ghgprotocol.org/> .
2. European Aluminium. Circular Aluminium Action Plan. Brussels : European Aluminium, 2020. URL: <https://european-aluminium.eu/> .
3. U.S. Department of Energy (DOE). Energy and Environmental Profile of the U.S. Aluminum Industry. Washington, DC : DOE, 2003. URL: <https://www.energy.gov/> .
4. ISO 50001:2018. Energy management systems – Requirements with guidance for use. Geneva : International Organization for Standardization, 2018.
5. SMS group. Energy efficiency solutions for aluminium extrusion plants : technical brochure. Düsseldorf : SMS group. URL: <https://www.sms-group.com/> .
6. Aluminium Extruders Council (AEC). Technical papers and resources on aluminium extrusion. Arlington Heights, IL : AEC. URL: <https://www.aec.org/> .
7. United Nations. The Sustainable Development Goals: Goals and targets (офіційні сторінки SDGs 1-17, цілі та завдання). New York : United Nations, 2015–2025. URL: <https://sdgs.un.org/goals> .
8. International Aluminium Institute (IAI). Life Cycle Inventory (LCI) of the Global Aluminium Industry: 2022/2023 update. London : IAI, 2023. URL: <https://international-aluminium.org/> .
9. European Aluminium. Environmental Profile Report of the European Aluminium Industry. Brussels : European Aluminium, 2018. URL: <https://european-aluminium.eu/> .
10. Sheppard T. Extrusion of Aluminium Alloys. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1999.
11. Державна служба статистики України. Промислове виробництво : офіційна статистика. Київ : Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> .
12. Totten G. E., MacKenzie D. S. (eds.). Handbook of Aluminum. Vol. 1 : Physical Metallurgy and Processes. New York : Marcel Dekker, 2003.
13. ASM International. ASM Handbook. Vol. 2 : Properties and Selection: Nonferrous Alloys and Special-Purpose Materials. Materials Park, OH : ASM International, 1990.
14. European Committee for Standardization (CEN). EN 573 (серія). Aluminium and aluminium alloys - Chemical composition and form of wrought products. Brussels : CEN. URL: <https://standards.cencenelec.eu/>.

References:

1. GHG Protocol. (2015). *Scope 2 guidance: An amendment to the GHG Protocol corporate standard*. WRI/WBCSD. <https://ghgprotocol.org/>
2. International Aluminium Institute (IAI). (2023). *Life cycle inventory (LCI) of the global aluminium industry: 2022/2023 update*. <https://international-aluminium.org/>
3. European Aluminium. (2018). *Environmental profile report of the European aluminium industry*. <https://european-aluminium.eu/>

4. Sheppard, T. (1999). *Extrusion of aluminium alloys*. Kluwer Academic Publishers.
5. European Aluminium. (2020). *Circular aluminium action plan*. <https://european-aluminium.eu/>
6. U.S. Department of Energy. (2003). *Energy and environmental profile of the U.S. aluminum industry*. <https://www.energy.gov/>
7. International Organization for Standardization. (2018). *ISO 50001:2018 energy management systems-Requirements with guidance for use*. ISO.
8. SMS group. (n.d.). *Energy efficiency solutions for aluminium extrusion plants: Technical brochure*. <https://www.sms-group.com/>
9. Aluminium Extruders Council. (n.d.). *Technical papers and resources on aluminium extrusion*. <https://www.aec.org/>
10. United Nations. (2015–2025). *The sustainable development goals: Goals and targets*. <https://sdgs.un.org/goals>
11. State Statistics Service of Ukraine. (n.d.). *Industrial production: Official statistics*. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Totten, G. E., & MacKenzie, D. S. (Eds.). (2003). *Handbook of aluminum* (Vol. 1: Physical metallurgy and processes). Marcel Dekker.
13. ASM International. (1990). *ASM handbook* (Vol. 2: Properties and selection: Nonferrous alloys and special-purpose materials). ASM International.
14. European Committee for Standardization. (n.d.). *EN 573 (series): Aluminium and aluminium alloys-Chemical composition and form of wrought products*. <https://standards.cencenelec.eu/>

IMPROVEMENT OF THE ALUMINUM EXTRUSION PROCESS CONSIDERING ECONOMIC EFFECTIVENESS AND ESG-SUSTAINABILITY OF PRODUCTION

Viktor Tryhuba

*National University of Water and Environmental Engineering,
11 Soborna St., Rivne, 33000*

e-mail: v.y.tryhuba@nuwm.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2568-976X>

Abstract. The study aims to identify optimal solutions for improving the aluminum extrusion process for small and medium-sized enterprises (SMEs) that balance economic efficiency with minimizing environmental impact under conditions of energy volatility.

The study applies an economic-analytical approach combining open industry benchmarks from the International Aluminium Institute (IAI) and European Aluminium (EAA), calibrated to Ukrainian and international market conditions. A synthetic dataset of 2,500 production batches was used, incorporating core technological parameters (billet, container, and die temperatures; ram speed; pressure; die wear; profile geometry), the share of secondary aluminum, and power supply quality indicators. The baseline interpretable model was constructed as a multiple linear regression with quadratic terms and interaction effects. Model diagnostics included variance inflation factor (VIF) analysis, the Breusch-Pagan test, 5-fold cross-validation, and comparison with Ridge/LASSO methods. Metrics for specific electricity consumption, Scope 2 emissions, and regional carbon intensity were integrated, and a quadratic optimization problem for controllable parameters with soft energy penalties was formulated.

The scrap rate prediction model achieved $R^2 \approx 0.88$ and $RMSE \approx 1.15$ p.p., sufficient for operational monitoring and scenario analysis. Profile geometric complexity was identified as the primary driver of scrap rate: the median scrap rate for simple solid profiles is 8.9%, rising to 14.4% for complex hollow profiles,

directly affecting unit costs. A U-shaped relationship between scrap rate and billet temperature (optimum $\sim 465 \pm 10 - 12^\circ\text{C}$) and ram speed (optimum ~ 6.2 mm/s) was established. Die wear and energy disturbances were shown to have a significant adverse effect on quality indicators. Controlling process deviations, condition-based die maintenance, increasing the share of secondary aluminum, implementing ISO 50001 energy management, and shifting loads to off-peak hours were demonstrated to jointly reduce scrap rates, specific energy consumption, and CO₂ emissions, with a positive effect on unit costs and margin.

The proposed approach provides a reproducible economic-technological foundation for an extrusion business model that balances financial performance and environmental objectives. The integration of quality management, energy efficiency, raw material circularity, and flexible production planning aligns with UN Sustainable Development Goals 7, 8, 9, 11, 12, and 13, and demonstrates practical potential for SMEs in the aluminum industry in the context of Ukraine's post-war reconstruction. Limitations associated with the use of synthetic data are offset by the reproducibility of the methodology and a plan for validation on real production batch series.

Keywords: aluminum extrusion, efficiency, quality management, ISO 50001 energy management, sustainable development, ESG.

Стаття: надійшла до редакції 20.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

УДК 330.322:332.1:004.6
JEL R11, R58, C81, H72

ДЖЕРЕЛА І НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДКРИТИХ ДАНИХ У ПІДВИЩЕННІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

Тарас Панчишин¹, Остап Гнатів²

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18*

¹*e-mail: taras.panchyshyn@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3419-4635>*

²*e-mail: ostap.hnativ@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3215-2975>*

Анотація. У статті досліджено роль та можливості використання відкритих даних як ключового інструменту для комплексної оцінки інвестиційної привабливості територіальних громад України в умовах децентралізації та воєнного стану. Актуальність теми зумовлена необхідністю громад самостійно залучати інвестиційний капітал для розвитку та відновлення, що потребує об'єктивної презентації їхнього економічного потенціалу. Метою статті є обґрунтування підходів до використання відкритих даних як інструменту комплексної оцінки інвестиційної привабливості територіальних громад України, з урахуванням обмежень і викликів воєнного часу. Методологічну основу дослідження становлять методи системно-структурного аналізу для класифікації індикаторів інвестиційної привабливості, порівняльного аналізу офіційних та альтернативних джерел даних, а також метод узагальнення для формування рекомендацій щодо комбінованого підходу до збору інформації. Проаналізовано стан сфери відкритих даних в Україні, яка, попри лідерські позиції у європейських рейтингах (Open Data Maturity), стикається з проблемою недостатнього наповнення та оновлення даних на локальному рівні. Розглянуто основні категорії індикаторів, що формують інвестиційну привабливість: інфраструктурне забезпечення, демографічний потенціал, фінансова спроможність та бізнес-клімат. Для кожної категорії визначено відповідні офіційні джерела відкритих даних (data.gov.ua, E-Data, Prozorro, Держстат) та альтернативні інструменти (OpenStreetMap, аналітика мобільних операторів). Особливу увагу приділено викликам воєнного часу, таким як обмеження доступу до даних про критичну інфраструктуру, затримка оновлення статистики та значні міграційні процеси, що ускладнюють прогнозування. За результатами дослідження зроблено висновок про необхідність комбінованого підходу до збору інформації: поєднання офіційних реєстрів із краудсорсинговими та приватними даними. Такий підхід дозволить нівелювати ризики неповноти інформації, забезпечити прозорість для інвесторів та сприятиме обґрунтованому стратегічному плануванню розвитку територій навіть в умовах нестабільності.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, територіальна громада, відкриті дані, децентралізація, інфраструктура, економічний розвиток, публічна інформація, регіональна економіка.

Постановка проблеми. Територіальні громади (ТГ) України в умовах децентралізації отримали ширші повноваження та відповідальність за місцевий розвиток, включаючи залучення інвестицій. Інвестиційну привабливість громади визначають як інтегральну характеристику, яка відображає рівень зацікавленості потенційного інвестора у вкладанні капіталу в конкретний об'єкт на території ТГ, відповідність цього об'єкта меті інвестора [18, с. 47]. Досліджувана властивість визначається сукупністю характеристик, таких як наявність і якість інфраструктури, демографічний і трудовий потенціал, фінансова спроможність місцевого бюджету, бізнес-активність та ін. Традиційно оцінка інвестиційної привабливості здійснювалася на рівні регіонів чи країни, однак нині постала потреба аналізувати її й на рівні територіальних громад, щоб визначити їхні сильні та слабкі сторони для залучення капіталу.

Для інформаційно-аналітичних цілей, зокрема щодо оцінювання інвестиційної привабливості в Україні, активно використовують відкриті дані – публічну інформацію в електронному форматі, доступну для повторного використання. Прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації» №2939-VI від 13.01.2011 р. зобов'язало розпорядників оприлюднювати публічну інформацію у формі відкритих даних. На виконання Закону створено Єдиний державний веб-портал відкритих даних data.gov.ua, де органи влади публікують набори даних, перелік яких визначено Постановою КМУ № 835. Відтоді Україна стала одним зі світових лідерів за рівнем відкритості даних: станом на кінець 2024 р. національний портал містив понад 80 000 наборів даних у різних сферах, а в європейському рейтингу Open Data Maturity 2024 Україна посіла 3-тє місце (індекс 97 %) [10].

Втім, існує суттєва проблема: неповне використання можливостей відкритих даних на місцевому рівні. Багато громад ще не повністю публікують обов'язкові набори даних. За даними дослідження програми “Прозорі міста” Transparency International Україна, станом на 1 грудня 2022 року, середній показник виконання вимог з оприлюднення даних у 18 найбільших містах становив лише 25,1%– із 1 026 обов'язкових наборів було опубліковано тільки 258. Значна частина даних на рівні громад залишається недоступною або неоновленою, що ускладнює їхній аналіз. Таким чином, постає питання: як ефективно залучити та використати відкриті дані для оцінки інвестиційної привабливості громад, щоб науково обґрунтувати стратегії розвитку і підвищення конкурентоспроможності територій [9].

Наведені факти демонструють, що потенціал відкритих даних для оцінки інвестиційної привабливості громад є значним, адже вони охоплюють ключові сфери – інфраструктуру, демографію, фінанси та бізнес-активність. Проте на місцевому рівні цей потенціал реалізований лише частково: дані часто публікуються у фрагментарному вигляді, у форматах, що ускладнюють автоматизований аналіз, або взагалі відсутні для окремих показників. Роль відкритих даних у комплексній оцінці інвестиційної привабливості територіальних громад України визначає актуальність дослідження. Системне використання відкритих даних є ключовим для формування обґрунтованих підходів до оцінки інвестиційного потенціалу громад. Такий підхід забезпечує можливість стратегічного планування розвитку територій, своєчасного усунення проблемних зон та створення сприятливих умов для залучення інвесторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оцінки інвестиційної привабливості територій та чинників, що на неї впливають, широко досліджуються в економічній літературі. На рівні регіонів України цю тему розглядав О. Атамас [15]. У сучасних роботах акцент робиться на післявоєнних викликах: Т.Г. Китайчук підкреслює важливість високої інвестиційної привабливості для відновлення економіки України, наголошуючи на залученні іноземних і національних інвесторів для відбудови інфраструктури та підприємств [14, с. 2]. Ключовими факторами покращення інвестиційного клімату вважають розвиток транспортної та інженерної інфраструктури, прозорість і правовий захист інвесторів, якість людського капіталу та фінансову стабільність.

Важливу роль відіграє використання відкритих даних у публічному управлінні. Дослідження В. Халіної та ін. показали, що вищий рівень прозорості діяльності громад (оприлюднення інформації, відкриті бюджети) позитивно корелює з доходами місцевих бюджетів і громадською активністю [16, с. 5]. Сучасні підходи рекомендують застосовувати технології GIS та відкриті дані для багатокритеріального аналізу територій. Наприклад, С. Дрозд і Н. Куссуль продемонстрували, що поєднання даних дистанційного зондування та OpenStreetMap дозволяє оцінювати інвестиційну привабливість навіть для сільських громад, виявляючи переваги західних регіонів України [17, с. 21].

Окремим вагомим напрямом є вивчення практичних потреб громад у даних та імплементація міжнародного досвіду муніципальної статистики. Зокрема, у комплексному дослідженні проєкту USAID «ГОВЕРЛА» (за участі О. Гринькевич, С. Матковського, Т. Панчишина та ін.) ґрунтовно проаналізовано розрив між наявними масивами відкритих даних та реальними управлінськими запитами територіальних громад щодо деталізованої місцевої статистики [19]. Водночас методологічне підґрунтя для формування якісних муніципальних даних, що відповідають стандартам ЄС та ОЕСР і слугують фундаментом для інвестиційної привабливості, розкрито в аналітичному огляді міжнародних практик [20]. Ці праці засвідчують необхідність переходу від формального оприлюднення інформації до забезпечення її прикладної цінності для місцевого економічного розвитку та стратегічного планування.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є обґрунтування підходів до використання відкритих даних як інструменту комплексної оцінки інвестиційного потенціалу громад шляхом аналізу сучасної екосистеми даних, систематизації ключових індикаторів (інфраструктурних, демографічних, фінансових, бізнесових) та ідентифікації релевантних офіційних і альтернативних джерел, що в підсумку дозволить сформувати комбінований підхід до збору інформації для нівелювання ризиків її неповноти.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційна привабливість територіальної громади визначається комплексом чинників, які можна оцінити на основі відкритих даних. До ключових категорій індикаторів належать: стан інфраструктури, демографічні характеристики, бюджетні та фінансові показники, а також рівень бізнес-активності. Кожна з цих категорій містить низку конкретних показників, що мають бути враховані для об'єктивної та комплексної оцінки інвестиційного потенціалу громади та мають бути забезпечені відповідними наборами даних для розрахунку.

До інфраструктурних показників належать транспортна доступність (кілометраж доріг у громаді, їх якість, наявність залізничної станції чи летовища поблизу), забезпеченість комунальними послугами, наявність мобільного покриття та інтернету, наявність логістичних та промислових об'єктів (склади, промзони), соціальна інфраструктура (школи, медичні заклади, заклади профтехосвіти). Для аналізу цих аспектів можна використовувати різні відкриті дані:

1. Дані про дороги і транспорт. На порталі відкритих даних, завдяки системі «км+», доступні набори щодо автомобільних шляхів державного та місцевого значення, а також інформація про стан доріг, ремонти тощо. Можна отримати довжину доріг у громаді, наявність доріг з твердим покриттям. Дані про залізницю – через ПАТ “Укрзалізниця” (наприклад, відкритий перелік залізничних станцій). Крім того, карти з транспортною мережею доступні через OpenStreetMap – глобальну краудсорсингову базу геоданих, де позначено дороги, залізниці, автобусні маршрути тощо.

2. Енергетична інфраструктура. У воєнний час доступ до детальних даних про схеми електромереж та розташування підстанцій обмежений з міркувань безпеки. Публікація такої інформації громадами практично припинена, а відкриті джерела містять лише загальні відомості. Інтернет-покриття відслідковується Мінцифрою – існують відкриті набори про покриття території мережами 3G/4G мобільного зв'язку та Інтернетом від провайдерів. Наприклад, проєкт MobUA надає у відкритому доступі карти мобільного покриття у селах. Також data.gov.ua надає можливості оцінки проведених оптоволоконних технологій, що є надзвичайно важливим забезпеченням зв'язку у воєнний час.

3. Соціальна сфера. На data.gov.ua є дані Міністерства освіти про заклади освіти та Міністерства охорони здоров'я про медичні заклади. Ці дані можна використати для оцінки забезпеченості населення соціальною інфраструктурою та якості життя, що опосередковано впливає на інвестиційну привабливість (інвестори віддають перевагу територіям з комфортними умовами для працівників).

4. Просторове планування. Важливим аспектом інфраструктури є наявність підготовлених земельних ділянок під інвестпроекти, промислових парків, схем планування територій. Інформація про це може міститися у відкритих джерелах, як-от геопортал Держгеокадастру та публічні карти територіальних громад. Зокрема, багато громад публікують інвестиційні паспорти, де окремо вказують наявні земельні ділянки чи виробничі приміщення для потенційних інвесторів. Ці паспорти часто доступні на офіційних сайтах громад як відкриті дані. Як приклад можна навести інвестиційний паспорт міста Жовква.

Надійним джерелом демографічних даних є Державна служба статистики України. Планом державних статспостережень передбачено оцінку чисельності населення за регіонами і територіальними громадами. На офіційному сайті Держстату доступні демографічні показники: статеві-вікова структура населення, природний рух населення (народжуваність, смертність), міграційний приріст/відтік. Ці дані можна використовувати у форматі відкритих даних (xlsx, csv) із секції відкритих даних Держстату або через портал data.gov.ua. Для оцінки трудового потенціалу громади

доцільно використати показники зайнятості та безробіття. Держстат публікує рівень зайнятості/безробіття у регіонах України, але по громадах такої статистики немає. Важливим також є показник динаміки населення. Цей тренд можна визначити з даних про чисельність за кілька років. Інвесторам цікаві території зі зростаючим населенням або щонайменше стабільним. Швидке скорочення населення може сигналізувати про проблеми: відтік молоді, відсутність роботи тощо.

Окремий інтерес становлять дані про освіту населення – скільки осіб з вищою освітою, професійно-технічною, тощо. Такі дані не публікуються у розрізі територіальних громад. Альтернативними відкритими джерелами тут можуть бути опитування, електронні реєстри або регіональні дані системи ЄДЕБО.

Показники місцевих бюджетів є важливими в оцінюванні економічного розвитку громади. Високі власні доходи бюджету (податки на доходи фізичних осіб, єдиний податок, плата за землю, акциз тощо) свідчать про активну економіку на території. Також значущим є обсяг капітальних видатків бюджету – скільки громада інвестує в розвиток інфраструктури, капітальні ремонти, проекти. Для інвестора фінансово спроможна громада є більш надійним партнером (може співфінансувати проекти, підтримувати інвесторів на початковому етапі, забезпечувати необхідні послуги). Основним джерелом даних про бюджети є портал «E-Data» (edata.gov.ua) – офіційна платформа публічних фінансів України. На ній у модулі “Бюджети” можна знайти бюджети всіх громад: планові показники та фактичне виконання, деталізація до рівня програм і економічної класифікації. Також через E-Data доступні транзакції (видатки) всіх розпорядників коштів - це величезний масив даних, з якого, наприклад, можна дізнатися, скільки витрачається коштів на розвиток, яким підрядникам громада платить, тим самим надає можливість перевірки прозорості громад.

Ще один важливий показник - капітальні інвестиції в економіку громади. Держстат збирає статистику капітальних інвестицій за видами економічної діяльності та регіонами. На рівні громад такої деталізації не ведеться, але можна спиратися на показник області або району чи брати опосередковано за проектами. Якщо громада має великі діючі інвестиційні проекти (будівництво заводу, встановлення СЕС тощо), інформація про них часто звучить у ЗМІ або пресрелізах – такі дані теж можна вважати відкритими.

Для оцінки бізнес-клімату громади надзвичайно корисними є дані Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (ЄДР). Міністерство юстиції регулярно викладає відкритий набір даних з ЄДР (оновлюваний щомісяця) на порталі data.gov.ua. У цьому наборі містяться записи про всі компанії та підприємців, включаючи їхні адреси реєстрації, основні види діяльності (КВЕД) тощо. Володіючи таким масивом, можна вибрати усі підприємства, зареєстровані в конкретній громаді, і визначити їхню кількість, галузеву структуру, кількість новостворених за останній рік чи кілька років (динаміка реєстрацій/припинення). Також ЄДР дає змогу перевірити наявність у громаді великих платників податків або філій великих компаній.

Публічні закупівлі Prozorro теж можуть бути індикатором активності локального бізнесу. Через VI-модуль Prozorro можна переглянути, які компанії з даної громади

беруть участь і виграють тендери, а також які обсяги закупівель оголошує сама громада. Висока конкуренція і прозорість закупівель непрямо свідчать про здоровий бізнес-клімат. Дані Prozorro є повністю відкритими й доступними через API, що дозволяє зробити вивантаження за географічною ознакою.

Попри наявність зазначених відкритих джерел, реальний рівень забезпечення територіальних громад даними, необхідними для оцінки інвестиційної привабливості, залишається суттєво нижчим від потреб. За результатами Комплексного дослідження потреб громад у даних, проведеного в рамках Проєкту USAID «ГОВЕРЛА» за участю Львівського національного університету імені Івана Франка [19, с. 72], у якому взяли участь понад 600 ТГ з різних регіонів України, встановлено виражену нерівномірність доступності даних за сферами. Якщо у сферах місцевих бюджетів, освіти та культури більшість громад мають задовільний доступ до відповідної статистики, то для аналізу економіки та інвестицій, ринку праці й зовнішньоекономічної діяльності понад чверть територіальних громад не мають необхідних даних взагалі або мають їх лише частково. Загалом 64,5% опитаних громад незадоволені наявною інформаційною базою: 19,6% констатують повну відсутність потрібних даних, ще 46,9% відчують незадоволену потребу в додаткових відомостях.

Доступ до реєстрів, без яких неможливий повноцінний аналіз бізнес-клімату, також залишається обмеженим: з 25 проаналізованих у дослідженні державних реєстрів лише 7 забезпечують більшості територіальних громад повний доступ. Реєстри підприємств, ФОП і платників ПДВ – ті, що є ключовими для оцінки підприємницької активності та податкового потенціалу громади, – переважно закриті або доступні лише в обмеженому обсязі [19, с. 34]. Натомість портал відкритих даних data.gov.ua задовольняє не більше 10% загальних інформаційних потреб територіальних громад: основна частина статистики ведеться на рівні районів та областей, а деталізація до рівня окремої громади в більшості економічних розділів відсутня. Ця прогалина є системною і не може бути подолана лише зусиллями самих громад – її подолання потребує

формування цілісної системи місцевої статистики з уніфікованими формами збору даних та чіткими правилами доступу [19, с. 88].

Важливим орієнтиром для вдосконалення системи відкритих даних на місцевому рівні є міжнародний досвід, систематизований у рамках Проєкту USAID «ГОВЕРЛА» [20]. Дослідження практик дев'яти країн ЄС, а також рекомендацій Євростату та ООН-Хабітат засвідчує, що в більшості розвинутих країн дані про підприємницьку активність, капітальні інвестиції, зайнятість та бюджетні показники публікуються на рівні локальних адміністративних одиниць (LAU) як стандарт. Саме ця деталізація є вирішальною для оцінки інвестиційної привабливості конкретних територій, оскільки дозволяє інвесторам порівнювати громади між собою за уніфікованою методологією. В Україні аналогом системи LAU є кодифікатор КАТОТТГ, однак більшість економічних та демографічних показників офіційної статистики формуються лише на рівні районів та областей, що унеможливорює таке порівняння [20, с. 33–34].

Євростат у своєму Збірнику статистичних вимог (Statistical Requirements Compendium) визначає чотири базові галузі статистики – демографічну, соціальну,

економічну, секторальну та статистику навколишнього середовища, які мають бути доступними для прийняття рішень на місцевому рівні. Поглиблення співпраці України з ЄС у сфері статистики, передбачене Угодою про асоціацію, спрямоване саме на поступову гармонізацію національної статистичної системи з цими стандартами. За оцінкою Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, реформування статистичної системи та її наближення до стандартів ЄС безпосередньо поліпшить якість вихідних даних, на основі яких компанії будують довгострокові плани розвитку, у тому числі інвестиційні, сприятиме зниженню рівня невизначеності бізнес-середовища та залученню іноземних інвестицій [20, с. 41].

Слід зазначити, що повномасштабна війна суттєво вплинула на відкритість та актуальність даних. З міркувань безпеки обмежено доступ до інформації про об'єкти критичної інфраструктури (енергетичні мережі, логістичні вузли), а частина статистичних показників оновлюється із затримкою через складнощі збору даних у прифронтових регіонах. Крім того, війна змінила демографічні та економічні тренди: відбувається масова внутрішня міграція, релокація бізнесу, зростає навантаження на соціальну інфраструктуру у відносно безпечних громадах. Це ускладнює використання історичних даних для прогнозування, тому при оцінці інвестиційної привабливості необхідно враховувати динамічні зміни та ризики, а також комбінувати офіційні відкриті джерела з альтернативними (відкритими картами, аналітикою Prozorro, даними мобільних операторів).

Висновки. Аналіз відкритості даних для оцінки інвестиційної привабливості територіальних громад показує, що в Україні сформовано досить розгалужену систему доступу до інформації через державні портали (data.gov.ua, E-Data, Prozorro), галузеві реєстри та краудсорсингові платформи. Відкриті дані охоплюють ключові категорії індикаторів: інфраструктуру, демографію, бюджетні показники та бізнес-активність. Це створює передумови для прозорого аналізу та прийняття рішень інвесторами.

Водночас контекст воєнного стану суттєво впливає на доступність і актуальність даних. Частина наборів може бути обмежена з міркувань безпеки

(наприклад, детальні карти інженерних мереж або об'єктів критичної інфраструктури), а статистичні дані нерідко мають затримку в оновленні через складнощі збору інформації. Крім того, війна змінює економічні та демографічні тренди: зростає міграційний рух, відбувається релокація бізнесу, що ускладнює використання історичних даних для прогнозування.

Комплексне дослідження потреб громад у даних (USAID «ГОВЕРЛА») засвідчує, що проблема має системний характер: 64,5% територіальних громад України незадоволені наявною інформаційною базою, а найгостріший дефіцит фіксується саме у сферах економіки та інвестицій – тих, що є визначальними для оцінки інвестиційної привабливості. Порівняння з практиками країн ЄС показує, що ключова відмінність полягає не лише у повноті даних, а у рівні їхньої деталізації: в більшості держав-членів ЄС економічні показники публікуються на рівні локальних адміністративних одиниць (LAU), що дозволяє інвесторам порівнювати громади між собою за уніфікованою методологією. В Україні такої деталізації немає – статистика здебільшого формується

на рівні регіонів і районів. Саме тому ефективне використання відкритих даних для оцінки інвестиційної привабливості громад потребує не лише вдосконалення практики публікації даних, а й системних змін – формування повноцінної місцевої статистики як складової національної статистичної системи, гармонізованої зі стандартами ЄС.

Отже, попри розгалужену систему відкритих даних та лідерські позиції України в європейських рейтингах відкритості, ефективна оцінка інвестиційної привабливості територіальних громад залишається обмеженою через два взаємопов'язані чинники: безпековий, спричинений умовами воєнного стану, та структурний, що виявляється через відсутність офіційної статистики на рівні громади як системного явища. Подолання цих обмежень потребує паралельних зусиль: у короткостроковій перспективі – комбінування офіційних відкритих джерел з альтернативними (краудсорсинговими картами, аналітикою Prozorro, даними мобільних операторів); у стратегічній – формування повноцінної системи місцевої статистики, гармонізованої зі стандартами ЄС, що забезпечить деталізацію економічних показників до рівня окремої громади і стане надійною інформаційною основою для залучення інвестицій у повоєнний період відновлення.

Список використаних джерел

1. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
2. Про затвердження переліку наборів даних, що підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF>.
3. Єдиний державний веб-портал відкритих даних / Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://data.gov.ua>.
4. Єдиний веб-портал використання публічних коштів «E-Data» / Міністерство фінансів України. URL: <https://edata.gov.ua>.
5. Система електронних закупок Prozorro / ДП «Прозорро». URL: <https://prozorro.gov.ua>.
6. Державна служба статистики України : офіц. вебсайт. URL: <https://ukrstat.gov.ua>.
7. Публічна кадастрова карта України / Держгеокадастр. URL: <https://map.land.gov.ua>.
8. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань / Міністерство юстиції України. URL: <https://data.gov.ua>.
9. Open data of cities in war conditions: Research results / Transparency International Ukraine. 2023. URL: <https://ti-ukraine.org/en/research/open-data-of-cities-in-war-conditions-research-results/>.
10. Україна посіла третє місце в Європі за рівнем відкритості даних. *Укрінформ*. 2024. 15 серп. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3938895-ukraina-posila-trete-misce-v-evropi-za-rivnem-vidkритosti-danih.html>.
11. OpenStreetMap / OpenStreetMap Foundation. URL: <https://www.openstreetmap.org>.
12. Кудрик Р. А., Побурко О. Я. Теоретичні основи формування інвестиційного потенціалу територіальної громади. *Регіональна економіка*. 2025. № 1. С. 82–91. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2025-1-7>.
13. Павлова М. Д. Формування моделі ефективного залучення міжнародних інвестицій для розвитку територіальних громад в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 63. С. 114–124. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-114>.

14. Китайчук Т. Г. Інвестиційна привабливість: теоретичний аналіз та впливові фактори. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. С. 65–72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-65>.
15. Атамас О. П. Форсайт інвестиційної привабливості економіки України: основні характеристики та ключові вектори розвитку. *Development of Economic and Enterprise Systems*. 2023. № 10. С. 10-18. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.10-10>.
16. Халіна В. Ю., Абеленцев Є. В., Головінова О. С. Економічний розвиток територіальної громади через транспарентність діяльності її суб'єктів. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2025. № 19. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2025-19-05-02>.
17. Drozd S., Kussul N. Solar energy potential mapping in Ukraine through integration of GIS, remote sensing, and fuzzy logic. *European Journal of Remote Sensing*. 2024. Vol. 57, № 1. P. 1-15. DOI: <https://doi.org/10.1080/22797254.2024.2362390>.
18. Баланюк І. Ф., Іваночко Б. Р. Заходи по залученню інвестицій в розвиток бізнесу територіальних громад на основі маркетингової стратегії. *Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування*. 2023. № 1. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.1.7>.
19. Аналіз потреб у місцевій статистиці : аналіт. звіт / Центр розвитку інновацій, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка та ін. ; проєкт USAID «ГОВЕРЛА». Київ, 2024. 121 с.
20. Огляд досліджень міжнародних організацій та міжнародних практик країн у сфері муніципальної та регіональної статистики : аналіт. звіт / Кондзьолка В. та ін. ; проєкт USAID «ГОВЕРЛА». Київ, 2024. 128 с.
21. Панчишин, Т., Вдовин, М. Компоненти сталого розвитку територіальних громад та регіонів в умовах суспільно-політичних викликів. *Економіка та суспільство*, 2023 (50). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-23>.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2011, January 13). Pro dostup do publichnoi informatsii [On access to public information] (Law No. 2939-VI). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
2. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2015, October 21). Pro zatverdzhennia pereliku naboriv danykh, shcho pidlihaiut opryliudnenu u formi vidkrytykh danykh [On approval of the list of datasets subject to publication in the form of open data] (Resolution No. 835). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF>
3. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. (n.d.). Yedyni derzhavnyi veb-portal vidkrytykh danykh [Unified state web portal of open data]. <https://data.gov.ua>.
4. Ministry of Finance of Ukraine. (n.d.). Yedyni veb-portal vykorystannia publichnykh koshtiv «E-Data» [Unified web portal of public funds usage «E-Data»]. <https://edata.gov.ua>.
5. Prozorro. (n.d.). Systema elektronnykh zakupivel Prozorro [Electronic procurement system Prozorro]. <https://prozorro.gov.ua>.
6. State Statistics Service of Ukraine. (n.d.). Ofitsiyni vebsait [Official website]. <https://ukrstat.gov.ua>.
7. State Geocadastrе of Ukraine. (n.d.). Publichna kadastrоva karta Ukrainy [Public cadastral map of Ukraine]. <https://map.land.gov.ua>.
8. Ministry of Justice of Ukraine. (n.d.). Yedyni derzhavnyi reiestr yurydychnykh osib, fizychnykh osib-pidpriemstiv ta hromadskykh formuvan [Unified state register of legal entities, individual entrepreneurs, and public associations]. <https://data.gov.ua>.

9. Transparency International Ukraine. (2023). Open data of cities in war conditions: Research results. <https://ti-ukraine.org/en/research/open-data-of-cities-in-war-conditions-research-results>.
10. Ukrinform. (2024, August 15). Ukraina posila tretie mistse v Yevropi za rivnem vidkrytosti danykh [Ukraine ranked third in Europe in terms of open data level]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3938895-ukraina-posila-trete-misce-v-evropi-za-rivnem-vidkrytosti-danih.html>.
11. OpenStreetMap Foundation. (n.d.). OpenStreetMap. <https://www.openstreetmap.org>.
12. Kudryk, R. A., & Poburko, O. Ya. (2025). Teoretychni osnovy formuvannia investytsiinoho potentsialu terytorialnoi hromady [Theoretical foundations of forming the investment potential of a territorial community]. *Rehionalna Ekonomika*, 1, 82–91. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2025-1-7>.
13. Pavlova, M. D. (2024). Formuvannia modeli efektyvnoho zaluchennia mizhnarodnykh investytsii dlia rozvytku terytorialnykh hromad v Ukraini [Forming a model of effective attraction of international investments for the development of territorial communities in Ukraine]. *Ekonomika ta Suspilstvo*, 63, 114–124. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-114>.
14. Kytaichuk, T. H. (2023). Investytsiina pryvablyvist: teoretychnyi analiz ta vplyvovi faktory [Investment attractiveness: theoretical analysis and influential factors]. *Ekonomika ta Suspilstvo*, 54, 65–72. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-65>.
15. Atamas, O. P. (2023). Forsait investytsiinoi pryvablyvosti ekonomiky Ukrainy: osnovni kharakterystyky ta kliuchovi vektory rozvytku [Foresight of investment attractiveness of Ukraine's economy: main characteristics and key development vectors]. *Development of Economic and Enterprise Systems*, 10, 10–18. <https://doi.org/10.32782/dees.10-10>.
16. Khalina, V. Yu., Abielentsev, Ye. V., & Holovinova, O. S. (2025). Ekonomichni rozvytok terytorialnoi hromady cherez transparentnist diialnosti yii subiektiv [Economic development of a territorial community through transparency of its entities' activities]. *Problemy Suchasnykh Transformatsii. Seriya: Ekonomika ta Upravlinnia*, 19. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2025-19-05-02>.
17. Drozd, S., & Kussul, N. (2024). Solar energy potential mapping in Ukraine through integration of GIS, remote sensing, and fuzzy logic. *European Journal of Remote Sensing*, 57(1), 1–15. <https://doi.org/10.1080/22797254.2024.2362390>.
18. Balaniuk, I. F., & Ivanochko, B. R. (2023). Zakhody po zaluchenniu investytsii v rozvytok biznesu terytorialnykh hromad na osnovi marketynhovoї stratehii [Measures to attract investments in the business development of territorial communities based on a marketing strategy]. *Ekonomichna Polityka Rehionalnoho Rozvytku i Mistsebe Samovriaduvannia*, 1. <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.1.7>.
19. Centre for Innovation Development, Ivan Franko National University of Lviv, et al. (2024). Analiz potreb u mistsevii statystytsi [Analysis of local statistics needs]: Analytical report. USAID GOVERNA Project.
20. Kondziolka, V., et al. (2024). Ohliad doslidzhen mizhnarodnykh orhanizatsii ta mizhnarodnykh praktyk krain u sferi munitsypalnoi ta rehionalnoi statystyky [Review of international organisations' research and international practices in the field of municipal and regional statistics]: Analytical report. USAID GOVERNA Project.
21. Panchyshyn, T., & Vdovyn, M. (2023). Sustainable development components of territorial communities and regions in terms of socio-political challenges. *Economy and Society*, (50). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-23>.

SOURCES AND DIRECTIONS OF OPEN DATA USE IN IMPROVING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE

Taras Panchyshyn¹, Ostap Hnativ²

*Ivan Franko National University of Lviv
18 Svobody Ave., Lviv, 79008*

¹*e-mail: taras.panchyshyn@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3419-4635>*

²*e-mail: Ostap.Hnativ@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3215-2975>*

Abstract. The article explores the role and potential of open data as a fundamental tool for a comprehensive assessment of the investment attractiveness of territorial communities in Ukraine amidst decentralization and martial law. The relevance of the topic is driven by the necessity for communities to independently attract investment capital for development and recovery, requiring an objective presentation of their economic potential. The purpose of the article is to justify approaches to using open data as a tool for a comprehensive assessment of the investment attractiveness of territorial communities in Ukraine, taking into account the limitations and challenges of wartime. The methodological basis of the study comprises system-structural analysis for classifying investment attractiveness indicators, comparative analysis of official and alternative data sources, and the generalization method for formulating recommendations on a combined approach to data collection.

The current state of the open data ecosystem in Ukraine is analyzed, which, despite leading positions in European rankings (Open Data Maturity), faces the problem of insufficient data population and updates at the local level. The primary categories of indicators forming investment attractiveness—infrastructure provision, demographic potential, financial capacity, and business climate—are examined. For each category, relevant official sources of open data (data.gov.ua, E-Data, Prozorro, State Statistics Service) and alternative tools (OpenStreetMap, mobile operator analytics) are identified. Particular attention is paid to wartime challenges, such as restricted access to data on critical infrastructure, delays in statistical updates, and significant migration processes that complicate forecasting. Based on the research results, a conclusion is drawn regarding the necessity of a combined approach to information gathering: merging official registries with crowdsourced and private data. Such an approach will mitigate risks of information incompleteness, ensure transparency for investors, and facilitate informed strategic planning for territorial development even under conditions of instability.

Keywords: investment attractiveness, territorial community, open data, decentralization, infrastructure, economic development, public information, regional economy.

Стаття: надійшла до редакції 28.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

СУЧАСНІ МЕТОДИ ОБЛІКУ, АУДИТУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2025.69.0.6917>

УДК 330.341.1-044.325:[657.1.05:658.5:339.562/.564]:004.8

JEL C88, D83, F23, L86, M41, O33

ІННОВАЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Наталія Струк¹, Анастасія Івахів²

Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18,

¹e-mail: nataliya.struk@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0002-1933-265X

²e-mail: anastasia.ivakhiv@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0003-4771-939X

Анотація. Авторами обґрунтовано актуальність інноваційної трансформації обліково-аналітичного забезпечення експортно-імпоротної діяльності (ЕІД) підприємств у контексті глобального розвитку інформаційних технологій (ІТ). Репрезентовано теоретико-методичні та прикладні засади інтеграції сучасних цифрових інструментів у процеси обліку й аналізу ЕІД для формування етапів їх інноваційної трансформації. Об'єкт дослідження – процес інноваційної трансформації обліково-аналітичного забезпечення ЕІД в умовах розвитку ІТ. Застосовані методи: системного підходу, економіко-математичного моделювання, прогнозування, інтегрального оцінювання, емпіричного та інтуїтивно-логічного аналізу тощо. Наукова новизна полягає у розробленні трьох етапів інноваційної трансформації обліково-аналітичного забезпечення ЕІД в умовах розвитку ІТ, зокрема: репрезентативно-когнітивного; прогностично-моделюючого; оцінювання результатів і стратегічного планування. Практична значущість підтверджена апробацією пропозицій у ТОВ «Простір Груп», де впровадження ERP-систем, BI-інструментів та геоінформаційних технологій (ГІТ) дало змогу підвищити продуктивність обліково-аналітичної роботи на 35% та зменшити витрати часу для прийняття управлінських рішень. Зроблені висновки, що синергія штучного інтелекту, блокчейну та хмарних систем забезпечує перехід до стратегічного управління ЕІД підприємства, а порівняльна оцінка параметрів обліково-аналітичного забезпечення ТОВ «Простір Груп» за періоди «до» та «після» впровадження цифрових рішень дає змогу стверджувати, що впровадження ІТ посприяло вагомому операційному ефекту: зменшенню витрат часу для підготовки звітів на 60%; зменшенню трудомісткості обліково-аналітичних процедур на 35%; зменшенню кількості помилок більше ніж удвічі; зростанню питомої ваги автоматизованих операцій на 45 в.п. Це верифікує високу результативність

запропонованих інноваційних рішень для трансформації обліково-аналітичного забезпечення ЕІД в умовах розвитку ІТ.

Ключові слова: *аналіз, бізнес-партнери, геоінформаційні технології, експорт, зовнішньоекономічна діяльність, імпорт, інновації, інформаційні технології, контроль, облік, цифрові інструменти, штучний інтелект.*

Постановка проблеми. Функціонування підприємств у сучасному непередбачуваному зовнішньому середовищі зумовлює посилення вимог до їх швидкої адаптивності. ЕІД суб'єктів господарювання є визначальним чинником інтеграції національної економіки у світову. Успіх такої діяльності залежить від правильно підбраного методичного інструментарію та науково обґрунтованого підходу до організації обліково-аналітичного забезпечення ЕІД у цифровому середовищі, що прогресує доволі швидкими темпами.

Точність, оперативність, прозорість обліково-аналітичного забезпечення впливає на ефективність управління зовнішньоекономічною діяльністю (ЗЕД). Інтенсивна цифровізація бізнес-процесів призвела до того, що звичкі методи обліково-аналітичної роботи є малоефективними через потребу оперативної обробки значних обсягів даних, високий рівень ризиків, зростаючу складність міжнародних операцій. Недостатня інтегрованість ІТ у обліково-аналітичні процеси підприємств обмежує можливості вчасного оперативного контролю та стратегічного планування експортно-імпортних операцій.

Швидка динаміка розвитку цифрових технологій (ЦТ) на міжнародних ринках зумовлює потребу в адаптації бізнес-процесів до цифрових платформ, інтеграції автоматизованих рішень у логістичні, маркетингові та фінансові процеси. Попри зазначене, цифровізація світового економічного простору сприяє поглибленню цифрової нерівності, підвищенню ризиків для кібербезпеки, залежності економіки країн від великих цифрових платформ.

Тому виникає потреба у інноваційній трансформації обліково-аналітичного забезпечення експортно-імпортної діяльності підприємств через інтеграцію в нього сучасних ІТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць українських авторів чітко простежується наголос на проблемах цифрової трансформації обліку й аналізу ЗЕД. Зокрема, Мирончук З. зі співавторами характеризують загальні тенденції цифровізації бухгалтерського обліку, охоплюючи автоматизацію процесів, впровадження хмарних технологій і штучного інтелекту (ШІ), що сприяє підвищенню ефективності обробки інформації та адаптації до нових реалій цифрової економіки [1].

Мороз А., досліджуючи трансформацію облікової системи під впливом ЦТ, виокремлює основні аспекти автоматизації процесів обліку, електронного документообігу, доводить доречність застосування ШІ та Big Data для удосконалення організації обліку [2].

Марчук У. з Курилиною М. описують вплив цифровізації обліку на конкурентоспроможність бізнесу, зазначаючи, що інтеграція цифрових інструментів є умовою підвищення потенціалу аналітичного процесу та адаптивності українських підприємств до мінливого ринкового середовища [3].

Петрик О. та Басін А. аргументовано доводять, що «трансформація системи бухгалтерського обліку є засобом досягнення рівня глибини аналізу, надійності, своєчасності та прозорості бухгалтерської інформації, який може забезпечити потреби ефективного управління для досягнення конкурентоспроможності підприємства в бізнес-середовищі»[4].

Інші науковці аналізують інтеграційні тренди в розвитку «e-commerce», оцінюючи вплив інформаційно-комунікаційних технологій на систему обліку і контролю у цифровій торгівлі, що також стосується і зовнішньоекономічних операцій через електронні платформи [5]. Кузьмін Т. розглядає особливості застосування сучасного програмного забезпечення і акцентує на розробленні єдиних методологічних підходів до цифровізації обліку ЗЕД [6].

У контексті цифрової трансформації управлінського обліку Сулима М. досліджує застосування ERP (Enterprise Resource Planning, Планування ресурсів підприємства)-систем, BI (Business Intelligence, Бізнес-аналітики), AI (Artificial Intelligence, Штучного інтелекту (ШІ)) в діяльності українських підприємств, що сприяє глибокому аналізу та чіткому прогнозуванню фінансових показників [7]. Загалом, у працях українських науковців простежуються спроби узагальнення можливостей нових ІТ в обліку операцій ЗЕД, проте відсутній комплексний підхід до інтеграції цифрових інструментів у обліково-аналітичне забезпечення експортно-імпоротної діяльності підприємств.

Іноземні науковці теж дедалі активніше досліджують цифрову трансформацію обліку й аналізу операцій міжнародної торгівлі. Зокрема Xu X., Chen X., Yang J., Li Q. проаналізували вплив цифрової трансформації на тривалість експортних відносин китайських компаній і з'ясували, що цифровізація суттєво продовжує період експорту, підвищуючи продуктивність, адаптивність до попиту та фінансові результати підприємств [8]. Зазначене доводить те, що інвестиції у цифровізацію сприяють не лише удосконаленню операційних процесів, але й мають стратегічне значення для стійкості експортної діяльності у довгостроковому періоді.

Li Z., Han J., Sun X., Cheng L. охарактеризували вплив цифрової трансформації на якість облікової інформації в умовах невизначеності зовнішнього середовища, доводячи, що ЦТ сприяють зниженню рівня управлінського опортунізму, підвищенню достовірності фінансової інформації, захисту інтересів інвесторів [9].

Цікавими є напрацювання Samraio C. і Silva R. щодо цифрової трансформації обліку [10]. Проаналізувавши процеси автоматизації та інтеграції ШІ в облікові процеси, науковці продемонстрували, що це сприяє підвищенню достовірності облікових даних і готовності керівників різних центрів відповідальності до прийняття управлінських рішень на їх основі.

Зважаючи на доволі значний прогрес у дослідженнях цифрової трансформації облікових і аналітичних процесів у ЗЕД, доречно констатувати відсутність системного підходу до інтеграції ІТ із обліково-аналітичним забезпеченням саме ЕІД підприємств.

Постановка завдання. Метою дослідження є репрезентація теоретико-методичних засад і емпіричних результатів інтеграції ЦТ у процеси обліку й аналізу ЕІД підприємств,

що дасть змогу розробити комплексний підхід до інноваційної трансформації її обліково-аналітичного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внаслідок стрімкого розвитку ІТ і модернізації елементів управління зовнішньоекономічними операціями, є потреба у формуванні єдиного інформаційного простору даних, а також адаптації процесів обліку й аналізу до нових умов ринку. Застосування технологій ІІІ та Big Data суттєво впливають на організацію міжнародного бізнесу, стратегічне планування, створення інноваційних рішень у сфері глобального менеджменту. ІІІ охоплює такі технології, як: машинне навчання (МН), робототехніку, обробку природної мови, штучні нейронні мережі.

Доречно зауважити, що Big Data оперує інформацією зі соціальних мереж і систем управління навчанням, тому може сприяти зменшенню операційних витрат, прогнозуванню поведінки споживачів, оптимізації виробничої програми тощо. Очікується, що широке впровадження ІІІ «принесе додатково 13 трлн доларів США в світову економіку до 2030 року» [11].

Інтеграція ІІІ та Big Data впливає на функціонування визначальних напрямів міжнародного бізнесу, включаючи інноваційний менеджмент, стратегічний вибір ринку та моделі виходу на нього, валютні операції, торговельні переговори, управління глобальними ланцюгами постачання, сталий розвиток, управління персоналом, міжнародний маркетинг. Доречно нагадати, що у глобальних ланцюгах постачання нейронні мережі та агентські системи (Multi-Agent Systems, MAS) застосовують для прогнозування попиту, покращення маршрутів, планування виробництва й оцінки діяльності постачальників [12]. Прогнозний аналіз на основі ІІІ (Maersk, Walmart, Amazon, UPS) дає змогу зменшити помилки прогнозування на 20–50%, а також зменшити запаси на 20–30% [3].

Інноваційна трансформація обліково-аналітичного забезпечення ЕІД підприємств полягає у застосуванні методів прогнозного аналізу, моделювання ризиків, ІІІ та МН для оцінювання динаміки показників ринку [4]. Сучасне обліково-аналітичне забезпечення ЕІД передбачає візуалізацію зміни показників, моделювання сценаріїв (What-if analysis) під час зміни валютного курсу чи митних тарифів, оцінку ключових показників ефективності (KPI) ЕІД.

Для дієвої інноваційної трансформації обліково-аналітичного забезпечення ЕІД підприємств в умовах цифровізації, доречно удосконалити наявний методичний підхід [13], виокремивши такі три етапи згаданої трансформації:

Етап І. Репрезентативно-когнітивний. На цьому етапі збирають і систематизують релевантні дані, формують інформаційну базу за матеріалами Державної служби статистики України, Світової організації торгівлі (WTO), НБУ, Міністерства економіки, докільля та сільського господарства України тощо. Для емпіричної репрезентації обрано фінансові показники ТОВ «Простір-Груп». Тут варто звернути увагу на доречність інтеграції API (Application Programming Interface)-інтерфейсів митних сервісів та логістичних платформ, що дасть змогу перевести обліково-аналітичне забезпечення ЕІД на рівень функціонування в реальному часі. Зокрема, дані постійно оновлюватимуться,

ризик помилок мінімізується, масштабованість зростає (можливість одночасного отримання даних від різних джерел).

Етап II. Прогностично-моделюючий. Трансформується переважно ретроспективне обліково-аналітичне забезпечення у предиктивне (прогностичне). Така концептуальна модель включає:

- Параметри А (Структурно-динамічну детермінацію): аналіз значущості ЕІД, трендів товарних груп, пріоритетних географічних напрямів (методи статистичного та порівняльного аналізу), оцінка ефективності через цінні та кількісні індекси умов торгівлі, кластерний аналіз для сегментації географічних напрямів ЕІД за рівнями ризику та маржинальності.
- Параметри В (Економетричне моделювання): визначення вагомих груп факторів (інтуїтивно-логічний аналіз, метод бальної оцінки), розроблення багатфакторних регресійних лінійних моделей для виявлення потенційних перешкод і детермінант розвитку. У межах параметру В доцільно застосувати багатфакторну модель впливу цифровізації на ефективність обліково-аналітичного забезпечення ЕІД підприємства (міні-регресійний модуль (параметр В), ф.1):

$$Y = \beta_0 + \beta_1 D - \beta_2 T - \beta_3 C + \beta_4 A + \varepsilon \quad (1)$$

де Y – інтегральний показник ефективності обліково-аналітичного забезпечення ЕІД; D – рівень цифровізації; T – час обробки даних; C – рівень складності обліково-аналітичного забезпечення (кількість змінних); A – рівень автоматизації повсякденних операцій; β_0 – константа моделі; $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ – коефіцієнти впливу факторів; ε – випадкова похибка моделі.

Значення коефіцієнтів $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ є теоретично обґрунтованими:

Позитивний вплив: $\beta_1 > 0$ – зростання рівня цифровізації підвищує ефективність обліково-аналітичного забезпечення ЕІД; $\beta_4 > 0$ – автоматизація операцій підвищує швидкість і точність обробки інформації.

Негативний вплив: $\beta_2 < 0$ – чим більший час обробки даних, тим нижча ефективність обліково-аналітичного забезпечення ЕІД; $\beta_3 < 0$ – надмірна складність обліково-аналітичного забезпечення (багато змінних, процедур) знижує її ефективність.

Доречно зауважити, якщо ІТ ділового партнера застаріли, то вплив рівня цифровізації (D) може бути нелінійним.

- Параметри С (Оцінка ризиків): ідентифікація впливу екзогенних факторів (кіберзагрози, цифрової нерівності, інституційних перепон) через обчислення інтегрального показника ризику.

Етап III. Оцінювання результатів і стратегічне планування (Параметри D). Узагальнюються результати для формування стратегічних програм розвитку, підтримки експортного потенціалу та дієвих управлінських рішень. Запроваджують механізм зворотного зв'язку.

Емпіричний аналіз виконано за показниками діяльності ТОВ «Простір-Груп» у 2025 році (табл. 1). Результати аналізу використані для коригування алгоритмів дій у 2026

році. Запропоновано автоматизувати контрольну функцію обліку через застосування Smart Contracts (розумних контрактів) на основі блокчейну для автоматизації розрахунків (автоматичне коригування ціни після зміни індексів умов торгівлі тощо). Внаслідок цього розроблено адаптивну стратегію експорту, де висока фінансова стійкість (з коефіцієнтом покриття 5,47) конвертується у можливість входження на високоризикові, проте прибуткові ринки збуту.

Таблиця 1

Фінансові показники ТОВ «Простір-Груп» (3 квартали 2025 року)

Показник	Значення
Дохід	96 303 900 грн
Чистий прибуток	12 793 100 грн
Активи	107 649 200 грн
Зобов'язання	19 661 800 грн
Рентабельність продажів (ROSA)	13,3%
Рентабельність активів (ROA)	11,9%
Коефіцієнт покриття зобов'язань	5,47

Джерело: обчислено авторами за даними фінансової звітності ТОВ «Простір Груп».

У таблиці 1 для оцінки фінансового стану використано такі математичні обчислення:
Рентабельність продажів (ROSA):

$$ROSA = \frac{\text{ЧП}}{\text{Д}} = \frac{12\,793\,100}{96\,303\,900} = 0,13284 \approx 13,3\% \quad (2)$$

де ЧП – чистий прибуток, Д – дохід від реалізації.

Рентабельність активів (ROA):

$$ROA = \frac{\text{ЧП}}{\text{А}} = \frac{12\,793\,100}{107\,649\,200} = 0,11884 \approx 11,9\% \quad (3)$$

де А – активи підприємства.

Коефіцієнт покриття зобов'язань:

$$K_{\text{покp}} = \frac{\text{А}}{\text{З}} = \frac{107\,649\,200}{19\,661\,800} = 5,475 \approx 5,47 \quad (4)$$

де З – зобов'язання.

Аналіз обчислених показників дає змогу стверджувати про високий рівень ефективності операційної діяльності ТОВ «Простір-Груп». Значення ROSA (13,3%) перевищує середньоринкові показники ЕІД компаній у секторі ЗЕД станом на кінець 2025 року. Коефіцієнт покриття (5,47) суттєво перевищує нормативний діапазон (1,5–2,5), що підтверджує виняткову фінансову стійкість та низький рівень кредитного ризику.

Важливо також враховувати трансформацію технологічної складової ЕІД. Впровадження блокчейн-технологій має значні переваги в обліково-аналітичному забезпеченні ЕІД. Зокрема, під час контролю за трансфертним ціноутворенням є можливість створити єдину децентралізовану обліково-аналітичну систему, детально моніторити операції, вчасно реагувати на ризики та формувати надійну базу даних у межах параметрів групи С.

Критичний огляд наявних методичних підходів до обліково-аналітичного забезпечення ЕІД (табл. 2) уможливив констатацію суттєвих відмінностей у поглядах щодо змісту, критеріїв, об'єктів та методів дослідження, а саме:

- Комплексний підхід охоплює індексний, порівняльний, економіко-математичний, факторний і SWOT-аналіз, проте характеризується низьким рівнем детермінації методів до напрямів, цілей та етапів дослідження.
- Симптоматична діагностика демонструє високу результативність під час локалізації наявних відхилень, проте має обмежений прогностичний потенціал через ігнорування факторів невизначеності.
- Системний підхід (поєднання SWOT- і PEST-аналізу) забезпечує цілісне оцінювання екзогенного середовища, проте зосереджений виключно на неконтрольованих зовнішніх детермінантах, нівелюючи внутрішній потенціал підприємства.
- Багатофакторний регресійний аналіз дає змогу врахувати значну кількість факторів впливу, проте вимагає ретельного відбору показників для забезпечення адекватності моделей.

Таблиця 2

Порівняння методичних підходів до оцінювання ЕІД підприємств

Методичний підхід	Інструментарій оцінювання	Переваги (сильні сторони)	Обмеження (слабкі сторони)
Комплексний	Індексний, порівняльний, економіко-математичний, факторний, SWOT- і PEST-аналіз	Формування повної, актуальної інформаційної бази для прийняття рішень	Відсутність структурованості методів за напрямками, цілями та етапами аналізу
Системний	Інтеграція SWOT- і PEST-аналізу; багатофакторне регресійне моделювання	Цілісне оцінювання екзогенного середовища та ідентифікація значущих кореляцій	Орієнтація здебільшого на вплив зовнішніх детермінант; ігнорування ендогенного потенціалу
Маркетинговий	Метод експертних оцінок	Висока адаптивність під час визначення ключових чинників впливу на експортну діяльність підприємств	Значний рівень суб'єктивізму; складність верифікації та математичної формалізації
Комбінаторний	Витратний, балансовий, порівняльний, індикаторний методи, система збалансованих показників (BSC)	Охоплення фінансових та нефінансових індикаторів результативності	Фрагментарність оцінки; складність агрегування різних показників у єдину модель

Джерело: побудовано авторами на основі [14–17].

Попри значний потенціал, цифровізація в Україні стримується низкою деструктивних чинників. Серед них: низький рівень технологічної готовності підприємств, висока капіталомісткість впровадження інновацій, зростання кіберризиків, дефіцит кваліфікованих кадрів, невідповідність національного регуляторного середовища міжнародним стандартам.

Сучасний науковий дискурс акцентує увагу на фундаментальній реконфігурації парадигми міжнародного бізнесу під впливом технологій ШІ та великих даних (Big Data). Інтеграція зазначених інструментів сприяє модернізації операційної діяльності, інтенсифікації продуктивності та підвищенню точності стратегічного прогнозування. Цифровізація охоплює критичні аспекти ЕІД: від ідентифікації цільових ринків, моделювання стратегій експансії до верифікації валютних транзакцій і координації глобальних ланцюгів постачання. Застосування ШІ дає змогу транснаціональним компаніям оперативно ідентифікувати «можливості міжнародного ринку та аналізувати тренди без значних інвестицій у локальні відділення» [18].

Особливе значення має прогнозна аналітика, що ґрунтується на синтезі статистичних алгоритмів і методів машинного навчання. Впровадження ШІ-орієнтованих моделей прогнозування дає змогу нівелювати похибки планування на 20–50 %. Релевантний досвід глобальних лідерів, таких як Maersk, Walmart, Amazon, UPS, підтверджує, що використання інтелектуальних систем для покращення логістичних потужностей і управління товарними запасами сприяє суттєвій економії транзакційних витрат і зростанню загальної ефективності [3]. Тому цифрова трансформація зумовлює потребу в глибокому методичному переосмисленні обліково-аналітичного інструментарію ЕІД.

Для підприємств ЕІД впровадження системи ERP, BI та ШІ-рішень дає змогу зменшити час обробки інформації, підвищити точність прогнозування валютних ризиків, пришвидшити прийняття управлінських рішень в умовах динамічних змін глобальних ринків. Розвиток ІТ сприяє цифровізації обліково-аналітичних процедур через їх інтеграцію у ERP-систему (SAP, Oracle, Odoo, Microsoft Dynamics тощо). Така система об'єднує усі відділи (бухгалтерію, склад, логістику ЗЕД, кадри) в єдину базу даних і автоматизує: формування інвойсів, контроль взаєморозрахунків із іноземними діловими партнерами, облік курсових різниць тощо.

BI-система (Power BI, Tableau, Qlik) є «надбудовою» над ERP. Саме у BI-системі є змога одержати дані з ERP, інших джерел, обробити їх і візуалізувати у вигляді графіків, трендів, прогнозів. Така візуалізація оперативно демонструє, для прикладу, причини зміни експорту, втрат у логістиці тощо. Таким чином відбувається аналіз ринків збуту, прогнозування попиту в різних країнах, порівняння витрат на різних митних постах.

Для удосконалення обліку й аналізу контрольованих операцій у трансфертному ціноутворенні шляхом формування єдиної децентралізованої системи значний потенціал має застосування блокчейну, що посилює функції моніторингу та контролю. Розвиток ІТ модернізує підхід до обліку ЕІД, роблячи його функціонал прозорішим та безпечнішим. Сучасна цифрова трансформація обліку через впровадження інноваційних ІТ-рішень дає змогу оперативно отримувати дані, інтегрувати їх із бізнес-аналітикою та формувати форми звітності у режимі реального часу.

Отже визначальними інструментами цифровізації обліково-аналітичних процесів є:

- ERP-системи, де відбувається інтеграція даних фінансового й управлінського обліку в єдине інформаційне середовище.
- Хмарні сервіси (QuickBooks, Xero), де зберігають і обробляють дані, підвищуючи їхню достовірність, створюючи передумови для вчасного формування автоматизованих аналітичних звітів.
- Інтелектуальні аналітичні платформи (Excel, Power BI, Tableau, Zoho Analytics), де візуалізують динаміку показників, моделюють сценарії та інтерактивно контролюють ключові показники.

Інструментарій ШІ та Big Data дедалі частіше застосовують для прогнозної аналітики, автоматизації бізнес-процесів, покращення ланцюгів постачання у міжнародному бізнесі. Big Data характеризується великими обсягами та складністю обробки інформації, що уможливило отримання точних інсайтів щодо потреб клієнтів, оптимізації виробничої програми тощо.

Інтеграція передових технологічних рішень у систему обліку й аналізу ЕІД підприємств сприяє переходу до нового рівня управління за такими напрямками:

1. Імплементация ШІ:

- Предикативний аналіз і стратегічне прогнозування: застосування ШІ для моніторингу волатильності валютних курсів, динаміки світових товарних трендів дає змогу мінімізувати невизначеність під час прийняття рішень.
- Оптимізація операційних процесів: агентні системи та нейронні мережі застосовують в управлінні глобальними ланцюгами постачання для моделювання попиту, покращення логістичних маршрутів, управління запасами.
- Генерація інтелектуальної цінності: ШІ стимулює інновації, трансформуючи масиви «сирих» даних у стратегічний актив, що підвищує надійність та функціональність експортно-орієнтованої продукції.

2. Застосування технології блокчейн, як інноваційного інструменту прозорості та децентралізації інформаційних потоків. Це дає змогу:

- Формувати екосистему довіри: єдина децентралізована база даних забезпечує незмінність облікових записів і безпеку комерційної інформації в межах ланцюга постачання.
- Трансформувати контроль за контрольованими операціями, зокрема, автоматизувати моніторинг трансфертного ціноутворення в режимі реального часу, миттєво реагувати на податкові та фінансові ризики.
- Мінімізувати інституційні ризики: децентралізація системи суттєво зменшує ймовірність фальсифікації даних, ризик шахрайства та допомагає захистити комерційну інформацію.

Репрезентація теоретико-методичних і прикладних засад інтеграції ІТ у процеси обліку й аналізу ЕІД підприємств дало змогу розробити етапи інноваційної трансформації її обліково-аналітичного забезпечення (рис. 1).

Важливо звернути особливу увагу на формування концептуальної моделі (етап 2, прогностично-моделюючий) інноваційної трансформації обліково-аналітичного забезпечення ЕІД підприємств.

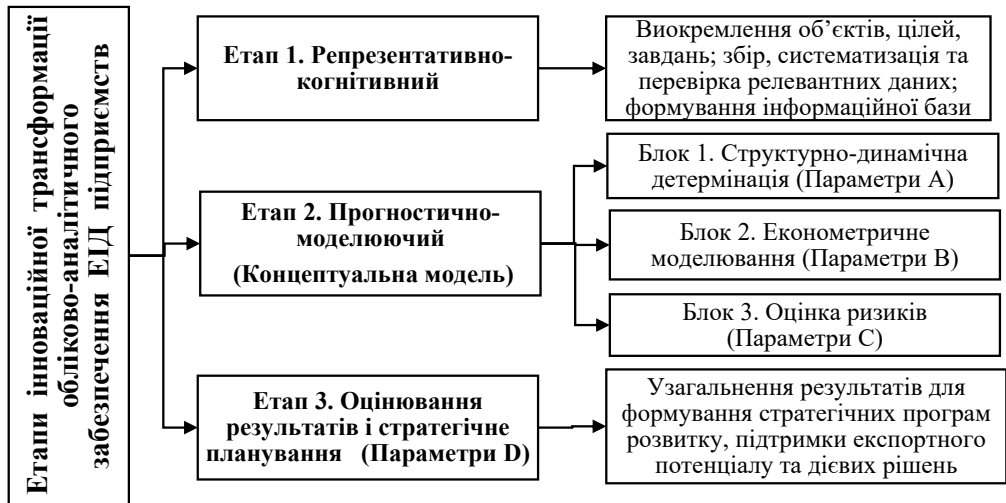

Рис. 1. Етапи інноваційної трансформації обліково-аналітичного забезпечення ЕІД підприємств

Джерело: побудовано авторами

Попри описані вище параметричні складові такого етапу, доцільно систематизувати твердження за блоками:

1) Структурно-динамічна детермінація. На початку варто обчислити питому вагу експортно-імпортних операцій у загальному обсязі зовнішньої торгівлі підприємства. Аналіз охоплює: виявлення трендів за основними промисловими групами товарів; верифікацію пріоритетних географічних напрямів ЕІД; оцінювання ефективності ЕІД за цінovими та кількісними індексами умов торгівлі. Тут корисними є інструменти геоінформаційних технологій (ГІТ), що дають змогу перейти від табличного мислення до просторового. Саме у геоінформаційних системах (ГІС) формуються геопросторові дані про те, де саме, за яким маршрутом і в яких умовах відбувається рух вантажів. Під час візуалізації ланцюгів постачання об'єкти обліку (товари в дорозі) можна відстежити за картою в реальному часі. Застосування супутникових знімків для обліку залишків запасів на відкритих складах або оцінки стану посівів (для агроекспортерів) уможливають проведення інвентаризації на відстані. Перевагою є й те, що в ГІС автоматично обчислюють мито та збори, залежно від географічної локалізації перебування транспорту.

2) Економетричне моделювання. Насамперед варто ідентифікувати визначальні групи факторів впливу (зокрема, внутрішнього середовища) через поєднання інтуїтивно-логічного аналізу та методу бальних оцінок. Отримані результати є підґрунтям для побудови багатофакторних регресійних моделей, які дають змогу математично обґрунтувати детермінанти розвитку та потенційні перешкоди для трансформації обліково-аналітичної системи.

3) Оцінка ризиків. Якісний аналіз сучасних екзогенних загроз (кіберризика, цифрова нерівність, обмеження цифрового суверенітету) доповнюється дослідженням

їх впливу на ЕІД підприємства через обчислення інтегрального показника. Це дає змогу комплексно оцінити стійкість обліково-аналітичної системи до зовнішніх несприятливих обставин. Важливе значення має аналіз геополітичних та логістичних ризиків. У цьому контексті ГІС сприяє відображенню облікових даних про вантажі на картах конфліктів, кліматичних аномалій або заторів у портах.

Оцінювання результатів і стратегічне планування (етап 3) ґрунтується на узагальненні та опрацюванні результатів, отриманих за попередніми етапами. Важливою складовою є прогнозний аналіз на основі економіко-математичного моделювання сезонних коливань, характерних для специфічних товарних груп. У межах дослідження порівнюють адитивні та мультиплікативні моделі. Як слушно зазначає Ткачова О. К., «адитивні сезонні моделі здатні відображати відносно постійне сезонне коливання, а мультиплікативні враховують коливання, що динамічно змінюються залежно від тренда» [19, с. 180].

Аналіз практичного досвіду ТОВ «Простір Груп», що спеціалізується на імпортних операціях, підтверджує гіпотезу про позитивний вплив цифрової трансформації на якість обліково-аналітичного забезпечення діяльності. Емпіричне дослідження результатів впровадження цифрових інструментів у обліково-аналітичну систему дало змогу зафіксувати такі позитивні зрушення: зростання продуктивності аналітичної роботи приблизно на 35% (через автоматизацію рутинних операцій збору, агрегації даних про імпортні закупівлі); покращення часового ресурсу через зменшення тривалості підготовки аналітичних звітів майже у 2 рази; мінімізація суб'єктивізму – суттєве підвищення достовірності аналітичних висновків внаслідок усунення «чинника випадкової помилки через введення даних вручну».

Для кількісної верифікації операційного ефекту було застосовано систему КРІ. Порівняльна оцінка параметрів обліково-аналітичного забезпечення ТОВ «Простір Груп» за періоди «до» та «після» впровадження цифрових рішень представлена у таблиці 3. Можна констатувати, що впровадження ІТ посприяло вагомому операційному ефекту. Зокрема, зменшилися: витрати часу для підготовки звітів на 60%, трудомісткість обліково-аналітичних процедур на 35%, кількість помилок більше ніж удвічі; зросла питома вага автоматизованих операцій на 45 в.п. Зазначене дало змогу трансформувати обліково-аналітичну функцію з дискретної (періодичної) у перманентну, що важливо для адаптивності до динамічних змін зовнішнього середовища.

Таблиця 3

Порівняльна оцінка параметрів обліково-аналітичного забезпечення ТОВ «Простір Груп» після впровадження цифрових рішень у 2025 р.

Показник (КРІ)	Значення до впровадження	Значення після впровадження	Відхилення/ темп зміни
Час підготовки звітів за імпортом	5 днів	2 дні	-60%
Витрати людино-годин на місяць	120	78	-35%
Рівень автоматизації записів у обліку	20%	65%	+45 в.п.
Кількість помилок у звітах	17	6	-64%
Кількість джерел даних у моделі	3	8	+5
Частота оновлення аналітики	щомісяця	щотижня	↑ у 4 рази

Джерело: обчислено авторами за даними ТОВ «Простір Груп».

Перехід від операційних результатів до оцінки ефективності ухвалених рішень щодо ЕІД дає змогу ідентифікувати стратегічні переваги впроваджених інновацій (пришвидшення процесу прийняття рішень, підвищення точності прогнозування показників, зменшення вартості операційної аналітики) (табл. 4).

Емпіричні дані підтверджують, що одержані результати корелюють із параметром D запропонованої методики, який відповідає за оцінку стратегічних результатів і формування доданої вартості в системі ЗЕД. Таким чином синергія хмарних облікових рішень та інструментів ВІ є не лише технічним оновленням, а й фундаментальним напрямом інноваційної трансформації.

Таблиця 4

**Елементи оцінки ефекту від ухвалення управлінських рішень
щодо ЕІД ТОВ «Простір Груп» у 2025 р.**

Складова управлінського ефекту	Динаміка / Значення	Характер впливу на систему управління
Зменшення часу прийняття рішень	-24%	Підвищення оперативності реагування на ринкові сигнали
Підвищення точності прогнозів	+12%	Мінімізація ризиків стратегічного планування
Зниження вартості обліково-аналітичного супроводу	-18%	Економія ресурсів за рахунок ефекту масштабу та автоматизації
Зростання швидкості ідентифікації та вчасне реагування на ЗЕД-ризик	+40%	Посилення фінансової та логістичної стійкості підприємства

Джерело: обчислено і побудовано авторами за даними ТОВ «Простір Груп»

Попри значний потенціал, інноваційна трансформація обліково-аналітичних систем у глобальному контексті супроводжується низкою багатовекторних обмежень: соціально-економічні ризики – поглиблення цифрової нерівності, витіснення традиційних бізнес-моделей та загроза структурного безробіття внаслідок автоматизації низькокваліфікованої праці; технологічні та безпекові загрози – вразливість критичної інфраструктури до кібератак, непрозорість алгоритмів ШІ та гострий дефіцит фахівців із обліку й аналізу, компетентних у Data Science; інституційно-правові перепони – часове неспівпадіння між темпами технологічного прогресу та правовим регулюванням, через що є проблеми у цифровому суверенітеті, транскордонному оподаткуванні.

Для України такі обмежувальні чинники підсилюються специфікою сьогодення. Попри успішний розвиток ІТ (система «Трембіта» [20], портал «Дія», електронний митний документообіг [21]), актуальними є обмеженість фінансових ресурсів для масштабної модернізації приватного сектору та потреба посилення кіберзахисту облікових даних в умовах воєнного стану.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Доведено, що в умовах розвитку ІТ інноваційні підходи до трансформації обліково-аналітичного забезпечення ЕІД підприємств мають стратегічне значення. Впровадження інтелектуальних систем обробки даних, хмарних платформ та інструментів ВІ дають змогу оперативно реагувати

на зміни у глобальному ринковому середовищі, прогнозувати поведінку споживачів та підвищувати загальний рівень конкурентоспроможності.

Запропоновані етапи інноваційної трансформації обліково-аналітичного забезпечення ЕІД в умовах розвитку ІТ репрезентують комплексний підхід до неї: поєднання технологічної модернізації, розвитку людського капіталу, інституційної ефективності та довіри громадян. Результати апробації таких етапів у ТОВ «Простір Груп» уможливили констатацію успішного впровадження запропонованої моделі. Це дає змогу стверджувати, що синергія професійної обліково-аналітичної роботи з ІТ є визначальною детермінантою конкурентоспроможності підприємства. Майбутній розвиток обліково-аналітичного забезпечення ЕІД однозначно пов'язаний із глибинною інтеграцією ІІІ та Big Data, що сприятиме цілісній автоматизації рутинних транзакційних операцій і зміщенню акцентів до стратегічного управління.

Перспективами подальших досліджень є розроблення алгоритмів інтеграції ІІІ з ПС для ранньої діагностики ринку та вчасного попередження про ризики в глобальних логістичних ланцюгах.

Список використаних джерел

1. Мирончук З., Ціцька Н., Андрушко Р., Малецька О. Вплив діджиталізації на трансформації в організації бізнес-процесів та бухгалтерського обліку. *Вісник Львівського національного університету природокористування. Серія Економіка АПК*. 2023. № 30. С. 50–58.
2. Мороз А. О. Трансформація бухгалтерського обліку під впливом розвитку цифрових технологій. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. № 2. С. 413–419. URL: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-2-71>.
3. Marchuk U., Kurylina M. The impact of accounting digitization on the competitiveness of Ukrainian business. *Herald of Economics*. 2025. No. 4, Jan. P. 90–104. URL: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/htneu/article/view/1677>.
4. Петрик О., Басін А. Трансформація бухгалтерського обліку операційної діяльності в умовах діджиталізації. Збірник наукових праць «Вчені записки». 2024. № 35(2). С. 300–314. URL: http://doi.org/10.33111/vz_kneu.35.24.02.25.173.179.
5. Shevchuk O., Shevchuk N., Markhivka O., Odarchuk V. Integration trends in the development of e-commerce: accounting and control aspect. *Herald of Economics*. 2025. No. 3. P. 150–163. URL: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/htneu/article/view/1827>.
6. Кузьмін Т. Л. Облік зовнішньоекономічної діяльності в умовах цифрової трансформації. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2025. Вип. 21. Т.1 25. С. 397-404. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/aprde/article/view/9358/9199>.
7. Сулима М. Досвід цифрової трансформації управлінського обліку в Україні. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations*. 2025. Том 4. № 18. С. 459–467. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/640>.
8. Xu X., Chen X., Yang J., Li Q. Digital transformation and export duration: Implications for firm financial performance. *Pacific-Basin Finance Journal*. 2025. Vol. 92. Art. 102780. URL: <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2025.102780>.
9. Li Z., Han J., Sun X., Cheng L. Digital transformation and accounting information quality: The role of environmental uncertainty in the era of digital. *International Review of Economics & Finance*. 2025. Vol. 103. Art. 104588. URL: <https://doi.org/10.1016/j.iref.2025.104588>.

10. Sampaio C., Silva R. Digital Transformation in Accounting: An Assessment of Automation and AI Integration. *Int. J. Financial Stud.* 2025. Vol. 13. No. 4. Art. 206. URL: <https://doi.org/10.3390/ijfs13040206>.
11. Budhwar P., Malik A., De Silva M.T.T., Thevisuthan P. Artificial intelligence – Challenges and opportunities for international HRM: A review and research agenda. *The International Journal of Human Resource Management.* 2022. №33(6). P.1065–1097. URL: <https://doi.org/10.1080/09585192.2022.2035161>.
12. Lamba K., Singh S.P. Big data in operations and supply chain management: current trends and future perspectives. *Production Planning & Control.* 2017. №28(11-12). P. 877–890.
13. Кривов'язюк І. В. Організація зовнішньоекономічної діяльності : навч. посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 308 с.
14. Бестужева С. В., Нікітченко Є. А. Методичні аспекти оцінювання ефективності організації експортної діяльності підприємства. *Religion, Religiosity, Philosophy and the Humanities in the Modern Information Space: National and International Aspects* : зб. наук. праць за матеріалами XXIII Міжнар. наук.-практ. конф. (24–25 груд. 2021 р.). Монреаль: СРМ «Lili», 2021. С. 80–84.
15. Вакульчик О. М., Книшек О. О. Управлінська діагностика зовнішньоекономічної діяльності підприємств на основі інтегральної оцінки. *Економічний вісник Донбасу.* 2015. № 1 (39). С. 109–114.
16. Кубів С. І., Федюк В. В. Методичні підходи до оцінювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору. *Підприємництво і торгівля.* 2020. Вип. 27. С. 43–47. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2020-27-07>.
17. Фатенок-Ткачук А. О. Аналізування факторів впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки.* 2010. Вип. 17. С. 93–100.
18. Benito G.R.G., Cuervo-Cazurra A., Mudambi R., Pedersen T., Tallman S. The future of global strategy. *Global Strategy Journal.* 2022. №12(3). P. 421–450. URL: <https://doi.org/10.1002/gsj.1464>.
19. Ткачова О. К. Аналіз та прогнозування ЗЕД на основі дослідження сезонних коливань. *Приазовський економічний вісник.* 2017. Вип. 2(02). С. 176–180. URL: https://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/2_02_uk/38.pdf.
20. Офіційний вебпортал системи «Трембіта» / Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://trembita.gov.ua/>
21. Про електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. №851-IV. *Відомості Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

References

1. Myronchuk, Z., Tsitska, N., Andrushko, R., & Maletska, O. (2023). Vplyv didzhitalizatsii na transformatsii v orhanizatsii biznes-protsesiv ta bukhholderskoho obliku [The impact of digitalization on transformations in the organization of business processes and accounting]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu pryrodokorystuvannia. Seriiia Ekonomika APK – Bulletin of the Lviv National University of Nature Management. Series: AFC Economics*, 30. 50–58. [in Ukrainian].
2. Moroz, A. O. (2024). Transformatsiia bukhholderskoho obliku pid vplyvom rozvytku tsyfrovyykh tekhnolohii [Transformation of accounting under the influence of the development of digital technologies]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky* –

- Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*, 2. 413–419. Available from: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-2-71> [in Ukrainian].
3. Marchuk, U., & Kurylina, M. (2025). The impact of accounting digitization on the competitiveness of Ukrainian business. *Herald of Economics*, 4. 90–104. Available from: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/htneu/article/view/1677>
 4. Petryk, O., & Basin, A. (2024). Transformatsiia bukhhalterskoho obliku operatsiinoi diialnosti v umovakh dydzhytalizatsii [Transformation of accounting for operating activities in the conditions of digitalization]. *Zbirnyk naukovykh prats «Vcheni zapysky» – Scientific collection «Academic Notes»*, 35(2). 300–314. Available from: http://doi.org/10.33111/vz_kneu.35.24.02.25.173.179 [in Ukrainian].
 5. Shevchuk, O., Shevchuk, N., Markhivka, O., & Odarchuk, V. (2025). Integration trends in the development of e-commerce: accounting and control aspect. *Herald of Economics*, 3. 150–163. Available from: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/htneu/article/view/1827>
 6. Kuzmin, T. L. (2025). Oblik zovnishnoekonomichnoi diialnosti v umovakh tsyfrovoy transformatsii [Accounting of foreign economic activity in the conditions of digital transformation]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Actual problems of the regional economy development*, 21(1). 397–404. Available from: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/aprde/article/view/9358/9199> [in Ukrainian].
 7. Sulyma, M. (2025). Dosvid tsyfrovoy transformatsii upravlinskoho obliku v Ukraini [Experience of digital transformation of management accounting in Ukraine]. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations*, 4 (18). 459–467. Available from: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/640> [in Ukrainian].
 8. Xu, X., Chen, X., Yang, J., & Li, Q. (2025). Digital transformation and export duration: Implications for firm financial performance. *Pacific-Basin Finance Journal*, 92. Art. 102780. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2025.102780>
 9. Li, Z., Han, J., Sun, X., & Cheng, L. (2025). Digital transformation and accounting information quality: The role of environmental uncertainty in the era of digital. *International Review of Economics & Finance*, 103. Art. 104588. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.iref.2025.104588>
 10. Sampaio, C., & Silva, R. (2025). Digital Transformation in Accounting: An Assessment of Automation and AI Integration. *International Journal of Financial Studies*, 13(4). Art. 206. Available from: <https://doi.org/10.3390/ijfs13040206>
 11. Budhwar, P., Malik, A., De Silva, M. T. T., & Thevisuthan, P. (2022). Artificial intelligence – Challenges and opportunities for international HRM: A review and research agenda. *The International Journal of Human Resource Management*, 33(6). 1065–1097. Available from: <https://doi.org/10.1080/09585192.2022.2035161>
 12. Lamba, K., & Singh, S. P. (2017). Big data in operations and supply chain management: current trends and future perspectives. *Production Planning & Control*, 28(11–12). 877–890. Available from: <https://doi.org/10.1080/09537287.2017.1336787>
 13. Kryvoviazuk, I. V. (2021). *Orhanizatsiia zovnishnoekonomichnoi diialnosti* [Organization of foreign economic activity]. Kherson: OLDI-PLIuS [in Ukrainian].
 14. Bestuzheva, S. V., & Nikitchenko, Ye. A. (2021). Metodychni aspekty otsiniuvannia efektyvnosti orhanizatsii eksportnoi diialnosti pidpriemstva [Methodological aspects of evaluating the effectiveness of the organization of the enterprise's export activity]. *Religion, Religiosity, Philosophy and the Humanities in the Modern Information Space: National and International Aspects: Collection of scientific works*, 80–84 [in Ukrainian].
 15. Vakulchyk, O.M., & Knyshek, O.O. (2015). Upravlinskadiagnostykazovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv na osnovi intehralnoi otsinky [Management diagnostics of foreign

- economic activity of enterprises based on integral assessment]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1 (39). 109–114 [in Ukrainian].
16. Kubiv, S. I., & Fediuk, V. V. (2020). Metodichni pidkhody do otsiniuvannya rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv ahrarnoho sektoru [Methodological approaches to assessing the development of foreign economic activity of agricultural enterprises]. *Pidpriemnytstvo i torhivlia – Entrepreneurship and Trade*, 27. 43–47. Available from: <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2020-27-07> [in Ukrainian].
 17. Fatenok-Tkachuk, A. O. (2010). Analizuvannya faktoriv vplyvu na rozvytok zovnishnoekonomichnoi diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv [Analysis of factors influencing the development of foreign economic activity of machine-building enterprises]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Scientific works of the Kirovohrad National Technical University. Economic Sciences*, 17. 93–100 [in Ukrainian].
 18. Benito, G. R. G., Cuervo-Cazurra, A., Mudambi, R., Pedersen, T., & Tallman, S. (2022). The future of global strategy. *Global Strategy Journal*, 12(3). 421–450. Available from: <https://doi.org/10.1002/gsj.1464>
 19. Tkachova, O. K. (2017). Analiz ta prohnozuvannya ZED na osnovi doslidzhennia sezonnykh kolyvan [Analysis and forecasting of foreign economic activity based on the study of seasonal fluctuations]. *Priazovskiy ekonomichnyi visnyk – Priazovskiy Economic Herald*, 2(02). 176–180. Available from: https://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/2_02_uk/38.pdf [in Ukrainian].
 20. Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2026). *Ofitsiyni vebportal systemy «Trembita»* [Official web portal of the «Trembita» system]. Available from: <https://trembita.gov.ua/> [in Ukrainian].
 21. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). *Zakon Ukrainy «Pro elektronnyi dokumentoobih ta elektronni dokumenty»* [Law of Ukraine «On electronic document management and electronic documents»] (851-IV). Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> [in Ukrainian].

INNOVATIVE TRANSFORMATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR EXPORT AND IMPORT ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF INFORMATION TECHNOLOGY DEVELOPMENT

Nataliya Struk¹, Anastasiia Ivakhiv²

*Ivan Franko National University of Lviv,
18 Svobody Ave., Lviv, 79008, Ukraine*

¹*e-mail: nataliya.struk@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0002-1933-265X*

²*e-mail: anastasia.ivakhiv@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0003-4771-939X*

Abstract. The authors substantiate the relevance of the innovative transformation of accounting and analytical support for the export-import activities (EIA) of enterprises within the context of global information technology development. The paper represents the theoretical, methodological, and applied foundations for

integrating modern digital tools into the processes of accounting and analysis of EIA to establish the stages of their innovative transformation.

The object of the study is the process of innovative transformation of accounting and analytical support for EIA under the conditions of information technology advancement. Methods applied include the systems approach, economic-mathematical modeling, forecasting, integral assessment, as well as empirical and intuitive-logical analysis.

The scientific novelty lies in the development of three distinct stages for the innovative transformation of accounting and analytical support for EIA: the representative-cognitive stage; the predictive-modeling stage; and the stage of results assessment and strategic planning.

The practical significance is confirmed by the testing of these proposals at «Prostir Group» LLC, where the implementation of ERP systems, BI tools, and geoinformation technologies resulted in a 35% increase in the productivity of accounting and analytical work and a reduction in the time required for management decision-making.

It was concluded that the synergy of artificial intelligence, blockchain and cloud systems ensures the transition to strategic management of the enterprise's EIA, and a comparative assessment of the accounting and analytical support parameters of Prostir Group LLC for the periods «before» and «after» the implementation of digital solutions allows us to assert that the implementation of information technologies has contributed to a significant operational effect: a 60% reduction in the time required to prepare reports; a 35% reduction in the labour intensity of accounting and analytical procedures; a more than twofold reduction in the number of errors; and a 45% increase in the share of automated operations. This verifies the high effectiveness of the proposed innovative solutions for the transformation of accounting and analytical support for the EIA in the context of the development of information technologies.

Keywords: accounting, analysis, artificial intelligence, business partners, control, digital tools, export, foreign economic activity, geoinformation technologies, import, information technology, innovation.

Стаття: надійшла до редакції 25.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

УДК: 336.22

JEL: E62; H21; H24; H30; H71

МОНІТОРИНГ ФІСКАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Мар'яна Виклюк¹, Андрій Бліновський²

¹Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18
e-mail: m_yukluk@ukr.net; ORCID: 0000-0002-6039-2515

²ПВНЗ «Європейський університет»,
03115 м. Київ, бульвар Академіка Вернадського, 16 В,
e-mail: ablinovskij@e-u.edu.ua; ORCID: 0009-0005-3324-5615

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження процесів фіскальної підтримки суб'єктів аграрної сфери України, що розглядається як один із ключових інструментів державної бюджетно-податкової політики у забезпеченні сталого розвитку сільського господарства та підвищенні його конкурентоспроможності в умовах глобальних викликів. Метою дослідження є моніторинг існуючих податкових та бюджетних преференцій та пільг для аграрних підприємств, оцінка їхнього впливу на конкурентоспроможність суб'єктів аграрної сфери, виявлення дисбалансів у системі податкової підтримки досліджуваних суб'єктів. Використано загальнонаукові методи (абстракції, систематизації, порівняння, узагальнення), економіко-статистичні методи, що дозволило виокремити особливості, закономірності та основні напрями фіскального стимулювання суб'єктів аграрного сектору. Визначено проблеми функціонування системи податкових преференцій, серед яких нестабільність нормативно-правової бази, нерівномірність доступу до пільг між великими агрохолдингами та малими фермерськими господарствами, недостатня прозорість механізмів їх надання, ризики бюджетних втрат та відсутність системного моніторингу ефективності застосування податкових інструментів. Запропоновано методичні засади моніторингу ефективності податкової підтримки, що передбачають оцінку її впливу на інвестиційну активність, фінансову стійкість та виробничу динаміку аграрних суб'єктів. Обґрунтовано необхідність систематизації фіскальних інструментів та формування єдиної бази даних для забезпечення прозорості й контролю результативності їх застосування. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення механізмів податкового стимулювання аграрної сфери, які спрямовані на підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів, створення рівних умов для всіх учасників аграрного ринку, посилення інвестиційної привабливості.

Ключові слова: моніторинг, фіскальна підтримка, податкова підтримка, бюджетна підтримка, податкові преференції, аграрна сфера, аграрні підприємства, податкове стимулювання, бюджетно-податкова політика.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що податкова підтримка аграрних підприємств виступає не лише інструментом державної бюджетно-податкової політики, а й важливим чинником забезпечення продовольчої безпеки країни. В умовах глобалізації та інтеграції України у світові економічні процеси аграрний сектор стає стратегічною галуззю, від якої залежить конкурентоспроможність національної економіки.

Податкові пільги, спеціальні режими оподаткування та інші форми державної підтримки створюють умови для зниження фінансового навантаження на аграрні підприємства, стимулюють інвестиційну активність, сприяють модернізації виробництва та впровадженню інноваційних технологій. Водночас неефективна підтримка може призвести до дисбалансів у бюджетній системі, зниження мотивації підприємств до підвищення продуктивності та раціонального використання ресурсів.

Моніторинг ефективності податкової підтримки дозволяє оцінити її реальний вплив на розвиток аграрного сектору; виявити проблеми у механізмах надання пільг та преференцій; визначити рівень прозорості та справедливості розподілу державних ресурсів; сформувані рекомендації щодо оптимізації податкової політики з урахуванням потреб аграрних підприємств та інтересів держави.

Таким чином, проблема полягає у пошуку балансу між необхідністю забезпечення фінансової стійкості аграрних підприємств та ефективним використанням бюджетних коштів. Недостатня увага до цього питання може призвести до зниження конкурентоспроможності українського аграрного сектору на світовому ринку, поглиблення соціально-економічних диспропорцій та втрати потенціалу для сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні засади дослідження процесів податкового стимулювання суб'єктів господарювання аграрної галузі знайшли широке відображення у працях вітчизняних науковців. Значний внесок у розробку методичних підходів до податкового стимулювання аграрних підприємств здійснили такі науковці, як І. М. Камінська [1], В. М. Орел [2], Л. Г. Олейнікова [3], І. А. Крисоватий [4], Д. М. Рева [5], Ю. Б. Заставний [6] та інші. У їхніх працях розглянуто питання оптимізації податкових режимів, оцінки впливу податкових пільг на фінансову стійкість підприємств, а також визначено роль податкової політики у формуванні конкурентних переваг аграрного сектору.

Водночас, попри значний науковий доробок, низка аспектів залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, потребує глибшого аналізу ефективність діючих механізмів податкової підтримки в умовах економічної нестабільності та кризових явищ; вплив податкових стимулів на інноваційний розвиток аграрних підприємств та їхню екологічну трансформацію; взаємозв'язок між податковою політикою та інтеграцією аграрного сектору у світові ринки; питання прозорості та справедливості розподілу податкових преференцій між різними групами аграрних виробників.

Постановка завдання. Метою дослідження є моніторинг існуючих податкових та бюджетних преференцій та пільг для аграрних підприємств, оцінка їхнього впливу на конкурентоспроможність суб'єктів аграрної сфери, виявлення дисбалансів у системі податкової підтримки досліджуваних суб'єктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податкові преференції – це інструменти податкової політики, що передбачають зменшення податкового навантаження для

певних категорій платників податків. Податкові преференції для аграрного сектору необхідні для стабільного функціонування, розвитку та конкурентоспроможності сільського господарства, яке є стратегічно важливою галуззю економіки України, задля:

- забезпечення продовольчої безпеки для аросектору, який формує внутрішній ринок продовольства та експортний потенціал держави; преференції дозволяють підтримувати безперервність виробництва та гарантувати доступність продовольства для населення;
- зменшення податкового навантаження, оскільки сільське господарство характеризується високою капіталомісткістю, залежністю від природно-кліматичних умов, сезонністю доходів;
- стимулювання інвестицій та модернізації виробництва, оскільки завдяки податковим пільгам аграрії мають більше власних ресурсів для оновлення техніки, впровадження інновацій, підвищення продуктивності праці;
- компенсації галузевих ризиків, оскільки агровиробництво супроводжується підвищеними ризиками, такими як погодні катаклізми, цінові коливання, воєнні дії та логістичні обмеження;
- податкові преференції в аграрному секторі виконують компенсаційну функцію, суть якої зводиться до часткового відшкодування аграріям об'єктивних втрат і додаткових витрат, зумовлених специфікою сільськогосподарського виробництва (сезонністю та тривалим виробничим циклом; залежністю від природно-кліматичних умов; високими ризиками (погодні, біологічні); повільним оборотом капіталу; ціною диспаритетністю між аграрною та промисловою продукцією).

Таким чином, податкові преференції вирівнюють умови господарювання аграрного сектору з іншими галузями економіки, забезпечує фінансову стабільність агровиробників. Вони виконують важливу роль у реалізації державної економічної політики та сприяють сталому розвитку сільського господарства, зокрема:

- для підтримки малого та середнього агробізнесу. Податкові преференції відіграють ключову роль у розвитку малого та середнього аграрного підприємництва, оскільки зменшують податкове навантаження на фермерські та сімейні господарства. Це полегшує їхній доступ до внутрішнього ринку, сприяє легалізації діяльності та зниженню фінансових ризиків на початкових етапах розвитку. Крім того, податкові пільги створюють передумови для розширення виробництва, підвищення рівня зайнятості у сільській місцевості та зменшення соціально-економічної диференціації між містом і селом;
- для підвищення конкурентоспроможності та розвитку експорту. Застосування податкових пільг сприяє зниженню собівартості сільськогосподарської продукції, що підвищує її цінову конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Це дозволяє українським агровиробникам ефективніше конкурувати з іноземними постачальниками, розширювати експортні можливості та диверсифікувати ринки збуту. У результаті зростають обсяги експорту аграрної продукції та валютні надходження до національної економіки;

- для реалізації державної аграрної політики. Податкові преференції виступають важливим інструментом непрямої державної підтримки аграрного сектору, який доповнює прямі бюджетні дотації та субсидії. Вони забезпечують більш гнучкий механізм регулювання розвитку агросектору, дозволяючи державі стимулювати пріоритетні напрями виробництва, інноваційну діяльність та структурні зміни без значного адміністративного втручання. Це підвищує ефективність реалізації державної аграрної політики та сприяє сталому розвитку сільського господарства.

Податкові преференції – це встановлені законодавством пільги, спеціальні режими або особливі умови оподаткування, що зменшують податкове навантаження на аграрних товаровиробників з метою підтримки їх діяльності, фінансової стійкості та розвитку сільського господарства. У таблиці 1 наведено характеристику податкових преференцій для суб'єктів аграрного бізнесу України.

1. Єдиний податок 4-ї групи (спеціальний режим).

Аграрні підприємства можуть обрати єдиний податок 4-ї групи, якщо частка сільськогосподарського виробництва перевищує 75 % загального доходу.

Основні характеристики: об'єкт оподаткування – площа сільськогосподарських угідь; ставка – від 0,19 % до 6,33 % нормативної грошової оцінки землі (залежно від виду угідь).

Єдиний податок замінює податок на прибуток; земельний податок; рентну плату за спеціальне використання води. Ефект проявлятиметься в спрощенні податкового адміністрування; прогнозованому податковому навантаженні; особливо вигідний для середніх і великих агровиробників.

2. Пільги з податку на додану вартість (ПДВ). Визначені пільги передбачають застосування нульової ставки ПДВ при експорті сільськогосподарської продукції, можливість отримання бюджетного відшкодування ПДВ, а також використання знижених ставок ПДВ у розмірі 14% для окремих видів сільськогосподарської продукції, зокрема зернових та олійних культур у встановлені законодавством періоди. Ефект полягатиме у покращенні ліквідності аграрних підприємств, стимулюванні експорту, зменшенні податкового тиску в ланцюгу «виробник – переробник».

3. Мінімальне податкове зобов'язання (МПЗ). МПЗ встановлює мінімальний рівень податкових платежів з 1 гектара землі, незалежно від фінансових результатів діяльності. Особливості – розраховується від нормативної грошової оцінки землі; фактично сплачені податки зараховуються в рахунок МПЗ; застосовується до власників і користувачів сільськогосподарських земель. Роль у системі податкових преференцій вагома, оскільки МПЗ зменшує тінізацію агробізнесу; обмежує надмірні податкові пільги для окремих суб'єктів.

4. Пільги з плати за землю. В рамках цієї групи пільг можна виділити такі види преференцій: звільнення або зниження ставок земельного податку (для земель у зоні бойових дій; тимчасово окупованих територій; деградованих або непридатних земель); відтермінування сплати орендної плати за землю державної та комунальної власності. Ефект від застосування цього виду пільг полягає в зменшенні фінансового навантаження в кризових умовах та підтримці виробників у регіонах з підвищеними ризиками.

Таблиця 1

Податкові преференції для суб'єктів аграрного бізнесу України

№	Вид податкової преференції	Сутність та основні умови	Коло суб'єктів	Економічний ефект
1	Єдиний податок 4-ї групи	Оподаткування залежить від площі сільськогосподарських угідь; ставка встановлюється у % до нормативної грошової оцінки землі; замінює податок на прибуток, земельний податок і ренту за воду [7]	Сільськогосподарські товаровиробники з часткою агровиробництва $\geq 75\%$	Зменшення податкового навантаження, спрощення адміністрування, прогнозованість витрат
2	Пільги з ПДВ	Нульова ставка ПДВ при експорті; право на бюджетне відшкодування; знижені ставки для окремих видів продукції [8]	Аграрні підприємства – платники ПДВ	Покращення ліквідності, стимулювання експорту, зменшення фінансових розривів
3	Мінімальне податкове зобов'язання (МПЗ)	Встановлює мінімальний обсяг податків з 1 га землі; сплачені податки зберігаються в рахунок МПЗ [9]	Власники та користувачі сільськогосподарських земель	Зменшення тінзації, вирівнювання податкового навантаження
4	Пільги з плати за землю	Звільнення або зменшення земельного податку та орендної плати для земель у зоні бойових дій, на окупованих або непридатних територіях [7]	Аграрні підприємства та фермери	Зниження витрат у кризових умовах, збереження господарської діяльності
5	Спрощене податкове адміністрування	Спрощений облік і звітність для фермерських господарств та малих агровиробників [8]	Фермерські та малі сільськогосподарські підприємства	Зменшення адміністративних витрат, підтримка малого бізнесу
6	Тимчасові податкові послаблення	Податкові канікули, відстрочення або розетрочення сплати податків у період криз чи воєнного стану [9]	Суб'єкти аграрного бізнесу в постраждалих регіонах	Підтримка платоспроможності, зниження ризику банкрутства

Джерело: сформовано автором на основі [7-9].

5. Інші податкові стимули включатимуть спрощену систему обліку для фермерських господарств, податкові послаблення в межах державних програм підтримки, тимчасові антикризові податкові заходи (у періоди воєнного стану або надзвичайних ситуацій).

Податкові преференції для аграріїв мають низку переваг і недоліків.

Переваги податкових пільг сприятимуть стабілізації фінансового стану аграріїв, збереженню конкурентоспроможності українського агросектору, підтримці продовольчої безпеки держави. Недоліки та ризики полягають у втраті частини бюджетних надходжень, нерівномірному розподілі вигод між малими й великими підприємствами, потребі постійного моніторингу ефективності пільг.

Податкові преференції для аграрного сектору є об'єктивно необхідним інструментом державної економічної політики, зважаючи на стратегічну роль сільського господарства в національній економіці України.

1. Аграрний сектор має вагомe макроекономічне значення для економіки України, адже забезпечує формування близько 10–12 % валової доданої вартості (ВВП), генерує понад 40 % валютних надходжень від експорту та охоплює майже 17 % зайнятого населення країни, переважно мешканців сільської місцевості. За таких умов податкові преференції мають системний ефект, оскільки підтримка агросектору впливає не лише на окремі підприємства, а й на економічну стабільність країни загалом.

2. Податкові преференції мають суттєвий вплив на фінансову стійкість аграріїв. Середній рівень податкового навантаження в аграрному секторі є на 20–30 % нижчим порівняно з промисловістю, а для платників єдиного податку четвертої групи — у 2–3 рази меншим, ніж за загальною системою оподаткування. Це дозволяє агровиробникам спрямовувати додаткові кошти на оборотний капітал та фінансувати посівну та збиральну кампанії без надмірної кредитної залежності.

3. Компенсація галузевих ризиків є дуже суттєвим інструментом стимулювання агровиробників, оскільки рентабельність сільськогосподарського виробництва є нестабільною, а податкові преференції фактично виконують страхову та стабілізаційну функцію, знижуючи ймовірність масових банкрутств.

4. Фіскальний ефект для держави полягає в тому, що попри надання пільг – податкові надходження від агросектору зростають (впродовж 2024–2025 рр. обсяги надходжень від аграрного, лісового та рибного господарства зростали більш ніж на 30 % у порівнянні з попереднім роком). Це свідчить, що податкові преференції не зменшують податкову базу в довгостроковій перспективі, а стимулюють легалізацію доходів і розширення виробництва.

5. Соціально-економічний ефект зводиться до того, що завдяки податковим преференціям підтримується діяльність фермерських господарств, зберігаються робочі місця у малих громадах, зменшується міграція з сільських територій. Таким чином, податкові пільги мають виражений соціальний ефект, який не завжди можливо досягти прямими бюджетними дотаціями.

Отже, податкові преференції для аграрного сектору України є економічно та соціально виправданими, оскільки забезпечують стабільність стратегічної галузі, компенсують високі природні та економічні ризики, стимулюють інвестиції та експорт, сприяють зростанню податкових надходжень у середньо- та довгостроковій перспективі.

Водночас ефективність таких преференцій потребує постійного моніторингу, зокрема: оцінки бюджетних втрат і вигод; аналізу розподілу пільг між малими та великими агровиробниками; коригування податкових режимів відповідно до економічних умов.

Методичні засади оцінювання та моніторингу податкової підтримки аграрного сектору України базуються на системному аналізі бюджетних витрат, податкових пільг і ефективності їх впливу на розвиток галузі. Основними інструментами є моніторинг результативності програм, оцінка фіскальних витрат та галузева диференціація підтримки. При цьому можна використовувати такі методичні прийоми:

1. *Агреговане оцінювання*: визначення загального обсягу податкових витрат на агросектор (дотації, компенсації, пільги); розрахунок частки агросектору у ВВП та бюджетних витратах; оцінка динаміки фінансування у порівнянні з іншими секторами економіки (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл бюджетних коштів на агросектор протягом 2019–2024 років

Рік	Загальний обсяг (млрд грн)	Дотації (тваринництво, садівництво)	Компенсації (кредити, техніка)	Податкові пільги / спецрежими
2019	5,9	2,0 (тваринництво, садівництво)	2,5 (кредити, техніка)	1,4 (спрощена система, земельний податок)
2020	4,0	1,2	2,0	0,8
2021	4,5	1,5	2,2	0,8
2022	4,6	1,0	2,8 (основний акцент на кредити)	0,8
2023	4,5	1,0	2,7	0,8
2024	4,2	0,8	2,6	0,8

Джерело: сформовано на основі [10–16].

Дані табл. 2 засвідчують, що після піку у 2018–2019 рр. фінансування скоротилося майже на третину. Відбулося поступове скорочення дотацій, особливо у тваринництві (поголів'я ВРХ, молочне виробництво). Компенсації стали головним інструментом підтримки, особливо у воєнний період (2022–2024 рр.), коли держава зосередилася на здешевленні кредитів та підтримці ліквідності аграріїв. Податкові пільги залишаються стабільними (~0,8–1 млрд грн щороку), головним чином через спрощену систему оподаткування та знижені ставки земельного податку. Таким чином, у 2019–2024 рр. структура підтримки змістилася від прямих дотацій до компенсацій кредитів та інвестиційних програм, а податкові пільги залишилися відносно незмінними.

Агросектор стабільно формує значну частку ВВП – від 11% у 2020 р. до майже 20% у 2024 р., особливо з огляду на воєнні умови та експортну орієнтацію (табл.3).

Таблиця 3

Частка агросектору у ВВП та бюджетних витратах 2019–2024 рр.

Рік	ВВП України (млрд грн)	Частка агросектору у ВВП, %	Видатки на агросектор (млрд грн)	Частка у бюджетних витратах, %
2019	3 975	12	5,9	0,45
2020	4 194	11	4,0	0,30
2021	5 459	12	4,5	0,32
2022	5 191	13	4,6	0,35
2023	6 538	14	4,5	0,33
2024	7 658	20	4,2	0,28

Джерело: сформовано на основі [17-19].

Проте, бюджетна підтримка залишається низькою – менше ніж 0,5% від загальних видатків бюджету. Відчутний дисбаланс, оскільки агросектор є ключовим драйвером економіки, але державні витрати на його підтримку не відповідають його внеску у ВВП.

Протягом 2022–2024 рр. відбулося зростання частки агросектору у ВВП через скорочення інших секторів економіки, тоді як фінансування залишалось стабільним, а за окремими сферами АПК навіть скоротилося. Недостатня підтримка може обмежувати розвиток тваринництва та переробки, які потребують довгострокових інвестицій. Висока залежність від експорту зернових та олійних культур робить агросектор вразливим до зовнішніх викликів. Тому виникає необхідність перегляду політики фінансування агросектору шляхом збільшення частки бюджетних витрат на його розвиток (табл. 4).

Фінансування агросектору у 2019–2024 рр. залишалось найнижчим серед ключових галузей – від 5,9 млрд грн у 2019 р. до 4,2 млрд грн у 2024 р. Частка аграрного сектору у бюджетних видатках становила менше ніж 0,5 %, тоді як його внесок у формування ВВП коливався в межах 11–20 %. Це свідчить про системний дисбаланс, адже агросектор є стратегічним для економіки та експорту, але отримує мінімальну підтримку. Фінансування промисловості та енергетики стабільно зростало – від приблизно 50 млрд. грн у 2019 р. до близько 75 млрд грн у 2024 р. Основний акцент робився на енергетичну безпеку та модернізацію інфраструктури, особливо після 2022 р.

Таблиця 4

Фінансування аграрного сектора та інших ключових галузей економіки України у 2019–2024 роках

Рік	Аграрний сектор (млрд. грн.)	Промисловість та енергетика (млрд. грн.)	Оборона та безпека (млрд. грн.)	Соціальна сфера (освіта, медицина, соцзахист) (млрд. грн.)
2019	5,9	50	100	400
2020	4,0	55	110	420
2021	4,5	60	120	450
2022	4,6	65	800	470
2023	4,5	70	1000	500
2024	4,2	75	1200	520

*Джерело: сформовано на основі [10–16].

Найбільш різке зростання спостерігається в фінансуванні оборони та безпеки – від близько 100–120 млрд. грн. у 2019–2021 рр. до понад 1,2 трлн. грн. у 2024 р. Частка у бюджеті перевищила 40–50%, що відображає пріоритетність оборони у воєнний час. Це призвело до перерозподілу ресурсів від інших секторів, включно з агросектором.

Щодо частки бюджетного фінансування аграрного сектору спостерігаємо поступове зростання, хоча внесок сфери у структурі ВВП - скорочувався у воєнний період .

Фінансування соціальної сфери (освіта, медицина, соцзахист) залишалося стабільно високим – 400–520 млрд. грн. щороку. Частка у бюджеті становить близько 30–35 %, що дозволяє забезпечувати базовий рівень соціальної стабільності навіть за умов кризових викликів. На відміну від агросектору, соціальна сфера має гарантоване фінансування незалежно від економічних чи політичних обставин.

Україна має аграрно-експортну модель економіки, але державна політика фінансування не відповідає стратегічному значенню агросектору. Для забезпечення продовольчої безпеки та розвитку сільських територій необхідне переглядання бюджетних пріоритетів, збільшення інвестицій у тваринництво, переробку та інфраструктуру агросектору.

2. Галузево диференційоване оцінювання. Аналіз підтримки за окремими напрямками: рослинництво (зернові, олійні культури); тваринництво (молочне, м'ясне виробництво); садівництво та виноградарство; переробка та експортна інфраструктура (табл. 5).

Таблиця 5

Підтримка агросектору за напрямками протягом 2019–2024 років

Роки	Рослинництво (зернові, олійні)	Тваринництво (молочне, м'ясне)	Садівництво та виноградарство	Переробка та експортна інфраструктура	Загальний обсяг (млрд. грн.)
2019	1,5 млрд (компенсація техніки, насіння)	1,2 млрд (дотації на ВРХ, молочне виробництво)	1,0 млрд (закладка садів, виноградарств)	2,2 млрд (кредити, інфраструктура експорту)	5,9
2020	1,0	0,8 (скорочення дотацій)	0,8	1,4 (компенсація кредитів)	4,0
2021	1,2	1,0	1,0	1,3	4,5
2022	1,0	0,7	1,0	1,9 (основний акцент на кредити та логістику)	4,6
2023	1,0	0,7	1,1	1,7	4,5
2024	0,9	0,6	1,0	1,7	4,2

Джерело: сформовано на основі [10–16].

У рослинництві підтримка залишалася стабільною (близько 1 млрд. грн. щороку), головним чином через компенсацію техніки та кредитів.

У тваринництві спостерігається найбільше скорочення – з близько 1,2 млрд. грн. у 2019 р. до близько 0,6 млрд. грн. у 2024 р., що відображає кризу у молочному та м'ясному виробництві.

Стабільна підтримка спостерігається у сфері садівництва та виноградарства (близько 1 млрд. грн. щороку). Програма закладки садів та виноградників залишалася пріоритетною навіть у воєнний період.

У переробній та експортній інфраструктурі після 2022 р. фінансування зросло (до близько 1,9 млрд. грн.), оскільки держава робила акцент на кредитах та логістиці для експорту зернових і олійних культур, щоб забезпечити валютні надходження та продовольчу безпеку.

3. *Оцінка ефективності*: порівняння фіскальних витрат із економічним ефектом (зростання виробництва, експорту, зайнятості); визначення коефіцієнта бюджетної віддачі – співвідношення між витратами та доданою вартістю у секторі.

Таблиця 5

Порівняння фіскальних витрат із економічним ефектом у сільському господарстві України за 2019–2024 роки

Роки	Фіскальні витрати на агросектор (млрд. грн.)	Виробництво (валова продукція, млн т зернових та олійних)	Експорт агропродукції (млрд. дол. США)	Зайнятість у с/г (млн осіб)	Економічний ефект від витрат
2019	5,9	75	22	3,0	Високий експортний ефект, стабільна зайнятість
2020	4,0	65	18	2,9	Зниження виробництва, але експорт зберігся
2021	4,5	86	27	2,8	Максимальний економічний ефект при середніх витратах
2022	4,6	65	23	2,7	Експорт зберігся завдяки «зерновому коридору»
2023	4,5	60	21	2,6	Зменшення виробництва, але експорт тримається
2024	4,2	62	22	2,6	Високий внесок у ВВП при мінімальних витратах

Джерело: сформовано на основі [17; 20–22].

Фіскальні витрати на аграрний сектор залишаються відносно незначними й становлять близько 4–6 млрд грн на рік, водночас агросфера формує 20–40 % валютних надходжень держави. Найвищий економічний ефект був у 2021 р. через рекордний урожай та експорт при середньому рівні підтримки. Воєнний період (2022–2024 рр.) – виробництво скоротилося, але експорт залишився високим завдяки міжнародним домовленостям. Зайнятість поступово зменшується (з 3,0 млн у 2019 р. до 2,6 млн у 2024 р.), що свідчить про структурні проблеми у сільських територіях. Економічний ефект агросектору значно перевищує рівень державної підтримки, що вказує на потребу у перегляді бюджетної політики.

Аграрний сектор України демонструє високу ефективність використання бюджетних коштів: навіть при відносно невеликих витратах (4–6 млрд грн щороку) він формує значну додану вартість у ВВП та експорті (табл. 6).

Таблиця 6

Співвідношення між витратами та доданою вартістю у агросекторі України протягом 2019–2024 років

Роки	Фіскальні витрати на агросектор (млрд. грн.)	Додана вартість агросектору у ВВП (млрд. грн.)	Співвідношення (грн. доданої вартості на 1 грн. витрат)
2019	5,9	480	81
2020	4,0	460	115
2021	4,5	655	145
2022	4,6	627	136
2023	4,5	728	162
2024	4,2	1400	333

Джерело: сформовано на основі [19–20].

Дані свідчать, що агросектор демонструє високу бюджетну віддачу, тобто кожна гривня бюджетних витрат у агросекторі генерує від 80 до понад 300 грн доданої вартості. Найвищий ефект у 2024 р. – через зростання частки агросектору у ВВП (до близько 20%) при мінімальному фінансуванні. Проте, 2021 рік був рекордним за виробництвом та експортом, що забезпечило максимальну ефективність при середньому рівні витрат. Воєнний період (2022–2024 рр.) показав, що навіть за скорочення фінансування агросектор залишився ключовим драйвером економіки. Підсумовуючи, слід відзначити, що агросектор України має надзвичайно високу бюджетну віддачу у порівнянні з іншими секторами. Це означає, що навіть невеликі інвестиції з боку держави забезпечують значний економічний ефект у вигляді виробництва та експорту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Моніторинг податкової підтримки агросектору – це не лише контроль за витратами бюджету, а й оцінка результативності та ефективності державної політики. Він дозволяє зрозуміти, наскільки податкові пільги, дотації та компенсації реально сприяють розвитку аграрного виробництва, експорту та соціально-економічному розвитку агропромислових підприємств та сільських територій. Моніторинг податкової підтримки агросектору України дає комплексний ефект, оскільки дає можливість підвищити прозорість бюджетних витрат, дозволяє оцінити економічну віддачу від кожної програми, допомагає визначити пріоритети розвитку (експортна інфраструктура, садівництво), виявляє слабкі місця, які потребують додаткової уваги.

Таким чином, ефект від моніторингу полягає у тому, що держава отримує інструмент для корекції політики, а аграрії – більш справедливий та ефективний розподіл ресурсів.

Список використаних джерел

1. Камінська І. М. Методичні підходи до визначення фінансової спроможності регіону. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2008. Вип. 4. С. 26–32.
2. Орел В. М. Фінансова система як невід’ємна складова економічного процесу країни. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. № 1. С. 141–152.
3. Олейнікова Л. Г. Формування конкурентоспроможної системи оподаткування в Україні. Київ: Акад. фін. управління, 2015. 396 с.
4. Крисоватий І. А. Теоретичні обґрунтування механізму податкового регулювання інноваційної діяльності. *Ефективна економіка*. 2013. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2614>
5. Рева Д. М. Актуальні питання податкового стимулювання. *Право та інновації*. 2015. № 3 (11). С. 118–129.
6. Заставний Ю. Б. Фінансово-економічне стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об’єднаних територіальних громад. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2020. № 4. Т. 2. С. 162–175.
7. Законодавчі зміни в агросекторі на 2025 рік. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2025/legislative-changes-in-agriculture-for-2025>.
8. BDO в Україні щодо законодавчих змін в агросекторі на 2025 рік. URL: <https://eba.com.ua/bdo-v-ukrayini-shhodo-zakonodavchyh-zmin-v-agrosetori-na-2025-rik/>.
9. Податкові зміни для аграріїв. URL: <https://bdf.gov.ua/podatkoviy-zminy-dlia-ahraryiv/>.
10. Про Державний бюджет України на 2019 рік від 23 листопада 2018 року № 2629-VIII: Закон України. Відомості Верховної Ради. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#Text>.
11. Про Державний бюджет України на 2020 рік від 14.11.2019 № 294-IX: Закон України. Відомості Верховної Ради. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20/ed20191114#Text>.
12. Про Державний бюджет України на 2021 рік від 15.12.2020 № 1082-IX. Закон України. Відомості Верховної Ради. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>.
13. Про Державний бюджет України на 2022 рік від 02.12.2021 № 1928-IX: Закон України. Відомості Верховної Ради. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>.
14. Про Державний бюджет України на 2023 рік від 03.11.2022 № 2710-IX. Закон України. Відомості Верховної Ради. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>.
15. Про Державний бюджет України на 2024 рік від 09.11.2023 № 3460-IX. Відомості Верховної Ради. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>.
16. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційні повідомлення про програми підтримки. URL: <https://minagro.gov.ua>.
17. Міністерство фінансів України. Економічні показники. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2024/>.
18. Частка агросектора у ВВП країни. URL: <https://delo.ua/news/castka-agrosetora-u-vvp-krayini-skladaje-blizko-20-ministr-439487/>.
19. Підсумки функціонування аграрного сектору України у 2024 році. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/pidsumky-funktsionuvannya-ahrarnoho-sektoru-ukrayiny-u-2024-rotsi>.
20. Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/releases/ploshchi-valovi-zbory-ta-urozhaynist-silskohospodarskykh-kultur-6>.
21. Україна вийшла на довоєнний рівень експорту аграрної продукції. URL: <https://biz.liga.net/ua/all/prodovolstvje/novosti/ukraina-vyushla-na-dovoiennyu-riven-eksportu-ahrarnoi-produktsii>.

22. Lupenko Y., Patyka N. Employment of the rural population in Ukraine: Qualitative and quantitative dimensions. *Ekonomika APK*, 2025, Vol. 32, no. 3. URL: <https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Ekonomika%20APK,%20Vol%2032,%20No%203,%202025-10-20.pdf>.

References

1. Kaminska, I. M. (2008). Metodichni pidkhody do vyznachennia finansovoi spromozhnosti rehionu [Methodical approaches to determining the financial capacity of the region]. *Actual problems of the development of the economy of the region*, (4), 6–32. (in Ukrainian).
2. Orel, V. M. (2016). Finansova sistema yak nevidiemna skladova ekonomichnoho protsesu krainy [The financial system as an integral component of the country's economic process]. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, no. 1, pp. 141–152. (in Ukrainian).
3. Oleynikova, L. G. (2015). Formuvannia konkurentospromozhnoi systemy opodatkuvannia v Ukraini [Formation of a competitive taxation system in Ukraine]. *Acad. Finn. Management* (in Ukrainian).
4. Krysovaty, I. A. (2013). Teoretychni obgruntuvannia mekhanizmu podatkovoho rehuliuвання innovatsiinoi diialnosti [Theoretical justifications of the mechanism of tax regulation of innovative activity]. *Efficient economy*, (12). Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2614>
5. Reva, D. M. (2015). Aktualni pytannia podatkovoho stymuliuвання [Current issues of tax incentives]. *Law and Innovation*, 3 (11), 118–129.
6. Zastavnyi, Yu. B. (2020). Finansovo-ekonomichne stymuliuвання rozvytku orhanichnoho silskohospodarskoho vyrobnytstva na rivni obiednanykh terytorialnykh hromad [Finansovo-ekonomichne stymuliuвання rozvytku orhanichnoho silskohospodarskoho vyrobnytstva na rivni obiednanykh terytorialnykh hromad]. *Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva, Seriia «Ekonomichni nauky»*. (4(2)), 162-175.
7. Zakonodavchi zminy v ahrosektori na 2025 rik. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2025/legislative-changes-in-agriculture-for-2025>.
8. BDO v Ukraini shchodo zakonodavchykh zmin v ahrosektori na 2025 rik. URL: <https://eba.com.ua/bdo-v-ukrayini-shhodo-zakonodavchykh-zmin-v-agrosetori-na-2025-rik/>.
9. Podatkovi zminy dlia ahraryiv. URL: <https://bdf.gov.ua/podatkovi-zminy-dlia-ahraryiv/>.
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), Law of Ukraine No 2657-XII «Pro Derzhavnyi biudzhет Ukrainy na 2019 rik» [On the State Budget of Ukraine for 2019]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#Text>.
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), Law of Ukraine No 294-IX «Pro Derzhavnyi biudzhет Ukrainy na 2020 rik» [On the State Budget of Ukraine for 2020]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20/ed20191114#Text>.
12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), Law of Ukraine No 1082-IX «Pro Derzhavnyi biudzhет Ukrainy na 2021 rik» [On the State Budget of Ukraine for 2021]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>.
13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), Law of Ukraine No 1928-IX «Pro Derzhavnyi biudzhет Ukrainy na 2022 rik» [On the State Budget of Ukraine for 2022]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>.
14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine No 2710-IX «Pro Derzhavnyi biudzhет Ukrainy na 2023 rik» [On the State Budget of Ukraine for 2023]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>.
15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023), Law of Ukraine No 3460-IX «Pro Derzhavnyi biudzhет Ukrainy na 2024 rik» [On the State Budget of Ukraine for 2024]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>.

16. Ministerstvo ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. Ofitsiini povidomlennia pro prohramy pidtrymky [Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Official notifications on support programs.]. Available at: <https://minagro.gov.ua> .
17. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Ekonomichni pokaznyky [Ministry of Finance of Ukraine. Economic indicators]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2024/>.
18. Chastka ahrosektora u VVP krainy [Share of the agricultural sector in the country's GDP]. Available at: <https://delo.ua/news/castka-agrosektora-u-vvp-krayini-skladaje-blizko-20-ministr-439487/>.
19. Pidsumky funktsionuvannia ahrarynoho sektoru Ukrainy u 2024 rotsi [Results of the functioning of the agricultural sector of Ukraine in 2024]. Available at: <https://niss.gov.ua/news/statti/pidsumky-funktsionuvannya-ahrarynoho-sektoru-ukrayiny-u-2024-rotsi>.
20. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy. URL: <https://stat.gov.ua/uk/releases/ploshchivalovi-zbory-ta-urozhaynist-silskohospodarskykh-kultur-6>.
21. Ukraina vyyshla na dovoiennyi riven eksportu ahrarynoi produktsii [Ukraine has reached the pre-war level of agricultural exports]. Available at: <https://biz.liga.net/ua/all/prodovolstvie/novosti/ukraina-vyshla-na-dovoiennyy-riven-eksportu-ahrarynoi-produktsii>.
22. Lupenko, Y. & Patyka, N. (2025). Employment of the rural population in Ukraine: Qualitative and quantitative dimensions. *Ekonomika APK*, (32(3)). Available at: <https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Ekonomika%20APK,%20Vol%2032,%20No%203,%202025-10-20.pdf>.

MONITORING OF FISCAL SUPPORT FOR AGRICULTURAL ENTITIES IN UKRAINE

Mariana Vykliuk¹, Andriy Blinovskiy²

¹*Ivan Franko National University of Lviv,
18 Svobody Ave., Lviv, 79008
e-mail: m_vykliuk@ukr.net; ORCID: 0000-0002-6039-2515*

²*European University
16 в Akademika Vernadskiy Ave., Kyiv, 203115,
e-mail: ablinovskiyj@e-u.edu.ua; ORCID: 0009-0005-3324-5615*

Abstract. The article presents a comprehensive study of the fiscal support processes for agricultural entities in Ukraine, which is considered a key instrument of state budget and tax policy in ensuring the sustainable development of agriculture and increasing its competitiveness in the face of global challenges. The purpose of the study is to monitor existing tax and budget preferences and benefits for agricultural enterprises, assess their impact on the competitiveness of agricultural entities, and identify imbalances in the system of tax support for the studied entities. General scientific methods (abstractions, systematizations, comparisons, generalizations), economic and statistical methods have been used, which allowed for the identification of the features, patterns, and main directions of fiscal stimulation of agricultural entities. The problems of the functioning of the tax preferences system have been identified, in particular, the instability of the regulatory framework, unequal access to benefits between large agricultural holdings and small farms, insufficient transparency of the mechanisms for their provision, risks of budget losses, and the lack of systematic monitoring of the effectiveness of the application of tax instruments. Methodological principles for monitoring the effectiveness of tax support have been proposed, which provide for the assessment of its impact on investment activity, financial stability, and production dynamics of agricultural entities. The

need to systematize fiscal instruments and form a single database to ensure transparency and control the effectiveness of their application has been substantiated. Recommendations have been developed to improve tax incentive mechanisms for the agricultural sector, which are aimed at increasing the efficiency of the use of budget resources, creating equal conditions for all participants in the agricultural market, and increasing investment attractiveness.

Keywords: monitoring, fiscal support, tax support, budget support, tax preferences, agricultural sector, agricultural enterprises, tax incentives, budget and tax policy.

Стаття: надійшла до редакції 05.11.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

УДК 657:005.334:339.5
JEL M41; F23; G32

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Юрій Мискін¹, Алла Савченко², Наталія Гуріна³

*Державний податковий університет,
08205, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31*

¹*e-mail: muskin@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8160-3262>*

²*e-mail: ANSavchenko@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1871-7555>*

³*e-mail: G-Nataliya@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9433-069X>*

Анотація. У статті досліджено теоретичні та методологічні засади формування обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств. Проаналізовано сучасні наукові підходи до управління ризиками міжнародних економічних операцій та визначено роль обліково-аналітичної системи у формуванні інформаційної основи управлінських рішень. Систематизовано основні ризики зовнішньоекономічної діяльності підприємств та обґрунтовано необхідність їх комплексного аналізу із використанням інструментів бухгалтерського обліку, економічного аналізу та внутрішнього контролю. Запропоновано концептуальну модель обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств, що передбачає інтеграцію інформаційних ресурсів підприємства, аналітичних інструментів та механізмів внутрішнього контролю у систему управління ризиками.

Ключові слова: бухгалтерський облік; зовнішньоекономічна діяльність; управління ризиками; обліково-аналітичне забезпечення; ризик-орієнтоване управління; економічний аналіз.

Постановка проблеми. Поглиблення процесів глобалізації, інтенсифікація міжнародних економічних зв'язків та трансформація інституційного середовища функціонування підприємств зумовлюють зростання ролі зовнішньоекономічної діяльності як важливого чинника забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку суб'єктів господарювання. Водночас активізація участі підприємств у міжнародних ринках супроводжується суттєвим підвищенням рівня невизначеності та різноманітних ризиків, пов'язаних із валютними коливаннями, змінами регуляторного середовища, митно-тарифними обмеженнями, логістичними викликами та геополітичною нестабільністю. У таких умовах особливого значення набуває формування ефективної системи ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств, що потребує належного інформаційного та аналітичного забезпечення.

Сучасні наукові дослідження засвідчують, що обліково-аналітична система підприємства виступає ключовим джерелом формування інформаційної бази управлінських рішень, зокрема у сфері управління ризиками. У працях вітчизняних учених обґрунтовано значення обліково-аналітичного забезпечення у підвищенні ефективності управлінських процесів, а також у формуванні інформаційного середовища для ідентифікації, оцінювання та моніторингу ризиків господарської діяльності. Дослідження також акцентують увагу на необхідності інтеграції облікових, аналітичних і контрольних інструментів у систему управління ризиками підприємства, що забезпечує підвищення обґрунтованості управлінських рішень та сприяє мінімізації потенційних втрат.

У міжнародній науковій літературі розвиток концепції ризик-орієнтованого управління пов'язується з поширенням підходів enterprise risk management, які передбачають інтеграцію процесів управління ризиками у стратегічне та операційне управління підприємством. Відповідно до концептуальних положень COSO, ефективна система управління ризиками повинна бути невід'ємною складовою корпоративного управління та базуватися на достовірній інформаційній основі, сформованій системою обліку і фінансової звітності.

Попри наявність значного наукового доробку у сфері обліково-аналітичного забезпечення управління ризиками, питання формування концептуальних засад інформаційної підтримки ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств залишаються недостатньо розробленими. Це зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення ролі обліково-аналітичної системи у забезпеченні ефективного управління ризиками зовнішньоекономічних операцій та визначає актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове осмислення проблематики обліково-аналітичного забезпечення управління ризиками підприємств у сучасних умовах розвитку глобальної економіки набуває дедалі більшої актуальності. Це зумовлено зростанням рівня невизначеності господарського середовища, трансформацією інституційних умов функціонування бізнесу та посиленням ролі зовнішньоекономічної діяльності як стратегічного чинника розвитку підприємств. У філософсько-економічному вимірі проблема управління ризиками постає як прояв діалектики взаємодії стабільності та невизначеності економічних процесів, що обумовлює необхідність формування ефективної інформаційно-аналітичної основи прийняття управлінських рішень.

Вітчизняні науковці приділяють значну увагу дослідженню концептуальних засад обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством. Так, К. П. Боримська підкреслює, що впровадження стандартів управління ризиками сприяє посиленню ролі обліково-аналітичної системи у формуванні інформаційної бази для прийняття управлінських рішень та підвищенню ефективності функціонування системи управління підприємством [1]. Подібні підходи розвиває Т. О. Тарасова, яка розглядає обліково-аналітичне забезпечення ризик-менеджменту як комплексну систему формування, обробки та інтерпретації інформації, що забезпечує безперервність діяльності підприємства та підтримує процес управління ризиками [9].

Значний внесок у дослідження проблематики обліково-аналітичного супроводу зовнішньоекономічної діяльності зробили О. Грицай та І. Дефір. У своїх роботах вони акцентують увагу на ролі інформаційно-аналітичної системи підприємства у забезпеченні управлінських рішень щодо здійснення зовнішньоекономічних операцій, підкреслюючи необхідність адаптації облікових інструментів до специфіки міжнародного економічного середовища [2]. У цьому контексті В. Краєвський та О. Скорик розглядають інституційні трансформації механізмів обліково-аналітичного супроводу зовнішньоекономічних операцій, пов'язуючи їх із еволюцією економічних інститутів та зміною характеру міжнародних економічних взаємодій [4].

Окрему групу досліджень становлять роботи, присвячені взаємозв'язку системи бухгалтерського обліку та процесів управління ризиками. Так, О. А. Лаговська та М. В. Якименко обґрунтовують модель впливу процесів управління ризиками на формування бухгалтерського обліку прибутку підприємства, доводячи необхідність врахування ризикових факторів у процесі визначення фінансових результатів діяльності [6]. Подібні аспекти розглядають В. К. Макарович, О. О. Григорєвська та Н. С. Стойка, які досліджують особливості обліково-інформаційного забезпечення управління ризиками в умовах кризових явищ, зокрема пандемії COVID-19, що суттєво вплинула на функціонування підприємств у міжнародному економічному середовищі [7]. Важливий внесок у розвиток наукових підходів до дослідження інформаційного забезпечення управління ризиками зробив С. Ю. Кучеренко, який аналізує сучасні тенденції розвитку обліково-аналітичного забезпечення управління податковими ризиками підприємств [5]. Розширення наукового розуміння механізмів управління ризиками відображено також у роботі М. Я. Заяця, де досліджуються фінансові та обліково-аналітичні аспекти управління ризиками сек'юритизації активів [3].

Проблематика ризиків, притаманних саме зовнішньоекономічній діяльності підприємств, висвітлюється у працях У. С. Савків, Г. В. Сидор та А. О. Тимків, які обґрунтовують зростання рівня ризиків ЗЕД у сучасних умовах геополітичної нестабільності та воєнних викликів, що істотно ускладнює процес прийняття управлінських рішень у сфері міжнародних економічних операцій [8].

У міжнародній науковій літературі теоретико-методологічні основи управління ризиками підприємств значною мірою сформовано в межах концепції *enterprise risk management*. Зокрема, М. С. Бізлі, Р. Клюн та Д. Р. Германсон досліджують фактори, що впливають на масштаби впровадження систем ERM у діяльність підприємств [10]. Концептуальні положення інтеграції управління ризиками у стратегічне управління підприємством відображені у *framework COSO ERM*, який розглядає управління ризиками як складову системи корпоративного управління [11]. Подальші емпіричні дослідження К. Флоріо та Дж. Леоні доводять позитивний вплив впровадження систем ERM на результати діяльності підприємств [12], тоді як Н. Гатцерт та М. Мартін визначають ключові детермінанти ефективності впровадження ризик-орієнтованого управління [13]. Фундаментальні теоретичні засади сучасного ризик-менеджменту систематизовано у праці П. Хопкіна [14], а М. Маду та С. У. Хассан обґрунтовують взаємозв'язок між ефективним управлінням ризиками та підвищенням якості фінансової звітності підприємств [15].

Водночас аналіз наукових досліджень засвідчує, що попри значний науковий доробок у сфері ризик-менеджменту та обліково-аналітичного забезпечення управління підприємствами, у науковій літературі недостатньо комплексно розкрито проблему формування інтегрованої системи обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств. Зокрема, потребують подальшого наукового осмислення питання взаємодії облікових, аналітичних та управлінських інструментів у процесі ідентифікації, оцінювання та мінімізації ризиків зовнішньоекономічних операцій. Це визначає необхідність поглиблення теоретико-методологічних підходів до формування концептуальних засад обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств, що й обумовлює спрямованість даного дослідження.

Метою дослідження є поглиблення теоретичних положень та формування концептуальних засад обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств. Реалізація поставленої мети передбачає узагальнення сучасних наукових підходів до управління ризиками у сфері зовнішньоекономічних операцій, визначення ролі обліково-аналітичної системи у формуванні інформаційної основи управлінських рішень, а також обґрунтування напрямів інтеграції облікових, аналітичних та управлінських інструментів у систему ризик-менеджменту підприємств.

Методологічну основу дослідження формує комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, спрямованих на системне осмислення обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств. Філософським підґрунтям роботи виступають принципи системності, детермінізму та інституційної взаємодії економічних процесів у глобалізованому середовищі міжнародних економічних відносин. У дослідженні застосовано методи наукової абстракції, аналізу та синтезу, індукції й дедукції, а також структурно-функціональний підхід для дослідження ролі обліково-аналітичної системи у формуванні інформаційної основи управління ризиками зовнішньоекономічних операцій. Інформаційною базою дослідження є наукові праці з проблематики управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності, міжнародні концепції enterprise risk management та сучасні дослідження обліково-аналітичного забезпечення управління підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування підприємств у міжнародному економічному середовищі супроводжується підвищеним рівнем невизначеності, що проявляється у валютних коливаннях, трансформації регуляторного середовища, геополітичній нестабільності, логістичних обмеженнях та інших факторах, здатних суттєво впливати на результати зовнішньоекономічної діяльності.

У філософсько-економічному вимірі ризик у зовнішньоекономічній діяльності можна розглядати як прояв діалектичної взаємодії визначеності та невизначеності у процесах міжнародного економічного обміну. Саме ця невизначеність формує необхідність системного підходу до управління ризиками, що передбачає їх ідентифікацію, оцінювання та контроль у межах цілісної системи управління підприємством. У цьому

контексті сучасна економічна наука дедалі частіше звертається до концепції enterprise risk management (ERM), яка розглядає управління ризиками як інтегровану складову стратегічного управління підприємством.

Згідно з концептуальними положеннями моделі COSO ERM, управління ризиками повинно бути інтегрованим у всі управлінські процеси підприємства та забезпечувати узгодження стратегічних цілей із рівнем прийнятного ризику [11]. Такий підхід передбачає системне врахування ризиків у процесі прийняття управлінських рішень і формування ефективної інформаційної інфраструктури підприємства.

У працях М. С. Бізлі, Р. Клюна та Д. Р. Германсона доведено, що ефективність впровадження систем управління ризиками значною мірою залежить від рівня розвитку корпоративного управління та якості інформаційних ресурсів підприємства [10]. Дослідники наголошують, що інтеграція ризик-менеджменту у стратегічне управління сприяє підвищенню прозорості управлінських процесів та ефективності використання ресурсів підприємства.

Особливого значення управління ризиками набуває саме у сфері зовнішньоекономічної діяльності, оскільки міжнародні операції характеризуються складністю економічних взаємодій та впливом великої кількості зовнішніх факторів. Як зазначають У. С. Савків, Г. В. Сидор та А. О. Тимків, у сучасних умовах глобальних економічних трансформацій та геополітичної нестабільності ризику зовнішньоекономічної діяльності підприємств істотно зростають, що вимагає формування ефективної системи управління ними [8].

Сучасні дослідження також підтверджують наявність тісного взаємозв'язку між ефективністю системи управління ризиками та результатами діяльності підприємств. Так, К. Флоріо та Дж. Леоні доводять, що впровадження систем ERM позитивно впливає на фінансову результативність підприємств та сприяє підвищенню їх економічної стійкості [12]. Подібні висновки роблять і Н. Гатцерт та М. Мартін, які зазначають, що ефективність управління ризиками залежить від рівня інтеграції ризик-менеджменту у систему корпоративного управління підприємством [13].

У цьому контексті особливого значення набуває інформаційне забезпечення управління ризиками. Саме обліково-аналітична система підприємства виступає ключовим джерелом формування інформації для прийняття управлінських рішень у сфері зовнішньоекономічної діяльності. За визначенням П. Хопкіна, ризик-менеджмент є системним процесом, що передбачає ідентифікацію, аналіз та моніторинг ризиків із використанням відповідних інформаційних ресурсів підприємства [14].

Вітчизняні дослідники також наголошують на важливості обліково-аналітичного забезпечення управління ризиками підприємств. Так, Т. О. Тарасова розглядає обліково-аналітичне забезпечення ризик-менеджменту як систему формування, обробки та інтерпретації інформації, необхідної для ефективного управління ризиками підприємства [9]. Подібною позиції дотримується і К. П. Боримська, яка підкреслює, що впровадження стандартів управління ризиками сприяє підвищенню ролі обліково-аналітичної системи у процесі прийняття управлінських рішень [1].

Особливості обліково-аналітичного забезпечення управління зовнішньоекономічною діяльністю досліджуються у працях О. Грицай та І. Дефір, які доводять, що ефективність

зовнішньоекономічних операцій безпосередньо залежить від якості інформаційно-аналітичної підтримки управлінських рішень [2]. У свою чергу, В. Красевський та О. Скорик наголошують на необхідності інституційної трансформації механізмів обліково-аналітичного супроводу зовнішньоекономічних операцій у контексті розвитку глобального економічного середовища [4].

Дослідження взаємозв'язку системи бухгалтерського обліку та управління ризиками представлені у працях О. А. Лаговської та М. В. Якименко, які обґрунтовують модель впливу процесів управління ризиками на формування фінансових результатів підприємства [6]. Подібні аспекти аналізують В. К. Макарович, О. О. Григоревська та Н. С. Стойка, які досліджують трансформацію обліково-інформаційного забезпечення управління ризиками в умовах кризових економічних явищ [7].

Розвиток обліково-аналітичних інструментів управління ризиками також відображений у дослідженні С. Ю. Кучеренка, який аналізує сучасні тенденції розвитку системи управління податковими ризиками підприємств [5]. У свою чергу, М. Я. Заяць розглядає фінансові та обліково-аналітичні аспекти управління ризиками сек'юритизації активів, що розширює наукове розуміння механізмів ризик-менеджменту [3].

Отже, аналіз сучасних наукових підходів свідчить, що ефективне управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств неможливе без формування комплексної системи обліково-аналітичного забезпечення управління ризиками. Така система повинна забезпечувати формування достовірної інформації про ризики зовнішньоекономічних операцій, їх аналіз та використання у процесі прийняття управлінських рішень.

Таблиця 1

Теоретичні підходи до ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств

Підхід	Теоретична сутність	Основні управлінські інструменти	Значення для управління ЗЕД
Системний	Розгляд управління ризиками як інтегрованої складової системи управління підприємством	стратегічне планування, управління ризиками, контроль	забезпечує комплексне управління ризиками зовнішньоекономічних операцій
Інституційний	Врахування впливу міжнародного економічного середовища на формування ризиків	регуляторний аналіз, моніторинг міжнародних ринків	дозволяє враховувати політичні та економічні ризики ЗЕД
Інформаційно-аналітичний	Формування інформаційної бази управління ризиками на основі даних обліку та аналізу	фінансова звітність, управлінська аналітика, моніторинг показників	забезпечує інформаційну основу прийняття управлінських рішень
Ризик-орієнтований	Інтеграція ризик-менеджменту у систему стратегічного управління підприємством	ERM, внутрішній контроль, управління ризиками	дозволяє мінімізувати негативний вплив ризиків зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: сформовано автором на основі [10–15; 1; 2; 4; 8]

Водночас сучасні дослідження свідчать про необхідність подальшого розвитку концептуальних підходів до інтеграції обліково-аналітичного забезпечення та ризик-орієнтованого управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємств характеризується підвищеним рівнем складності економічних взаємодій та значною залежністю від факторів міжнародного економічного середовища. На відміну від внутрішніх господарських операцій, зовнішньоекономічні операції здійснюються в умовах багатовимірної невизначеності, що формується під впливом валютних, політичних, регуляторних, логістичних та фінансових факторів. Саме тому ризики зовнішньоекономічної діяльності мають комплексний характер і потребують системного управління.

У сучасній економічній теорії ризик у зовнішньоекономічній діяльності розглядається як економічна категорія, що відображає ймовірність відхилення фактичних результатів міжнародних операцій від очікуваних унаслідок дії зовнішніх і внутрішніх факторів. У цьому контексті ризики зовнішньоекономічної діяльності можуть проявлятися у вигляді фінансових втрат, порушення контрактних зобов'язань, коливань валютних курсів, змін міжнародного регуляторного середовища або логістичних збоїв.

За визначенням П. Хопкіна, управління ризиками передбачає систематичний процес ідентифікації, аналізу та контролю ризиків, спрямований на мінімізацію їх негативного впливу на діяльність підприємства [14]. У свою чергу, концепція enterprise risk management, розроблена в рамках моделі COSO, підкреслює необхідність інтеграції управління ризиками у стратегічну систему управління підприємством [11].

Особливої актуальності це набуває для підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Як зазначають У. С. Савків, Г. В. Сидор та А. О. Тимків, сучасні умови геополітичної нестабільності, економічних санкцій та воєнних конфліктів істотно підвищують рівень ризиків зовнішньоекономічної діяльності підприємств [8]. У таких умовах підприємства змушені формувати більш складні механізми управління ризиками, які базуються на використанні сучасних інформаційно-аналітичних інструментів.

Важливим аспектом дослідження ризиків зовнішньоекономічної діяльності є їх системна класифікація. Розуміння природи ризиків дозволяє підприємствам розробляти ефективні механізми їх управління та формувати відповідні інструменти аналітичної підтримки управлінських рішень.

Аналіз наведених ризиків свідчить, що ефективне управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств потребує використання комплексної системи інформаційної підтримки. Саме обліково-аналітична система підприємства виступає ключовим інструментом формування інформації для оцінювання ризиків та прийняття управлінських рішень.

Згідно з результатами дослідження М. С. Бізлі, Р. Клюна та Д. Р. Германсона, ефективність системи управління ризиками значною мірою залежить від якості інформаційних ресурсів підприємства та рівня інтеграції ризик-менеджменту у систему корпоративного управління [10]. У цьому контексті обліково-аналітична система підприємства виступає основою формування інформаційного середовища управління ризиками.

Таблиця 2

Системна класифікація ризиків зовнішньоекономічної діяльності підприємств

Група ризиків	Економічна характеристика	Основні фактори виникнення	Потенційні наслідки для підприємства
Валютні ризики	Пов'язані з коливаннями валютних курсів у міжнародних розрахунках	нестабільність валютних ринків, інфляційні процеси	фінансові втрати, зміна вартості контрактів
Політичні ризики	Зумовлені змінами політичної ситуації в країнах партнерів	санкції, торговельні обмеження, політичні конфлікти	порушення контрактів, втрати ринків
Регуляторні ризики	Пов'язані зі змінами митного та податкового законодавства	зміни тарифної політики, митних правил	збільшення витрат підприємства
Логістичні ризики	Виникають у процесі транспортування товарів	транспортні обмеження, затримки поставок	порушення термінів виконання контрактів
Фінансові ризики	Пов'язані з неплатоспроможністю контрагентів	кредитні ризики, банкрутство партнерів	втрати фінансових ресурсів

Джерело: сформовано автором на основі [8; 11; 14]

Вітчизняні науковці також наголошують на важливості розвитку обліково-аналітичного забезпечення управління ризиками. Зокрема, К. П. Боримська підкреслює, що стандарти управління ризиками сприяють посиленню ролі обліково-аналітичної системи у процесі управління підприємством [1]. У свою чергу, Т. О. Тарасова зазначає, що обліково-аналітичне забезпечення ризик-менеджменту повинно формувати інформаційну основу для прийняття управлінських рішень [9].

Важливим напрямом розвитку обліково-аналітичної системи є інтеграція даних бухгалтерського обліку, фінансового аналізу та управлінської аналітики. Як зазначають О. А. Лаговська та М. В. Якименко, процес управління ризиками безпосередньо впливає на формування показників фінансової звітності підприємства [6]. Подібну позицію висловлюють В. К. Макарович, О. О. Григоревська та Н. С. Стойка, які підкреслюють необхідність трансформації обліково-інформаційної системи підприємств в умовах кризових економічних явищ [7].

Отже, сучасні умови функціонування підприємств у глобальному економічному середовищі зумовлюють необхідність формування інтегрованої системи управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності. Така система повинна базуватися на ефективному обліково-аналітичному забезпеченні, яке дозволяє формувати достовірну інформацію про ризики, оцінювати їх вплив на результати діяльності підприємства та забезпечувати прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Таким чином, розвиток концептуальних засад обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств є важливим напрямом сучасних економічних досліджень.

Таблиця 3

Структура обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств

Елемент системи	Функціональне призначення	Основні інформаційні інструменти	Управлінський результат
Бухгалтерський облік	Формування фінансової інформації про зовнішньоекономічні операції	облік валютних операцій, облік контрактів	фінансова оцінка результатів ЗЕД
Управлінський облік	Аналіз ефективності зовнішньоекономічних операцій	калькулювання витрат, бюджетування	оцінювання економічної ефективності ЗЕД
Економічний аналіз	Виявлення тенденцій та факторів ризику	фінансові коефіцієнти, аналітичні показники	прогнозування ризиків
Внутрішній контроль	Моніторинг виконання зовнішньоекономічних контрактів	аудит операцій, контроль процедур	мінімізація ризиків
Інформаційно-аналітичні системи	Інтеграція інформації для прийняття управлінських рішень	ERP-системи, аналітичні платформи	підтримка стратегічних рішень

Джерело: сформовано автором на основі [1–7; 10–15]

Узагальнення сучасних наукових підходів до управління ризиками та обліково-аналітичного забезпечення діяльності підприємств дозволяє констатувати, що ефективне управління зовнішньоекономічною діяльністю потребує інтеграції інформаційних, аналітичних і управлінських інструментів у межах єдиної системи ризик-орієнтованого управління. Така система повинна забезпечувати формування достовірної інформаційної основи для ідентифікації, оцінювання та контролю ризиків зовнішньоекономічних операцій, а також підтримувати прийняття стратегічних і тактичних управлінських рішень.

У межах концепції enterprise risk management управління ризиками трактується як складова стратегічного управління, що забезпечує узгодження економічних цілей підприємства з рівнем допустимого ризику та сприяє підвищенню ефективності його діяльності [11]. Застосування такого підходу у сфері зовнішньоекономічної діяльності вимагає формування відповідної інформаційної інфраструктури, здатної забезпечити оперативний аналіз ризиків міжнародних економічних операцій. Як зазначають М. С. Бізлі, Р. Клюн та Д. Р. Германсон, ефективність систем управління ризиками значною мірою визначається якістю інформаційної бази підприємства та рівнем інтеграції ризик-менеджменту у систему корпоративного управління [10]. Це підтверджує необхідність розвитку обліково-аналітичної системи підприємства як ключового інструменту управління ризиками.

У контексті зовнішньоекономічної діяльності обліково-аналітична система виконує декілька взаємопов'язаних функцій. По-перше, вона забезпечує формування інформації про результати зовнішньоекономічних операцій. По-друге, вона виступає інструментом

економічного аналізу ефективності міжнародних контрактів та фінансових потоків. По-третє, вона створює інформаційне підґрунтя для прогнозування ризиків та розроблення управлінських заходів щодо їх мінімізації.

Дослідження О. А. Лаговської та М. В. Якименко підтверджують, що процес управління ризиками безпосередньо впливає на формування фінансових результатів підприємства та структуру його фінансової звітності [6]. Подібні висновки роблять В. К. Макарович, О. О. Григоревська та Н. С. Стойка, які підкреслюють необхідність трансформації обліково-інформаційних систем підприємств в умовах кризових економічних явищ та нестабільності зовнішнього середовища [7].

Ураховуючи результати проведеного аналізу, доцільним є формування концептуальної моделі обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств. Така модель повинна відображати логічну послідовність управлінських процесів та забезпечувати інтеграцію інформаційних потоків підприємства у систему управління ризиками.

Таблиця 4

Концептуальна модель обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств

Етап управління зовнішньоекономічними ризиками	Інформаційна база	Аналітичні інструменти	Управлінські результати
Ідентифікація ризиків	дані бухгалтерського обліку, інформація про зовнішні ринки, контрактні умови	аналіз зовнішнього середовища, аналіз контрактів	визначення основних ризиків зовнішньоекономічної діяльності
Оцінювання ризиків	фінансова звітність, управлінська інформація, показники зовнішньоекономічних операцій	економічний аналіз, сценарне моделювання	оцінювання рівня впливу ризиків
Моніторинг ризиків	внутрішня управлінська звітність, інформація про виконання контрактів	система ключових показників ефективності	контроль динаміки ризиків
Управління ризиками	інформаційно-аналітичні системи підприємства	прогнозування, сценарний аналіз, управлінські моделі	розроблення управлінських заходів
Контроль результатів	фінансова та управлінська звітність	внутрішній аудит, контроль ефективності	коригування стратегії управління ЗЕД

Джерело: сформовано автором на основі [1–7; 10–15]

Важливим аспектом функціонування запропонованої моделі є оцінювання впливу системи управління ризиками на результати діяльності підприємства. Емпіричні дослідження К. Флоріо та Дж. Леоні свідчать, що впровадження інтегрованих систем управління ризиками сприяє підвищенню фінансової результативності підприємств

та зростанню їх економічної стійкості [12]. У свою чергу, Н. Гатцерт та М. Мартін підкреслюють, що ефективність таких систем залежить від рівня інтеграції ризик-менеджменту у процеси корпоративного управління [13].

Крім того, сучасні дослідження доводять, що ефективне управління ризиками позитивно впливає на якість фінансової звітності підприємств. Зокрема, М. Маду та С. У. Хассан встановили, що впровадження систем enterprise risk management сприяє підвищенню прозорості фінансової інформації та покращенню якості фінансової звітності [15].

Таким чином, запропонована концептуальна модель обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств базується на інтеграції інформаційних ресурсів підприємства, аналітичних інструментів та механізмів внутрішнього контролю. Реалізація такого підходу дозволяє підвищити ефективність управління ризиками зовнішньоекономічних операцій, забезпечити обґрунтованість управлінських рішень та зміцнити економічну стійкість підприємств у сучасному глобальному економічному середовищі.

Висновки. Проведене дослідження дозволило поглибити теоретичні засади обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств та обґрунтувати роль інформаційно-аналітичної системи у процесі прийняття управлінських рішень у сфері міжнародних економічних операцій. У сучасних умовах глобалізації економічних процесів, зростання рівня невизначеності зовнішнього середовища та посилення впливу геополітичних і економічних факторів зовнішньоекономічна діяльність підприємств супроводжується значною кількістю ризиків, що потребує системного підходу до їх управління.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що ефективне управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств має ґрунтуватися на інтеграції принципів ризик-орієнтованого управління з можливостями обліково-аналітичної системи підприємства. Узагальнення наукових підходів до дослідження ризик-менеджменту дозволило визначити ключові концептуальні положення сучасних систем управління ризиками, зокрема у межах підходу enterprise risk management, що передбачає інтеграцію процесів управління ризиками у систему стратегічного управління підприємством.

Встановлено, що обліково-аналітична система підприємства виступає ключовим інструментом формування інформаційної основи управління ризиками зовнішньоекономічних операцій. Саме вона забезпечує формування та обробку інформації щодо результатів зовнішньоекономічної діяльності, аналіз економічної ефективності міжнародних операцій та оцінювання потенційних ризиків. На основі узагальнення наукових підходів доцільно розглядати обліково-аналітичне забезпечення ризик-орієнтованого управління як інтегровану систему інформаційних ресурсів, аналітичних інструментів та механізмів внутрішнього контролю, спрямованих на підтримку прийняття управлінських рішень.

У процесі дослідження систематизовано основні ризики зовнішньоекономічної діяльності підприємств та обґрунтовано необхідність їх комплексного аналізу з використанням інструментів економічного аналізу, управлінського обліку та

внутрішнього контролю. Доведено, що ефективність управління зовнішньоекономічною діяльністю значною мірою залежить від рівня розвитку інформаційно-аналітичної інфраструктури підприємства та здатності інтегрувати дані бухгалтерського обліку, фінансового аналізу та управлінської аналітики.

На основі результатів дослідження запропоновано концептуальну модель обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств, яка передбачає послідовну реалізацію етапів ідентифікації, оцінювання, моніторингу та управління ризиками зовнішньоекономічних операцій. Реалізація такої моделі дозволяє підвищити ефективність управління ризиками, забезпечити обґрунтованість управлінських рішень та сприяти підвищенню економічної стійкості підприємств у міжнародному економічному середовищі.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень у цій сфері є поглиблення методологічних засад інтеграції систем управління ризиками у структуру обліково-аналітичного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Особливої уваги потребує розроблення методичних підходів до оцінювання ефективності систем ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічними операціями, а також дослідження можливостей використання сучасних цифрових технологій та інформаційно-аналітичних систем для підвищення якості управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Крім того, актуальним напрямом подальших досліджень є формування системи показників оцінювання ризиків зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням сучасних трансформацій міжнародного економічного середовища.

Список використаних джерел

1. Боримська К. П. Стандарти управління ризиками в посиленні обліково-аналітичного забезпечення системи управління підприємством. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10(1). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(1)_12).
2. Грицай О., Дефір І. Обліково-аналітичне забезпечення процесів управління зовнішньоекономічною діяльністю. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2025. Т. 9, № 2. С. 106–120. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2025.02.106>
3. Заяць М. Я. Управління ризиками сек'юритизації активів: фінансові та обліково-аналітичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 7, ч. 1. С. 140–144.
4. Краєвський В., Скорик О. Інституційна трансформація механізмів обліково-аналітичного супроводу зовнішньоекономічних операцій. *Галицький економічний вісник*. 2025. № 1 (92). С. 67–75. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2025.01.067.
5. Кучеренко С. Ю. Сучасні тенденції розвитку обліково-аналітичного забезпечення управління податковими ризиками. *Фінансово-кредитні системи: перспективи розвитку*. 2025. Т. 4, № 19. С. 90–102. DOI: <https://doi.org/10.26565/2786-4995-2025-4-08>.
6. Лаговська О. А., Якименко М. В. Модель впливу процесу управління ризиками на бухгалтерський облік прибутку. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського*

- обліку, контролю і аналізу. 2015. Вип. 3 (33). С. 109–119. DOI: [https://doi.org/10.26642/rbo-2015-3\(33\)-109-119](https://doi.org/10.26642/rbo-2015-3(33)-109-119).
7. Макарович В. К., Григоревська О. О., Стойка Н. С. Особливості обліково-інформаційного забезпечення управління ризиками в умовах впливу COVID-19. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2020. Вип. 3 (47). С. 40–46. DOI: [https://doi.org/10.26642/rbo-2020-3\(47\)-40-46](https://doi.org/10.26642/rbo-2020-3(47)-40-46).
 8. Савків У. С., Сидор Г. В., Тимків А. О. Управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах війни. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2022. № 2 (26). С. 79–88. DOI: [https://doi.org/10.31471/2409-0948-2022-2\(26\)-79-88](https://doi.org/10.31471/2409-0948-2022-2(26)-79-88).
 9. Тарасова Т. О. Фундаментальні положення обліково-аналітичного забезпечення ризик-менеджменту в умовах безперервності діяльності. *Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 5. С. 173–181.
 10. Beasley M. S., Clune R., Hermanson D. R. Enterprise risk management: an empirical analysis of factors associated with the extent of implementation. *Journal of Accounting and Public Policy*. 2005. Vol. 24, Iss. 6. P. 521–531. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2005.10.001>.
 11. COSO. Enterprise Risk Management – Integrating with Strategy and Performance. New York : Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, 2017. 16 p.
 12. Florio C., Leoni G. Enterprise risk management and firm performance: The Italian case. *The British Accounting Review*. 2017. Vol. 49, No. 1. P. 56–74. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bar.2016.04.003>.
 13. Gatzert N., Martin M. Determinants and value of enterprise risk management: empirical evidence from the literature. *Risk Management and Insurance Review*. 2015. Vol. 18, No. 1. P. 29–53. DOI: <https://doi.org/10.1111/rmir.12028>
 14. Hopkin P. Fundamentals of Risk Management: Understanding, Evaluating and Implementing Effective Risk Management. 5th ed. London : Kogan Page, 2018. 458 p.
 15. Madu M., Hassan S. U. Enterprise risk management and financial reporting quality: evidence from listed Nigerian non-financial firms. *Journal of Risk and Financial Studies*. 2021. Vol. 2, No. 1. P. 43–70.

References

1. Borymska, K. P. (2013). Standarty upravlinnia ryzykamy v posylenni oblikovo-analitychnoho zabezpechennia systemy upravlinnia pidprijemstvom [Risk management standards in strengthening accounting and analytical support of enterprise management system]. *Ekonomichni nauky. Ser.: Oblik i finansy*, 10(1). Retrieved March 4, 2026, from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(1)_12)
2. Hrytsai, O., & Defir, I. (2025). Oblikovo-analitychne zabezpechennia protsesiv upravlinnia zovnishnoekonomichnoiu diialnistiu [Accounting and analytical support of foreign economic activity management processes]. *Menedzhment ta pidprijemnytstvo v Ukraini: Etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*, 9(2), 106–120. <https://doi.org/10.23939/semi2025.02.106>
3. Zaiats, M. Ya. (2016). Upravlinnia ryzykamy sek'urytyzatsii aktyviv: finansovi ta oblikovo-analitychni aspekty [Risk management of asset securitization: Financial and accounting-analytical aspects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 7(1), 140–144.

4. Kraievskiy, V., & Skoryk, O. (2025). Instytutsiina transformatsiia mekhanizmiv oblikovo-analitychnoho suprovodu zovnishnoekonomichnykh operatsii [Institutional transformation of mechanisms of accounting and analytical support of foreign economic operations]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, 1(92), 67–75. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2025.01.067
5. Kucherenko, S. Yu. (2025). Suchasni tendentsii rozvytku oblikovo-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia podatkovymy ryzykamy [Current trends in the development of accounting and analytical support for tax risk management]. *Finansovo-kredytni systemy: Perspektyvy rozvytku*, 4(19), 90–102. <https://doi.org/10.26565/2786-4995-2025-4-08>
6. Lahovska, O. A., & Yakymenko, M. V. (2015). Model vplyvu protsesu upravlinnia ryzykamy na bukhholderskyi oblik prybutku [Model of the impact of risk management process on profit accounting]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhholderskoho obliku, kontroliu i analizu*, 3(33), 109–119. [https://doi.org/10.26642/pbo-2015-3\(33\)-109-119](https://doi.org/10.26642/pbo-2015-3(33)-109-119)
7. Makarovych, V. K., Hryhorevska, O. O., & Stoika, N. S. (2020). Osoblyvosti oblikovo-informatsiinoho zabezpechennia upravlinnia ryzykamy v umovakh vplyvu COVID-19 [Features of accounting and information support of risk management under the impact of COVID-19]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhholderskoho obliku, kontroliu i analizu*, 3(47), 40–46. [https://doi.org/10.26642/pbo-2020-3\(47\)-40-46](https://doi.org/10.26642/pbo-2020-3(47)-40-46)
8. Savkiv, U. S., Sydor, H. V., & Tymkiv, A. O. (2022). Upravlinnia ryzykamy zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv v umovakh viiny [Risk management of foreign economic activity of enterprises under war conditions]. *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu. Serii: Ekonomika ta upravlinnia v naftovii i hazovii promyslovosti*, 2(26), 79–88. [https://doi.org/10.31471/2409-0948-2022-2\(26\)-79-88](https://doi.org/10.31471/2409-0948-2022-2(26)-79-88)
9. Tarasova, T. O. (2015). Fundamentalni polozhennia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia ryzyk-menedzhmentu v umovakh bezperervnosti diialnosti [Fundamental principles of accounting and analytical support of risk management under going concern]. *Visnyk KhNAU im. V. V. Dokuchaieva. Serii "Ekonomichni nauky"*, 5, 173–181.
10. Beasley, M. S., Clune, R., & Hermanson, D. R. (2005). Enterprise risk management: An empirical analysis of factors associated with the extent of implementation. *Journal of Accounting and Public Policy*, 24(6), 521–531. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2005.10.001>
11. COSO. (2017). Enterprise risk management — Integrating with strategy and performance. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission.
12. Florio, C., & Leoni, G. (2017). Enterprise risk management and firm performance: The Italian case. *The British Accounting Review*, 49(1), 56–74. <https://doi.org/10.1016/j.bar.2016.04.003>
13. Gatzert, N., & Martin, M. (2015). Determinants and value of enterprise risk management: Empirical evidence from the literature. *Risk Management and Insurance Review*, 18(1), 29–53. <https://doi.org/10.1111/rmir.12028>
14. Hopkin, P. (2018). *Fundamentals of risk management: Understanding, evaluating and implementing effective risk management* (5th ed.). Kogan Page.
15. Madu, M., & Hassan, S. U. (2021). Enterprise risk management and financial reporting quality: Evidence from listed Nigerian non-financial firms. *Journal of Risk and Financial Studies*, 2(1), 43–70.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR RISK-ORIENTED MANAGEMENT OF ENTERPRISES' FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Yurii Myskin¹, Alla Savchenko², Nataliia Hurina³

*State Tax University,
31 Universytetska St., Irpin, 08205,*

¹*e-mail: muskin@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8160-3262>*

²*e-mail: ANSavchenko@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1871-7555>*

³*e-mail: G-Nataliya@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9433-069X>*

Abstract. Purpose. The purpose of the article is to develop the conceptual foundations of accounting and analytical support for risk-oriented management of enterprises' foreign economic activity. The research aims to substantiate the role of accounting and analytical systems in providing information for the identification, assessment and monitoring of risks associated with international economic operations.

Methods. The methodological basis of the research includes a set of general scientific and special methods of scientific cognition. Methods of analysis and synthesis, induction and deduction, system approach and structural-functional analysis were applied to study the processes of risk-oriented management of foreign economic activity. The research is based on the theoretical provisions of enterprise risk management (ERM) and modern scientific works devoted to accounting and analytical support of enterprise management.

Results. The study systematizes the main risks of foreign economic activity of enterprises and identifies their key economic characteristics. It is determined that the complexity of international economic relations significantly increases the level of uncertainty and requires the development of integrated risk management systems. The role of accounting and analytical support in the process of managing foreign economic risks is substantiated. The study proves that the accounting and analytical system of the enterprise acts as the main source of information necessary for identifying risks, assessing their impact on financial results and developing managerial decisions aimed at minimizing potential losses.

Scientific novelty. The scientific novelty of the research lies in the development of a conceptual model of accounting and analytical support for risk-oriented management of enterprises' foreign economic activity. The proposed model integrates accounting information, analytical tools and internal control mechanisms within a unified system of enterprise risk management. This approach makes it possible to improve the efficiency of management decisions in the sphere of foreign economic operations.

Practical significance. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of applying the proposed conceptual model in the management practice of enterprises engaged in foreign economic activity. The implementation of risk-oriented accounting and analytical support contributes to improving the quality of managerial decisions, increasing the effectiveness of risk management and strengthening the economic stability of enterprises in the international economic environment.

Conclusions. The research confirms that effective management of foreign economic activity requires the integration of accounting, analytical and risk management systems. The development of accounting and analytical support for risk-oriented management of foreign economic operations contributes to improving the quality of information used for managerial decision-making and ensures a higher level of adaptability of enterprises to the challenges of the global economic environment.

Keywords: accounting; foreign economic activity; risk management; accounting and analytical support; risk-oriented management; economic analysis.

Стаття: надійшла до редакції 15.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

УДК 657:004.9:334.012.63
JEL M41; M15; L25; O33

ЦИФРОВІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ: ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ВПЛИВ НА УПРАВЛІНСЬКУ АНАЛІТИКУ

Ігор Охріменко¹, Інна Райковська²

¹Академія праці, соціальних відносин та туризму Федерації професійних спілок України,
03188, м. Київ, вул. Кільцева дорога, 3-А
e-mail: iv.okhrim@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3607-870X>

²Київський кооперативний інститут бізнесу і права,
03022, м. Київ, вул. Юлії Здановської, 18а
e-mail: raikovskaya@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2670-7277>

Анотація. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування впливу цифровізації бухгалтерського обліку на ефективність діяльності малих підприємств та визначення її ролі у формуванні системи управлінської аналітики. Актуальність дослідження зумовлена активною цифровою трансформацією економіки, що супроводжується впровадженням інформаційних технологій у систему бухгалтерського обліку та змінює його функціональну роль у системі управління підприємством. У сучасних умовах бухгалтерський облік поступово трансформується з інструменту фіксації господарських операцій у складову інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських рішень та стратегічного управління підприємством. Методологічною основою дослідження є системний, інституційний та праксеологічний підходи до аналізу трансформації облікових систем у цифровій економіці. У процесі дослідження використано методи аналізу, синтезу, наукової абстракції, порівняння та узагальнення. У статті обґрунтовано, що цифровізація бухгалтерського обліку сприяє підвищенню точності, своєчасності та доступності фінансової інформації, оптимізації облікових процесів і розвитку управлінської аналітики. Визначено, що впровадження цифрових облікових систем забезпечує підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів підприємства, сприяє оптимізації бізнес-процесів і підвищенню результативності управлінських рішень. Запропоновано методичний підхід до оцінювання ефективності цифровізації бухгалтерського обліку малих підприємств, що ґрунтується на системі економічних, інформаційних та управлінських показників.

Ключові слова: цифровізація бухгалтерського обліку; малі підприємства; управлінська аналітика; цифрова трансформація; ефективність діяльності підприємств; обліково-аналітична система обліку; управлінські рішення.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки характеризується активним впровадженням цифрових технологій у всі сфери господарської діяльності,

що зумовлює трансформацію традиційних підходів до організації бухгалтерського обліку. Особливо відчутними ці процеси є для малих підприємств, які функціонують у динамічному ринковому середовищі та потребують оперативної, достовірної й аналітично цінної інформації для прийняття управлінських рішень. У таких умовах цифровізація бухгалтерського обліку розглядається як один із ключових чинників підвищення ефективності управління та забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів малого підприємництва.

Використання сучасних цифрових інструментів, зокрема автоматизованих облікових систем, хмарних сервісів, електронного документообігу та інтегрованих інформаційних платформ, сприяє підвищенню швидкості обробки облікових даних, мінімізації помилок у фінансовій інформації та підвищенню прозорості господарських операцій. Завдяки цьому бухгалтерський облік поступово трансформується з інструменту фіксації господарських фактів у важливий елемент інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємством. Цифрові технології дозволяють формувати більш структуровані масиви даних, що значно розширює можливості їх подальшого аналітичного використання.

Водночас процес цифровізації бухгалтерського обліку малих підприємств супроводжується рядом проблем, серед яких недостатній рівень цифрової готовності бізнесу, обмежені фінансові ресурси для впровадження сучасних інформаційних систем, а також відсутність чітких методичних підходів до оцінювання ефективності використання цифрових облікових технологій. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають наукове обґрунтування впливу цифровізації бухгалтерського обліку на результативність діяльності малих підприємств та визначення її ролі у формуванні сучасної системи управлінської аналітики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цифровізації бухгалтерського обліку у сучасній науковій літературі розглядається у контексті ширших процесів цифрової трансформації економіки, що змінюють не лише технологічні засади облікових систем, а й їхню функціональну роль у процесах управління підприємством. У межах сучасного наукового дискурсу бухгалтерський облік дедалі частіше інтерпретується як складова інформаційно-аналітичної системи управління, що забезпечує формування знання про економічну реальність підприємства. У цьому контексті цифровізація обліку виступає не лише технологічним явищем, але й проявом глибших епістемологічних і праксеологічних змін у системі управління господарською діяльністю.

У працях українських дослідників значна увага приділяється інституційним та методологічним аспектам цифрової трансформації бухгалтерського обліку. Зокрема, Н. М. Курган, С. В. Руденко та Д. О. Березовська підкреслюють, що впровадження цифрових форматів фінансової звітності та використання таксономії даних створює передумови для стандартизації фінансової інформації, підвищення її прозорості та інтеграції підприємств у глобальний інформаційний простір [6]. Подібні висновки містяться і в роботах В. В. Новікова, який розглядає цифровізацію бухгалтерського обліку як важливий інструмент підвищення ефективності діяльності малих підприємств через автоматизацію облікових процедур та оптимізацію інформаційних потоків [2]. Дослідження В. Я. Панасюка та Н. В. Мужевич також підтверджують, що впровадження

цифрових облікових систем сприяє трансформації бізнес-процесів підприємств та підвищенню ефективності управління господарською діяльністю [3]. У свою чергу, С. А. Гаркуша та О. П. Бабенко акцентують увагу на ролі інноваційних технологій у модернізації бухгалтерського обліку та формуванні нових підходів до організації інформаційного забезпечення управління [4].

У міжнародних дослідженнях проблема цифровізації бухгалтерського обліку здебільшого аналізується через призму впливу цифрових технологій на ефективність діяльності підприємств, зокрема малого та середнього бізнесу. Так, П. Гумеде та Б. Дламіні доводять, що використання хмарних бухгалтерських систем значно підвищує точність фінансової звітності та забезпечує оперативний доступ до облікової інформації, що сприяє посиленню фінансового контролю та підвищенню ефективності управління підприємством [7]. Подібні результати отримали Ф. Кусумавардхані, Д. Ратмоно, С. Вібово, Д. Дарсоно, С. Відьятомо та Н. Рохман, які встановили позитивний вплив цифровізації облікових систем на якість бухгалтерської інформації, зниження витрат та підвищення результативності управлінських рішень [8].

Окремий напрям досліджень пов'язаний із вивченням впливу цифрових облікових технологій на фінансові результати та довгострокову стійкість підприємств. Так, Ю. Октари, Р. Новіанти та Т. Анграєні зазначають, що цифрові облікові системи сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємств і створюють передумови для їхнього сталого розвитку [10]. У свою чергу, Л. Садрі обґрунтовує наявність статистично значущого зв'язку між рівнем використання цифрових бухгалтерських інструментів і фінансовими показниками підприємств [11]. Важливий внесок у розвиток даної проблематики роблять також дослідження Р. Юнанто, Д. Вахаба, С. Анггадіні, А. Пурфіні та Х. Юліанто, які доводять, що цифрова трансформація бухгалтерського обліку сприяє підвищенню операційної ефективності підприємств через оптимізацію облікових процесів [12]. Крім того, у роботах Т. Вахюні [13], Р. Бегум та Ф. Бегум [14], а також А. Мукамби [15] досліджуються фактори прийняття цифрових технологій підприємствами та їхній вплив на трансформацію облікових практик.

Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених цифровій трансформації бухгалтерського обліку, низка аспектів цієї проблематики залишається недостатньо розкритою. Зокрема, у більшості робіт увага зосереджується на технологічних аспектах цифровізації або на питаннях впровадження інформаційних систем, тоді як методичні підходи до комплексного оцінювання ефективності цифровізації бухгалтерського обліку малих підприємств залишаються недостатньо розробленими. Недостатньо дослідженим є також вплив цифровізації облікових систем на формування управлінської аналітики та використання облікової інформації у процесі стратегічного управління підприємством. Саме ці невирішені аспекти становлять наукову проблему, що потребує подальшого теоретичного осмислення та практичного дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування впливу цифровізації бухгалтерського обліку на ефективність діяльності малих підприємств та визначення її ролі у формуванні системи управлінської аналітики. Досягнення поставленої мети передбачає аналіз сучасних підходів до цифрової трансформації облікових систем, оцінювання її впливу

на якість облікової інформації та обґрунтування значення цифрових технологій у підвищенні результативності управлінських рішень.

Методологічною основою дослідження є поєднання загальнонаукових і спеціальних методів пізнання економічних процесів, що забезпечує комплексне осмислення феномену цифровізації бухгалтерського обліку малих підприємств. Теоретичне підґрунтя дослідження сформовано на основі системного, інституційного та прагматичного підходів до аналізу трансформації облікових систем у цифровій економіці. У процесі дослідження використано методи наукової абстракції, логічного узагальнення, аналізу та синтезу для виявлення сутності цифровізації обліку, а також порівняльний і структурно-функціональний аналіз для оцінювання її впливу на якість облікової інформації та розвиток управлінської аналітики. Інформаційною базою дослідження слугували наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблемам цифрової трансформації бухгалтерського обліку та інформаційного забезпечення управління підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап розвитку економічних систем характеризується активним впровадженням цифрових технологій у всі сфери господарської діяльності, що зумовлює трансформацію традиційних підходів до організації інформаційних систем підприємств. У цьому контексті бухгалтерський облік поступово еволюціонує від інструменту фіксації господарських операцій до складової інтегрованої інформаційно-аналітичної системи управління підприємством. Цифровізація бухгалтерського обліку виступає важливим фактором підвищення ефективності діяльності підприємств, особливо у секторі малого бізнесу, який функціонує в умовах високої динаміки ринкового середовища та обмежених ресурсів.

У науковій літературі цифровізація бухгалтерського обліку розглядається як комплексний процес трансформації облікових систем на основі використання сучасних інформаційних технологій, таких як хмарні обчислення, автоматизовані облікові платформи, інтегровані ERP-системи, технології обробки великих даних та цифровий документообіг. Згідно з дослідженням П. Гумеде та Б. Дламіні, використання хмарних бухгалтерських систем дозволяє забезпечити більш високу точність фінансової звітності, оперативний доступ до облікових даних та підвищення ефективності фінансового контролю в діяльності підприємств [7]. Дослідники підкреслюють, що цифрові технології сприяють формуванню більш прозорого інформаційного середовища, що є необхідною передумовою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Подібну позицію підтримують Ф. Кусумавардхані, Д. Ратмоно, С. Вібово, Д. Дарсоно, С. Відьятмоко та Н. Рохман, які у своєму дослідженні доводять, що цифровізація облікових систем безпосередньо впливає на якість бухгалтерської інформації, знижує витрати підприємства та сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень [8]. Зокрема, результати їхнього емпіричного дослідження свідчать, що використання цифрових облікових систем забезпечує більш високу точність фінансових даних, підвищує оперативність формування звітності та сприяє покращенню аналітичних можливостей управлінських систем підприємства.

У роботах Р. Юнато, Д. Вахаба, С. Анггадіні, А. Пурфіні та Х. Юліанто цифровізація бухгалтерського обліку розглядається як важливий чинник підвищення операційної ефективності підприємств. Дослідники доводять, що використання цифрових облікових платформ сприяє оптимізації облікових процесів, скороченню часу обробки інформації та зниженню адміністративних витрат [12]. Це дозволяє підприємствам більш ефективно використовувати свої ресурси та підвищувати конкурентоспроможність у сучасному економічному середовищі.

З філософської точки зору цифровізація бухгалтерського обліку може розглядатися як прояв більш широких епістемологічних змін у системі управління економічними процесами. Якщо традиційний бухгалтерський облік був спрямований передусім на ретроспективну фіксацію господарських операцій, то цифрові облікові системи формують нову парадигму управління інформацією, у межах якої облікові дані виступають джерелом аналітичного знання, що використовується у процесі стратегічного управління підприємством.

У цьому контексті цифровізація бухгалтерського обліку сприяє формуванню нової якості інформаційного забезпечення управління підприємством. Цифрові технології дозволяють інтегрувати облікову інформацію з іншими інформаційними підсистемами підприємства, що створює передумови для розвитку управлінської аналітики. Як зазначає Л. Садрі, використання цифрових бухгалтерських систем має позитивний вплив на фінансову результативність підприємств, оскільки забезпечує більш ефективне використання інформаційних ресурсів у процесі прийняття управлінських рішень [11].

З огляду на зазначене, цифровізація бухгалтерського обліку може розглядатися як важливий інституційний механізм підвищення ефективності діяльності підприємств, що забезпечує інтеграцію облікових процесів у сучасне цифрове економічне середовище.

Таблиця 1

Основні наукові підходи до дослідження цифровізації бухгалтерського обліку підприємств

Науковий підхід	Сутність підходу	Основні результати досліджень	Автори
Технологічний підхід	Розглядає цифровізацію як процес впровадження інформаційних систем у бухгалтерський облік	Підвищення швидкості обробки даних та автоматизація облікових процедур	П. Гумеде, Б. Дламіні
Інформаційний підхід	Аналізує вплив цифрових технологій на якість бухгалтерської інформації	Підвищення точності та доступності фінансових даних	Ф. Кусумавардхані та ін.
Управлінський підхід	Досліджує роль цифрового обліку у системі управління підприємством	Підвищення ефективності управлінських рішень	Л. Садрі
Праксеологічний підхід	Аналізує цифровізацію як фактор підвищення ефективності господарської діяльності	Зниження операційних витрат та оптимізація бізнес-процесів	Р. Юнато та ін.

Джерело: сформовано автором на основі [7; 8; 11; 12].

Суттєвою характеристикою сучасного етапу розвитку бухгалтерського обліку є трансформація його функціонального призначення. Якщо у традиційній моделі бухгалтерський облік виконував переважно функцію реєстрації та узагальнення господарських операцій, то в умовах цифрової економіки він дедалі більше інтегрується у систему управлінської аналітики підприємства. Цифрові технології створюють нові можливості для обробки значних масивів даних, формування аналітичних звітів та оперативного отримання управлінської інформації.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що цифровізація бухгалтерського обліку істотно підвищує якість інформаційного забезпечення управління підприємством. Так, результати дослідження Ф. Кусумавардхані, Д. Ратмоно, С. Вібово, Д. Дарсоно, С. Відьятмоко та Н. Рохман свідчать про те, що використання цифрових облікових систем сприяє підвищенню точності фінансової інформації, забезпечує її своєчасність та доступність для управлінського персоналу [8]. Автори зазначають, що цифрові системи дозволяють значно зменшити кількість помилок, пов'язаних із ручною обробкою даних, а також забезпечують більш ефективну інтеграцію бухгалтерської інформації з іншими інформаційними підсистемами підприємства.

Подібні висновки підтверджуються результатами дослідження П. Гумеде та Б. Дламіні, які доводять, що використання хмарних бухгалтерських систем забезпечує можливість доступу до фінансових даних у режимі реального часу, що значно підвищує ефективність управлінського контролю та фінансового планування підприємства [7]. Дослідники підкреслюють, що цифрові облікові системи дозволяють керівникам підприємств оперативно отримувати актуальну інформацію про фінансовий стан підприємства, що є важливою передумовою для прийняття стратегічних управлінських рішень.

Важливим аспектом цифровізації бухгалтерського обліку є її вплив на формування системи управлінської аналітики. У сучасних умовах бухгалтерська інформація виступає не лише джерелом фінансової звітності, але й основою для формування аналітичних моделей управління підприємством. Завдяки використанню цифрових технологій облікова інформація може бути інтегрована з даними управлінського обліку, систем планування ресурсів підприємства (ERP), систем управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM) та іншими інформаційними платформами.

З позицій економічної теорії це означає перехід від інформаційної моделі бухгалтерського обліку до аналітичної моделі управління підприємством. У такій моделі облікова інформація виступає основою для формування управлінських знань, що використовуються у процесі прийняття стратегічних рішень. Як зазначає Л. Садрі, цифрові бухгалтерські системи дозволяють підприємствам більш ефективно використовувати інформаційні ресурси та підвищувати фінансову результативність діяльності [11].

Крім того, цифровізація бухгалтерського обліку сприяє підвищенню ефективності управління бізнес-процесами підприємства. У дослідженні Р. Юнанто, Д. Вахаба, С. Анггадіні, А. Пурфіні та Х. Юліанто доведено, що впровадження цифрових облікових систем дозволяє оптимізувати облікові процедури, зменшити витрати на

обробку інформації та підвищити ефективність використання ресурсів підприємства [12]. Це особливо важливо для малих підприємств, які мають обмежені фінансові та організаційні ресурси.

У контексті розвитку цифрової економіки важливим напрямом досліджень є також вивчення впливу цифровізації бухгалтерського обліку на довгострокову стійкість підприємств. Так, Ю. Октари, Р. Новіанти та Т. Анграєні зазначають, що використання цифрових бухгалтерських систем сприяє підвищенню адаптивності підприємств до змін ринкового середовища та створює передумови для їхнього сталого розвитку [10]. На думку авторів, цифрові технології дозволяють підприємствам більш ефективно управляти фінансовими ресурсами, що сприяє підвищенню їхньої конкурентоспроможності.

Таким чином, результати аналізу наукових досліджень свідчать про те, що цифровізація бухгалтерського обліку має комплексний вплив на діяльність підприємств. Вона сприяє підвищенню якості бухгалтерської інформації, удосконаленню системи управлінської аналітики, оптимізації бізнес-процесів та підвищенню фінансової результативності підприємств.

Таблиця 2

**Системний вплив цифровізації бухгалтерського обліку
на інформаційне забезпечення управління підприємством**

Елемент цифровізації бухгалтерського обліку	Зміни в обліковій системі	Трансформація інформаційних характеристик	Управлінський ефект
Автоматизація облікових процедур	Використання цифрових облікових платформ та програмних рішень	Зростання точності та достовірності фінансових даних	Зменшення інформаційної асиметрії у процесі управління
Хмарні облікові системи	Доступ до фінансової інформації в режимі реального часу	Підвищення оперативності формування управлінської інформації	Оперативність управлінських рішень та фінансового контролю
Інтеграція інформаційних систем	Поєднання бухгалтерських систем із ERP, CRM та аналітичними платформами	Формування комплексних інформаційних масивів	Підвищення якості управлінської аналітики
Цифровий документообіг	Автоматизація обробки первинних документів	Скорочення часу обробки інформації та зменшення адміністративних витрат	Оптимізація бізнес-процесів підприємства
Аналітичні інструменти обробки даних	Використання цифрових інструментів аналізу фінансової інформації	Поглиблення аналітичних можливостей облікових систем	Підвищення ефективності стратегічного управління

Джерело: сформовано автором на основі [7; 8; 10; 11; 12].

Важливим аспектом дослідження цифровізації бухгалтерського обліку є оцінювання її економічної ефективності для діяльності підприємств. У сучасних наукових дослідженнях цифровізація облікових систем розглядається не лише як технологічна модернізація облікових процесів, а як інструмент підвищення результативності

управління підприємством. У цьому контексті цифровий бухгалтерський облік виступає складовою інформаційної інфраструктури підприємства, що забезпечує формування аналітичної бази для прийняття управлінських рішень.

Результати міжнародних досліджень свідчать про наявність прямого зв'язку між рівнем використання цифрових облікових систем та економічною ефективністю підприємств. Зокрема, у дослідженні Л. Садрі доведено, що впровадження цифрових бухгалтерських технологій позитивно впливає на фінансові результати діяльності підприємств, оскільки забезпечує більш ефективне використання інформаційних ресурсів у процесі управління [11]. Дослідник підкреслює, що цифрові облікові системи сприяють підвищенню прозорості фінансових процесів та забезпечують більш точний контроль за використанням ресурсів підприємства.

Подібні висновки містяться і в дослідженні Ю. Октари, Р. Новіанті та Т. Анграєні, які зазначають, що цифровізація бухгалтерського обліку сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств та створює передумови для їхнього сталого розвитку [10]. Автори підкреслюють, що цифрові технології дозволяють підприємствам більш ефективно управляти фінансовими потоками, оптимізувати витрати та підвищувати результативність господарської діяльності.

У роботах Р. Юнато, Д. Вахаба, С. Анггадіні, А. Пурфіні та Х. Юліанто цифрова трансформація бухгалтерського обліку розглядається як фактор підвищення операційної ефективності підприємств. Дослідники доводять, що використання цифрових облікових систем дозволяє значно скоротити час обробки інформації, підвищити точність фінансових даних та зменшити адміністративні витрати підприємства [12]. Це особливо важливо для малих підприємств, які функціонують у середовищі обмежених ресурсів і змушені постійно підвищувати ефективність використання наявних економічних можливостей.

У цьому контексті оцінювання ефективності цифровізації бухгалтерського обліку повинно ґрунтуватися на комплексному аналізі економічних, інформаційних та управлінських результатів її впровадження. З позицій системного підходу цифровізація бухгалтерського обліку формує нову якість інформаційного середовища підприємства, що забезпечує інтеграцію облікових, аналітичних та управлінських функцій.

З метою узагальнення результатів проведеного дослідження доцільно виділити основні показники, які можуть використовуватися для оцінювання ефективності цифровізації бухгалтерського обліку малих підприємств.

Таблиця 3

Методичний підхід до оцінювання ефективності цифровізації бухгалтерського обліку малих підприємств

Напрямок оцінювання	Основні показники	Характеристика впливу цифровізації	Очікуваний економічний результат
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Економічна ефективність	Зниження адміністративних витрат, оптимізація облікових процесів	Автоматизація облікових процедур та скорочення трудомісткості облікової роботи	Зменшення витрат на ведення бухгалтерського обліку

Закінчення табл. 3

1	2	3	4
Інформаційна ефективність	Точність, своєчасність та доступність фінансової інформації	Використання цифрових облікових систем та хмарних платформ	Підвищення якості управлінської інформації
Управлінська ефективність	Швидкість прийняття управлінських рішень	Інтеграція бухгалтерських систем з управлінськими інформаційними платформами	Підвищення результативності управління підприємством
Операційна ефективність	Скорочення часу обробки інформації	Автоматизація документообігу та обробки фінансових даних	Оптимізація бізнес-процесів підприємства
Стратегічна ефективність	Підвищення конкурентоспроможності підприємства	Використання аналітичних можливостей цифрових облікових систем	Підвищення довгострокової стійкості підприємства

Джерело: сформовано автором на основі [7; 8; 10; 11; 12]

Таким чином, результати проведеного дослідження свідчать про те, що цифровізація бухгалтерського обліку виступає важливим фактором підвищення ефективності діяльності малих підприємств. Вона забезпечує підвищення якості бухгалтерської інформації, оптимізацію облікових процесів, розвиток управлінської аналітики та підвищення результативності управління підприємством. У сучасних умовах цифрової економіки бухгалтерський облік поступово трансформується у важливий елемент інформаційної інфраструктури підприємства, що забезпечує формування аналітичної бази для прийняття стратегічних управлінських рішень.

У праксеологічному вимірі цифровізація бухгалтерського обліку сприяє підвищенню ефективності господарської діяльності підприємства через оптимізацію використання інформаційних ресурсів. Використання цифрових облікових систем дозволяє автоматизувати значну частину облікових процедур, зменшити трудомісткість обробки фінансових даних та скоротити витрати на ведення бухгалтерського обліку. Як зазначають Р. Юнато, Д. Вахаб, С. Ангадіні, А. Пурфіні та Х. Юліанто, цифрові облікові системи забезпечують оптимізацію бізнес-процесів підприємства та сприяють підвищенню операційної ефективності його діяльності [12].

Важливою характеристикою цифровізації бухгалтерського обліку є також її вплив на якість фінансової інформації. У сучасній економічній теорії якість бухгалтерської інформації розглядається як ключовий фактор ефективності управління підприємством. Цифрові технології дозволяють значно підвищити точність, своєчасність та доступність фінансових даних, що забезпечує формування більш надійної інформаційної бази для прийняття управлінських рішень. Як підкреслюють Ф. Кусумавардхані, Д. Ратмоно, С. Вібово, Д. Дарсоно, С. Відьятмоко та Н. Рохман, використання цифрових бухгалтерських систем сприяє підвищенню якості бухгалтерської інформації та забезпечує її більш ефективне використання у процесі управління підприємством [8].

З позицій системного підходу цифровізація бухгалтерського обліку формує нову модель інформаційного середовища підприємства. У межах цієї моделі облікова інформація інтегрується з іншими інформаційними потоками підприємства, що створює передумови для розвитку комплексної системи управлінської аналітики. Завдяки інтеграції бухгалтерських систем із системами управління ресурсами підприємства (ERP), аналітичними платформами та цифровими системами управління бізнес-процесами формується єдиний інформаційний простір управління підприємством.

У цьому контексті бухгалтерський облік виконує не лише функцію відображення господарських операцій, але й виступає інструментом формування управлінського знання. Така трансформація функціональної ролі бухгалтерського обліку є важливою характеристикою сучасної цифрової економіки. Як зазначає Л. Садрі, використання цифрових бухгалтерських технологій сприяє підвищенню фінансової результативності підприємств, оскільки дозволяє більш ефективно використовувати інформаційні ресурси у процесі управління [11].

Особливо важливим є вплив цифровізації бухгалтерського обліку на діяльність малих підприємств. На відміну від великих компаній, малі підприємства мають обмежені організаційні та фінансові ресурси, що зумовлює необхідність максимально ефективного використання наявної інформації у процесі управління. У цьому контексті цифрові облікові системи дозволяють значно підвищити ефективність управління фінансовими ресурсами підприємства та забезпечити більш раціональне використання його економічного потенціалу.

Як зазначають П. Гумеде та Б. Дламіні, використання хмарних бухгалтерських систем дозволяє підприємствам отримувати доступ до фінансових даних у режимі реального часу, що значно підвищує ефективність фінансового контролю та управління підприємством [7]. Це створює передумови для більш оперативного реагування підприємств на зміни ринкового середовища та підвищує їхню адаптивність до сучасних економічних викликів.

Крім того, цифровізація бухгалтерського обліку має важливе значення для забезпечення довгострокової стійкості підприємств. У дослідженні Ю. Октари, Р. Новіанті та Т. Анграєні зазначається, що використання цифрових бухгалтерських систем сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств та створює передумови для їхнього сталого розвитку [10]. Цифрові технології дозволяють підприємствам більш ефективно управляти фінансовими потоками, оптимізувати структуру витрат та підвищувати результативність господарської діяльності.

Отже, результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок про те, що цифровізація бухгалтерського обліку виступає одним із ключових факторів підвищення ефективності діяльності малих підприємств у сучасній цифровій економіці. Її впровадження забезпечує підвищення якості бухгалтерської інформації, розвиток управлінської аналітики, оптимізацію бізнес-процесів та підвищення фінансової результативності підприємств. У цьому контексті цифровізація бухгалтерського обліку може розглядатися як важливий інституційний механізм формування сучасної системи інформаційного забезпечення управління підприємством.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що цифровізація бухгалтерського обліку є одним із ключових напрямів трансформації інформаційних систем управління підприємствами в умовах розвитку цифрової економіки. Поширення цифрових технологій, зокрема автоматизованих облікових систем, хмарних платформ та інтегрованих інформаційних середовищ, сприяє зміні функціональної ролі бухгалтерського обліку, який поступово перетворюється з інструменту фіксації господарських операцій на важливий елемент інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємством.

У ході дослідження встановлено, що цифровізація бухгалтерського обліку має комплексний вплив на діяльність малих підприємств. Використання цифрових облікових систем забезпечує підвищення точності, оперативності та доступності фінансової інформації, що створює передумови для формування якісної інформаційної бази управління. У свою чергу, підвищення якості облікової інформації сприяє розвитку управлінської аналітики та підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень.

Обґрунтовано, що цифровізація бухгалтерського обліку позитивно впливає на економічну ефективність діяльності малих підприємств через оптимізацію облікових процесів, зниження адміністративних витрат, скорочення часу обробки інформації та підвищення ефективності використання ресурсів підприємства. Водночас цифрові технології створюють передумови для інтеграції бухгалтерських систем з іншими інформаційними підсистемами підприємства, що сприяє формуванню комплексної системи управлінської аналітики.

У межах дослідження запропоновано методичний підхід до оцінювання ефективності цифровізації бухгалтерського обліку малих підприємств, який передбачає використання системи економічних, інформаційних, управлінських та стратегічних показників. Використання такого підходу дозволяє комплексно оцінити результати цифрової трансформації облікових систем та визначити її вплив на результативність діяльності підприємства.

Таким чином, цифровізація бухгалтерського обліку виступає важливим інституційним фактором розвитку сучасних систем управління підприємствами та формування ефективного інформаційного середовища прийняття управлінських рішень.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є розроблення кількісних методів оцінювання ефективності цифровізації бухгалтерського обліку малих підприємств, формування інтегрованих моделей взаємозв'язку між цифровими обліковими системами та показниками фінансової результативності підприємств, а також дослідження ролі сучасних цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту, великих даних та аналітичних платформ, у розвитку управлінської аналітики та стратегічного управління підприємствами.

Список використаних джерел

1. Маначинська Ю., Фірчук М. Цифровізація бухгалтерського обліку в контексті відбудови економіки України. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного*

- інституту*. 2024. Вип. 1 (93). С. 118–126. DOI: <https://doi.org/10.34025/2310-8185-2024-1.93.10>.
2. Новіков В. В. Диджиталізація бухгалтерського обліку малих підприємств. *Економіка та суспільство*. 2023. № 3 (105). С. 81–88. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2023-3\(105\)-81-88](https://doi.org/10.26642/jen-2023-3(105)-81-88).
 3. Панасюк В., Мужевич Н. Особливості впливу цифровізації бухгалтерського обліку на бізнес-процеси підприємств. *Галицький економічний вісник*. 2024. № 4 (89). С. 116–124. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.04.
 4. Гаркуша С. А., Бабенко О. П. Інноваційні фахові технології як чинник цифрової модернізації бухгалтерського обліку. *Економіка та управління*. 2025. № 79. С. 94–101. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-94>
 5. Kraievskiy V., Kolisnyk O., Skoryk M. Digitalisation of the accounting and analytical support service for small businesses. *Економіка розвитку систем*. 2024. Т. 6, Вип. 2. С. 36–41.
 6. Курган Н., Руденко С., Березовська Д. Таксономія спрощеної фінансової звітності як елемент цифровізації обліку малих підприємств України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2025. № 2. С. 561–567. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-340-89>.
 7. Gumede P., Dlamini B. Cloud accounting improves financial reporting for SMEs in Zimbabwe: Is it a myth or reality? *Acta Universitatis Danubius. Oeconomica*. 2026. Vol. 22, No. 1. P. 7–24.
 8. Kusumawardhani F. K., Ratmono D., Wibowo S. T., Darsono D., Widyatmoko S., Rokhman N. The impact of digitalization in accounting systems on information quality, cost reduction and decision making: Evidence from SMEs. *International Journal of Data and Network Science*. 2024. Vol. 8. P. 1111–1116.
 9. Rahmawaty P., Mustikasari A., Prasetyo D., Puspayuda A., Liu C., Suhud U. Anxiety and attitudes in micro, small and medium enterprises adoption of digital technology. *Journal of Information Systems Engineering and Management*. 2025. Vol. 10.
 10. Oktari Y., Novianti R., Angraeni T. Impact of accounting digitalization on MSME performance and sustainability. *JURISMA: Jurnal Riset Bisnis dan Manajemen*. 2025. Vol. 15, No. 2. P. 209–218.
 11. Sadri L. The impact of digital transformation on financial performance: A quantitative study of accounting practices in UAE-based SMEs. *Journal of Informatics Education and Research*. 2025. Vol. 5, Issue 4. P. 255–261.
 12. Yunanto R., Wahab D., Anggadini S., Purfini A., Yulianto H. Digital accounting transformation in SMEs: A systematic analysis of operational efficiency improvements in Indonesian context. *Advances in Engineering Research*. 2025. С. 3–13.
 13. Wahyuni T. Accounting information systems for SMEs: A systematic literature review. *Lecture Notes in Networks and Systems*. 2023.
 14. Begum R., Begum F. Digitalization of management accounting in small and medium enterprises: Expansion of the technology acceptance model. *Corporate Governance and Sustainability Review*. 2025. Vol. 9, Issue 2.
 15. Mukamba A. Digital transformation of accounting practices by SMEs in the city of Bukavu in the Democratic Republic of the Congo. *International Journal of Scientific Research*. 2024. P. 41–48.

References

1. Manachynska, Yu., & Firchuk, M. (2024). Tsyfrovizatsiia bukhhalterskoho obliku v konteksti vidbudovy ekonomiky Ukrainy [Digitalization of accounting in the context of Ukraine's economic recovery]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu*, (1(93)), 118–126. <https://doi.org/10.34025/2310-8185-2024-1.93.10>
2. Novikov, V. V. (2023). Dydzhitalizatsiia bukhhalterskoho obliku malykh pidpriemstv [Digitalization of accounting of small enterprises]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (3(105)), 81–88. [https://doi.org/10.26642/jen-2023-3\(105\)-81-88](https://doi.org/10.26642/jen-2023-3(105)-81-88)
3. Panasiuk, V., & Muzhevych, N. (2024). Osoblyvosti vplyvu tsyfrovizatsii bukhhalterskoho obliku na biznes-protsesty pidpriemstv [Features of the impact of accounting digitalization on enterprise business processes]. *Halytskyi ekonomichniy visnyk*, (4(89)), 116–124. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.04
4. Harkusha, S. A., & Babenko, O. P. (2025). Innovatsiini fakhovi tekhnolohii yak chynnyk tsyfrovoy modernizatsii bukhhalterskoho obliku [Innovative professional technologies as a factor in digital modernization of accounting]. *Ekonomika ta upravlinnia*, (79), 94–101. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-94>
5. Kraievskiy, V., Kolisnyk, O., & Skoryk, M. (2024). Digitalisation of the accounting and analytical support service for small businesses. *Ekonomika rozvytku system*, 6(2), 36–41.
6. Kurgan, N., Rudenko, S., & Berezovska, D. (2025). Taksonomiia sproshchenoi finansovoi zvitnosti yak element tsyfrovizatsii obliku malykh pidpriemstv Ukrainy [Taxonomy of simplified financial reporting as an element of accounting digitalization of small enterprises of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, (2), 561–567. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-340-89>
7. Gumede, P., & Dlamini, B. (2026). Cloud accounting improves financial reporting for SMEs in Zimbabwe: Is it a myth or reality? *Acta Universitatis Danubius. Oeconomica*, 22(1), 7–24.
8. Kusumawardhani, F. K., Ratmono, D., Wibowo, S. T., Darsono, D., Widyatmoko, S., & Rokhman, N. (2024). The impact of digitalization in accounting systems on information quality, cost reduction and decision making: Evidence from SMEs. *International Journal of Data and Network Science*, 8, 1111–1116.
9. Rahmawaty, P., Mustikasari, A., Prasetyo, D., Puspayuda, A., Liu, C., & Suhud, U. (2025). Anxiety and attitudes in micro, small and medium enterprises adoption of digital technology. *Journal of Information Systems Engineering and Management*, 10.
10. Oktari, Y., Novianti, R., & Angraeni, T. (2025). Impact of accounting digitalization on MSME performance and sustainability. *JURISMA: Jurnal Riset Bisnis dan Manajemen*, 15(2), 209–218.
11. Sadri, L. (2025). The impact of digital transformation on financial performance: A quantitative study of accounting practices in UAE-based SMEs. *Journal of Informatics Education and Research*, 5(4), 255–261.
12. Yunanto, R., Wahab, D., Anggadani, S., Purfini, A., & Yulianto, H. (2025). Digital accounting transformation in SMEs: A systematic analysis of operational efficiency improvements in Indonesian context. *Advances in Engineering Research*, 3–13.
13. Wahyuni, T. (2023). Accounting information systems for SMEs: A systematic literature review. *Lecture Notes in Networks and Systems*.
14. Begum, R., & Begum, F. (2025). Digitalization of management accounting in small and medium enterprises: Expansion of the technology acceptance model. *Corporate Governance and Sustainability Review*, 9(2).

15. Mukamba, A. (2024). Digital transformation of accounting practices by SMEs in the city of Bukavu in the Democratic Republic of the Congo. *International Journal of Scientific Research*, 41–48.

DIGITALIZATION OF ACCOUNTING IN SMALL ENTERPRISES: EVALUATION OF EFFICIENCY AND IMPACT ON MANAGEMENT ANALYTICS

Ihor Okhrimenko¹, Inna Raikovska²

¹*Academy of Labour, Social Relations and Tourism of the Federation of Trade Unions of Ukraine,
3-A Kiltseva doroha, Kyiv, 03188,*

e-mail: iv.okhrim@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3607-870X>

²*Kyiv Cooperative Institute of Business and Law,*

18a Yulii Zdanovskaya St., Kyiv, 03022,

e-mail: raikovskaya@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2670-7277>

Abstract. The purpose of the study is to theoretically substantiate the impact of accounting digitalization on the efficiency of small enterprises and to determine its role in the development of management analytics. The growing digital transformation of the economy leads to the integration of digital technologies into accounting systems, which significantly changes the functional role of accounting in enterprise management. In modern economic conditions, accounting is gradually transforming from a system of recording business transactions into an important element of information and analytical support for managerial decision-making.

The methodological basis of the study is formed by a combination of general scientific and special research methods. The research relies on systemic, institutional and praxeological approaches to the analysis of accounting transformation in the digital economy. The methods of analysis, synthesis, scientific abstraction, comparison and generalization were applied to determine the essence of accounting digitalization and to assess its influence on the quality of accounting information and management analytics.

The study proves that the digitalization of accounting significantly improves the quality of financial information by increasing its accuracy, timeliness and accessibility. The implementation of digital accounting systems contributes to the automation of accounting processes, reduction of administrative costs and optimization of business processes in small enterprises. It is established that digital technologies provide new opportunities for the integration of accounting data with management information systems and analytical platforms. As a result, accounting information becomes a key source for management analytics and strategic decision-making.

The scientific novelty of the study lies in the substantiation of the relationship between accounting digitalization, the quality of accounting information and the development of management analytics in small enterprises. A methodological approach to evaluating the efficiency of accounting digitalization based on economic, informational and managerial indicators is proposed.

Practical significance. The practical significance of the research results lies in the possibility of using the proposed methodological approach to assess the efficiency of accounting digitalization in small enterprises. The obtained results can be applied in the development of digital accounting systems and in improving the information support of enterprise management.

Conclusions. The research confirms that accounting digitalization is an important factor in increasing the efficiency and competitiveness of small enterprises. Digital technologies improve the quality of accounting information, enhance management analytics and contribute to more effective managerial decision-making. Further development of digital accounting systems will play a crucial role in forming an integrated information environment for enterprise management.

Keywords: digitalization of accounting; small enterprises; managerial analytics; digital transformation; enterprise performance efficiency; accounting and analytical system; managerial decision-making.

Стаття: надійшла до редакції 09.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

ПІДПРИЄМНИЦТВО. МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2025.69.0.6905>

УДК 330.131.5

JEL C13; D41

БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Юрій Максимець¹, Сергій Шишко², Богданна Косович³

Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18

¹e-mail: yuriy.maksymets@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9693-4147>

²e-mail: serhii.shyshko@lnu.edu.ua;

³e-mail: bogdanna_k@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4760-3098>

Анотація: у статті запропоновано систематизацію методів оцінювання конкурентоспроможності підприємств на основі багатокритеріального підходу. Обґрунтовано необхідність класифікації методів оцінки конкурентоспроможності в умовах ринкової конкуренції, коли прийняття стратегічних і тактичних управлінських рішень потребує чіткого розуміння позицій підприємства, його сильних і слабких сторін. Проаналізовано основні підходи до оцінювання конкурентоспроможності та виокремлено ключові ознаки класифікації методів, зокрема за способом оцінки, способом подання результатів, рівнем врахування аспектів діяльності підприємства, можливістю прийняття стратегічних рішень, напрямом формування інформаційної бази та об'єктом оцінки. Розглянуто особливості застосування якісних і кількісних, графічних, матричних, аналітичних та комбінованих методів. Узагальнено переваги й обмеження окремих груп методів залежно від цілей оцінювання та специфіки діяльності підприємства. Запропонована систематизація сприяє більш обґрунтованому вибору методів оцінювання конкурентоспроможності та формуванню комплексного підходу до її аналізу.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, методи оцінки конкурентоспроможності, ознаки класифікації методів, стратегічні рішення, ринкові позиції.

Постановка проблеми. Змагання з конкурентами за місце на ринку є однією з центральних проблем для майже будь-якого з підприємств, у тому числі для українських у контексті розвитку української економіки та її післявоєнної перебудови. Володіння

конкурентними перевагами та чітке розуміння свого місця в ринковій структурі є важливою умовою успіху компанії як на внутрішньому ринку, так і після виходу на зовнішній. Без оцінки власної конкурентоспроможності неможливе будь-яке стратегічне планування. Процес оцінювання допомагає виявити сильні та слабкі сторони компанії, потенційні загрози та можливості для розвитку. Зважаючи на велику кількість наявних методів оцінки, підприємству важливо пристосувати це різноманіття під власні потреби, адже ефективність кожного методу варіюється залежно від її завдань компанії, її засобів та розміру. Більшість таких інструментів не позбавлені суб'єктивізму, умовних критеріїв оцінювання та інших недоліків, що вимагає не лише ретельного підбору, а й правильної фахової інтерпретації результатів.

За визначенням американського економіста Майкла Портера, провідного фахівця з питань економічної конкуренції, конкурентоспроможність – це властивість товару, послуги чи суб'єкта ринкових відносин демонструвати результати нарівні з аналогічними товарами, послугами або іншими суб'єктами ринкових відносин, що присутні на ринку [1]. Незважаючи на багаторічні дослідження проблематики, в економічній науці немає однотайного трактування поняття конкурентоспроможності, що розмиває межі та критерії оцінювання. Багаторівневий характер взаємодії економічних суб'єктів породжує широкий спектр підходів до оцінки конкурентоспроможності. Теоретичні та методологічні проблеми цього питання ще не отримали належного вирішення, тож аналіз окремих методів та систематизація ознак, за якими їх класифікують, і далі залишається важливим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Враховуючи важливість питання ринкової конкуренції у національній та світовій економіці, цій проблематиці присвячено достатньо досліджень та публікацій. Аналізом конкурентоспроможності підприємств та методів її оцінювання займалися багато як іноземних (М. Портер, Р. Акофф, Х. Чезброу, П. Кругман, Ф. Котлер, Д. Барні, Р. Холл, Р. Рід, І. Ансофф), так і вітчизняних вчених (Дикань В.Л., Желіховська М.В., Костюк Л.А., Левицька А.О., Погребняк Д. В., Рибницький Д.О., Сахно І.В., Хрущ Н.А., Яцура В.В. та ін.). Не дивлячись на різноманіття виокремлених та описаних ними методів оцінки конкурентоспроможності, критерії класифікації цих методів та особливості їх застосування залишаються розмитими. Питання адаптації критеріїв систематизації методів до конкретних завдань та вимог підприємства залишається перспективним напрямком дослідження, що потребує обговорення в науковому середовищі й досягнення консенсусу з цього приводу.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація підходів і методів оцінювання конкурентоспроможності підприємств з виокремленням їхніх особливостей та сфер застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча однозначної систематизації критеріїв оцінювання конкурентоспроможності підприємства досі не існує, усе ще можна впевнено виділити декілька ознак, за якими відбувається класифікація. При цьому методи можна класифікувати за різними ознаками. Кожна з них відображає окремий підхід до формування оцінки. Залежно від того, які цілі переслідує підприємство та якою є специфіка його завдань, воно може обирати найбільш прийнятний для себе метод за

потрібною ознакою, підходячи до проблематики оцінювання конкурентоспроможності більш комплексно та концептуально.

Насамперед, усі відомі методи можна розбити на дві великі групи за способом оцінки: кількісні (математичні) та якісні. *Кількісні методи* засновані на розрахунку та аналізі умовних числових показників, що характеризують різноманітні сфери конкурентоспроможності підприємства: виробничу, фінансову, управлінську та інші. За їх допомогою легше об'єктивно порівняти можливості економічного суб'єкта із суперниками в боротьбі за привабливі сегменти ринку. Однак ці методи не позбавлені елементу суб'єктивності, адже в них використовуються вагові показники, встановлені фахівцями [13, с. 55].

Якісні методи не володіють таким же ступенем математичної формалізації, як кількісні, і базуються на експертній інтерпретації нечислових даних. Незважаючи на високий рівень абстракції, якісні методи дозволяють взяти до уваги ті аспекти діяльності підприємства, що не підлягають кількісному запису [2, с. 16].

Так само загальноприйнятою й однією з найбільш поширених в тематичних наукових дослідженнях є ознака способу представлення результатів. Згідно з нею, виділяють графічні, матричні, індексні, аналітичні (розрахункові) та комбіновані (розрахунково-графічні й розрахунково-матричні) методи оцінки конкурентоспроможності підприємства.

Графічні методи базуються на використанні візуальних інструментів подання результатів аналізу: графіків і діаграм. Серед графічних методів можна виділити багатокутник конкурентоспроможності, радар конкурентоспроможності, метод профілів, карту стратегічних груп, дослідження кривої досвіду, метод конкурентних стратегій Ламбена, метод, що базується на теорії життєвого циклу та інші. Одним із найчастіше використовуваних графічних методів є багатокутник конкурентоспроможності. Для його побудови використовують координатну площину з кількома осями, де кожна вісь є шкалою оцінки певного важливого показника. Лінія, що з'єднує значення кожного з них, і утворює шуканий багатокутник. Метод радару конкурентоспроможності схожий на метод багатокутника конкурентоспроможності. Для його реалізації коло ділять на певну кількість секторів, що відповідає кількості критеріїв оцінки продукції. Після цього за принципом, аналогічним з попереднім методом, будують багатокутник, площу якого порівнюють з площею кола. Чим ближчими є ці значення, тим більш конкурентна продукція. Для застосування методу профілів вибирають критерії оцінювання й креслять оцінне поле. Праворуч у формі таблиці знаходяться назви критеріїв, ліворуч – ділильна шкала. Частину шкали замальовують відповідно до кількісного значення відповідного показника, у підсумку отримуючи зафарбовану фігуру – профіль, чия площа пропорційна до конкурентоспроможності підприємства. Перевагою графічних методів є їх простота та наочність, але водночас вони урівнюють важливість усіх показників, що розмиває об'єктивність оцінки й не дає змоги пріоритизувати завдання компанії [3].

Великою окремою групою є *матричні методи*, що полягають у створенні матриці-таблиці з організованих за рядками і стовпцями елементів. Завдяки двовимірній

структурі можна детально і в динаміці простежити залежність двох показників один від одного, однак це є й недоліком методу, адже він обмежує кількість факторів аналізу. Найвідомішими прикладами матричних методів є матриця Бостонської консалтингової групи (БКГ), матриця GE/МакКінсі, матриця компанії Shell/DPM, матриця Ансоффа, модель конкурентних стратегій Портера та інші [4, с. 158–159]. Матриця БКГ (зростання-частка ринку) була розроблена в 1970-х для відстеження зв'язку між темпом росту ринку та зміною частки, яку займає вид продукції на цьому ринку. Залежно від положення продукції компанії на цій матриці, її відносять до однієї з чотирьох категорій: «зірки», «собаки», «дійні корови» та «знаки питання», кожна з яких вказує на поточне становище продукції на ринку та наявність у неї конкурентних переваг [14, с. 2–3]. Матриця МакКінсі (привабливість-конкурентоспроможність) від компанії General Electrics є більш детальним варіантом матриці БКГ. Осями в ній є привабливість ринку, яку обчислюють як комплекс із кількох спеціалізованих показників, і конкурентоспроможність продукції, яку визначають за аналогічним принципом. Іншою гілкою розвитку матриці БКГ є матриця компанії Shell (матриця спрямованої політики). В аналізі перспектив ринку в ній беруть до уваги як показники потоків грошової ліквідності, так і рентабельності інвестицій, тоді як матриця БКГ більше концентрується на перших, а матриця МакКінсі – на останніх. Матриця Ансоффа (товар-ринок) змінює політику компанії залежно від того, наскільки звичними чи новими є пропонований товар та цільовий ринок. Модель конкурентних стратегій Портера теж використовує матрицю, де горизонтальна вісь – це конкурентні переваги, а горизонтальна – частка ринку [5].

Аналітичні або ж розрахункові методи засновані на здійсненні обчислювально-аналітичних операцій з наявними даними та є однією з найбільш чисельних групою методів за своєю ознакою. До них належать метод різниць, метод рангів, індексні методи тощо. Метод різниць полягає в знаходженні числової різниці з набором показників конкурентного підприємства. Застосування методу рангів засноване на ранжуванні порівнюваних підприємств від кращого до гіршого за кожним обраним показником, що допомагає визначити свою позицію, сильні та слабкі сторони. Найширшою підгрупою аналітичних методів оцінки конкурентоспроможності є індексні. Вони полягають в розрахунку числового зв'язку (коефіцієнту, індексу) між кількома показниками, що відображають різні аспекти діяльності підприємства. Індексні методи є наочними, об'єктивними й дозволяють проводити порівняння з конкурентами, але потребують фахової інтерпретації. Хрестоматійним прикладом індексного методу є метод, заснований на теорії ефективної конкуренції. Згідно з ним, максимальної конкурентоспроможності можна досягнути тоді, коли робота кожного підрозділу підприємства організована найефективнішим чином. Для цього обчислюють оцінки чотирьох групових показників: ефективності виробничої діяльності, фінансового стану підприємства, ефективності організації збуту та просування продукції та конкурентоспроможності товару. При цьому кожен з чотирьох показників є середнім арифметичним спеціалізованих індексів. Ефективність виробничої діяльності залежить від значень загальних середніх витрат, фондівіддачі, рентабельності товару та продуктивності праці. Фінансовий стан оцінюють на основі коефіцієнту автономії, коефіцієнту платоспроможності, коефіцієнту

абсолютної ліквідності та коефіцієнту оборотності оборотних коштів. На основі чотирьох групових показників розраховують коефіцієнт конкурентоспроможності підприємства за такою формулою:

$$\text{ККП} = 0,15\text{ЕВ} + 0,29\text{ФП} + 0,23\text{ЕЗ} + 0,33\text{КТ} \quad (1)$$

де ЕВ, ФП, ЕЗ і КТ – значення відповідних групових показників [6].

Комбіновані методи оцінки конкурентоспроможності підприємств вимагають поєднання кількох окремих методів. Розрізняють графічно-розрахункові та матрично-розрахункові [7, с. 296].

За рівнем врахування аспектів діяльності підприємства всі методи також поділяють на спеціальні та комплексні. Якщо *спеціальні методи* призначені для аналізу лише одного з аспектів: виробничого, маркетингового, фінансового тощо, то комплексні намагаються охопити якомога більше з них, поєднуючи параметри різних напрямів діяльності підприємства [8, с. 114].

Завдяки багатофакторному аналізу *комплексні методи* є більш ефективними й забезпечують найбільш об'єктивні дані про конкурентоспроможність підприємства. Комплексним методом є таксономічний аналіз, який підходить для порівняння конкурентоспроможності кількох підприємств. Для цього одиниці виміру широкого набору показників зводять до стандартизованої системи вимірювання. Стандартизацію здійснюють завдяки тому, що будь-яке значення показника замінюють коефіцієнтом, що характеризує відношення відхилення кожної ознаки від середнього значення для усіх порівнюваних підприємств до середньоквадратичного відхилення за цією ознакою. Математично цей процес можна виразити такою формулою:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{s_j} \quad (2)$$

де z_{ij} – стандартизоване значення показника j для підприємства i , x_{ij} – значення показника j для підприємства i , \bar{x}_j – середньоарифметичне значення показника j , s_j – стандартне відхилення показника j . Далі формують матрицю відстаней, на основі якої визначають місцезнаходження окремого підприємства серед сукупності всіх порівнюваних. Відстань за кожним показником для підприємства дорівнює різниці між стандартизованим значенням для нього та цим же значенням для сусідньої або еталонної компанії.

Поділ на тактичні (одномоментні) та стратегічні методи відображає ознаку можливості прийняття стратегічних рішень. *Тактичні методи* сильніше орієнтовані на короткостроковий період діяльності підприємства, оцінюючи тільки поточний стан справ без відстеження динаміки досліджуваних показників. Вони є більш гнучкими та деталізованими, ніж стратегічні, але не дозволяють формувати детальних планів на майбутнє. Серед тактичних методів можна виділити інтегральні. Вони є комплексом методів, який об'єднує зведення кількох поточних показників діяльності підприємства

до єдиного шляхом знаходження середнього арифметичного, геометричного або зваженого [9, с. 37].

Стратегічні методи володіють вищим рівнем абстракції й призначені для формування довгострокових планів та створення динамічних моделей. До таких методів належить метод PIMS (Profit Impact of Marketing Strategy), заснований у 1970-х рр. як експериментальний проєкт компанії General Electrics. За його допомогою простежують залежність рентабельності інвестицій (ROI) від ринкової стратегії, до якої входить близько 30 змінних. Використовуючи багатофакторні регресійні моделі для обробки масивів статистичних даних, визначають найважливіші виробничі, організаційно-економічні, ринкові чинники, а також відносну важливість цього впливу кожного з них на кінцеві результати. Іншим представником стратегічних методів є метод LOTS (Long-Term Objectives, Targets, Strategies). Він включає в себе ретельне й послідовне обговорення проблем підприємства на різних організаційних рівнях. Використання методу LOTS складається з 9 етапів: оцінки наявного становища, визначення планів розвитку, формування стратегії, окреслення довгострокових та короткострокових цілей, визначення методів і об'єктів аналізу, оцінки кадрового потенціалу, організації менеджменту та звітності.

Наступною важливою ознакою є напрям формування інформаційної бази. *Критеріальні методи* засновані на інтерпретації звітної або планової документації підприємства. Вони вимагають збору та обробки великих обсягів внутрішньої чи зовнішньої інформації, тому їх доцільно використовувати великим підприємствам з серійним виробництвом для об'єктивізації оцінки конкурентоспроможності [10].

Експертні методи не вимагають так багато ресурсів, адже ґрунтуються на суб'єктивній оцінці фахівців. Цей інструментарій корисний в умовах недоступності даних про показники конкурентів, коли необхідне порівняння з ними й формування стратегічних рішень. Класичним експертним методом є SWOT-аналіз (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) – характеристика сильних і слабких сторін підприємства та зіставлення їх із наявними можливостями й загрозами [11, с. 61]. Схожим засобом є SNW-аналіз (Strength, Neutral, Weakness), покликаний оцінити стан кожного з внутрішніх аспектів діяльності підприємства й порівняти його з середнім на ринку. Іншим експертним інструментом є PEST-аналіз (Political, Economic, Social, Technological), який полягає у виявленні політичних, економічних, соціальних та технологічних аспектів, що впливають на діяльність компанії. Ще один метод - GAP-аналіз теж часто використовують у консалтингу та внутрішньому аудиті для порівняльного аналізу фактичної ефективності підприємства з бажаною [15].

Будь-який метод оцінки конкурентоспроможності спрямований на аналіз умов певної сфери діяльності, в яку залучене підприємство, тож за критерієм об'єкту оцінки можна виокремити методи, що характеризують ринкові позиції, рівень менеджменту та фінансово-економічну діяльність. *Методи оцінки ринкових позицій* потрібні для зіставлення можливостей підприємства з умовами цільового ринку. Індекс Герфіндаля-Гіршмана, індекс Голла-Тайдмана (індекс Розенблюта), індекс Лернера, індекс Лінда, коефіцієнт Джині та інші – усі вони покликані визначити рівень концентрації виробників

у певній галузі та їх вплив на ринок. За допомогою індексу Герфіндаля-Гіршмана обчислюють ступінь монополізації галузі, розраховуючи його за формулою:

$$I_{\text{ГГ}} = \sum_{i=1}^N S_i^2 \quad (3)$$

де S_i – частка компанії на ринку, а N – кількість компаній.

Індекс набуває значення від $1/N$ до 1, де $1/N$ – досконала конкуренція, а 1 – монополія. Індекс Голла-Тайдмана у свою чергу розраховують на основі зіставлення рангів фірм на ринку:

$$I_{\text{ГТ}} = \frac{1}{2 \sum_{i=1}^N R_i S_i} \quad (4)$$

де R_i – ранг компанії (найбільша компанія має ранг 1), S_i – частка компанії, N – кількість компаній. Межі значень індексу Голла-Тайдмана і їх трактування аналогічні з індексом Герфіндаля-Гіршмана. Індекс Лернера визначає рівень монопольної влади окремої фірми й має такий вигляд:

$$I_{\text{Л}} = \frac{(P - MC)}{P} \quad (5)$$

де P – ціна продукції монополіста, а MC – його граничні витрати. Індекс Лернера набуває значення від 0 до 1, де 0 є досконалою конкуренцією, а 1 – монополією.

Індекс Лінда, допомагає визначити, скільки фірм займає панівне становище на ринку. Його розраховують лише для найбільших фірм, тож він не враховує стану т. зв. «околиці» ринку, але допомагає оцінити конкуренцію в його «ядрі». Індекс Лінда обчислюють поетапно, спочатку для двох найбільших компаній:

$$I_{\text{Л}(2)} = \frac{D_1}{D_2} \times 100\% \quad (6)$$

де $I_{\text{Л}(2)}$ – індекс Лінда для двох фірм, D_1 і D_2 – відповідні ринкові частки цих фірм. Далі відбувається розрахунок індексу для трьох фірм, який шукають як середнє арифметичне двох показників:

- відношення ринкової частки найбільшої компанії до середнього арифметичного часток другої і третьої;
- відношення середнього арифметичного часток двох найбільших компаній до частки третьої:

$$I_{\text{Л}(3)} = \frac{1}{2} \left(\frac{D_1}{(D_2 + D_3)/2} + \frac{(D_1 + D_2)/2}{D_3} \right) \quad (7)$$

де $I_{\text{Л}(3)}$ – індекс Лінда для трьох фірм, D_1 , D_2 і D_3 – їх відповідні ринкові частки. За аналогічним принципом індекс визначають для дедалі більшої кількості компаній, поки тенденція зміни результату зі спадної не зміниться на висхідну – це означатиме, що остання фірма знаходиться вже за межами ядра ринку.

За допомогою *методів, що характеризують рівень менеджменту*, відбувається вимірювання тих показників конкурентоспроможності, що відображають ефективність роботи керівних структур підприємства. Серед них, зокрема, можна виділити популярний метод бенчмаркінгу, що полягає у постійному порівнянні з конкурентами своїх товарів чи послуг, їх ціни та якості, каналів збуту, маркетингових інструментів та інших аспектів діяльності, з подальшим детальним аналізом і перейняттям досвіду [12, с. 37].

Окремою групою методів за ознакою об'єкта оцінки є методи, що характеризують рівень фінансово-економічної діяльності. Сюди належать зокрема методи фінансово-економічного аналізу, кожен з яких досліджує показники виробничої ефективності та фінансової стійкості підприємства [3].

Таблиця 1

Класифікація методів оцінки конкурентоспроможності підприємства

Методи / Інструменти	за способом оцінки		за способом подання			за рівнем врахування аспектів діяльності фірми		за можливістю прийняття стратегічних рішень		за напрямом формування інформаційної бази		за об'єктом оцінки		
	якісні	кількісні	графічні	матричні	аналітичні	спеціальні	комплексні	тактичні	стратегічні	критеріальні	експертні	ринкові позиції	рівень менеджменту	фінансово-економічна діяльність
Багатокутник конкурентоспроможності		+	+				+	+		+				+
Радар конкурентоспроможності		+	+				+	+		+				+
Метод профілів		+	+				+	+		+				+
Матриця БКГ	+			+		+			+		+	+		
Матриця макінсі	+			+			+		+		+	+		
Матриця Shell/DPM	+			+			+		+		+	+		
Матриця Ансоффа	+			+		+			+		+	+		
Метод Портера	+			+			+		+		+	+		
Метод різниць		+			+		+	+		+				+
Метод рангів		+			+		+	+		+				+
Метод, заснований на теорії ефективної конкуренції		+			+		+	+		+				+
Таксономічний аналіз		+			+		+	+		+				+

Методи / Інструменти	за способом оцінки		за способом подання			за рівнем враху- вання аспектів діяльності фірми		за мож- ливістю прийнят- тя стра- тегічних рішень		за напря- мом фор- мування інформа- ційної бази		за об'єктом оцінки		
	якісні	кількісні	графічні	матричні	аналітичні	спеціальні	комплексні	тактичні	стратегічні	критеріальні	експертні	ринкові позиції	рівень менеджменту	фінансово-економічна діяльність
Інтегральні методи		+			+		+	+		+				+
Метод PIMS	+			+			+	+			+		+	
Метод LOTS	+			+			+	+			+		+	
SWOT-аналіз	+			+			+	+			+		+	
SNW-аналіз	+			+			+	+			+		+	
PEST-аналіз	+			+			+	+			+		+	
GAP-аналіз	+			+			+	+			+		+	
Індекс Герфіндаля-Гіршмана		+			+	+			+	+		+		
Індекс Голла-Тайдмана		+			+	+			+	+		+		
Індекс Лернера		+			+	+			+	+		+		
Індекс Лінда		+			+	+			+	+		+		

Висновки та перспективи подальших досліджень. Завдяки аналізу відомих методів та їх систематизації за окресленими ознаками, звужуються рамки вибору найбільш підходящого для конкретних потреб підприємства методу оцінки його конкурентоспроможності. На основі даних (Таблиці 1), можна виокремити кілька блоків методів, яких об'єднують спільні критерії. Графічні методи потрібні для простішого та більш наочного сприйняття кількісних показників діяльності підприємства, тож вони є критеріальними та комплексними. Їх можна застосовувати для формування і поточних, і довгострокових завдань, але для останніх вони часто потребують додаткового експертного аналізу. Матричні методи зазвичай є якісними та експертними, адже вони вимагають оцінювальних суджень і мінімального математичного апарату, а також використовуються для довготривалого стратегування. Однак їх можна застосовувати як для оцінки як ринкових позицій (матриці БКГ, МакКінсі, Shell/DPM, Ансоффа, Портера), так і процесу управління компанією (аналізи SWOT, SNW, PEST, GAP, методи PIMS та LOTS). Останні, до того ж, є більш комплексними і прагнуть охопити більше аспектів діяльності підприємства, у тому числі можуть виходити за рамки питань менеджменту, тоді як деякі матричні методи аналізу ринкових позицій застосовують

багатофакторний аналіз лише для визначення перспектив ринку (матриця VCG, матриця Ансоффа). Аналітичні кількісні критеріальні методи, такі як метод рангів, різниць, теорії ефективної конкуренції та інші, підходять для об'єктивної математичної оцінки фінансово-економічної діяльності підприємства, однак підсумкові числа мають отримати подальшу інтерпретацію. Врешті, аналітичні методи оцінки ринкового становища хоч і є спеціальними, бо мають вузький об'єкт оцінки, але завдяки аналізу ринкових структур і місця компанії в них напруму визначають її подальшу політику.

Конкурентоспроможність підприємства залишається різносторонньою характеристикою, для дослідження якої потрібен весь спектр наявних підходів та методів. Універсального інструментарію не існує, тому кожне підприємство змушене шукати індивідуальний підхід і враховувати на практиці всі переваги та недоліки будь-якого способу оцінювання. Він має бути системним, комплексним і належно обґрунтованим. Вдалий підбір методу оцінювання конкурентоспроможності буде актуальним завданням на будь-якому етапі розвитку підприємств, тож економічній науці ще належить дійти до одноставності із цього питання, щодо якого досі панує безліч суперечностей.

Список використаних джерел

1. Сита Є. М. Дослідження існуючих методів оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Ефективна економіка*. 2019. № 12.
2. Ткаченко А. М., Колесник Е. О. Методи оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. № 4. С. 14–21.
3. Літвінова В. О. Графічні методи дослідження у аналізі рівня конкурентоспроможності продукції. *Бізнес Інформ*. 2012. № 4. С. 53–56.
4. Левицька А. О. Методи оцінки конкурентоспроможності підприємства: вітчизняні та закордонні підходи до класифікації. *Механізм регулювання економіки*. 2013. № 4. С. 155–163.
5. Кириченко О. М. Методи оцінювання конкурентоспроможності підприємства. *Ефективна економіка*. 2017. №2.
6. Карпенко Л. М. Методичні підходи до оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. №3(2). С. 24–31.
7. Шуміло О. С., Рудас Д. С., Сукульський В. М. Принципи та методи оцінювання конкурентоспроможності підприємств. *Бізнесінформ*. 2020. № 6. С. 291–297.
8. Кваско А. В. Аналіз методів оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Економічні науки*. 2017. С. 111–118.
9. Коляденко С. В., Чіков І. А. Інтегральна оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Економічна наука*. 2021. № 10. С. 34–39.
10. Матвєєв В. В. Методи оцінки конкурентного потенціалу підприємства. *Ефективна економіка*. 2013. № 12.
11. Ключ Ю. І., Іжболдіна А. В. Практичне застосування SWOT-аналізу для визначення конкурентоспроможності ТОВ НВП «Мікротерм». *Економічний простір*. 2020. № 160. С. 60–64.
12. Ковтуненко Ю. В., Колісніченко Я. В. Методичні підходи щодо оцінювання конкурентоспроможності підприємства сфери послуг. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2024. №2(28). С. 35–41.

13. Жалдак Г. П., Мамаджанов А. Р. Напрямита методи оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2022. №22. С. 52-59.
14. Kuc, B. R., Nguyen, H. T., & Borkowski, S. (2021). Hung Hau corporate business analysis using BCG matrix. *International Journal of Advanced Multidisciplinary Research and Studies*, 1(1), 1–6.
15. Kim, S., & Ji, Y. (2018). Gap analysis. In *The International Encyclopedia of Strategic Communication* (Robert L. Heath & Winni Johansen, Eds.). John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781119010722.iesc0079>.

References

1. Syta Y. (2019). Doslidzhennia isnuichykh metodiv otsinky konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Research of existing methods of competitiveness of enterprise]. *Effective Economics*, 12. [In Ukrainian].
2. Tkachenko A., Kolesnik E. (2019). Metody otsinky konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Methods of Assessing Competitiveness of Enterprise]. *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 4, 14–21. [In Ukrainian].
3. Litvinova, V. O. (2012). Hrafichni metody doslidzhennia u analizi rivnia konkurentospromozhnosti produktsii [Graphical research methods in analyzing the level of product competitiveness]. *Business Inform*, 4, 53–56. [In Ukrainian].
4. Levytska A. (2013). Metody otsinky konkurentospromozhnosti pidpriemstva: vitchyzniani ta zakordonni pidkhody do klasyfikatsii [Methods of assessing enterprise competitiveness: domestic and foreign approaches to classification]. *Mechanism of Economy Regulation*, 4, 155–163. [In Ukrainian].
5. Kirichenko O. (2017). Metody otsiniuvannia konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Methods of assessment of enterprise competitiveness]. *Effective Economics*, 2. [In Ukrainian].
6. Karpenko, L. M. (2013). Metodichni pidkhody do otsiniuvannia rivnia konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Methodological approaches to assessing the level of competitiveness of an enterprise]. *Herald of Socio-Economic Research*, 3(2), 24–31. [In Ukrainian].
7. Shumilo O., Rudas D., Sukulsky V. (2020). Pryntsypy ta metody otsiniuvannia konkurentospromozhnosti pidpriemstv [The principles and methods for assessing the competitiveness of enterprises]. *Businessinform*, 6, 291–297. [In Ukrainian].
8. Kvasko A. (2017). Analiz metodiv otsinky konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Analysis of methods of assessing the competitiveness of enterprise]. *Economic Sciences*, 111–118. [In Ukrainian].
9. Kolyandenko S., Chikov I. (2021). Intehralna otsinka konkurentospromozhnosti ahrarykh pidpriemstv. [Integrated assessment of the competitiveness of Agricultural Enterprises]. *Economic Science*, 10, 34–39. [In Ukrainian].
10. Matvieiev V. (2013). Metody otsinky konkurentnoho potentsialu pidpriemstva [Methods for assessing the competitive potential of enterprise]. *Effective Economics*, 12. [In Ukrainian].
11. Klius U., Izhboldina A. (2020). Praktychne zastosuvannia SWOT-analizu dlia vyznachennia konkurentospromozhnosti TOV NVP “Mikroterm” [Practical application of SWOT analysis to determine the competitiveness of “Microterm” LLC]. *Economic Space*, 160, 60–64. [In Ukrainian].

12. Kovtunenکو Y., Kolisnichenko Y. (2024). Metodychni pidkholdy shchodo otsiniuvannia konkurentospromozhnosti pidpriemstva sfery posluh [Methodological approaches to assessing the competitiveness of a service enterprise]. *Economic Journal of Odesa Polytechnic University*, 2(28), 35–41. [In Ukrainian].
13. Zhaldak H., Mamadzhanova A. (2022). Napriamy ta metody otsinky rivnia konkurentospromozhnosti pidpriemstv [Directions and methods for assessing the level of competitiveness of enterprises]. *Economic Herald of NTUU «Kyiv Polytechnic Institute»*, 22, 52–59. [In Ukrainian].
14. Kuc, B. R., Nguyen, H. T., & Borkowski, S. (2021). Hung Hau corporate business analysis using BCG matrix. *International Journal of Advanced Multidisciplinary Research and Studies*, 1(1), 1–6.
15. Kim, S., & Ji, Y. (2018). Gap analysis. In *The International Encyclopedia of Strategic Communication* (Robert L. Heath & Winni Johansen, Eds.). John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781119010722.iesc0079>

MULTICRITERIA CLASSIFICATION OF METHODS FOR ASSESSING ENTERPRISE COMPETITIVENESS

Yuriy Maksymets¹, Serhii Shyshko², Bogdana Kosovych³

*Ivan Franko National University of Lviv,
18 Svobody Ave., Lviv, 79008*

¹*e-mail: yuriy.maksymets@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9693-4147>*

²*e-mail: serhii.shyshko@lnu.edu.ua*

³*e-mail: bogdanna_k@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4760-3098>*

Abstract. The article focuses on the systematization of methods used to assess enterprise competitiveness within a multicriteria framework. The relevance of classifying competitiveness assessment methods is substantiated in the context of market competition, where both strategic and tactical managerial decisions require a clear understanding of an enterprise's market position, as well as its strengths and weaknesses. Given the diversity of existing approaches, the study emphasizes the need for a structured overview that would support a more informed selection of assessment tools.

The research analyzes the main approaches to evaluating enterprise competitiveness and identifies key classification criteria, including the method of assessment, the form of presenting results, the degree to which different aspects of enterprise activity are considered, the possibility of supporting strategic decision-making, the direction of information base formation, and the object of assessment. Particular attention is paid to the characteristics of qualitative and quantitative methods, as well as graphical, matrix, analytical, and combined approaches commonly applied in economic analysis.

The advantages and limitations of individual groups of methods are summarized depending on the objectives of assessment and the specific features of enterprise activity. The study demonstrates that no single method can be considered universal, as the effectiveness of competitiveness assessment largely depends on the context of application, availability of information, and managerial goals. The proposed systematization contributes to a more reasoned choice of assessment methods and supports the formation of a comprehensive and consistent approach to analyzing enterprise competitiveness.

Key words: enterprise competitiveness, methods of assessing competitiveness, signs of classification of methods, strategic decisions, market positions.

Стаття: надійшла до редакції 01.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

УДК 330.5, 330.567

JEL D11, D19, M30, M31

ТИПОЛОГІЯ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА ПРОДОВОЛЬЧОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Анастасія Терендій

Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18

e-mail: anastasiyaterendiy@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4476-5585>

Анотація. Метою статті є обґрунтування типології споживчої поведінки домогосподарств на продовольчому ринку України та здійснення їх сегментації на основі виявлення ключових детермінант споживчого вибору. Визначено сутність домогосподарства та особливості формування його споживчої поведінки. Проаналізовано підходи щодо трактування споживчої поведінки домогосподарств. Визначено споживчу поведінку домогосподарств як форму реалізації економічних інтересів суб'єкта економічних відносин та механізм зворотного зв'язку між виробником та споживачем, що є відображенням соціальної структури суспільства та рівня життя населення. Здійснено аналіз типологій споживчої поведінки домогосподарств з урахуванням мотивів та особливостей поведінки його членів. З метою детального аналізу споживчої поведінкою домогосподарств на продовольчому ринку України проаналізовано результати проведеного маркетингового дослідження. За результатами дослідження нами розроблено чотирифакторну модель детермінант споживчої поведінки домогосподарств. Здійснено науково обґрунтовану сегментацію продовольчого ринку та виокремлено чотири основні сегменти споживачів даного ринку. Описано виявлені відмінності споживчої поведінки різних сегментів домогосподарств на продовольчому ринку. Визначено маркетингові інструменти, які доцільно використовувати для управління споживчою поведінкою кожного з виділених сегментів.

Ключові слова: домогосподарство, споживча поведінка, продовольчий ринок, маркетингове дослідження, маркетингові інструменти, сегменти продовольчого ринку, типи споживчої поведінки, маркетингове управління.

Постановка проблеми. У сучасних соціально-економічних умовах споживча поведінка домогосподарств вимагає глибокого теоретичного аналізу та прикладного маркетингового дослідження. Економічні зміни, спричинені пандемією COVID-19 та повномасштабним вторгненням, суттєво вплинули на споживчу поведінку домогосподарств, зокрема щодо купівлі продовольчих товарів. Саме тому важливим постає вивчення особливостей формування споживчої поведінки домогосподарств на продовольчому ринку України. При цьому важливо зосереджувати увагу на впливі

маркетингових інструментів на її формування. Проведення маркетингових досліджень дозволяє виявити нові типи поведінки споживачів продовольчого ринку. Результати таких досліджень допомагають підприємствам ефективніше використовувати маркетингові інструменти з метою впливу на поведінку конкретних сегментів споживачів та забезпечення конкурентоспроможності своєї продукції на насиченому продовольчому ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню поведінки споживачів, зокрема домогосподарств на продовольчому ринку, присвячено праці вітчизняних науковців, а саме таких як: М. Біль [1], І. Городняк [2], І. Жарська, О. Зозульов, Н. Карпенко, Т. Кізима [3], Є. Майовець [4], А. Максименко [5], О. Мульська, О. Шафалюк та ін. Вплив маркетингових інструментів на поведінку споживачів та її типологізацію у своїх працях досліджують І. Біловодська, І. Городняк [2], О. Кузик, Є. Майовець [4], Я. Ларіна, А. Максименко [5], Ю. Пачковський [7], Г. Сорокіна [6], О. Стегній [8] та ін. Натомість недостатньо дослідження питання типології споживчої поведінки домогосподарств на продовольчому ринку України.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є обґрунтування типології споживчої поведінки домогосподарств на продовольчому ринку України та здійснення їх сегментації на основі виявлення ключових детермінант споживчого вибору.

Виклад основного матеріалу. Дослідження споживчої поведінки можна розглядати на різних рівнях залежно від об'єкта аналізу: людини як окремого індивіда та носія потреб; домогосподарства як економічного суб'єкта споживача; населення загалом. При цьому аналіз споживчої поведінки домогосподарств має свою специфіку, оскільки вони, з одного боку, можуть бути представлені одним індивідом-носієм специфічних потреб, а з іншого боку – включати декілька осіб, які ведуть спільне домашнє домогосподарство та є важливими економічними суб'єктами [1, с. 54–55].

У сучасному суспільстві домогосподарства доцільно розглядати як особливу мікрорівневу господарську систему, яку характеризують не лише соціально-економічним потенціалом, але й певною функціональною структурою, господарсько-економічною та споживчою поведінкою. Домогосподарства є основною соціально-економічною одиницею відтворення та реалізації людського потенціалу, шляхом життєдіяльності однієї чи кількох осіб, які спільно проживають та здійснюють спільне ведення домашнього господарства [2, с. 7].

Однією з важливих сфер життєдіяльності домогосподарств є споживання, яке спрямовано на задоволення потреб членів домогосподарств та їхнього фізичного, духовного, інтелектуального розвитку. При цьому члени домогосподарств використовують товари або послуги для задоволення власних потреб, зумовлюючи формування споживчої поведінки домогосподарства.

Дослідники дещо по-різному визначають споживчу поведінку домогосподарств. Її розглядають як систему дій і вчинків індивідів на споживчому ринку, пов'язану зі спрямуванням наявних грошових ресурсів на забезпечення власних потреб та інтересів [3, с. 7]. Споживча поведінка є сукупністю постійно повторюваних рішень з приводу вибору торгівельної (виробничої) марки [4, с. 146–147].

Споживча поведінка – один з різновидів економічної поведінки відповідно до сфери економіки поряд з виробничою та обмінною поведінкою. При цьому споживчу поведінку можна трактувати як діяльність, що безпосередньо входить до придбання, споживання й утилізації продуктів і послуг, включаючи процеси рішень, що передують цій діяльності та слідує за нею [5, с. 144].

На нашу думку, споживчу поведінку домогосподарств можна розглядати як форму реалізації економічних інтересів суб'єкта економічних відносин та механізм зворотного зв'язку між виробником та споживачем. Вона є відображенням соціальної структури суспільства та рівня життя населення.

Детальніший аналіз споживчої поведінки домогосподарств дає можливість здійснювати її типологію з урахуванням мотивів та особливості поведінки його членів.

У науковій літературі найвідомішими є такі типології споживачів [7, с. 545–548]:

1. Типологія споживачів VALS «Система цінностей і способу життя» щодо виділення типів споживачів на основі цінностей та стилів життя: новатори, реалізовані, переконані, успішні, експериментатори, старанні, діячі, борці.

2. Методика LOV передбачає виділення базових типів споживачів на основі ранжування ними списку цінностей.

3. Методика TGI окреслює типи споживачів на основі аналізу їхніх установок.

При проведенні практичних досліджень часто використовують новітню типологію споживачів, запропоновану на зміну моделі VALS, систему VALS 2, розроблену М.Ф. Річем та компанією SRI International у 1989 р. За допомогою неї визначають типи споживачів на основі психологічних установок та цінностей і стилів життя споживачів. Відповідно виділяють такі типи споживачів:

1. Сегмент «Новатори» – споживачі, що мають найбільші ресурси (доходи), їх надлишок та високу самооцінку. Відповідно у процесі споживання вони формують власний образ або імідж.

2. Орієнтовані на принцип сегменти включають два типи споживачів: «Реалізовані» – високоосвічені професіонали, які мають високі доходи і є практичними споживачами, що орієнтовані на цінність продукту; та «Переконані» – консервативні споживачі, які мають менші доходи, і для яких характерна передбачувана споживча поведінка, оскільки вони надають перевагу загальновідомим торговим маркам.

3. Орієнтовані на статус сегменти – «Успішні» споживачі орієнтовані на роботу і купують товари та послуги, що підкреслюють їхній життєвий успіх, та «Старанні» – мають схожі цінності, але менші ресурси, та у процесі споживання прагнуть наслідувати людей, на яких хотіли б бути схожими.

4. Орієнтовані на дію сегменти – «Експериментатори» є наймолодшими споживачами зі всіх сегментів, які люблять впливати на оточення через споживання (витрачають багато коштів на одяг, розваги, заклади швидкого харчування тощо), та «Діячі», які цінують самостійність та в споживанні звертають увагу на предмети матеріального достатку, що мають практичну цінність та функціональну корисність.

5. Сегмент «Борці» – це споживачі з найменшими доходами та ресурсами, що схильні до високої лояльності стосовно обраних ними торгових марок та товарів.

Серед вітчизняних науковців, що здійснювали спробу типології споживачів можна розглянути підхід Г. Сорокіної [6, с. 15]. Дослідниця вивчала особливості споживчої поведінки молоді відповідно до її модних уподобань. На основі такого дослідження вона запропонувала такі типи споживачів: пасивні модники, активні модники і традиціоналісти. Детальний аналіз дав можливість визначити, що раціональне споживання характерне для «пасивних модників» та «традиціоналістів». Натомість «активним модникам» притаманний гедоністичний, демонстративний та екстравагантний тип споживання.

З метою детального аналізу споживчої поведінки домогосподарств на продовольчому ринку України нами було проведено маркетингове дослідження у лютому-березні 2025 року (опитано 410 осіб віком від 18 років з використанням методу стихійної вибірки шляхом онлайн-анкетування в мережі Інтернет).

За результатами дослідження нами розроблено чотирифакторну модель детермінант споживчої поведінки домогосподарств з використанням 26 основних змінних, що найбільше впливають на неї.

Для виокремлення сегментів споживачів продовольчого ринку нами застосовано метод емпіричної типології. Одним з алгоритмів багатовимірної класифікації, що дає змогу розв'язати завдання емпіричної типології, є процедура кластерного аналізу. Її сутність полягає в тому, що вихідний простір ознак розбивають на групи (кластери) таким чином, щоб у кожному з них були подібні (тобто «близькі» за певним критерієм) між собою об'єкти [8, с. 30–31.]

На основі проведеного аналізу нами визначено таких 4 основні сегменти споживачів продовольчого ринку:

Економно-орієнтовані домогосподарства (45,1% дисперсії). Для них визначальними є такі фактори:

- воєнні дії (0,795);
- кризові явища у світовій економіці (0,789);
- валютний курс та коливання (0,748);
- політична ситуація в країні (0,747);
- економічна ситуація в країні (0,743).

Статусно-орієнтовані домогосподарства (10,5% дисперсії), що демонструють важливість для них соціальних зв'язків та маркетингових впливів. Для таких домогосподарств характерно:

- наслідування інших (0,790);
- торгова марка, бренд (0,740);
- новаторство споживача (0,729);
- поради друзів, родичів (0,657).

Ефективно-орієнтовані домогосподарства (5,9% дисперсії). Їхню споживчу поведінку зумовлено практичними аспектами споживчого вибору. Серед них:

- термін придатності продукції (0,684);
- ціни на товари та послуги (0,616);
- акції, знижки при купівлі (0,607);
- смаки та вподобання членів домогосподарств (0,602).

Глобально-орієнтовані домогосподарства (4,0% дисперсії) чутливі у своїй споживчій поведінці до таких факторів:

- членство країни в міжнародних організаціях (0,743);
- відкритість кордонів (0,648);
- тренди на еко-продукцію (0,554).

Очевидним є те, що для даних сегментів домогосподарств притаманні відмінності у споживчій поведінці на продовольчому ринку, та вони по-різному реагують на вплив маркетингових інструментів. З метою виявлення науково обгрунтованого взаємозв'язку між маркетинговими інструментами та поведінковими практиками визначених сегментів продовольчого ринку використано коефіцієнт кореляції Спірмена.

На основі проведеного аналізу визначено, що економно-орієнтовані домогосподарства ($r = 0,28-0,38$) є найбільш чутливими до таких детермінант споживчої поведінки як:

- доступна ціна ($r = 0,381^{**}$);
- бонуси/знижки ($r = 0,350^{**}$);
- якість продукції ($r = 0,290^{**}$).

Вони демонструють класичну раціональну поведінку згідно з теорією споживчого вибору та прагнуть максимізувати корисність в умовах обмежених ресурсів. Домінуючим фактором їхньої споживчої поведінки та вибору продовольчих товарів є доступна ціна, що узгоджено з неокласичною теорією споживання. Натомість значуща кореляція з якістю продукції вказує на те, що економічна раціональність не означає схильність до купівлі найдешевшого товару, а передбачає складний процес оцінювання співвідношення ціни та користі (якості) продукту. При цьому наявні кореляція з бонусами та знижками вказує на активну стратегію мінімізації витрат домогосподарства шляхом пошуку додаткових економічних переваг.

Статусно-орієнтовані домогосподарства ($r = 0,21-0,35$) найбільше відображають зв'язки з такими соціально-психологічними детермінантами:

- престиж бренду ($r = 0,345^{**}$);
- дизайн/стиль ($r = 0,319^{**}$);
- вигляд продавців ($r = 0,318^{**}$).

Для даного сегменту споживачів процес вибору та купівлі продовольчого товару є не лише способом задоволення базових потреб, але й інструментом конструювання соціальної ідентичності. Кореляції з престижем бренду та естетичними характеристиками демонструють схильність таких домогосподарств до символічного споживання продуктів та створенні й підтриманні бажаного соціального образу.

Ефективно-орієнтовані домогосподарства ($r = 0,31-0,36$) відображають важливість таких факторів:

- швидкість обслуговування ($r = 0,363^{**}$);
- якість обслуговування ($r = 0,360^{**}$);
- свіжість продукції ($r = 0,359^{**}$).

Наявні кореляції з операційними характеристиками сервісу, такими як швидкість та якість, вказують на орієнтацію таких домогосподарств на ефективність процесу

споживання як цілісного досвіду. Це відображає еволюцію споживчих очікувань від простого отримання товару до комплексного задоволення від процесу взаємодії з постачальником.

Виокремлений сегмент глобально-орієнтованих домогосподарств ($r = 0,11-0,16$) відображає латентні глобальні впливи, що вказує на формування нового споживчого сегменту. Попри відносно слабші кореляції даний сегмент продовольчого ринку демонструє найпрогресивніші споживчі практики. Такі домогосподарства орієнтовані у своїй споживчій поведінці на глобальні тренди та інноваційні рішення.

Таким чином, на основі виявленої факторної структури споживчих детермінант можна здійснити науково обґрунтовану сегментацію продовольчого ринку, що дозволить розробити диференційовані маркетингові стратегії для кожної цільової групи споживачів (домогосподарств) (табл. 1).

Таблиця 1

**Сегментація споживачів продовольчого ринку
на основі емпіричного аналізу споживчих детермінант, у %**

Сегменти споживачів ринку	Частка
Економно-орієнтовані	22,4
Статусно-орієнтовані	26,8
Ефективно-орієнтовані	22,2
Глобально-орієнтовані	28,5

Джерело: побудовано авторкою за результатами проведеного дослідження.

Проаналізуємо соціальний портрет членів домогосподарств, які належать до виокремлених сегментів. Перш за все, розглянемо розподіл сегментів продовольчого ринку залежно від віку споживачів (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл сегментів продовольчого ринку залежно від віку споживачів, %

Вік, років	Сегменти			
	Ефективно-орієнтовані	Глобально-орієнтовані	Економно-орієнтовані	Статусно-орієнтовані
15–19	25,7	36,4	12,1	25,8
20–29	32,6	22,0	21,4	23,8
30–39	9,5	25,4	17,5	47,6
40–49	15,2	34,8	24,2	25,8
50–59	9,4	34,8	40,6	15,6
60 і більше	0,1	40,0	53,3	6,6

Джерело: побудовано авторкою за результатами проведеного дослідження.

Дані вказують на те, що більшість молоді віком 15–19 років (36,4%) та споживачі 30–39 років (47,6%) належать до глобально-орієнтованого сегменту, а 20–29 років (32,7%) – до ефективно-орієнтованого. Споживачі 40–49 років переважно є

представниками глобально-орієнтованого сегменту (34,8%). Натомість більшість споживачів 50-59 років (40,6%) та споживачі старші 60 років (53,3%) представляють економічно-орієнтований сегмент продовольчого ринку.

Щодо статевого розподілу (табл. 3), то переважно чоловіки є представниками глобально-орієнтованого та статусно-орієнтованого сегментів (34,4% та 32,5% відповідно). Жінки ж здебільшого представляють ефективно-орієнтований сегмент споживачів (30,8%).

Таблиця 3

Розподіл сегментів продовольчого ринку залежно від статі споживачів, %

Стать	Сегменти			
	Ефективно-орієнтовані	Глобально-орієнтовані	Економічно-орієнтовані	Статусно-орієнтовані
чоловіки	8,8	34,4	24,4	32,5
жінки	30,8	24,8	21,2	23,2

Джерело: побудовано авторкою за результатами проведеного дослідження.

Споживачі на продовольчому ринку з середньою освітою здебільшого представляють глобально-орієнтований та статусно-орієнтований сегменти (по 33,3% відповідно), середньою спеціальною освітою – глобально-орієнтований та економічно-орієнтований сегменти (по 35,2% відповідно), незакінченою вищою освітою – глобально-орієнтований сегмент (31,3%), вищою освітою – статусно орієнтований сегмент (31,1%) та з науковим ступенем (вченим званням) – економічно-орієнтований сегмент (45,5%) (табл. 4).

Таблиця 4

Розподіл сегментів продовольчого ринку залежно від освіти споживачів, %

Освіта	Сегменти			
	Ефективно-орієнтовані	Глобально-орієнтовані	Економічно-орієнтовані	Статусно-орієнтовані
середня	28,6	33,3	4,8	33,3
середня спеціальна	7,4	35,2	35,2	22,2
незакінчена вища	26,9	31,3	20,1	21,6
вища	23,7	24,2	21,1	31,1
науковий ступінь (вчене звання)	0,1	27,3	45,4	27,3

Джерело: побудовано авторкою за результатами проведеного дослідження.

Залежно від матеріального стану домогосподарства, споживачів поділяють на сегменти наступним чином (табл. 5). Представники домогосподарств на межі виживання та незадовільним станом належать до глобально-орієнтованого сегменту (47,4% та 45,0% відповідно), що вочевидь може бути зумовлено пошуком новітніх можливостей забезпечення достатнього рівня споживання. Майже пропорційно по чверті домогосподарств з задовільним та достатнім рівнем матеріального забезпечення

розподілено по усіх визначених сегментах. Члени домогосподарств з рівнем забезпечення вище середнього представляють глобально-орієнтований та статусно-орієнтований сегменти продовольчого ринку.

Таблиця 5

Розподіл сегментів продовольчого ринку залежно від матеріального стану споживачів, %

Матеріальний стан	Сегменти			
	Ефективно-орієнтовані	Глобально-орієнтовані	Економно-орієнтовані	Статусно-орієнтовані
На межі виживання	5,3	47,4	5,3	42,1
Незадовільний	15,0	45,0	35,0	5,0
Задовільний	25,7	20,8	27,7	25,7
Достатній	24,4	28,2	22,9	24,4
Вище достатнього	22,9	28,8	17,8	30,5
Заможній	9,5	33,3	23,8	33,3

Джерело: побудовано авторкою за результатами проведеного дослідження.

Проведений аналіз та визначені сегменти продовольчого ринку вказують на відмінності у формуванні споживчої поведінки домогосподарств на даному ринку. Врахування даних особливостей є важливим в процесі маркетингового управління споживчою поведінкою домогосподарств.

Висновки. У сучасних соціально-економічних умовах важливим є використання маркетингових інструментів з метою формування та маркетингового управління споживчою поведінкою домогосподарств на продовольчому ринку з урахуванням умов невизначеності. Детальне вивчення та аналіз їхніх особливостей дає можливість дослідження впливу маркетингових інструментів на споживчу поведінку різних сегментів продовольчого ринку. Такі маркетингові дослідження будуть корисними виробникам продовольчих товарів з метою вибору оптимальних маркетингових інструментів з урахуванням специфіки споживчої поведінки сегменту споживачів певної продукції.

Список використаних джерел

1. Біль М. М., Мульска О. П. Моделі споживчої поведінки домогосподарств та регіональні особливості їх формування в Україні. *Регіональна економіка*, 2021. №2. С. 53–60.
2. Городняк І. В. Методологічні засади аналізу соціально-економічної сутності домогосподарств. *Економіка та суспільство*, 2016. №6. С. 3–7. URL: <http://economyandsociety.in.ua> (дата звернення 28.11.2025).
3. Кізима Т., Шаманська О. Споживча поведінка домогосподарств: сутність, моделі, вектори оптимізації. *Світ фінансів*. Тернопіль, 2012. №1. С. 7–16.
4. Майовець Є. Й. Маркетинг: теорія та методологія: навч. посібник. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2013. 450 с.
5. Максименко А. О. Споживча поведінка: концептуалізація поняття та чинники, що її детермінують. *Соціальні технології*, 2010. №44. С. 140–145.
6. Сорокіна Г. В. Соціокультурний аналіз споживацької поведінки студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. соціолог. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології». Харків, 2009. 20 с.

7. Соціологія і психологія : навч. посіб. / за ред. Ю. Ф. Пачковського. Київ : Каравела, 2009. 760 с.
8. Стегній О. Г. Соціологічні підходи до визначення типів політичної культури. *Український соціум*, 2015. №2(53). С. 26–35.

References

1. Bil, M. M., Mulska, O. P. (2021). Modeli spozhyvchoi povedinky domohospodarstv ta rehionalni osoblyvosti yikh formuvannia v Ukraini [Models of household consumer behavior and regional features of their formation in Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, (2), 53–60.
2. Horodniak, I. V. (2016). Metodolohichni zasady analizu sotsialno-ekonomichnoi sutnosti domohospodarstv [Methodological principles of analyzing the socio-economic essence of households]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (6), 3–7. <http://economyandsociety.in.ua>
3. Kizyma, T., & Shamanska, O. (2012). Spozhyvcha povedinka domohospodarstv: sutnist, modeli, vektory optymizatsii [Household consumer behavior: Essence, models, and optimization vectors]. *Svit finansiv*, (1), 7–16.
4. Maiovets, Ye. Y. (2013). *Marketynh: teoriia ta metodolohiia* [Marketing: Theory and methodology]. Ivan Franko National University of Lviv.
5. Maksymenko, A. O. (2010). Spozhyvcha povedinka: kontseptualizatsiia poniattia ta chynnyky, shcho yii determinuiut [Consumer behavior: Conceptualization of the concept and determining factors]. *Sotsialni tekhnologii*, (44), 140–145.
6. Sorokina, H. V. (2009). *Sotsiokulturnyi analiz spozhyvatskoi povedinky studentskoi molodi* [Sociocultural analysis of student youth consumer behavior] (Extended abstract of PhD dissertation). Kharkiv.
7. Pachkovskiy, Yu. F. (Ed.). (2009). *Sotsiologhiia i psykholohiia* [Sociology and psychology]. Karavela.
8. Stehniy, O. H. (2015). Sotsiologichni pidkhody do vyznachennia typiv politychnoi kultury [Sociological approaches to defining types of political culture]. *Ukrainskyi sotsium*, 2(53), 26–35.

TYOLOGY AND DETERMINANTS OF HOUSEHOLD CONSUMER BEHAVIOR IN THE FOOD MARKET OF UKRAINE

Anastasiia Terendii

*Ivan Franko National University of Lviv,
18 Svobody Ave., Lviv, 79008*

e-mail: anastasiyaterendiy@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4476-5585>

Abstract. The purpose of the article is to substantiate the typology of household consumer behavior in the food market of Ukraine and to carry out segmentation based on the identification of key determinants of consumer choice. The essence of the household and the features of the formation of its consumer behavior are determined. One of the important spheres of household life is consumption, which is aimed at satisfying the needs of household members and their physical, spiritual, and intellectual development.

The approaches to interpreting household consumer behavior are analyzed. Household consumer

behavior is determined as a means of realizing the economic interests of the subject of economic relations and as a feedback mechanism between the producer and the consumer, reflecting the social structure of society and the standard of living of the population. An analysis of typologies of household consumer behavior is carried out, taking into account the motives and features of the behavior of its members.

In order to analyze in detail the consumer behavior of households in the food market of Ukraine, the results of the conducted marketing research were analyzed. Based on the results of the research, we developed a four-factor model of determinants of consumer behavior of households. To identify segments of consumers in the food market, we applied the method of empirical typology. One of the algorithms of multidimensional classification, which allows solving the problems of empirical typology, is the cluster analysis procedure. A scientifically based segmentation of the food market was carried out, and four main segments of consumers in this market were identified: Economically oriented, Status oriented, Efficiency oriented, Globally oriented. The identified differences in consumer behavior of different segments of households in the food market are described. Marketing tools that are appropriate to use to manage the consumer behavior of each of the identified segments are identified.

Keywords: household, consumer behavior, food market, marketing research, marketing tools, food market segments, types of consumer behavior, marketing management.

*Стаття: надійшла до редакції 19.10.2025
прийнята до друку 23.12.2025
опублікована (оприлюднена) 09.01.2026*

УДК 330.34:316.75:338.124.4
JEL L26, M14, D23, O17, P37

АКСІОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Мар'яна Мельник¹, Олександра Банах²

*Державна установа «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України»,
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4*

*¹e-mail: mar.melnyk@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8869-8666>
²e-mail: banaholesja@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1217-4450>*

Анотація. *Метою статті є виявлення чинників, тенденцій та особливостей впливу трансформації ціннісних складових підприємницької культури в умовах повномасштабної війни на соціально-економічний розвиток України. Проведено дослідження впливу аксіологічних викликів та особливостей формування підприємницької культури в умовах повномасштабної війни на соціально-економічний розвиток України, виявлено основні чинники та тенденції трансформації ціннісних орієнтирів підприємницької активності, а саме в умовах деформації інституційно-ціннісного базису та системної кризи інститутів довіри, корупції, тінізації, тотальної девальвації безпекових цінностей та знищення активів, втрати людського потенціалу в умовах війни. В контексті пріоритетів відновлення та євроінтеграційних прагнень країни проаналізовано трансформацію аксіологічних чинників та особливостей формування підприємницької культури вітчизняного бізнесу, а саме в аспекті змін його громадянської позиції та соціальної відповідальності, у т.ч. щодо підтримки Збройних сил України, внутрішньо переміщених осіб, працівників, інклюзивності взаємодії, орієнтованої на захист життя, власності та інноваційного потенціалу.*

Ключові слова: *підприємництво, підприємницький сектор, відновлення, соціально-економічний розвиток, підприємницька культура, аксіологія, цінності, інституційні деформації, умови війни*

Формулювання проблеми. У сучасних реаліях вітчизняний підприємницький сектор функціонує в умовах перманентної експозиції до сукупності екзогенних та ендемогенних дестабілізаційних чинників, що зумовлює ризики деградації внутрішнього ресурсного потенціалу регіонів. У глобальному контексті протекціоністська парадигма стає домінуючою: уряди провідних країн та економік, що динамічно розвиваються, дедалі інтенсивніше впроваджують інструменти обмеження імпорту для стимулювання національного виробництва.

Враховуючи сучасні виклики і проблеми, фундаментальним аксіологічним імперативом постає детермінація чіткої ієрархії пріоритетів економічного розвитку. Це вимагає валоризації тих стратегічних орієнтирів, що забезпечують резиліентність

національної та регіональних екосистем в умовах воєнного стану та закладають ціннісне підґрунтя для ефективної повоєнної реконструкції.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти дослідження аксіологічних чинників та викликів підприємницької культури та їх впливу на соціально-економічний розвиток регіонів та України загалом в умовах війни відображені в численних дослідженнях вітчизняних науковців. Значна увага, наприклад, приділяється дослідженню бізнес-активності та зміні структури підприємництва, праці (М. Мельник, І. Лещух [1], С. Шульц та О. Луцків [2], І. Сторонянська [3] та ін.), а також стратегіям економічного відновлення (А. Ткачук і Ю. Третяк [4], В. Геєць [5], Е. Лібанова [6] та ін.). Водночас актуальним є комплексний аналіз аксіологічних викликів та особливостей формування підприємницької культури в умовах війни та їх впливу на соціально-економічний розвиток та просторово-структурні зміни регіонів та країни загалом. Такий підхід дослідження є важливим, оскільки підприємницька культура безпосередньо впливає на зайнятість, економічний потенціал, бізнес-середовище і інвестиційну активність.

Метою статті є виявлення чинників, тенденцій та особливостей впливу трансформації ціннісних складових підприємницької культури в умовах повномасштабної війни на соціально-економічний розвиток України.

Основні результати дослідження. Повномасштабна війна в Україні та екзистенційні виклики глобального характеру для національного підприємницького середовища, корелюють із гострою кризою його внутрішньої ціннісно-інституційної складової, що зумовило низку проблем, а саме:

1. Деформація інституційно-ціннісного базису в довоєнний період, а саме аналіз бар'єрів свідчить про системну кризу довіри до державних інститутів. У сегменті великого бізнесу основна антицінність полягала в обмеженні доступу до зовнішніх ринків та фінансових ресурсів; для суб'єктів малого та середнього підприємництва деструктивним чинником виступала деформація правового поля (корупція, податковий тиск) [7]. Фундаментальною аксіологічною проблемою, спільною для всіх рівнів бізнесу, залишається нівелювання принципу верховенства права та недоторканності приватної власності, що посилюється дефіцитом кваліфікованого людського потенціалу як ключового ресурсу розвитку. Разом з тим в умовах війни, до основних проблем, які перешкоджають підприємствам відновлюватися та розвивати свою діяльність називають: непрогнозованість розвитку ситуації в Україні, відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів, непередбачувані дії держави, які можуть суттєво погіршити шкоду для бізнесу, відсутність достатньої кількості кваліфікованих працівників та відсутність достатнього капіталу (рис.1).

2. Військове вторгнення РФ спричинило тотальну девальвацію безпекових цінностей та фізичне знищення активів, цей процес проявляється через: фізичне знищення інфраструктури, засобів виробництва та територіальну експропріацію активів; кризу відтворення людського капіталу: втрати інтелектуального та трудового потенціалу внаслідок вимушеної міграції та мобілізаційних процесів, що підриває основу майбутнього розвитку; деструктивний розрив економічних зв'язків, а саме логістичних та збутових ланцюгів, що зумовлює втрату економічної суб'єктності

Рис. 1. Основні інституційні проблеми функціонування вітчизняного бізнесу в умовах війни

Джерело: [8]

багатьох підприємств; інституційний вакуум безпеки, а саме відсутність механізмів страхування воєнних ризиків засвідчує незахищеність права на підприємницьку діяльність в кризових нестабільних умовах. Крім того, підприємці навіть в умовах війни називають такі ціннісні проблеми у взаємодії з органами влади, як: блокування податкових накладних, відмови від бронювання працівників, перевірки та зобов'язання до податкових передплат, затримки з перевезеннями через кордон.

3. Підприємницька культура вітчизняного бізнесу проявилась також і в його активній громадянській позиції, а саме його участі у різноманітних ініціативах і програмах, спрямованих на підтримку ЗСУ, внутрішньо переміщених осіб, а також працівників та членів їхніх сімей. Зокрема, 31,2% компаній спрямовують на потреби ЗСУ до 1% свого обороту, 21,5% – від 1 до 3%, а 2,4% підприємств виділено на такі цілі понад 10% обороту; 68,3% респондентів зазначили, що їхні компанії надають підтримку Збройним силам України, 51,2% – допомагають працівникам та членам їхніх сімей, а 31,7% ММСБ працевлаштували ВПО. Також, бізнес активно залучений до реалізації соціальних проєктів та місцевих ініціатив: 20,6% респондентів повідомили про участь своїх компаній у гуманітарних об'єктах, а 10,7% підприємств долучилися також до відновлення об'єктів на рівнях області чи громади. Більше 11,1% компаній заявили про наявність можливості надавати фінансову допомогу [8].

4. Емпіричні дані засвідчують низький рівень інклюзивності у взаємодії між суб'єктами господарювання та органами місцевого самоврядування. Лише 6,8%

респондентів підтримують систематичну комунікацію з місцевою владою, при цьому для 4,7% така взаємодія залишається позбавленою практичної цінності. Критичним є дефіцит поінформованості щодо інституційних інструментів сприяння бізнесу: понад 80% підприємців не володіють інформацією про чинні програми підтримки, а рівень залученості до таких програм становить лише 6%, з яких 4,4% респондентів констатують відсутність очікуваного ефекту. Аксиологічний розрив між очікуваннями бізнесу та управлінською практикою підтверджується тим, що майже половина опитаних вбачає цінність у поєднанні інформаційно-грантової підтримки з фіскальними перевагами, зокрема пільгами на місцеві податки (більше 40% опитаних) [9]. Дистанціювання понад 80% бізнес-спільноти від взаємодії з державними адміністраціями та територіальними громадами свідчить про ціннісну інституційну відмінність у спільному баченні процесу стратегічного планування місцевого економічного розвитку, в якому бізнес не до кінця розуміє проблеми місцевого економічного розвитку, а органи влади нівелюють і не враховують реальні потреби та ціннісні пріоритети підприємницького середовища як ключового стейкхолдера соціально-економічних змін на локальному та регіональному рівнях.

5. Проблеми, пов'язані з релокацією бізнесу були зумовлені через: порушення внутрішніх і міжрегіональних економічних зв'язків; блокування та порушення логістики постачання та / чи збуту; втрати трудового потенціалу; відсутності достатньої кількості облаштованих майданчиків для розміщення підприємств; відсутності або проблемного підключення до інженерних мереж для забезпечення функціонування підприємств; ускладненої логістики та довготривалого перевезення промислового обладнання в місця релокації та ін. [10].

Підприємницька культура вітчизняного бізнесу в ході релокації виступила як адаптивний механізм та система ціннісних орієнтирів, що визначають здатність бізнесу до виживання та трансформації. Якщо підприємницька культура базується на «цінності людини», то ефективна релокація це не просто переміщення активів, а певна евакуація населення, зокрема фахівців, і вирішення базових соціальних потреб та забезпечення роботою і житлом, стає тим барометром і певним випробуванням для «соціального контракту» всередині компанії. Здатність бізнесу брати на себе нетипові функції (облаштування побуту, психологічна підтримка) свідчить про високий рівень підприємницької культури. Інший аспект, це соціальний капітал і мережева культура довіри та партнерства дають можливість бізнесу швидше відновити ланцюги постачання та інтегруватися в нове соціокультурне середовище приймаючого регіону, а цінності «відкритості» дозволяють бізнесу швидше знаходити нових контрагентів. Разом з тим, корпоративна культура, що стимулює безперервне навчання дає змогу компаніям легше долає бар'єри дефіциту вузькопрофільних спеціалістів у нових локаціях.

Також, враховуючи той факт, що підприємницька культура великих промислових підприємств часто є інерційною та «осілою», релокація вимагає переходу до культури «agile»-менеджменту, де цінність мобільності переважає над цінністю володіння нерухомими активами. Вибір на користь закордонної релокації часто є проявом культури «глобального мислення», де виживання бізнесу як цінності стоїть

вище за територіальну лояльність. Зростання частки підприємств, що релокуються за кордон на початок 2023 р. більше 5%, а в 2025 році громадяни України зареєстрували у Польщі приблизно 33 тисячі нових компаній, охопивши частку нового підприємництва біля 10%.

Релокація в межах України вимагала від бізнесу високого рівня взаємодії з органами місцевого самоврядування і на противагу культури «патерналізму» в умовах війни співпраця трансформується в культуру креативної взаємодії (co-creation), де бізнес разом із громадою будує необхідну інфраструктуру. Тобто, релокація може виявляти, чи здатна система цінностей компанії витримати розрив із територіальним корінням та адаптуватися до нових, агресивних умов середовища.

6. Проблема втрати людського потенціалу в умовах війни. Протягом 2022–2026 років відбулася трансформація сприйняття персоналу: від «ресурсу» (засобу досягнення прибутку) до «екзистенційного капіталу» (умови збереження суб'єктності бізнесу). І тут ключовою є аксіологічна дилема: «економічна доцільність чи національна відповідальність», адже підприємець у перебуває в центрі ціннісного конфлікту: з одного боку, необхідність збереження критичних фахівців для виживання підприємства (через механізми бронювання), з іншого боку, етичний обов'язок перед державою щодо мобілізаційних потреб. Ця дилема породжує внутрішньокорпоративну напруженість, де категорія справедливості стає ключовим інструментом управління. Бізнес змушений розробляти власні «етичні кодекси бронювання», щоб зберегти довіру в колективі. Крім того, масштаби втрат та ціннісний вакуум пов'язаний з дефіцитом кадрів, який за різними оцінками досягає критичної позначки у 4–5 мільйонів осіб. Це зумовлено трьома аксіологічними розривами:

1) міграційні втрати мільйонів активних громадян, чії цінності інтегруються в економіку інших країн. Для бізнесу це виклик «дистанційної лояльності» та боротьби за повернення фахівців і талантів.

За даними Євростату станом на 01.12.2024 р. 4,2 млн українців або отримали статус біженця, або перебувають під дією закону про тимчасовий захист у країнах Європейського Союзу. Ключовим аксіологічним викликом для українського бізнесу є зміна статево-вікової структури людського капіталу, що ставить під загрозу відтворювальну спроможність національної економіки. Статистика свідчить про критичне вимивання найпродуктивнішої та найбільш інноваційної частини суспільства, адже частка дітей (віком до 18 років) серед мігрантів у ЄС у 2024 році становила 32%. Водночас лише 6% мігрантів – це люди похилого віку (понад 64 роки). Для підприємництва це означає «девальвацію майбутнього», адже бізнес втрачає не лише поточного працівника, а й майбутнього споживача, інвестора та новатора. Втрата молодих жінок репродуктивного віку створює ситуацію, де стратегічне планування на 10–20 років стає неможливим через відсутність гарантій демографічного відновлення. Підприємець в умовах війни змушений діяти в парадигмі «стиснення ринку», що суперечить класичній цінності економічного зростання.

Динаміка зростання частки чоловіків працездатного віку (18–64 роки) серед мігрантів за кордоном – з 31,1% у 2023 році до 34,7% у 2024 році – вказує на поступовий

виїзд професійно-активних верств населення. Виникає аксіологічна суперечність між патріотичним обов'язком захисту держави та прагматичним вибором індивіда на користь безпеки та економічної стабільності за кордоном. Для бізнесу в Україні це створює виклик етичної лояльності: як мотивувати працівника залишатися в країні високих ризиків, коли світовий ринок праці пропонує безпечні альтернативи. Виникає ризик «другої міграційної хвилі» та возз'єднання сімей після скасування воєнного стану. Якщо сім'ї обиратимуть возз'єднання за кордоном, Україна зіткнеться з миттєвим відтоком чоловіків-фахівців, які наразі утримують критичні індустрії (енергетику, логістику, будівництво). І знову виникає питання ціннісного вибору бізнесу: підприємства сьогодні змушені переходити від стратегії «утримання ресурсу» до стратегії «створення ціннісних стимулів», зокрема через впровадження програм підтримки сімей працівників (освіта для дітей, медичне страхування), лобювання державних гарантій безпеки та житлових програм для молодих родин, трансформацію корпоративної культури у бік «сімейно-орієнтованого менеджменту»;

2) демографічні втрати: зменшення частки молоді змушує підприємців радикально переглядати цінність «вікового працівника», долаючи ейджизм як застарілу аксіологему. За всі роки незалежності в Україні спостерігалася депопуляція населення, зумовлена низькою народжуваністю, вичерпанням потенціалу демографічного зростання, високою смертністю, негативним еміграційним сальдо. За оцінками Лібанової Е.М. станом на липень 2024 р. підконтрольній Україні території проживало 31,5 млн. [6];

3) професійна деформація: війна змінила структуру навичок; виникає потреба фахівцях, які здатні поєднувати цивільні та мілітарні компетенції.

Однією з найгостріших аксіологічних проблем є інтеграція понад 1,5 млн ветеранів у бізнес-середовище. І тут важливою є етика реінтеграції ветеранів: від «пільг» до «гідності», адже ветерани повертаються із загостреним почуттям справедливості та специфічним досвідом. Змінюються аксіологічні підходи підприємницької культури, успішним є той бізнес, який трансформується з «адаптації ветерана до компанії» на «адаптацію компанії до цінностей ветерана».

В умовах війни втрата людського потенціалу проявляється також у формі хронічного посттравматичного стресового розладу та вигорання персоналу. Тому аксіологічною цінністю є психосоціальна стійкість та емпатійний менеджмент, а турбота про ментальне здоров'я працівника корпоративно визнається активом компанії. Інвестиції в інклюзивність виступають не лише вимогою Державних будівельних норм, а й виявом поваги до людської гідності тих, хто отримав поранення. Тобто в умовах війни є гостра потреба і виклик щодо формування нової етики праці, в якій бізнес перестає бути лише місцем заробітку, а виступає простором соціальної «терапії», реінтеграції та національного відродження. Головним викликом залишається здатність підприємців створити таку ціннісну пропозицію, яка б переважила привабливість стабільного європейського ринку праці для українців, що виїхали. Це вимагає від бізнесу ставати співавтором «нового суспільного договору», де людина є абсолютною цінністю.

7. Тому новою передумовою і викликом зміни підприємницької культури в умовах війни є соціальна відповідальність бізнесу (СВБ). У межах аксіологічного дискурсу СВБ

в Україні трансформується з прикладного інструменту маркетингу в екзистенційний імператив (табл. 1). На сьогодні СВБ є також головним чинником легітимізації підприємницької діяльності в очах суспільства та базовою умовою залучення іноземного капіталу (допомоги) для відновлення. За даними Київської школи економіки [11] у 2025 рік понад 80% великих компаній та близько 65% МСБ інтегрували мілітарну та гуманітарну підтримку безпосередньо у свої операційні бюджети. Загальний обсяг допомоги від приватного сектору (включаючи прямі донати та забезпечення Сил оборони) за період повномасштабної війни оцінюється у понад 2,5-3 млрд доларів США. Це підсилює нову етичну норму: підприємство, яке не має соціального компонента, втрачає лояльність споживачів та персоналу.

Офіційні дані Міністерства у справах ветеранів та звіти Дія.Бізнес вказують на те, що компанії, які впровадили системні програми адаптації ветеранів (психологічна підтримка, перенавчання, інклюзивність), мають на 25% нижчий рівень плинності кадрів. У 2025 році корпоративні програми психосоціальної підтримки працівників стали стандартом для 60% великих роботодавців, що є прямою відповіддю на аксіологічний виклик збереження психічного ресурсу нації.

Хоча СВБ потребує значних витрат у короткостроковій перспективі, проте в умовах війни вона стає фактором мінімізації ризиків, розширює доступ до капіталу, адже міжнародні фінансові інституції (ЄБРР, ІФС – міжнародний фінансовий інститут) при наданні кредитів враховують «соціальний слід» підприємства, а рейтинг ESG (Environmental, Social, Governance) напряду впливає на вартість запозичень. При цьому, своєчасна сплата податків у поєднанні з добровільною допомогою армії сприймається як вища форма соціальної відповідальності, що знижує конфліктність у взаємодії з фіскальними органами.

Проте, наукові дослідження Центру Разумкова за 2025 рік [12] фіксують проблему довіри до соціальних інститутів та «втоми від відповідальності», яка відбувається на фоні вичерпання фінансових резервів МСБ для підтримки соціальних проєктів при зростанні витрат на енергонезалежність. Тому, очікуваним буде перехід від «благодійності» до стратегічних соціальних інвестицій, де СВБ стає частиною ланцюга створення доданої вартості, наприклад, через навчальні програми молоді і розвиток компетенцій, необхідних для відбудови.

У 2024–2026 рр. ІТ-компанії стали лідерами у впровадженні етики ментального здоров'я. Великі аутсорс-компанії (наприклад, SoftServe, Sigma Software) розширили програми «корпоративного благополуччя», в т.ч. окрім психологічної підтримки, акцент зроблено на «цифровій реінтеграції ветеранів», зокрема понад 15% бюджетів СВБ спрямовується на безкоштовні курси перекваліфікації для ветеранів та ВПО [13]. Соціальна відповідальність компаній в агропромисловому комплексі зосереджена на відновленні земельного фонду, гуманітарному демінуванні та підтримці сільських громад щодо автономного енергозабезпечення (агрохолдинги «Нібулон» або «Кернел», фонди «МХП-Громаді» тощо). Енергетичні компанії також почали змінювати парадигму СВБ на «захист споживача через автономію» (проєкти «енергоефективних громад» ДТЕК та YASNO, сонячні станції, навчання населення енергоменеджменту).

Таблиця 1

Порівняльна таблиця змін соціальної відповідальності бізнесу в Україні, довосний і воєнний період

Параметр	до 2021 року	2025 рік
Мета	Репутація та PR	Національна стійкість та виживання
Цільова аудиторія	Споживачі, екоактивісти	ЗСУ, ветерани, ВПО, громади
Форма допомоги	Одноразові гранти, акції	Системні бюджети, пряма закупівля обладнання
Звітність	Глянцеві звіти (довільно)	Стандарти ESG, ESRS, платформа DREAM
Етичний пріоритет (фокус)	Екологія та «зелені» технології	Безпека та інклюзивність людини

8. Проблема корупції та її вплив на підприємницьку культуру України в умовах війни є одним із найбільш гострих аксіологічних викликів, що безпосередньо впливає на темпи відновлення та євроінтеграційні прагнення країни. Основна аксіологічна проблема полягає в конфлікті між інноваційною культурою та культурою рентоорієнтованості. Корупція створює середовище, де успіх підприємства залежить не від якості продукту чи ефективності менеджменту, а від доступу до адміністративного ресурсу. І тут виникає ризик «негативного відбору»: за даними опитувань бізнесу, проведених Advanter Group та проектом «Дія.Бізнес» у 2024–2025 роках, близько 40–45% підприємців називали корупційний тиск та непередбачуваність регуляторного середовища головними бар'єрами для зростання. Крім того, рівень прямих іноземних інвестицій залишається чутливим до показників Індексу сприйняття корупції. Кожен індикатор у рейтингу сприйняття корупції корелює з готовністю міжнародних донорів виділяти кошти через Ukraine Investment Framework.

Корупція підвищує трансакційні витрати та тінізацію економіки, адже діє як додатковий неформальний податок, що вимиває обігові кошти бізнесу, необхідні для оборони та розвитку. Зокрема, згідно зі звітами Ради бізнес-омбудсмена, у 2024–2025 роках найбільша кількість скарг підприємців (понад 70%) стосувалася податкових питань (блокування податкових накладних) та дій правоохоронних органів. Це стимулює бізнес до «тінізації» як способу самозахисту. Тому новою ціннісною основою підприємницької культури є цифровізація, яка забезпечує відкритість і прозорість. Наприклад, цифрові інструменти, такі як система DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management) мають стати ключовим чинником зниження корупційних ризиків у сфері відбудови України, забезпечуючи прозорість розподілу контрактів на суму понад €50 млрд у межах Ukraine Facility. Програма фінансової підтримки від ЄС містить конкретні індикатори боротьби з корупцією, невиконання яких загрожує призупиненням виплат, що є потужним зовнішнім стимулом для очищення бізнес-середовища.

Корупційні зловживання бізнес-середовищі підривають довіру до інститутів держави та створюють нерівні умови для підприємств, що працюють з дотриманням інституційних норм та правового поля. Тому в умовах війни корупція має сприйматися

суспільством та відповідальним бізнесом як акт мародерства, створюючи нову аксіологічну норму – «нульову толерантність». Для українського бізнесу на сьогодні наявність компласнс-офіцера та прозорої антикорупційної програми стала обов'язковою умовою для отримання страхування воєнних ризиків від MIGA або DFC.

Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій (MIGA) Групи Світового банку почало надавати гарантії для страхування воєнних ризиків в Україні із Трастового фонду підтримки реконструкції та економіки України (SURE). Угоду про збільшення гарантії з 17,1 до 40,85 млн євро між MIGA і німецьким банківським холдингом ProCredit було підписано в Лондоні під час проведення Конференції з питань відновлення України-2023 (URC-2023). Програма страхування воєнних ризиків для інвестицій в українську економіку відкриє можливості для бізнесменів розпочати роботу над відновленням країни [14].

Міжнародна корпорація з фінансування розвитку (DFC) оголосила про виділення 75 мільйонів доларів в американсько-український інвестиційний фонд відбудови, у якості першого внеску для запуску інвестицій фонду в критично важливі мінерали, вуглеводні та пов'язану інфраструктуру в Україні.

Але, для того, щоб корупція не зруйнувала підприємницьку культуру, Україна має провести судову реформу. За даними Transparency International Ukraine, запит бізнесу на справедливий суд є головним пріоритетом. За час війни довіра до судової системи залишається низькою (менше 20%), що змушує великий бізнес обирати іноземну юрисдикцію для структурування угод. Тому корупція в умовах війни як інституційна деформація підприємницької культури «консервує» неефективність, стимулює відтік людського капіталу та гальмує модернізацію. Аксіологічний перелом можливий лише через повну цифровізацію державних сервісів та невідворотність покарання за зловживання під час відбудови.

Висновки. Отже, аксіологічними викликами формування підприємницької культури в умовах війни залишається деформація інституційно-ціннісного базису в довоєнний період, що обумовлює перманентну системну кризу довіри до державних інститутів. Проблема корупції та її вплив на підприємницьку культуру України є одним із найбільш гострих аксіологічних викликів, що безпосередньо впливає на темпи відновлення та євроінтеграційні прагнення країни. Військове вторгнення РФ спричинило тотальну девальвацію безпекових цінностей та фізичне знищення активів, гострою стоїть проблема втрати людського потенціалу в умовах війни. І саме в цих умовах підприємницька культура вітчизняного бізнесу проявилась в його активній громадянській позиції, а саме його участі у різноманітних ініціативах і програмах, спрямованих на підтримку ЗСУ, внутрішньо переміщених осіб, працівників та членів їхніх сімей. Підприємницька культура вітчизняного бізнесу в ході релокації виступила як адаптивний механізм та система ціннісних орієнтирів, що визначають здатність бізнесу до виживання та трансформації. Проте, залишається низький рівень інклюзивності у взаємодії між суб'єктами господарювання та органами місцевого самоврядування.

Соціальна відповідальність бізнесу та фактор часу виступають ключовими домінантами і викликами зміни підприємницької культури в умовах війни. Тривалість бойових дій виявляється вагомішою за політичні сценарії завершення війни, оскільки

вона безпосередньо впливає на ерозію ідентичності людського капіталу та переорієнтацію цінностей підприємницького сектору. Таким чином, сучасний стан вітчизняного підприємництва характеризується необхідністю подолання як успадкованих ціннісних деформацій правової системи, так і безпосередніх наслідків воєнної агресії, що вимагає розробки нової аксіологічної моделі державної підтримки, орієнтованої на захист життя, власності та інноваційного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Мельник М. І., Мединська Т. В., Лещух І. В. Просторово-секторальні диспропорції економічного розвитку регіонів України: вплив релокації бізнесу. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. 2023. Вип. 3(161). С. 3–9. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-3-1>.
2. Шульц С. Л., Луцків О. М. Підприємницька активність і просторово-структурна трансформація економіки України. *Регіональна економіка*. 2024. № 3(113). С. 27–36. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-3-2>
3. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: наук. аналіт. вид. / наук. ред. І. З. Сторонянська. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2022. 70 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>
4. Ткачук А., Третяк Ю. Відновлення України. Регіональний аспект. *Реанімаційний пакет реформ*: сайт. 14.06.2022. URL: <https://rpr.org.ua/news/vidnovlennia-ukrainy-regionalnyu-aspekt>
5. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України: наук. доп. К.: Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2022. 305 с. URL: <http://ief.org.ua/wpcontent/uploads/2022/12/Vidnovlennja-ta-rekonstrukcjapovojennoji-ekonomiky.pdf>
6. Лібанова Е.М. Людський капітал України: втрати внаслідок війни і перспективи повоєнного відродження (стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 5 лютого 2025 р.). *Вісник НАН України*. 2025. № 4. С. 38-45. <https://doi.org/10.15407/visn2025.04.038>
7. Григоренко Є., Шніцер М. Як після війни Україна має відновлювати економіку та бізнес. *Велике дослідження. Журнал Forbes Ukraine*: URL: <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>
8. Стан та потреби бізнесу в Україні: результати дослідження у березні 2025 року. URL: <https://cid.center/analytics/stan-ta-potrebi-biznesu-v-ukrayini-rezultati-doslidzhennya-u-berezni-2025-roku/>
9. Взаємодія бізнесу з представниками місцевої влади. URL: <https://cid.center/analytics/interaction-of-business-with-representatives-of-city/>
10. Резильєнтність ендегенного розвитку регіонів в умовах глобальних викликів та шоків : монографія / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. МЕЛЬНИК. ЛЬВІВ, 2024. 307 с.
11. Київська школа економіки. *Публікації та аналітика*: офіційний сайт. URL: <https://publications.kse.ua/collections/>
12. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, оцінка проблем, що існують в українському суспільстві (листопад 2025 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-otsinka-problem-shcho-isnuiut-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2025r>
13. Асоціація IT України. URL: <https://itukraine.org.ua/en/home/>.

14. Агентство Світового банку MIGA почало надавати гарантії для страхування воєнних ризиків в Україні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3725926-agentstvo-svitovogo-banku-miga-pocalo-nadavati-garantii-dla-strahuvanna-voennih-rizikiv-v-ukraini.html#:~:text=>

References

1. Melnyk, M. I., Medynska, T. V., & Leshchukh, I. V. (2023). Prostorovo-sektoralni dysproportsii ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy: vplyv relokatsii biznesu [Spatial and sectoral disparities of the economic development of Ukraine's regions: The impact of business relocation]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, 3(161), 3-9. <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-3-1>
2. Shults, S. L., & Lutskiv, O. M. (2024). Pidpriemnytska aktyvnist i prostorovo-strukturalna transformatsiia ekonomiky Ukrainy [Entrepreneurial activity and spatial-structural transformation of the economy of Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, 3(113), 27–36. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-3-2>
3. Storonianska, I. Z. (Ed.). (2022). *Ekonomika rehioniv Ukrainy v umovakh viiny: ryzyky ta napriamky zabezpechennia stiikosti* [Economy of Ukraine's regions under war conditions: Risks and directions for ensuring resilience]. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. <http://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>
4. Tkachuk, A., & Tretiak, Yu. (2022, June 14). Vidnovlennia Ukrainy. Rehionalnyi aspekt [Restoration of Ukraine. Regional aspect]. *Resuscitation Package of Reforms*. <https://rpr.org.ua/news/vidnovlennia-ukrainy-rehionalnyy-aspekt>
5. Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine. (2022). *Vidnovlennia ta rekonstruktsiia povoiennoi ekonomiky Ukrainy* [Restoration and reconstruction of Ukraine's post-war economy]. Kyiv. <http://ief.org.ua/wpcontent/uploads/2022/12/Vidnovlennja-ta-rekonstruktsijapovojennoji-ekonomiky.pdf>
6. Libanova, E. M. (2025). Liudskiy kapital Ukrainy: vtraty vnaslidok viiny i perspektyvy povoiennoho vidrozhennia [Human capital of Ukraine: War losses and prospects for post-war revival]. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, (4), 38–45. <https://doi.org/10.15407/visn2025.04.038>
7. Hryhorenko, Ye., & Shnitser, M. (2022). Yak pislia viiny Ukraina maie vidnovliuvaty ekonomiku ta biznes. Velyke doslidzhennia [How Ukraine should restore the economy and business after the war. A major study]. *Forbes Ukraine*. <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukraina-mae-vidnovlyuvaty-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>
8. Centre for International Development (CID). (2025). Stan ta potreby biznesu v Ukraini: rezultaty doslidzhennia u berezni 2025 roku [State and needs of business in Ukraine: Results of the March 2025 survey]. <https://cid.center/analytics/stan-ta-potrebi-biznesu-v-ukrayini-rezultati-doslidzhennya-u-berezni-2025-roku/>
9. Centre for International Development (CID). (n.d.). Vzaiemodiia biznesu z predstavnykamy mistsevoi vlady [Interaction of business with representatives of local authorities]. <https://cid.center/analytics/interaction-of-business-with-representatives-of-city/>
10. Melnyk, M. I. (Ed.). (2024). *Rezylitentnist endohennoho rozvytku rehioniv v umovakh hlobalnykh vyklykiv ta shokiv* [Resilience of endogenous regional development under global challenges and shocks]. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.
11. Kyiv School of Economics. (n.d.). Publications and analytics. <https://publications.kse.ua/collections/>
12. Razumkov Centre. (2025). Otsinka sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, otsinka problem, shcho isnuut v ukrainskomu suspilstvi (lystopad 2025 r.) [Assessment of the situation in the country, trust in social institutions, and evaluation of problems in

- Ukrainian society (November 2025)]. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-otsinka-problem-shcho-isnuiut-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2025r>
13. IT Ukraine Association. (n.d.). Official website. <https://itukraine.org.ua/en/home/>
 14. Ukrinform. (n.d.). Ahentstvo Svitovoho banku MIGA pochalo nadavaty harantii dlia strakhuvannia voennykh ryzykiv v Ukraini [The World Bank's MIGA agency has begun providing guarantees for war risk insurance in Ukraine]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3725926-agentstvo-svitovogo-banku-miga-pochalo-nadavati-garantii-dla-strahuvanna-voennih-rizikiv-v-ukraini.html>

AXIOLOGICAL CHALLENGES OF ENTREPRENEURIAL CULTURE UNDER CONDITIONS OF WAR

Maryana Melnyk¹, Oleksandra Banakh²

*Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine,
4 Kozelnytska Str., Lviv, 79026, Ukraine*

¹*e-mail: mar.melnyk@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8869-8666>*

²*e-mail: banaholesja@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1217-4450>*

Abstract. This study examines the impact of axiological challenges and the specifics of entrepreneurial culture formation on Ukraine's socio-economic development under the conditions of full-scale war. The research identifies the main factors and trends in the transformation of value orientations in entrepreneurial activity, specifically within the context of a deformed institutional and value-based framework, a systemic crisis of trust institutions, corruption, shadow economy activities, the total devaluation of security values, destruction of assets, and loss of human potential during wartime. In light of recovery priorities and the country's European integration aspirations, the study analyzes the transformation of axiological factors and entrepreneurial culture in domestic business, focusing on shifts in civic positioning and social responsibility. This includes support for the Armed Forces of Ukraine, internally displaced persons, and employees, as well as inclusive interaction aimed at protecting life, property, and innovation potential.

Corporate social responsibility and the time factor emerge as key dominants and challenges for changing entrepreneurial culture in wartime conditions. The duration of hostilities proves to be more significant than political scenarios for ending the war, as it directly affects the erosion of human capital identity and the reorientation of values within the entrepreneurial sector. Thus, the current state of domestic entrepreneurship is characterized by the need to overcome both the inherited value deformations of the legal system and the direct consequences of military aggression, which requires the development of a new axiological model of state support focused on protecting life, property, and innovation potential.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneurial sector, recovery, socio-economic development, entrepreneurial culture, axiology, values, institutional deformations, wartime conditions.

Стаття: надійшла до редакції 03.11.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

УДК 332.12:338.124.4(477)
JEL R11, R12, L26

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ АКТИВНОСТІ В ОБЛАСНИХ ЦЕНТРАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Ірина Лещух

*ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»,
79026 м. Львів, вул. Козельницька, 4
e-mail: ira_leschukh@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3860-0728>*

Анотація. У статті досліджено тенденції та просторово-структурні особливості трансформації підприємницької активності в обласних центрах України в умовах воєнного часу з акцентом на зміни просторової концентрації бізнесу, динаміку розміщення суб'єктів господарювання та абсорбційну спроможність великих міст. Методологічну основу дослідження становить аналіз коефіцієнтів концентрації суб'єктів господарювання, оцінка динаміки змін підприємницької бази та багатовимірна візуалізація абсорбційної спроможності обласних центрів. Отримані результати засвідчують диференційований характер трансформації підприємницької активності: частина великих міст виконує системну функцію залучення та інтеграції нових бізнес-потоків, тоді як для інших характерна локалізована модель відновлення з обмеженням міжрегіональним впливом. Виявлено, що зростання концентрації бізнесу в обласних центрах у ряді регіонів має кризово-компенсаторний характер і супроводжується звуженням підприємницької бази периферійних територій, що посилює просторову асиметрію економічного розвитку.

Ключові слова: обласний центр, велике місто, підприємницька активність, просторова концентрація, релокація бізнесу, просторові асиметрії, трансформація економіки.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна зумовила в Україні глибоку трансформацію просторової організації економічної активності, що виявляється у перерозподілі підприємницьких потоків, зміні територіальної структури бізнесу та переорієнтації економічної активності на відносно безпечні та інституційно спроможні території. За цих умов обласні центри набули посиленої ролі як ключові вузли концентрації підприємницької активності, фінансових ресурсів, трудового потенціалу та інфраструктурних можливостей, що зумовлює їх перетворення на ядра адаптації та відновлення регіональних економік.

Воєнні виклики спричинили не лише тимчасові зрушення у розміщенні суб'єктів господарювання, але й більш глибокі структурні зміни у логіці просторового розвитку, включно з релокацією бізнесу, посиленням агломераційних ефектів у великих містах,

асиметрією між ядрами та периферійними територіями, а також трансформацією абсорбційної спроможності міських економік. У результаті обласні центри дедалі більше виступають не лише як адміністративні осередки, а як системоутворюючі економічні хаби, здатні акумулювати та інтегрувати нові підприємницькі ініціативи, забезпечувати відновлення ділової активності та формувати критичну масу бізнес-середовища.

Водночас посилення ролі обласних центрів у просторовій концентрації підприємницької активності має неоднорідний і диференційований характер, що зумовлюється поєднанням безпекових, демографічних, інфраструктурних та інституційних чинників. У низці регіонів зростання концентрації бізнесу в обласних центрах має економічно обґрунтований агломераційний характер і супроводжується розширенням підприємницької бази та підвищенням абсорбційної спроможності. Натомість у прифронтових та деіндустріалізованих регіонах концентрація підприємницької активності в обласних центрах часто має кризово-компенсаторну природу, відображаючи звуження економічної бази периферійних територій і вимушену централізацію залишкових бізнес-потоків.

У цьому контексті дослідження трансформації підприємницької активності в обласних центрах України в умовах воєнного часу є безпосередньо пов'язаним із ключовими науковими та практичними завданнями сучасної регіональної економіки, зокрема з проблемами просторової резилієнтності, агломераційного розвитку, територіальної асиметрії та формування ефективних моделей післявоєнної відбудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній регіональній економіці роль великих міст у концентрації підприємницької активності найчастіше пояснюють через агломераційні економії (урбанізаційні/локалізаційні ефекти, доступ до ринків, інфраструктури, людського капіталу, мережеві взаємодії, тощо). Узагальнення таких підходів представлено у фундаментальних оглядах літератури, зокрема у праці [1], які систематизують механізми виникнення агломераційних переваг та їх вплив на продуктивність і просторову поведінку фірм.

Окремий напрям досліджень розвиває тезу про підприємництво як «міську/урбаністичну подію» [2], емпірично підтверджуючи, що великі міста мають вищу інтенсивність створення нових бізнесів, однак сила цього ефекту залежить від інституційного середовища. Паралельно формується критичніша лінія, яка показує нелінійність зв'язку між великим містом та підприємницькою активністю: надмірна концентрація може створювати перевантаження (вартість землі, конкуренція за ресурси, інфраструктурні обмеження), що знижує ефект для нових фірм [3].

У глобальному вимірі останніми роками суттєво активізувалися дослідження того, як геополітичні конфлікти та війна змінюють просторові рішення бізнесу (релокація, перебудова ланцюгів постачання, переміщення інвестицій і робочих місць тощо [4]. Для України ця проблематика стала прикладною й водночас методологічно складною: емпіричні роботи ([5–6]) та аналітичні звіти (зокрема, [7–8]) фіксують масштабні втрати приватного сектору, вимушене переміщення частини підприємств та асиметричне відновлення за регіонами.

Попри наявність досліджень релокації бізнесу та просторової концентрації економічної активності, залишається недостатньо розробленим комплексний підхід до аналізу обласних центрів як великих міських вузлів трансформації підприємницької активності, що поєднує масштаб бізнес-бази, концентрацію та її динаміку в умовах воєнного часу. Водночас не здійснено чіткого розмежування між економічно обґрунтованим посиленням ролі великих міст і кризово-компенсаторною централізацією бізнесу, зумовленою звуженням підприємницької бази периферійних територій.

Формулювання цілей статті. Мета статті – виявлення тенденцій та просторово-структурних особливостей трансформації підприємницької активності в обласних центрах України в умовах воєнного часу на основі оцінки масштабів, рівня та динаміки концентрації бізнесу і абсорбційної спроможності великих міст.

Методика дослідження. У дослідженні використовуються як дані безпосередньо по містах-обласних центрах, так і по міських громадах, утворених на їх базі, що зумовлено особливостями доступності та структури офіційної статистики. Такий підхід є методично прийнятним, оскільки відповідні громади фактично відображають функціональні межі великих міст та не спотворюють інтерпретацію масштабів і концентрації підприємницької активності.

Коефіцієнт концентрації суб'єктів господарювання в обласних центрах розраховано за формулою:

$$k_i^{(bus)} = \frac{B_i^{city}}{B_i^{reg}} * 100\%,$$

де $k_i^{(bus)}$ – коефіцієнт концентрації суб'єктів господарювання в місті-обласному центрі в i -му регіоні; B_i^{city} – кількість суб'єктів господарювання в обласному центрі в i -му регіоні; B_i^{reg} – загальна кількість суб'єктів господарювання в i -му регіоні.

Коефіцієнт показує частку бізнесу регіону, зосереджену в обласному центрі, та відображає рівень просторової концентрації підприємницької активності у великому місті.

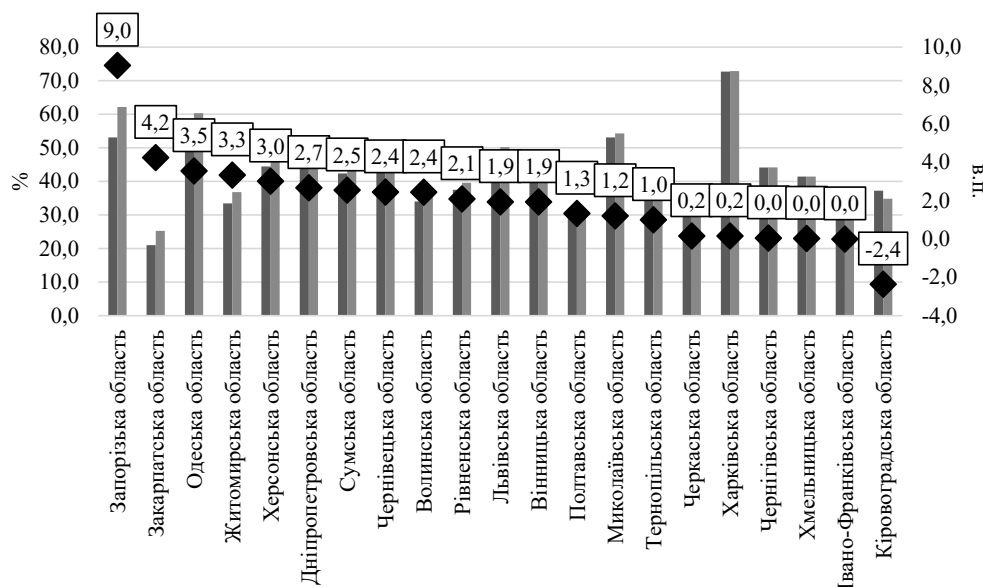
Для оцінки абсорбційної спроможності обласних центрів застосовано багатовимірну візуалізацію, що поєднує показники масштабів підприємницької бази, середньорічних темпів зміни кількості суб'єктів господарювання та частки міст у загальнонаціональній структурі реєстрації бізнесу. Це дозволяє одночасно врахувати рівень концентрації, динаміку підприємницької активності та відносну вагу обласних центрів у національному бізнес-просторі. Такий підхід забезпечує ідентифікацію груп великих міст за типами абсорбційної спроможності та порівняльну оцінку їх ролі у трансформації підприємницької активності в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Для емпіричної ідентифікації просторової трансформації підприємницької активності в обласних центрах використано аналіз концентрації та динаміки розміщення суб'єктів господарювання. Це дозволяє перейти від загальних теоретичних положень до кількісної оцінки ролі великих міст у перерозподілі бізнес-активності в умовах воєнного часу.

Результати розрахунків концентрації, представлені на рис. 1, дають підстави для формулювання таких висновків:

по-перше, у більшості регіонів країни фіксується зростання концентрації суб'єктів господарювання в обласних центрах, що свідчить про системний перерозподіл бізнес-активності на користь великих міст у воєнний період. Найбільш виражене зростання частки обласних центрів спостерігається у Запорізькій області (+9,0 в.п.), а також у Закарпатській (+4,2 в.п.) та Одеській (+3,5 в.п.) областях. Такі зрушення відображають концентрацію підприємницької активності у великих містах як відносно більш безпечних, інфраструктурно забезпечених та інституційно спроможних локаціях для ведення бізнесу;

по-друге, у низці західних та центральних регіонів (Вінницька, Волинська, Житомирська, Рівненська області) спостерігається помірне, але стабільне зростання концентрації суб'єктів господарювання (у межах +1,9 – +2,5 в.п.), що свідчить про поступове посилення ролі обласних центрів як регіональних вузлів підприємницької активності. Для цих регіонів характерна економічно обґрунтована динаміка, пов'язана з релокацією бізнесу, розширенням ринку послуг та концентрацією ділової інфраструктури у великих містах;

- Частка діючих суб'єктів господарювання у місті-обласному центрі у загальній кількості суб'єктів господарювання області, 2020 р., % (ліва шкала)
- Частка діючих суб'єктів господарювання у місті-обласному центрі у загальній кількості суб'єктів господарювання області, 2026 р., % (ліва шкала)
- ◆ Зміна частки у 2026 р. щодо 2020 р., в.п. (права шкала)

Рис. 1. Динаміка концентрації суб'єктів господарювання в містах-обласних центрах у структурі діючих суб'єктів господарювання області, 2021 р. та 2026 р. (станом на 01 січня)

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі статистичних даних Головних управлінь статистики Державної служби статистики України щодо діяльності суб'єктів господарювання та з урахуванням даних [9].

по-третє, в окремих регіонах фіксується стагнація або зниження концентрації суб'єктів господарювання, що свідчить про обмежену здатність обласних центрів перехоплювати бізнес-активність. Зокрема, у Кіровоградській області відбулося скорочення частки обласного центру ($-2,4$ в.п.), що може вказувати на відносно збереження або навіть посилення потенціалу для розвитку бізнесу інших територіальних громад області. Нульові або близькі до нуля зміни у Івано-Франківській, Хмельницькій та Чернігівській областях свідчать про відсутність чітко вираженого перерозподілу підприємницької активності на користь обласних центрів в умовах війни порівняно із довоєнним періодом.

Рівень і динаміка концентрації економічної активності самі по собі не дають повної відповіді на питання про здатність обласних центрів виступати активними «поглиначами» нових економічних потоків. Висока концентрація може відображати як результат довгострокової акумуляції бізнесу, так і інерційні або адміністративно зумовлені ефекти, що не завжди трансформуються у реальну здатність міста інтегрувати нові ініціативи. У зв'язку з цим наступним етапом аналізу є оцінка абсорбційної спроможності обласних центрів, яка характеризує їх здатність не лише концентрувати наявну економічну активність, але й ефективно інтегрувати та масштабувати нові бізнеси, інвестиційні потоки та форми підприємницької діяльності.

Аналіз абсорбційної спроможності міст-обласних центрів України за показниками масштабів та динаміки підприємницької активності у 2020–2025 рр. (рис. 1) дозволяє ідентифікувати суттєві міжрегіональні відмінності в абсорбційній спроможності ядер потенційних агломерацій щодо інтеграції нової економічної активності.

Посилення значної кількості суб'єктів господарювання, прискорених середньорічних темпів їх зростання та значної частки у загальнонаціональній структурі реєстрації бізнесу свідчить про формування групи обласних центрів із підвищеною економічною ємністю та системною роллю в перерозподілі підприємницької активності. До цієї групи належать насамперед Харків, Дніпро, Одеса та Львів, які, попри воєнні ризики та просторові обмеження, зберігають статус ключових центрів економічної абсорбції, здатних акумулювати та масштабувати нові бізнес-ініціативи. Водночас низка обласних центрів (зокрема, Запоріжжя, Вінниця, Миколаїв) демонструє помірні масштаби підприємницької бази за відносно вищих темпів її приросту, що вказує на посилення їх ролі як регіональних центрів інтеграції підприємницької активності. Для обласних центрів із відносно невеликою кількістю суб'єктів господарювання та обмеженою часткою у національній структурі (Тернопіль, Ужгород, Кропивницький, Чернівці, Черкаси, Хмельницький, Суми) характерна локалізована модель абсорбції, в межах якої інтеграція нових підприємств має переважно внутрішньорегіональний характер і не трансформується у системну функцію національного рівня.

У сукупності результати аналізу концентрації та абсорбційної спроможності свідчать про формування диференційованої моделі трансформації підприємницької активності в обласних центрах України в умовах воєнного часу. Частина великих міст виконує функцію системних центрів перерозподілу та інтеграції нових бізнес-потоків, тоді як для інших характерна локалізована модель відновлення з обмеженим впливом

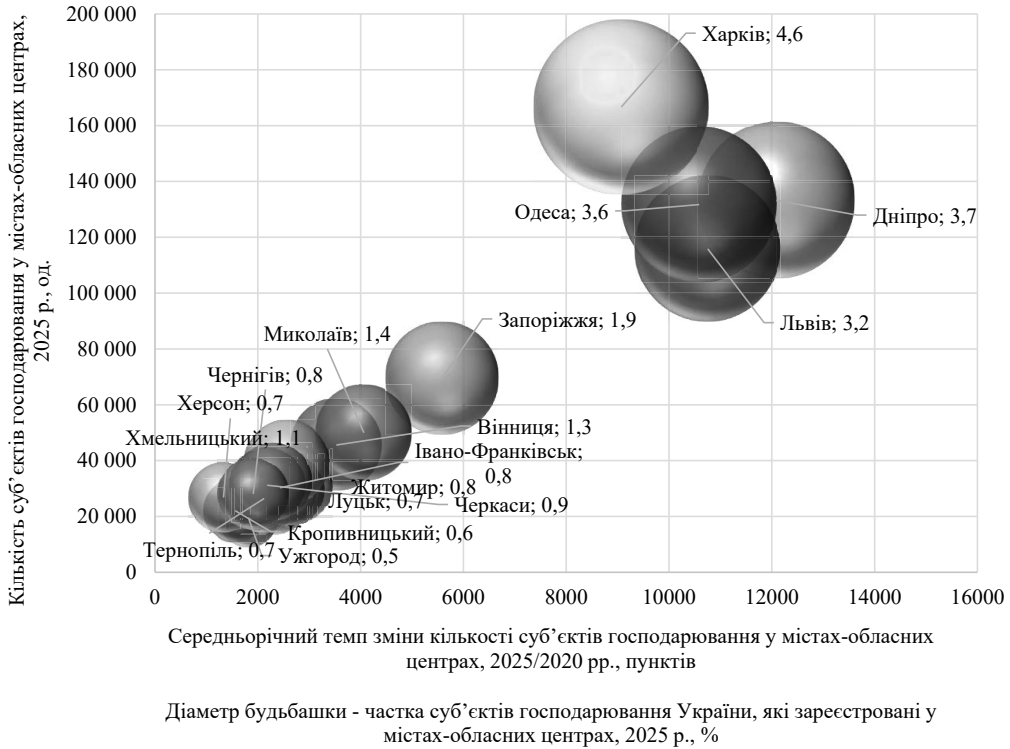

Рис. 2. Абсорбційна спроможність міст-обласних центрів України за показниками масштабів та динаміки підприємницької активності, 2020–2025 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [9].

на міжрегіональний простір. Це вказує на посилення просторової асиметрії у структурі підприємницької активності та підкреслює, що трансформація ролі обласних центрів має не універсальний, а вибірковий характер, залежний від поєднання безпекових, інфраструктурних та інституційних чинників.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що у воєнний період в Україні відбувається структурна трансформація просторового розподілу підприємницької активності з посиленням ролі обласних центрів як ключових вузлів концентрації, інтеграції та масштабування бізнесу. Зростання концентрації суб'єктів господарювання у великих містах у більшості регіонів свідчить про системний перерозподіл бізнес-активності на користь відносно безпечних, інфраструктурно забезпечених та інституційно спроможних міських локацій.

Водночас результати дослідження підтверджують диференційований характер цієї трансформації. Частина обласних центрів (Харків, Дніпро, Одеса, Львів) виконує функцію системних центрів економічної абсорбції, здатних акумулювати та масштабувати нові підприємницькі потоки, тоді як для інших характерна локалізована модель відновлення з обмеженим міжрегіональним впливом. У низці регіонів зростання

ролі обласних центрів має кризово-компенсаторний характер і відображає звуження підприємницької бази периферійних територій, що посилює просторову асиметрію економічного розвитку.

Отримані результати свідчать, що трансформація підприємницької активності в обласних центрах не є універсальним процесом і залежить від поєднання безпекових, інфраструктурних, демографічних та інституційних чинників. Це зумовлює необхідність диференційованих підходів до регіональної економічної політики та просторового розвитку. З урахуванням цього доцільними є такі практичні рекомендації:

1. Для обласних центрів як осередків залучення бізнесу доцільно посилювати інституційну спроможність міст через розвиток сервісів супроводу інвесторів і релокованого бізнесу, розширення пропозиції промислових і бізнес-парків, індустріальної та офісної інфраструктури, а також спрощення процедур доступу до муніципальних ресурсів і земельних ділянок.

2. Для підвищення абсорбційної спроможності великих міст пріоритетом має стати розвиток транспортної, цифрової та логістичної інфраструктури, формування локальних бізнес-екосистем і кластерів, а також підтримка ринку комерційної нерухомості для малих і середніх підприємств, що знижує бар'єри входу для нових бізнесів.

3. Для збереження збалансованості просторового розвитку необхідно запроваджувати інструменти, спрямовані на підтримку підприємницької активності у периферійних громадах (фінансові стимули, розвиток місцевих індустріальних майданчиків, підтримка віддаленої зайнятості та цифрового підприємництва), з метою запобігання надмірній централізації бізнесу виключно в обласних центрах.

4. Для зменшення просторової асиметрії розвитку регіонів доцільно посилювати функціональні зв'язки між обласними центрами та прилеглими територіями через розвиток транспортної доступності, міжмуніципального співробітництва та спільних економічних проєктів, що сприятиме поширенню підприємницької активності за межі міських ядер.

Загалом, забезпечення збалансованої моделі просторового розвитку вимагає поєднання політики посилення обласних центрів як вузлів економічної інтеграції з активними інструментами підтримки підприємницької активності поза межами великих міст, що є ключовою передумовою зменшення територіальних диспропорцій та підвищення стійкості національної економіки в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

Список використаних джерел

1. Bolter K., Robey J. Agglomeration Economies: A Literature. Prepared for The Fund for our Economic Future. 2020. URL: <https://research.upjohn.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1256&context=reports>.
2. Bosma N., Sternberg R. Entrepreneurship as an Urban Event? Empirical Evidence from European Cities. *Regional Studies*. 2014. 48(6). P. 1016-1033. <https://doi.org/10.1080/00343404.2014.904041>.
3. Pindado E., Sánchez M., Martínez M. G. Entrepreneurial innovativeness: When too little or too much agglomeration hurts. *Research Policy*. 2023. 52. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2022.104625>.

4. Wenjun Shu, Di Fan, Xiao Zhang, Guanlin Li. Operations locked-in amid geopolitical conflicts: A study of the 2022 Russo–Ukrainian war. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*. 2025. Volume 199. <https://doi.org/10.1016/j.tre.2025.104147>.
5. Мельник М. І., Лещух І. В. Особливості, проблеми та стимули релокації національного виробництва в умовах війни. *Регіональна економіка*. 2022. №2(104). С. 94–100. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-10>.
6. *Глобальні чинники та ризики ендogenous розвитку регіонів*: електрон. наукове видання / наук. ред. М. І. Мельник; ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України”. Львів, 2022. 150 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20220039.pdf>.
7. Kyiv School of Economics. Ukraine: Firms through the War: report. 2023. https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Ukraine.-Firms-through-the-War-Paper-Nov-2023.pdf?utm_source=chatgpt.com.
8. Kyiv School of Economics. Ukraine: Firms through the War – 2.0: report. 2024. https://documents1.worldbank.org/curated/en/099061924125589588/pdf/P177312124626806b1aa081021aad774db2.pdf?utm_source=chatgpt.com.
9. Каталог компаній України. URL: <https://catalog.youcontrol.market>.

References

1. Bolter, K., & Robey, J. (2020). *Agglomeration Economies: A Literature Review*. Prepared for The Fund for Our Economic Future. <https://research.upjohn.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1256&context=reports>.
2. Bosma, N., & Sternberg, R. (2014). Entrepreneurship as an Urban Event? Empirical Evidence from European Cities. *Regional Studies*, 48(6), 1016–1033. <https://doi.org/10.1080/00343404.2014.904041>.
3. Pindado, E., Sánchez, M., & Martínez, M. G. (2023). Entrepreneurial innovativeness: When too little or too much agglomeration hurts. *Research Policy*, 52. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2022.104625>.
4. Shu, W., et al. (2025). Operations locked-in amid geopolitical conflicts: A study of the 2022 Russo–Ukrainian war. *Transportation Research Part E*, 199. <https://doi.org/10.1016/j.tre.2025.104147>.
5. Melnyk, M. I., & Leshchukh, I. V. (2022). Osoblyvosti, problemy ta stymuly relokatsii natsionalnoho vyrobnytstva v umovakh viiny [Features, problems and incentives for relocation of national production under wartime conditions]. *Rehionalna ekonomika*, 2(104), 94–100. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-10> [in Ukrainian]
6. Melnyk, M. I. (Ed.). (2022). *Hlobalni chynnyky ta ryzyky endogenousnoho rozvytku rehioniv* [Global factors and risks of endogenous regional development]. State Institution “Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine”. Lviv. <http://ird.gov.ua/irdp/p20220039.pdf> [in Ukrainian].
7. Kyiv School of Economics. (2023). *Ukraine: Firms through the War*. Report. <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Ukraine.-Firms-through-the-War-Paper-Nov-2023.pdf>.
8. Kyiv School of Economics. (2024). *Ukraine: Firms through the War – 2.0*. Report. World Bank Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099061924125589588/pdf/P177312124626806b1aa081021aad774db2.pdf>.
9. YouControl. (2025). *Catalogue of Ukrainian Companies*. <https://catalog.youcontrol.market>.

TRANSFORMATION OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN REGIONAL CAPITAL CITIES OF UKRAINE UNDER WARTIME CONDITIONS

Iryna Leshchukh

*Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine,
4 Kozelnytska Str., Lviv, 79026, Ukraine,
e-mail: ira_leschukh@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3860-0728>*

Abstract. The article examines the transformation of entrepreneurial activity in regional capital cities of Ukraine under wartime conditions, with a particular focus on changes in the spatial concentration of business, the dynamics of the distribution of business entities, and the absorption capacity of large cities. The full-scale war has triggered a profound reconfiguration of entrepreneurial flows in favor of relatively safer, infrastructure-intensive, and institutionally more capable urban locations, resulting in the strengthening of the role of regional capitals as key nodes for the integration and scaling of economic activity.

The methodological framework of the study is based on the calculation of business concentration indicators, the assessment of changes in the number of active business entities over time, and the use of a multidimensional analytical approach to evaluate the absorption capacity of regional capital cities. This approach makes it possible to jointly consider the scale of the entrepreneurial base, the dynamics of business growth or decline, and the relative national importance of cities in the overall structure of business registration.

The empirical results reveal a differentiated pattern of entrepreneurial transformation. A group of large cities (including Kharkiv, Dnipro, Odesa, and Lviv) demonstrates a high level of economic capacity and a systemic role in absorbing and scaling new business initiatives, despite significant wartime risks and spatial constraints. At the same time, a number of regional capitals show moderate business scale combined with relatively higher growth rates, indicating the gradual strengthening of their role as regional centers of business integration. In contrast, several cities are characterized by a localized absorption model, in which the integration of new firms remains largely intra-regional and does not translate into a broader national-level function.

The study also finds that, in some regions, the increase in business concentration in regional capitals has a crisis-compensatory nature and reflects the contraction of the entrepreneurial base in peripheral territories. This trend contributes to the intensification of spatial asymmetries in economic development and underscores the selective rather than universal character of the transformation of regional capital cities.

The practical significance of the results lies in substantiating differentiated policy approaches to regional economic development and post-war recovery. The findings support the need to combine policies aimed at strengthening regional capitals as centers of business attraction and integration with targeted instruments to support entrepreneurial activity in peripheral communities. Such a balanced approach is essential to mitigate excessive spatial polarization, promote the diffusion of economic activity beyond major cities, and enhance the overall resilience of Ukraine's regional economic system under wartime and post-war transformation.

Keywords: regional capital city; large city; entrepreneurial activity; spatial concentration; business relocation; spatial asymmetries; economic transformation.

Стаття: надійшла до редакції 30.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕКЛАМНИХ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

Ольга Левицька¹, Маріанна Павлишин², Євгенія Бурак³

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18*

¹e-mail: olgaleyvytska70@gmail.com, ORCID: 0009-0004-2686-4592

²e-mail: marianna.pavlyshyn@lnu.edu.ua, ORCID: 0000-0003-3044-297X

³e-mail: burak-liet@ukr.net, ORCID: 0009-0002-1449-1851

Анотація. У статті обґрунтовано методичні підходи до оцінювання ефективності рекламних витрат підприємств торгівлі в умовах економічної нестабільності та зростання конкуренції. Метою дослідження є розроблення теоретико-методичних рекомендацій щодо оцінки ефективності рекламних витрат для забезпечення їх раціонального використання та підвищення результативності маркетингової діяльності. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема методи економічного аналізу, порівняльний і коефіцієнтний аналіз, розрахунок показників ROI, CPA, CPL, CPM, а також елементи кейс-стаді для апробації запропонованої методики. Запропоновано два авторські підходи до оцінювання ефективності рекламних витрат: перший ґрунтується на співвідношенні приросту доходу (або прибутку) до приросту рекламних витрат; другий – на визначенні еластичності обсягів реалізації щодо змін рекламного бюджету. Обґрунтовано доцільність розгляду рекламних витрат як інвестиційних вкладень із застосуванням показників окупності та прибутковості. Запропонована система показників сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень, зниженню ризику необґрунтованих витрат і підвищенню адаптивності підприємств торгівлі до змін ринкового середовища.

Ключові слова: рекламні витрати, ефективність, методи оцінювання, підприємства торгівлі, ROI.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану економіка України перебуває у кризовому становищі. Більшість підприємств національної економіки зазнає значних втрат через об'єктивні та суб'єктивні чинники. Кризові явища спостерігалися також в перші роки незалежності України і супроводжувалися гіперінфляційними процесами; значним безробіттям населення, масовою міграцією українців за кордон, значним дефіцитом державного бюджету. З часу незалежності України і формування ринкової економіки торговельні підприємства переживали різні етапи розвитку – від дефіциту товарів, порожніх полиць до розширення асортиментних груп, зміни різних форм господарювання (акціонерні підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю,

орендні, приватні, спільні підприємства тощо). Тобто, для торговельної сфери в Україні характерним є динамічний розвиток, що супроводжується появою нових магазинів різних форматів; торгових центрів, розширенням асортиментних та номенклатурних груп товарів вітчизняного і зарубіжного виробництва; максимальне задоволення потреб українського споживача. Безумовно, такий динамічний розвиток торгівлі завжди супроводжувався значними інвестиціями у рекламні кампанії з продажу товарів промислового і споживчого призначення.

Як показує досвід роботи підприємств торгівлі, з року в рік зростають витрати на рекламну діяльність; на просування товарів з метою задоволення потреб споживачів. Однак зростання витрат на рекламну діяльність не завжди призводить до зростання обсягів реалізації товарів, до збільшення товарообігу, доходу та прибутку підприємств; інколи, навпаки, може призвести до повного занепаду й банкрутства. Дуже часто реклама маркетинговими службами підприємств торгівлі здійснюється заради реклами, а рекламні витрати є не тільки неефективними, але й недоцільними та несвоєчасними. Практика роботи маркетингових служб в Україні показала, що витрати на рекламу товарів здійснювалися на етапах зрілості або спаду життєвого циклу товару, тобто коли товар вже був морально застарілим, не користувався попитом у споживача через появу кращого продукту у конкурента. Таким чином, рекламні витрати ставали фінансовим навантаженням та тягарем для підприємств торгівлі через невдало вибрану маркетингову стратегію. Важливою причиною перевитрат фінансових коштів у сфері торгівлі є розбіжність у підходах до аналізу ефективності рекламних витрат, відсутність єдиного методу для такої оцінки, а також наявність великої кількості показників, які не дають однозначного підходу для аналізу ефективності рекламних витрат в торгівлі.

У складних умовах розвитку підприємств торгівлі виникла потреба в аналізі ефективності рекламних витрат. Зазначена потреба зумовлена такими причинами:

- існування різних методик для оцінки ефективності рекламних витрат;
- фінансові перевитрати на рекламну діяльність підприємств торгівлі, які потребують оптимізації;
- необхідність скорочення рекламної діяльності через психологічний тиск на поведінку споживача.

З огляду на зазначені причини, у статті здійснено аналіз існуючих методів оцінки ефективності рекламних витрат у сучасній теорії та практиці, а також запропоновано власний підхід для аналізу ефективності рекламних витрат підприємств торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми аналізу та оцінки ефективності рекламних витрат присвячена низка праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Вперше необхідність розв'язання проблеми визначення ефективності рекламних витрат аргументували Ф. Котлер і Г. Армстронг [1]. Праці цих вчених присвячені змісту терміну «реклама», її значенню у маркетингових дослідженнях, комунікаціях з метою задоволення потреб споживачів. Науковці також аналізували фактори впливу не тільки на рекламну діяльність, але й на підвищення її ефективності.

Вагомий внесок в аналіз рекламної діяльності сучасних підприємств зробили вітчизняні вчені Гаркавенко С.С., Герасимчук В.Г., Левітт Г., Перерва П.Г., Абра-

мішвілі Г.Г., Ромат Є.В., Старостіна А.А. [1-3]. Дослідники аналізували рекламну діяльність як складову маркетингової стратегії у конкурентній боротьбі, фактор розширення ринкової частки; підвищення прибутковості підприємства та задоволення потреб споживача. Дослідженню ефективності рекламних витрат підприємств, її чинників та методів аналізу присвячені праці таких авторів як Дейян А., Аакер Д., Ансофф І., Маджаро С., Еванс Дж. Р., Болт Г. Дж., Берман Б., Селідж Ч. Г. [3].

Поширеним на практиці є підхід до аналізу ефективності реклами через показники її рентабельності (відношення прибутку від реалізації часу до витрат на рекламу). Така оцінка є більш точною, має економічний характер, але скоріше відображає величину прибутку на одиницю рекламних витрат в певний період часу, а не ефективність рекламних витрат підприємства в цілому.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних підходів та розробка методичних рекомендацій щодо оцінювання ефективності рекламних витрат підприємств торгівлі для забезпечення їхнього раціонального використання та підвищення результативності рекламної діяльності. Для досягнення мети передбачені такі завдання:

- 1) узагальнити методичні підходи до оцінювання ефективності реклами та обґрунтувати авторський підхід щодо аналізу ефективності рекламних витрат підприємств торгівлі з урахуванням точності оцінки, економії рекламного бюджету, витрат і потреб споживачів,
- 2) запропонувати методику оцінки ефективності рекламних витрат та практичні рекомендації для підприємств торгівлі щодо її застосування.

Методи аналізу. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема, методи економічного аналізу ефективності рекламних витрат, здійснено розрахунок показників ROI, CPA, CPL для оцінки результативності рекламної діяльності підприємств торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для початку зазначимо декілька тенденцій рекламного ринку України, які сформувались у 2024 році. По-перше, це стабільне зростання вітчизняного медіаринку. За минулий рік рекламний медіаринок України зріс на 33% порівняно з 2023 роком, досягнувши 29,8 млрд грн. По-друге, значний приріст від Digital-реклами. Найбільший приріст спостерігався у сегменті Digital: ТБ на 78% до 800 млн.грн, Internet Media на 22%, до 16,8 млрд.грн [4]. По-третє, сегмент зовнішньої реклами демонстрував стійкий тренд до зростання, з прогнозованим збільшенням обсягів на 46% у 2024 році [5]. На жаль, за три останні роки (2022–2024 рр.) інформація про рекламні витрати торгових підприємств в Україні у відкритих джерелах не представлена.

Обґрунтовуючи авторський підхід до визначення ефективності рекламних витрат у сфері торгівлі, вважаємо, що універсальна методика оцінювання має задовольняти такі умови:

1. Результати аналізу ефективності реклами повинні бути точними, отже й оціненими за конкретними критеріями.

2. Проведена оцінка ефективності реклами має давати відповідь на запитання: чи варто вкладати кошти у рекламу конкретного товару, збільшувати або зменшувати бюджет рекламних витрат на майбутнє.
3. Проаналізована ефективність рекламних витрат має сприяти або підсилити рівень адаптації торгового підприємства до конкурентного середовища.
4. Аналіз ефективності рекламних витрат в торгівлі має проводитися за показниками доцільності вкладання коштів у рекламну діяльність, тобто, мати прогнозований характер.
5. Оцінка показників ефективності рекламних витрат у ритейлі повинна сприяти пошуку резервів фінансів або призводити до економії коштів.

Проаналізуємо найпоширеніші методи та підходи оцінки ефективності рекламних витрат в сучасній теорії та на практиці. Як показує досвід роботи багатьох торгових підприємств, на практиці для аналізу ефективності рекламних витрат часто визначають грошові витрати на певну кількість потенційних покупців для всіх використаних засобів реклами або лише на одному виді реклами (зовнішне, на білбордах; по телебаченню тощо). Вважаємо, що розрахунок цих витрат є необхідним, але не дає змоги оцінити ефективність реклами, як відношення досягнутого результату від рекламних звернень до витрачених коштів на їх організацію. На практиці, торгові мережі часто визначають частку або чисельність покупців, які звернули увагу на рекламу того чи іншого товару. Вважаємо, що така аналітика потрібна, але недостатня, оскільки не дає повного аналізу ефективності реклами, має фрагментарний характер. Дуже часто на практиці фахівці визначають зміну популярності товарів серед покупців через їх рекламування. Однак, зрозуміло, що проведені оцінки не дають точного аналізу ефективності рекламних звернень чи кампаній.

Конкуренція в цифровому середовищі зростає з кожним днем. Отже, в бізнесі ефективний піар і реклама стають невід'ємними складовими успіху. Цікавою є пропозиція О. Захарченко [6] щодо рекомендованого рівня витрат на рекламу (табл. 1).

Таблиця 1

Рекомендовані витрати на маркетинг і рекламу підприємств торгівлі

№ з/п	Частка від загального товарообороту, %	Причини
1	3	Для ритейлу зі стабільною позицією на ринку, не потребує значних вкладів для збереження свого бренду
2	5...7	Торгове підприємство потребує підсилення своїх конкурентних переваг чи бореться за більшу частку ринку
3	10...15	Торгове підприємство запускає новий продукт, експортну програму або інформаційну кампанію

Джерело: складено на основі [6]

Поширеною світовою практикою є перерозподіл рекламного ринку і зростання частки інтернет-реклами [5]. У світі менше п'яти років витрати на інтернет-рекламу збільшилися вдвічі. Зокрема, на цифрові канали припадає найбільше загальних витрат

на рекламу [7]. Кулініч Т.В. вважає, що ефективність рекламної кампанії є відносним показником, що показує, скільки грошових одиниць рекламного доходу отримано на кожну грошову одиницю рекламних витрат [8]. Для розрахунку ефективності рекламної кампанії (E_{ϕ}) застосовують формулу (1):

$$E_{\phi} = \Delta T/B \cdot 100\% \quad (1)$$

Ми згодні з таким підходом, оскільки вважаємо, що оцінка ефективності рекламних витрат торговельного підприємства має носити економічний характер, з урахуванням рентабельності. Перш ніж викласти власну методику оцінки ефективності рекламних витрат, проаналізуємо поширені методи планування рекламного бюджету. На практиці найбільш поширений залишковий підхід – все, що можна собі дозволити – його використовують фінансово нестабільні торгові підприємства. Рекламним заходам відводиться другорядна роль. У випадку фінансових проблем такий підхід є необхідним.

На практиці поширений метод планування рекламних витрат з орієнтацією на конкурентів. Вважаємо його недосконалим, тому що конкуренти бувають різними, і не завжди можна отримати достовірну інформацію про конкурентів. У практичній діяльності підприємств торгівлі поширений метод «фіксованого відсотку», який є достатньо простим у розрахунках. Однак база розрахунку – обсяг реалізації товару за попередній період з часом змінюється, якщо цей обсяг мінімальний, то й витрати на рекламу також зменшуються, хоча закономірно мало б бути навпаки. Також використовують «інтуїтивний» метод розрахунку бюджету рекламних витрат, який ми вважаємо не точним.

Вище перераховані нами методи розробки бюджету рекламних витрат мають певні недоліки. Тому вважаємо, що рекламні витрати ритейлу є значним капіталовкладенням на майбутнє, інвестицією підприємства. Тому їх слід оцінювати за показниками доцільності капіталовкладень у рекламу, такими як чиста теперішня вартість рекламних витрат, індекс прибутковості й термін окупності.

За економічним змістом вкладення в рекламу є поточними витратами [8]. Одночасно, ці витрати є запорукою успішної діяльності та створення позитивного іміджу торгового підприємства на ринку, підвищення його конкурентоспроможності; формування успішного бренду та підвищення популярності ритейлу серед споживачів. Але практика свідчить, що вкладені значні кошти на першому етапі життєвого циклу товару або підприємства (впровадження на ринок; зростання чи зрілості) можуть себе окупити, або принести хороші результати для підприємства лише через значний період часу. Враховуючи таку обставину, ми вважаємо, що кошти, вкладені у рекламну діяльність торгового підприємства, можна вважати інвестиційними витратами. Враховуючи доцільність економії фінансових коштів, ми вважаємо, що торговельні підприємства завжди повинні аналізувати доцільність їх вкладення, вибирати найефективніший варіант фінансових витрат через оцінку показників терміну окупності, індексу прибутковості та чистої теперішньої вартості рекламних витрат. Такий підхід до аналізу

рекламних витрат дасть змогу торговим підприємствам запобігти значним втратам, обрати ефективніший варіант рекламних витрат.

Оскільки рекламні витрати в ритейлі здійснюються періодично, для аналізу потреби їх збільшення або зменшення в майбутньому необхідна точка оцінки ефективності рекламних витрат за аналізований період часу. Ми вважаємо, що при аналізі запропонованого показника ефективності рекламних витрат, торгове підприємство доцільно розглядати як складну динамічну систему, на розвиток якої впливає багато внутрішніх та зовнішніх факторів. Головними факторами, що суттєво впливають на розвиток ритейлу як динамічної системи є стан і рівень оновлення виробничого потенціалу, рівень його адаптації до конкурентного середовища, кон'юнктура ринку; фінансова стійкість і рівень платоспроможності підприємства; гнучкість функціонування його виробничого апарату; макроекономічні чинники – рівень інфляції та купівельної спроможності населення тощо. Отже, під впливом великої кількості факторів у діяльності підприємства в будь-який період часу можуть відбутися кардинальні зміни, що зумовлять необхідність нових підходів і змін до планування і реалізації витрат у рекламній кампанії.

З огляду на вище зазначені положення, вважаємо, що ефективність рекламних витрат підприємства можна аналізувати за одним із двох запропонованих підходів. Перший підхід ґрунтується на оцінці граничного доходу чи прибутку від продажу товарів торгового підприємства по відношенню до граничних витрат у рекламу за аналізований період часу (місяць, квартал, рік), тобто, за формулою (2):

$$K_e = \frac{\Delta D}{\Delta B} = \frac{D_2 - D_1}{B_2 - B_1} \quad (2)$$

де K_e – коефіцієнт ефективності рекламних витрат торгового підприємства; D_1, D_2 – дохід від реалізації товарів на початок і кінець аналізованого періоду часу, грн., B_1, B_2 – витрати, вкладені у рекламу торгового підприємства на початок і кінець аналізованого періоду часу, грн.

Оцінку ефективності рекламних витрат можна проводити за подібним показником, беручи до уваги не дохід, а прибуток від реалізації товарів, тобто, за формулою (3):

$$K_e = \frac{\Delta \Pi}{\Delta B} = \frac{\Pi_2 - \Pi_1}{B_2 - B_1} \quad (3)$$

де Π_1, Π_2 – прибуток від реалізації товарів на початок і кінець аналізованого періоду часу, грн.

Другий підхід оцінки ефективності рекламних витрат полягає у визначенні коефіцієнта еластичності обсягів реалізації товару підприємства за аналізований період часу по відношенню до рекламних витрат, тобто, за формулою (4):

$$K = \frac{\Delta Q}{\Delta B} \quad (4)$$

де ΔQ – це зміна обсягів реалізації товарів за аналізований період, грн., ΔB – це зміна рекламних витрат за аналізований період, грн.

У випадку якщо коефіцієнт еластичності має від’ємне значення, доцільно припинити вкладення коштів у рекламу і знайти альтернативні шляхи збільшення обсягів продажів – перехід на нові ринки, зміна цінових стратегій або оновлення асортименту товару. Точність аналізу підвищується, якщо порівнювати значення запропонованих показників в часі за декілька періодів часу. Це дасть можливість отримати торговому підприємству реальну картину про доцільність вкладення коштів у рекламу. Вважаємо, що запропоновані вище коефіцієнти дають змогу підприємству торгівлі об’єктивно оцінити ефективність рекламних витрат, науково обґрунтувати висновки про доцільність збільшення витрат у майбутньому або навпаки про призупинення рекламної кампанії.

Аналіз ефективності рекламних витрат торгового підприємства, доцільно проводити за таким алгоритмом.

Етап 1. Визначення рекламних цілей. Спершу доцільно розуміти, для чого була проведена рекламна кампанія, наприклад, збільшення продажів, залучення нових клієнтів, зміцнення впізнаваності бренду. Ціль реклами має бути SMART: конкретна, вимірювана, досяжна, релевантна, обмежена в часі.

Етап 2. Збір, аналіз даних. Вважаємо, що при рекламуванні ритейлу варто промоніторити наступну інформацію: 1) обсяги продажів до і після проведення рекламної кампанії; 2) кількість нових клієнтів; 3) витрати на рекламу; 4) кількість звернень, відвідувань сайту, кліків (у разі онлайн-реклами).

Етап 3. Порівняльний аналіз КРІ маркетингової діяльності. Для цього придатний метод КРІ зіставлення ключових показників ефективності, таких як CPL (6), CPA (7), CPM (8), CTR, конверсія тощо [9]. Ці методи найчастіше застосовується для багатофакторного аналізу ефективності окремих каналів реклами. Доцільним є використання відомих методів економічного аналізу. Зокрема, найпоширенішим є стандартний метод оцінки ефективності рекламних витрат на основі розрахунку Return on Investment (ROI). Визначення ROI зазначено у формулі 5, що показує співвідношення прибутку, отриманого внаслідок реклами, до витрат на неї

$$ROI = \frac{\text{Дохід від реклами} - \text{Витрати на рекламу}}{\text{Витрати на рекламу}} \times 100\% \quad (5)$$

CPL-метод аналізу ефективності рекламної кампанії за допомогою показника вартості одного ліда – потенційного клієнта (Cost per Lead). CPL розраховують за формулою (6):

$$CPL = \frac{\text{Загальні витрати на рекламу}}{\text{кількість отриманих лідів}} \quad (6)$$

CPA-метод аналізу ефективності рекламної кампанії за допомогою показника вартості одного залучення (Cost per Acquisition). Цей метод важливий в ритейлі для розуміння, скільки коштує кожен покупець. CPL розраховують за формулою (7):

$$CPA = \frac{\text{Загальні витрати на рекламу}}{\text{Кількість клієнтів, які здійснили покупку}} \quad (7)$$

CPM-метод аналізу онлайн-реклами, а саме ефективності рекламної кампанії за допомогою вартості за 1000 показів (Cost per Mille). CPM розраховують за формулою (8):

$$CPM = \frac{\text{Витрати}}{\text{Кількість показів}/1000} \quad (8)$$

Етап 4. Порівняння з попередніми рекламними кампаніями або конкурентами. Якщо є історичні дані чи бенчмарки, на наш погляд, варто порівняти: який канал поширення реклами ефективніший (ТБ, соцмережі, Google Ads тощо) та яка реклама дала кращу конверсію.

Етап 5. Оцінка якісних показників. Окрім цифр, в рекламі важливо враховувати: впізнаваність бренду, наприклад, «Сільпо», «АТБ» «Метро»; відгуки клієнтів, активність ритейлу в інтернет-просторі, наприклад, соцмережах.

У табл.2 представлено результати аналізу ефективності рекламних витрат для магазинів ФОП, мережевої торгівлі «АТБ», «Сільпо», «Метро» та локальних магазинів «Близенько» і «Рукавичка».

Таблиця 2

Показники аналізу ефективності рекламних витрат підприємств торгівлі

№ з/п	Показники	АТБ	«Сільпо»	«Близенько»	«Рукавичка»	«Метро»	ФОП
1	¹ Рекламний бюджет, тис. грн.	5 000	7 000	1 200	1 500	3 500	150
2	² Дохід від реклами, тис. грн.	30 000	35 000	4 800	6 000	20 000	800
3	³ ROI, %	500	400	300	300	471	433
4	Кількість нових клієнтів, тис. осіб	50	60	8	10	25	2,5
5	⁴ CPA, грн/клієнта	100	116,7	150	150	140	60
6	⁵ CPL, грн/лід	50	60	90	80	75	30

Джерело: розроблено авторами на підставі фінансово-статистичної звітності, з використанням методу кейс-стаді

Примітки: ¹ Рекламний бюджет – витрати на маркетинг за певний період.

² Дохід від реклами – додаткові кошти отримані саме через вплив реклами.

³ ROI (*Return on Investment*) вказує на рентабельність рекламних вкладень.

⁴ CPA (*Cost per Acquisition*) – скільки витрачено коштів на залучення одного покупця.

⁵ CPL (*Cost per Lead*) розраховують коли було використано заявки, інші контакти.

Цифри, наведені в табл. 2, умовні і отримані методами кейс-стаді та експертної оцінки. Ми їх застосували в навчальних цілях для того, щоб зрозуміти, як можна адаптувати методику аналізу для ритейлу. Економічний аналіз торгових підприємств допомагає порівняти ефективність рекламних витрат за умовними або реальними

даними. «АТБ» має найвищий ROI, але вища вартість залучення клієнта, ніж у ФОП. ФОП показує чудову ефективність за малі гроші — низький CPA та CPL. «Метро» ефективне за ROI, але трохи дорожче в залученні покупців, ніж «АТБ». «Сільпо» має високий бюджет, але ефективність трохи нижча через більшу ціну залучення покупців.

У сучасних умовах ведення бізнесу особливо актуальним є питання збору комерційної інформації, у т.ч. щодо рекламних витрат. Вважаємо, що для оцінювання ефективності рекламних витрат торговельних підприємств (як мережевих – АТБ, «Сільпо», «Метро»), так і локальних – «Близенько», «Рукавичка», ФОП) доцільно використовувати три групи інформаційних джерел - офіційні, аналітичні й додаткові відкриті дані, які зазначені в табл.3.

Таблиця 3

Інформаційні джерела для оцінки рекламних витрат в торгівлі

Назва підприємства	Джерело даних	Показники, які можна отримати
«АТБ»	<ul style="list-style-type: none"> • Офіційний сайт, корпоративні новини • Фінансова звітність (через YouControl, Опендатабот) • Аналітика RAU, Nielsen, Kantar 	<ul style="list-style-type: none"> • Загальні витрати на збут/маркетинг • Обороти, прибуток, частка ринку • Приклади рекламних кампаній
«Сільпо» («Fozzy Group»)	<ul style="list-style-type: none"> • Прес-релізи, офіційний сайт • Публікації в Retailers.ua, Ekonomichna Pravda • Аналітичні огляди Deloitte, PwC 	<ul style="list-style-type: none"> • Зведені дані по витратах на маркетинг • Оцінка рекламних активностей • Позиції на ринку рітейлу
«Близенько»	<ul style="list-style-type: none"> • Місцеві новини (Львів та регіони) • Інтерв'ю з власниками/ТОП-менеджерами • Сторінки в соцмережах 	<ul style="list-style-type: none"> • Локальні акції й промо • Запланований масштаб рекламної діяльності • Охоплення аудиторії в регіоні
«Рукавичка»	<ul style="list-style-type: none"> • Офіційний сайт, сторінки в соцмережах • Профільні статті (TradeMasterGroup) • Опитування споживачів (case-study) 	<ul style="list-style-type: none"> • Рекламні кампанії (онлайн, офлайн) • Дані про локальну впізнаваність бренду • Витрати на акції лояльності
«Метро» («METRO Cash&Carry»)	<ul style="list-style-type: none"> • Офіційний сайт • Міжнародні звіти «METRO AG» • Публікації в Україні (RAU, Kantar, Nielsen) 	<ul style="list-style-type: none"> • Глобальні та локальні витрати на маркетинг • Рекламні стратегії • Дані з галузевих досліджень
ФОП (малі магазини)	<ul style="list-style-type: none"> • Податкова звітність (Опендатабот) • Пряме опитування власників • Місцеві медіа, соціальні мережі 	<ul style="list-style-type: none"> • Обмеженість даних. • Рекламні інструменти (листівки, соціальні мережі) • Відгуки споживачів

Джерело: розроблено авторами

Як свідчать дані табл. 3, для великих мережевих магазинів, наприклад, «АТБ», «Сільпо», «Метро», можна знайти узагальнені показники діяльності у фінансовій звітності та галузевій аналітиці. Для середніх і локальних торговельних мереж, таких як «Рукавичка» і «Близенько», можна отримати інформацію шляхом проведення інтерв'ю,

від ЗМІ, соцмереж, регіональної статистики. Для ФОП – офіційних цифр майже немає, тому доводиться використовувати опитування або аналіз маркетингових інструментів безпосередньо. Отже, сьогодні для збору даних по рекламі для менеджерів корисними є наступні джерела: річні звіти підприємств, наприклад, звіти «METRO» доступні на офіційному сайті; професійні аналітичні платформи, такі як: «YouControl», «GMK Center», «Retailers.ua» тощо; аналітичні дослідження ринку, наприклад, «Nielsen», «GfK», «Info Sapiens» тощо; бізнес – статті, наприклад, блог «Forbes Україна», «Delo.ua», «Mind.ua».

Погоджуємось із висновками вчених про те, що рекламні витрати підприємств торгівлі вважаються ефективними тоді, коли реклама реально впливає на поведінку покупців [1–3, 8]. Через це з метою оцінки ефективності реклами в ритейлі важливо проводити маркетингові дослідження споживчих переваг за наступними ключовими показниками (KPI): рівень впізнаваності бренду та запам'ятовуваність рекламних кампаній; індекс лояльності клієнтів; частота повторних покупок і середній чек; частка ринку; чутливість до промоакцій; клієнтопотік; вартість залучення клієнта; рентабельність рекламних інвестицій (ROMI/ROI). Так результати маркетингових досліджень споживчих переваг становлять базу для оцінки ефективності рекламних витрат. Наші подальші наукові дослідження стосуватимуться деталізації KPI споживчих переваг.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті проаналізовано сучасні підходи до аналізу ефективності рекламних витрат у торгівлі. Обґрунтовано недоліки існуючих підходів оцінки ефективності рекламних витрат, а також проаналізовано методи оцінки бюджету витрат на рекламу в ритейлі. Запропоновані показники ефективності рекламних витрат дають можливість обґрунтувати доцільність вкладення коштів у рекламну діяльність; зменшити ризик необґрунтованих фінансових вкладень у рекламну кампанію; визначити вплив рекламних витрат на показники діяльності торгового підприємства: обсяги реалізації товарів, прибутку та доходу; знизити психологічний тиск на потенційних споживачів з метою задоволення їх потреб та збільшення обсягів продаж.

Таким чином, рекламна активність підприємства є економічно доцільною та результативною, проте потребує подальшої оптимізації каналів комунікації і впровадження гнучких аналітичних інструментів для оперативного реагування на зміну ринкової ситуації.

Список використаних джерел

1. Афанасьєв М.Ю., Савченко Т.Г. Управління маркетинговою діяльністю. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019.
2. Маркетингові дослідження: навч. посібник / Безугла Л.С., Ільченко Т.В., Юрченко Н.І. та інші. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 300 с.
3. Комарницький І.М. Маркетинговий менеджмент: навч. посібник. Львів: Апріорі, 2007. 762 с.
4. Прасад А. Рекламний медіаринок в Україні цього року зросте на 33%, найбільший приріст у Digital ТБ -прогноз Всеукраїнської рекламної коаліції. *Forbes Ukraine*. 10.09.2024. URL: <https://forbes.ua/news/Forbes+1Економічна правда+1>.

5. Полосьмак І. Об'єми рекламно-комунікаційного ринку України 2023 і прогноз розвитку ринку в 2024. *Блог Vrk.Org.Ua*. 20.12.2023 URL: https://vrk.org.ua/news-events/2023/ad-volume-2024.html?utm_source=chatgpt.
6. Захарченко О. Скільки бізнес має витратити на ПІАР та рекламу? *Блог Mas Agency*. 2024. 26/05. URL: https://mas-agency.com.ua/blog/article/?id=43&srsId=AfmBOopC_0EF3rV1PqDITvffHAFV6i76rY4pv6i6rz76DdwDziCEj1Db
7. Григорова З.В. Сучасні тенденції розвитку рекламного ринку в Україні. *Економіка і суспільство*. № 24 (2021). С.18.
8. Кулініч Т. Управління ризиками в діяльності торговельних організацій (на прикладі торгових мереж ритейлерів). *Молодий вчений*. 2018. №11 (63). С. 441–446.
9. Борисова Т.М. Комплексний Інтернет-маркетинг: навч. посібник. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 272 с.
10. Draganska M., Vitorino M. Decomposing the effect of advertising: What happens in the retail channel? *International Journal of Research in Marketing*. 2022. 40 (1). P. 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2022.08.002>.
11. Li H., Li Q., Feng B. Dynamic cooperative strategies in search engine advertising market: With and without retail competition. *arXiv*. 2025. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2512.21501>.
12. Pauwels K., Gijsbrechts E., Hanssens D. Understanding retail media: Perspectives and implications. *Journal of Retailing and Consumer Services*. 2025. 74, 103418. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2025.103418>.

References

1. Afanasiev, M.Iu. & Savchenko, T.H. (2019). *Upravlinnia marketynhovoju diialnistiu* [Management of marketing activities]. *KhNEU im. S. Kuznetsia, Kharkiv* [in Ukrainian].
2. Bezuhla, L.S., Ilchenko, T.V. & Yurchenko N.I. (2019). *Marketynhovi doslidzhennia: navchalnyi posibnyk* [Marketing Research]. *Vydavets Bila K.O, Dnipro* [in Ukrainian].
3. Komarnytskyi, I.M. (2007). *Marketynhovyi menedzhment: navchalnyi posibnyk*. [Marketing management]. *Apriori, Lviv* [in Ukrainian].
4. Prasad, A. *Reklamnyi mediarynok v Ukraini tsohorich zroste na 33%, naibilshyi pryrist u Digital TB -prohnoz Vseukrainskoi reklamnoi koalitsii* [The advertising media market in Ukraine will grow by 33% this year, with the largest increase in Digital TV - forecast of the All-Ukrainian Advertising Coalition]. *Forbes Ukraine* [in Ukrainian].
5. Polosmak, I. (2023) *Obiemy reklamno-komunikatsiinoho rynku Ukrainy 2023 i prohnoz rozvytku rynku v 2024* [Volumes of the advertising and communication market of Ukraine in 2023 and forecast of market development in 2024]. *Bloh Vrk.Org.Ua* [in Ukrainian].
6. Zakharchenko, O. (2024). *Skilky biznes maie vytrachaty na PIAR ta reklamu?* [How much should a business spend on PR and advertising?] *Bloh Mas Agency* [in Ukrainian]
7. Hryhorova, Z.V. (2021). *Suchasni tendentsii rozvytku reklamnoho rynku v Ukraini* [Modern trends in the development of the advertising market in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo* [in Ukrainian]
8. Kulinich, T. (2018). *Upravlinnia ryzykamy v diialnosti torhovelnykh orhanizatsii (na prykladni torhovnykh merezh ryteileriv)* [Risk management in the activities of trade organisations (on the example of retailers' trading networks)]. *Molodyi vchenyi* [in Ukrainian].
9. Borysova, T.M. (2022). *Kompleksnyi Internet-marketynh: navchalnyi posibnyk* [Comprehensive online marketing]. *ZUNU, Ternopil* [in Ukrainian].
10. Draganska, M., & Vitorino, M. (2023). Decomposing the effect of advertising: What

happens in the retail channel? *International Journal of Research in Marketing*, 40(1), 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2022.08.002>.

11. Li, H., Li, Q., & Feng, B. (2025). Dynamic cooperative strategies in search engine advertising market: With and without retail competition. *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/2512.21501>.
12. Pauwels, K., Gijsbrechts, E., & Hanssens, D. (2025). Understanding retail media: Perspectives and implications. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 74, 103418. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2025.103418>.

EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF ADVERTISING EXPENSES OF TRADING COMPANIES

Olga Levytska¹, Marianna Pavlyshyn², Yevhenia Burak³

*Ivan Franko National University of Lviv,
18 Svobody Ave., Lviv, 79008*

¹*e-mail: olgalevytska70@gmail.com, ORCID: 0009-0004-2686-4592*

²*e-mail: marianna.pavlyshyn@lnu.edu.ua, ORCID: 0000-0003-3044-297X*

³*e-mail: burak-liet@ukr.net, ORCID: 0009-0002-1449-185*

Abstract. The article substantiates theoretical and methodological approaches to evaluating the effectiveness of advertising expenditures of trading enterprises under conditions of economic instability and intensified competition. The study is particularly relevant in the context of crisis phenomena and martial law in Ukraine, which require rational allocation of limited financial resources and careful justification of marketing investments. The paper systematizes existing scientific approaches to assessing advertising efficiency and identifies their limitations, including fragmentation of indicators and the lack of a unified analytical framework for retail enterprises. Two authorial approaches to evaluating advertising effectiveness are proposed. The first approach is based on the ratio of marginal income (or profit) growth to marginal advertising expenditures over a specified period, enabling an assessment of the economic return on incremental advertising investments. The second approach relies on measuring the elasticity of sales volume with respect to changes in advertising costs, allowing managers to assess the responsiveness of demand to advertising efforts and to forecast future budget adjustments. The study integrates traditional financial metrics such as Return on Investment (ROI) with digital marketing indicators including Cost per Acquisition (CPA), Cost per Lead (CPL), Cost per Mille (CPM), and conversion rates. The proposed algorithm for analysis comprises five stages: defining SMART advertising objectives, collecting and processing relevant data, conducting a comparative KPI assessment, benchmarking against previous campaigns or competitors, and evaluating qualitative brand-related indicators. The methodology is tested through a case-based comparative analysis of retail enterprises of different scales, demonstrating that advertising expenditures should be treated not merely as operating costs but as investment resources requiring evaluation through capital budgeting tools such as payback period, profitability index, and net present value. The proposed system of indicators enhances the accuracy of decision-making, reduces the risk of unjustified overspending, strengthens competitive adaptability, and mitigates excessive psychological pressure on consumers.

Keywords: advertising expenditures, efficiency assessment, retail enterprises, ROI, CPA, elasticity of sales.

Стаття: надійшла до редакції 15.11.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: СИНЕРГІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ, СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ІННОВАЦІЙ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Марта Барна

*Львівський торговельно-економічний університет,
79000, м. Львів, вул. Туган-Барановського, 10
e-mail: martabarna@lute.lviv.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5248-9774>*

Анотація. Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка концептуальної моделі стратегічного розвитку туристичного підприємства на основі інтеграції підприємницької культури, соціальної відповідальності та інноваційних технологій як ключових детермінант сталого поступу в умовах повоєнної відбудови України. Методологічну основу дослідження становить системний підхід до аналізу соціально-економічних систем. У роботі використано методи логічного узагальнення та наукової абстракції (для уточнення понятійного апарату), метод концептуального моделювання (для розробки моделі «5P+C»), а також методи ситуаційного та порівняльного аналізу (для оцінки впливу глобальних трендів на вітчизняний туристичний бізнес). Проведено фундаментальний аналіз сучасних трансформаційних процесів у сфері туристичного підприємництва в умовах постіндустріального переходу та глобальних безпекових викликів. Наукова новизна дослідження полягає у розробленні інтегрального підходу до управління життєздатністю бізнес-структур у турбулентному середовищі. Основними результатами дослідження є доведення пріоритетності підприємницької культури як ідеологічного фундаменту, що визначає швидкість впровадження «зелених» та цифровізованих інновацій. Деталізовано трансформацію соціальної відповідальності бізнесу в інструмент репутаційного капіталу та соціальної реінтеграції вразливих верств населення. Запропоновано інтегральну модель «5P+C», яка дозволяє гармонізувати економічну ефективність підприємництва із цілями сталого розвитку. Висновки дослідження свідчать, що туристичне підприємство майбутнього еволюціонує у формат соціально-технологічного хабу, де цифровізація та штучний інтелект слугують інструментами інклюзії та екологізації. Практичне впровадження запропонованої моделі дозволить вітчизняній індустрії гостинності інтегруватися у глобальний ринок на засадах ціннісної диференціації та резильєнтності.

Ключові слова: підприємництво, туристичне підприємство, підприємницька культура, соціальна відповідальність, інноваційний розвиток, сталий розвиток, інновації, резильєнтність.

Постановка проблеми. Сучасний стан глобальної економічної системи характеризується глибинною трансформацією та фундаментальною ревізією засадничих принципів функціонування ринкових інститутів. Протягом останнього десятиліття спостерігається стрімкий відхід від панівної неокласичної парадигми, орієнтованої на жорстку максимізацію фінансового прибутку, у бік концепції сталого інклюзивного поступу та соціокультурної значущості бізнесу. У цьому магістральному напрямі світових трансформацій, підприємництво у туристичній сфері набуває рис вираженого функціонального дуалізму, функціонуючи в умовах системної суперечності. Будучи високоєфективним драйвером економічного зростання, воно залишається об'єктом високого ступеня вразливості, чия життєздатність безпосередньо корелює з рівнем стабільності світової безпекової та екологічної архітеконики.

Для України, яка проходить крізь період безпрецедентних екзистенційних випробувань, зумовлених повномасштабною російською військовою агресією, трансформація кожного туристичного підприємства набуває не лише суто економічного, а й стратегічного загальнодержавного значення. Прямі та опосередковані втрати інфраструктури, деформація логістичних ланцюгів та масштабний відтік людського капіталу змушують вітчизняних суб'єктів господарювання шукати принципово нові моделі життєздатності. Необхідність відновлення зруйнованих об'єктів, адаптація до внутрішніх та зовнішніх міграційних хвиль, а також нагальна потреба у соціальній реінтеграції та реабілітації ветеранів формують специфічний запит до бізнесу. Відповіддю на ці виклики має стати розроблення та впровадження інтегральних стратегій, що ґрунтуються на органічному поєднанні інструментарію високих технологій та фундаментальних гуманітарних цінностей.

Актуальність наукового пошуку у цьому напрямі підсилюється тим фактом, що традиційні («жорсткі») чинники конкурентоспроможності, такі як вигідне географічне розташування, ціновий демпінг чи жорстка стандартизація сервісних процесів, більше не здатні гарантувати резильєнтність бізнесу в умовах перманентних безпекових, енергетичних та інформаційних загроз. Натомість у структурі ринкової вартості підприємства домінуючу роль починають відігравати «м'які» чинники. Серед них визначальне місце посідає підприємницька культура як внутрішній стабілізатор організації та її здатність брати на себе розширену соціальну відповідальність, що трансформується у стратегічний репутаційний капітал, що забезпечує довгострокову стійкість бізнесу. Саме репутаційний капітал в умовах воєнного стану стає найбільш ліквідним активом, що дозволяє залучати міжнародне грантове фінансування та лояльну аудиторію.

Наукова проблема, що потребує нагального розв'язання, полягає у наявності суттєвого методологічного розриву між темпами технологічної цифровізації та рівнем етичної зрілості бізнес-моделей. Наразі у вітчизняній економічній науці та практиці менеджменту спостерігається відсутність цілісної стратегічної моделі, яка б дозволяла гармонізувати інноваційний розвиток туристичного підприємства з імперативами сталого розвитку. В умовах гострого дефіциту ресурсів та необхідності форсованої адаптації до повоєнних реалій, пошук механізмів синергетичної взаємодії

між культурою, відповідальністю та технологіями стає визначальним завданням для забезпечення глобальної конкурентоспроможності національної індустрії туризму та гостинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова дискусія щодо трансформації підприємництва у сфері туризму має тривалу історію, проте її сучасний етап характеризується переходом від суто економічного детермінізму до складних міждисциплінарних моделей. Глобальний теоретичний контур цієї проблеми сформований під значним впливом праць К. М. Холла та С. Гьосслінга, зокрема їхньої фундаментальної праці «The Routledge Handbook of Tourism and Sustainability» [10]. Автори обґрунтовують тезу, що сталий розвиток не є статичним станом, а є результатом безперервного процесу адаптації бізнес-моделей до екологічних меж планети. У цьому контексті виникає гостра полеміка між прихильниками технологічного оптимізму, які вбачають у цифровізації панацею від ресурсного виснаження, та дослідниками, які акцентують свою увагу на парадоксі ефективності, де технологічний прогрес лише стимулює надмірне споживання.

Важливою складовою вітчизняного наукового дискурсу є вивчення внутрішніх чинників життєздатності бізнесу. Зокрема, Ю. Б. Миронов одним із перших наголосив на тому, що розвиток галузі залежить від ефективного управління всіма елементами інфраструктури та їх узгодженості з екологічними пріоритетами [3]. Ця лінія була продовжена у праці М. Ю. Барни та Ю. Б. Миронова [1], де підкреслюється стратегічне значення прогнозування та аналітичного супроводу менеджменту. Полеміка в українському середовищі часто розгортається навколо питання ролі підприємницької культури як стабілізатора організації. На відміну від західних моделей, де культура розглядається як інструмент маркетингу, вітчизняні вчені, опираючись на складні умови перехідної економіки, доводять, що для туристичного підприємства культура є передусім інституційним захистом від зовнішніх дестабілізуючих впливів.

Фундаментальна ретроспектива становлення теорії соціальної відповідальності, що є одним із наріжних каменів нашого дослідження, бере свій початок із праці Г. Боуена [6]. Автор заклав концептуальний базис розуміння корпоративної етики, визначивши, що діяльність підприємця має бути векторизована відповідно до ціннісних орієнтирів та очікувань соціуму. Подальша еволюція наукової думки, представлена К. Девісом [9], дозволила інтегрувати категорію відповідальності у безпосередній управлінський контекст. К. Девіс переконливо довів, що стратегічні рішення, які виходять за межі вузьких технічних чи суто фінансових інтересів підприємства, у довгостроковій перспективі трансформуються у стійкий економічний ефект, створюючи платформу для процвітання бізнесу в майбутньому. Вагомим доповненням до цієї дискусії стала позиція Дж. Макгуайра [11], який обґрунтував розширений характер зобов'язань корпорацій, що охоплюють не лише правові та економічні норми, а й ширший спектр відповідальності перед суспільством. Питання соціальної відповідальності у підприємстві базується на класичних підходах А. Керролла, чия модель «Піраміди корпоративної соціальної відповідальності» [7, 8] залишається базовою для розуміння етичних рівнів бізнесу.

Проте в умовах кризових трансформацій цей підхід критикується за надмірну універсальність. Сучасні дослідники, зокрема Н. В. Павліха у [4] та інші науковці, акцентують увагу на важливості територіальної ідентичності та партнерства громад і бізнесу. Дискусійним залишається питання інтеграції інноваційного розвитку в систему соціальних зобов'язань, а саме чи здатне впровадження високих технологій, таких як штучний інтелект, підсилити інклюзивність галузі, чи воно створить нові цифрові бар'єри для вразливих груп. Н. А. Леоненко [2] зауважує, що державне регулювання має створювати стимули для сталого розвитку, проте реальна імплементація цих принципів залежить від готовності власників підприємств до зміни ціннісних орієнтирів.

Окремим дискусійним полем, що активно обговорюється у провідних наукових виданнях, є конфлікт між інноваційним розвитком та екологічними імперативами. К. М. Холл та С. Гьосслінг [10] звертають увагу на парадокс екологізації, зазначаючи, що підвищення технологічної ефективності часто стимулює масовий попит, що лише збільшує сумарний антропогенний тиск на вразливі екосистеми. У цьому ж контексті Т. О. Тимошенко [5] у своєму дослідженні обґрунтовує необхідність переходу до моделей «Smart-дестинацій», де цифровізація є інструментом стратегічного територіального менеджменту, а не самоціллю. Аналітичне протистояння концентрується на питанні здатності цифрових інструментів реально мінімізувати екологічні ризики.

У межах даного дослідження, ми пропонуємо компромісний підхід, за якого синергія підприємницької культури та інновацій дозволяє подолати цей розрив через виховання свідомого підприємця, для якого сталий розвиток є внутрішньою ідеологічною цінністю, а технології розумного управління слугують засобом досягнення гармонії між інтересами бізнесу та територіальної громади.

Незважаючи на ґрунтовність наведених вище напрацювань, залишається низка аспектів, що потребують подальшого дослідження. По-перше, у сучасній науковій думці відсутня єдина модель, яка б пояснювала механізм трансформації підприємницької культури у конкретний економічний результат через інклюзивні практики та реабілітаційний туризм. По-друге, існує методичний розрив в оцінюванні ефективності інноваційного розвитку туристичних підприємств у постконфліктних регіонах, де традиційні показники рентабельності інвестицій не враховують соціальний ефект відновлення людського капіталу. По-третє, потребує глибшого теоретичного обґрунтування концепція «цифрової відповідальності» бізнесу в умовах інформаційних війн та дезінформації, що безпосередньо впливає на безпеку та вибір споживачів. Нарешті, залишається нерозкритою роль мережевої взаємодії за моделлю «5P+C» як системного драйвера сталого відновлення туристичної індустрії як в регіонах, так і в Україні загалом.

Постановка завдання. Беручи до уваги ідентифіковану сукупність теоретико-методологічних розривів та практичну потребу у відновленні туристичного сектору України, науковий пошук у межах даної статті зосереджений на концептуалізації стратегічних пріоритетів якісної трансформації суб'єктів підприємництва. Основний вектор дослідження спрямований на побудову цілісної архітектури розвитку туристичного підприємства, яка б базувалася на емерджентній взаємодії внутрішньої

етики, розширених соціальних зобов'язань та сучасного технологічного інструментарію як фундаментальних передумов забезпечення стабільної резильєнтності в умовах повесного відновлення України.

Реалізація окресленої мети передбачає послідовне вирішення таких дослідницьких завдань: здійснити переосмислення функціональної ролі підприємницької культури як базового стабілізатора та ціннісного модератора інноваційних процесів в організації; розкрити динаміку трансформації соціальної відповідальності бізнесу від формальних практик до стратегічного механізму соціальної реабілітації та реінтеграції людського капіталу; верифікувати потенціал інтеграції інструментів штучного інтелекту та цифрових сервісів у систему забезпечення принципів інклюзивності та екологічної стійкості; теоретично обґрунтувати та презентувати інтегральну модель «5P+C», розкривши взаємозалежність її компонентів у контексті формування «спільної цінності» для бізнесу та громади.

Гіпотеза дослідження базується на припущенні, що в умовах радикальної зовнішньої нестабільності стратегічна життєздатність туристичного підприємства досягається не через ізольоване нарощування технологічних потужностей, а шляхом формування синергетичного ефекту, де підприємницька культура є первинним фільтром, що конвертує інноваційний розвиток та соціальну відповідальність у реальний репутаційний та економічний актив. Ми припускаємо, що ефективність впровадження сталого розвитку на мікрорівні прямо детермінована з рівнем етичної зрілості підприємства, що дозволяє їй трансформуватися у соціально-технологічний хаб, здатний до самовідновлення та генерації гуманітарного блага.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фундаментальний аналіз сучасного туристичного підприємництва в умовах глобальної нестабільності дозволяє констатувати, що стратегічна життєздатність галузі сьогодні визначається не стільки обсягом матеріальних активів, скільки глибиною інституційної адаптації бізнес-моделей до нових гуманітарних стандартів. У класичній економічній літературі підприємницька культура тривалий час розглядалася крізь призму статичних внутрішніх регламентів та корпоративного етикету, проте сучасні умови вимагають переосмислення цієї категорії як цілісної операційної системи бізнесу, що виконує роль головного модератора інноваційної активності. Саме культура визначає вектор реагування на екзогенні шоки, формує архітектуру взаємодії зі стейкхолдерами та детермінує ефективність впровадження технологічних рішень. Слід наголосити на тому, що високий рівень підприємницької культури на сучасному етапі розвитку української економіки є неможливий без імплементації принципів радикальної прозорості та академічної добросовісності. Для будь-якого туристичного підприємства, де якість кінцевої послуги прямо залежить від психоемоційної стабільності персоналу, культура трансформується у механізм формування інституційної резильєнтності, що дозволяє не лише мінімізувати кадрові ризики, а й створювати унікальну ціннісну пропозицію дестинації, яку неможливо скопіювати за допомогою виключно технологічних засобів.

Водночас, процес розвитку внутрішнього середовища туристичного підприємства нерозривно пов'язаний із його зовнішньою стратегічною позицією, що знаходить своє

відображення у концепції розширеної соціальної відповідальності. В умовах України, корпоративна соціальна відповідальність еволюціонує від добровільної ініціативи до статусу стратегічного імперативу та базової умови виживання на ринку. Вітчизняний туристичний сектор, володіючи унікальним реабілітаційним потенціалом, фактично бере на себе місію відновлення людського капіталу регіону та держави, що зазнав деструктивного впливу війни. Це передбачає не лише механічне створення фізичної безбар'єрності, а й розроблення принципово нових продуктів, орієнтованих на інклюзію та психологічну реінтеграцію постраждалих груп населення. У межах цієї парадигми біофізичний потенціал та екосистемні послуги об'єктів природно-заповідного фонду розглядаються як визначальний регенеративний актив та активний терапевтичний інструментарій, що потребує від підприємства розроблення складних методологічних підходів до обслуговування. Соціальна відповідальність у такому розширеному розумінні є фундаментом для ціннісної диференціації бренду, оскільки сучасний свідомий споживач надає пріоритет підприємствам, чия діяльність має чітко виражений суспільно корисний ефект та сприяє подоланню наслідків воєнного конфлікту.

Ефективна реалізація означених соціальних та світоглядних завдань виявляється технічно неможливою без системного залучення інструментарію інноваційного розвитку. У туристичній індустрії другої половини 2020-х років інновації проходять стадію глибокої інтелектуалізації, де цифровізація перестає бути самоціллю і стає засобом забезпечення сталості. Штучний інтелект, технології великих даних та імерсивні рішення трансформуються у фасилітатори безпеки та доступності. Наприклад, використання методів предиктивної аналітики дозволяє туристичному підприємству не лише прогнозувати коливання попиту в умовах високої невизначеності, а й оптимізувати операційні ланцюги постачання, що безпосередньо зміцнює його економічну резильєнтність. Поряд із цим, активне впровадження технологій віртуальної та доповненої реальності дозволяє реалізувати право на рекреацію для осіб із глибокими порушеннями мобільності, створюючи умови для інклюзивного відвідування заповідних зон без ризику для здоров'я та довкілля. Варто підкреслити, що за нашою гіпотезою інноваційний розвиток має бути жорстко підпорядкований логіці сталого розвитку, що вимагає впровадження енергоефективних рішень та автономних систем життєзабезпечення об'єктів туристичної інфраструктури, що є критично важливим для забезпечення безперебійності сервісу в умовах зруйнованої енергетичної інфраструктури.

Результатом системного аналізу детермінант трансформації туристичної галузі стало авторське розроблення інтегральної моделі «5P+C», яка базується на емерджентній синергії внутрішнього ціннісного контуру підприємства, механізмів соціальної відповідальності та високотехнологічного інструментарію. На відміну від класичних концепцій сталого розвитку, запропонована модель адаптує глобальні імперативи ООН до екстремальних умов функціонування вітчизняного підприємництва, пропонуючи гармонізацію п'яти фундаментальних вимірів через призму шостого, модерацийного елемента – підприємницької культури.

Наукова логіка побудови моделі передбачає декомпозицію стратегічного простору туристичного підприємства на наступні функціональні детермінанти:

1. Соціально-гуманітарний детермінант (People – Люди). У межах цієї складової обґрунтовується пріоритетність відтворення та розвитку людського капіталу як головного джерела інновацій. Реалізація цього вектора виходить за межі традиційного управління персоналом і охоплює розбудову інклюзивного рекреаційного середовища, забезпечення безбар'єрності сервісних процесів та активну участь підприємства у програмах соціальної реабілітації ветеранів та постраждалого населення. Це формує нову якість соціального капіталу, що стає базисом для клієнтоорієнтованості високого рівня.

2. Еколого-регенеративний детермінант (Planet – Планета). Даний вимір орієнтує підприємство на перехід від пасивного дотримання екологічних норм до активного впровадження регенеративних практик. Стратегічний акцент зміщується на досягнення енергонезалежності об'єктів туристичної інфраструктури через впровадження «зелених» технологій, мінімізацію вуглецевого сліду та декарбонізацію логістичних ланцюгів. У контексті сталого розвитку цей детермінант забезпечує збереження біофізичного потенціалу дестинацій як ключового ресурсу туристичного споживання.

3. Економіко-результативний детермінант (Profit / Prosperity – Прибуток / Процвітання). У запропонованій моделі категорія прибутку зазнає функціональної переоцінки. Він розглядається як необхідний інструментальний актив для забезпечення подальшого соціального та екологічного прогресу. Економічна життєздатність бізнесу стає гарантом його спроможності інвестувати в інноваційний розвиток, забезпечуючи довгострокову ринкову стійкість та процвітання всієї екосистеми дестинації.

4. Безпековий та нормативно-правовий детермінант (Peace – Мир). Цей елемент є базовою передумовою функціонування туристичного ринку. Для вітчизняного бізнесу він охоплює формування архітектури безпеки, розроблення антикризових протоколів та активну участь у проєктах зміцнення національної резильєнтності. Стале підприємство в цій парадигмі є суб'єктом наукової та гуманітарної дипломатії, сприяючи формуванню позитивного та безпечного іміджу регіону та держави на міжнародній арені.

5. Інституційно-мережевий детермінант (Partnership – Партнерство). Передбачає трансформацію конкурентних стратегій у моделі колаборативної взаємодії. Акцент робиться на розбудові туристичних кластерів, міжсекторальному партнерстві з науковими установами та органами місцевого самоврядування. Це дозволяє акумулювати розрізнені ресурси для реалізації масштабних інноваційних проєктів та спільного управління рекреаційними ландшафтами на засадах сталого розвитку.

Центральним інтегруючим елементом моделі є Підприємницька культура – Culture. У запропонованій архітектоніці вона виконує роль аксіологічної основи та головного фільтра прийняття управлінських рішень. Саме культура, що базується на засадах етики, прозорості та академічної добросовісності, визначає детермінує операційну логіку функціонування підприємства. Підприємницька культура перетворює декларативну соціальну відповідальність на реальну життєву практику та гарантує, що технологічні інновації будуть спрямовані на гуманізацію сервісу, а не на механічне виснаження ресурсів. Культура є модератором, який забезпечує баланс між усіма «Р», запобігаючи домінуванню фінансових інтересів над екологічними чи соціальними цінностями.

Таким чином, модель «5P+C» представляє собою цілісну гомеостатичну систему, де успіх туристичного підприємства нерозривно пов'язаний із прогресом суспільства та станом навколишнього середовища.

Особливого значення у процесі якісної трансформації туристичного підприємства посідає цифрова трансформація, яка є фундаментальним каталізатором структурних змін. Цифровізація дозволяє вибудовувати принципово нову якість прямої комунікації зі споживачем, забезпечуючи високий рівень інформаційної гігієни та медіаграмотності, що є критично важливим в умовах гібридних викликів сучасності. Крім того, цифрові сервіси стають основою для розбудови смарт дестинацій, де управління туристичними потоками здійснюється на основі аналізу даних у реальному часі, що запобігає деградації природних ресурсів та об'єктів культурної спадщини. У такий спосіб інновації у сфері інформаційних технологій стають невід'ємною складовою соціальної відповідальності бізнесу перед майбутніми поколіннями, гарантуючи збереження рекреаційного потенціалу територій.

Процес комплексного відновлення туристичної індустрії України вимагає також розроблення та впровадження принципово нових підходів до стратегічного кадрового менеджменту. Підприємницька культура нового типу має стимулювати персонал до постійного навчання та опанування крос-функціональних компетенцій на перетині психології, екології та цифрової аналітики. У цьому контексті визначальну роль відіграє синергія між університетською наукою та реальним сектором підприємництва. Створення спільних науково-практичних хабів та бізнес-інкубаторів дозволяє туристичним підприємствам отримувати доступ до верифікованих інноваційних розробок, а закладам освіти, готувати фахівців, здатних працювати у висококонкурентному та етично вимогливому середовищі. Це зміцнює інституційну спроможність галузі та створює передумови для її успішної інтеграції у європейський освітньо-науковий та економічний простір.

Завершуючи обґрунтування стратегічних векторів трансформації, слід акцентувати увагу на тому, що сталий розвиток туристичного підприємства є результатом вольового ідеологічного вибору його лідерів. Це потребує рішучого переходу від моделей реактивного управління до проактивного стратегування, де кожне управлінське рішення проходить крізь фільтр його впливу на екосистему та соціальний добробут громади. В умовах післявоєнної відбудови саме ті підприємства, які зуміють органічно поєднати технологічну гнучкість інновацій із твердістю етичних принципів та соціальних зобов'язань, стануть локомотивами нової української економіки. Їхня функціональна роль виходить далеко за межі традиційного сервісу, оскільки вони формують глобальний імідж України як резильєнтної, безпечної та інклюзивної держави, що демонструє всьому світу приклад сталого розвитку в умовах найвищих викликів сучасності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження сформовано наступні підсумкові положення: по-перше, доведено, що в умовах екзистенційних викликів стратегічна життєздатність туристичного підприємства забезпечується через його перехід до фази ціннісної зрілості, де підприємницька культура виступає визначальним чинником інституційної стійкості

та ціннісним модератором інноваційних процесів. Встановлено, що рівень резильєнтності бізнесу прямо детермінований наявністю етичного фундаменту, без якого технологічна модернізація залишається фрагментарною та малоефективною. По-друге, обґрунтовано трансформацію соціальної відповідальності бізнесу від інструменту маркетингу до стратегічної реабілітаційної функції. Впровадження принципів інклюзивності та використання регенеративного потенціалу заповідних екосистем дозволяє підприємствам конвертувати етичні стандарти у репутаційні активи та соціальні дивіденди, відкриваючи доступ до нових ринкових ніш та міжнародних програм відновлення. По-третє, верифіковано роль інноваційного розвитку, зокрема застосування інструментів штучного інтелекту та імерсивних технологій, як інструменту гуманітарного поступу. Запропонована інтегральна модель «5P+C» доводить емерджентність взаємодії економічної ефективності та сталого розвитку, де цифровізація слугує засобом забезпечення безпеки та безбар'єрності, а прибуток є ресурсом для стабілізації соціоекосистем.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаються у розробленні математичного апарату для оцінювання впливу рівня підприємницької культури на ринкову вартість туристичних брендів. Окрему наукову увагу слід приділити створенню механізмів міжнародної сертифікації інклюзивних сервісів та пошуку ефективних моделей державно-приватного партнерства для розвитку «зелених» стартапів на деокупованих територіях України.

Список використаних джерел

1. Барна, М. Ю., Миронов, Ю. Б. Економетричне моделювання динаміки туристичних потоків. *Науковий вісник Полісся*. 2018. 1 (4 (12)), 165–170. DOI [https://doi.org/10.25140/10.25140/2410-957620174\(12\)165-170](https://doi.org/10.25140/10.25140/2410-957620174(12)165-170).
2. Леоненко Н. А. Концептуальні засади державного регулювання сталого розвитку туристичної сфери. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30 (69), № 4. С. 82–86. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.4/15>
3. Миронов Ю. Б. Сутність та чинники сталого розвитку туризму в регіоні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.11. С. 117–122.
4. Павліха Н. В. Управління сталим розвитком територій: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : Волинська обл. друк., 2006. 345 с.
5. Тимошенко Т. О. Концепція розумного управління туризмом у рамках виконання стратегій сталого розвитку територіальних громад. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2021. № 3. С. 771–796. DOI: 10.34132/pard2021.13.10.
6. Bowen H. R. *Social Responsibilities of the Businessman*. New York : Harper & Brothers, 1953. 276 p.
7. Carroll A. B. The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*. 1991. Vol. 34, Issue 4. P. 39–48.
8. Carroll A. B. Corporate Social Responsibility: Evolution of a Definitional Construct. *Business & Society*. 1999. Vol. 38, No. 3. P. 268–295.
9. Davis K. Can Business Afford to Ignore Social Responsibilities? *California Management Review*. 1960. Vol. 2, No. 3. P. 70–76.

10. Hall C. M., Gössling S. *The Routledge Handbook of Tourism and Sustainability*. London : Routledge, 2015. 495 p.
11. McGuire J. W. *Business and Society*. New York : McGraw-Hill, 1963. 312 p.

References

1. Barna, M. Yu., & Myronov, Yu. B. (2018). Ekonometrychne modeliuвання dynamiky turystychnykh potokiv [Econometric modeling of the dynamics of tourist flows]. *Naukovyi visnyk Polissia [Scientific Bulletin of Polissia]*, 1(4), 165–170. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2017-1-4\(12\)-165-170](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2017-1-4(12)-165-170)
2. Bowen, H. R. (1953). *Social Responsibilities of the Businessman*. Harper & Brothers.
3. Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), 39–48.
4. Carroll, A. B. (1999). Corporate Social Responsibility: Evolution of a Definitional Construct. *Business & Society*, 38(3), 268–295.
5. Davis, K. (1960). Can Business Afford to Ignore Social Responsibilities? *California Management Review*, 2(3), 70–76.
6. Hall, C. M., & Gössling, S. (2015). *The Routledge Handbook of Tourism and Sustainability*. Routledge.
7. Leonenko, N. A. (2019). Kontseptualni zasady derzhavnoho rehuliuвання staloho rozvytku turystychnoi sfery [Conceptual bases of state regulation of sustainable development of the tourism sphere]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Derzhavne upravlinnia [Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Public Administration]*, 30(69), 4, 82–86. <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.4/15>
8. McGuire, J. W. (1963). *Business and Society*. McGraw-Hill.
9. Myronov, Yu. B. (2013). Sutnist ta chynnyky staloho rozvytku turizmu v rehioni [Essence and factors of sustainable development of tourism in the region]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of UNFU]*, 23.11, 117–122.
10. Pavlikha, N. V. (2006). *Upravlinnia stalym rozvytkom terytorii: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Management of sustainable development of territories: theory, methodology, practice]. Volynska obl. druk.
11. Tymoshenko, T. O. (2021). Kontseptsiiia rozumnoho upravlinnia turyzmom u ramkakh vykonannya stratehii staloho rozvytku terytorialnykh hromad [The concept of smart tourism management within the framework of implementation of sustainable development strategies of territorial communities]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok [Public Administration and Regional Development]*, 13, 771–796. <https://doi.org/10.34132/pard2021.13.10>

STRATEGIC VECTORS OF TOURISM ENTREPRENEURSHIP TRANSFORMATION: SYNERGY OF CULTURE, RESPONSIBILITY, AND INNOVATION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Marta Barna

*Lviv University of Trade and Economics
10 Tuhan-Baranovskoho St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: martabarna@lute.lviv.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5248-9774>*

Abstract. The article carries out a comprehensive and fundamental study of the transformation processes determining the development of modern tourism entrepreneurship in the context of the global post-industrial transition, ecological imperatives, and acute security challenges. The primary objective of the research is to provide a thorough theoretical substantiation and to develop a multidimensional conceptual model for the strategic development of a tourism enterprise. This model is based on the deep integration of entrepreneurial culture, corporate social responsibility, and innovative technologies as the key determinants of sustainable progress during the critical period of Ukraine's post-war recovery and its integration into the European economic and educational space. The methodological framework of the research is built upon a holistic systemic approach to the analysis of complex socio-economic systems. The study utilizes a combination of qualitative and analytical methods, including logical generalization and scientific abstraction to refine the conceptual apparatus of "entrepreneurial culture" and "resilience." Conceptual modeling was applied to design the original "5P+C" framework. Furthermore, situational and comparative analysis was employed to evaluate the impact of global digitalization and "green" trends on the domestic tourism business, specifically considering the extreme conditions of martial law and the subsequent necessity for institutional adaptation. The main results of the study include the scientific proof of the priority of entrepreneurial culture as an institutional "DNA" and ideological foundation that determines the efficiency and rate of implementation of "green" and digitalized innovations. The article details the fundamental transformation of corporate social responsibility from a voluntary philanthropic activity into a strategic tool for reputational capital accumulation and social reintegration of vulnerable populations, including veterans and internally displaced persons. The author proposes and elaborates on the integral "5P+C" model (People, Planet, Profit, Peace, Partnership + Culture), which allows for the harmonization of the economic efficiency of entrepreneurship with the global Sustainable Development Goals. The study identifies that innovations in the field of artificial intelligence and immersive technologies (VR/AR) act as catalysts for social inclusion and environmental protection. The conclusions of the research indicate that the tourism enterprise of the future is evolving into a complex socio-technological hub, where digitalization serves as a primary instrument for humanitarian progress. The practical implementation of the proposed strategic vectors will allow the domestic hospitality industry to integrate into the global market based on value-based differentiation and resilience. The research emphasizes that the long-term viability of tourism entrepreneurship is directly proportional to its ability to generate social value while maintaining ecological balance. The findings provide a roadmap for policy-makers and business leaders to foster a competitive, inclusive, and sustainable tourism sector in post-conflict Ukraine.

Keywords: entrepreneurship, tourism enterprise, entrepreneurial culture, social responsibility, innovative development, sustainable development, innovations, resilience.

*Стаття: надійшла до редакції 11.10.2025
прийнята до друку 23.12.2025
опублікована (оприлюднена) 09.01.2026*

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2025.69.0.6903>

УДК 314.7:316.346
JEL I 25, O 15, F 22

ЗОВНІШНЯ ОСВІТНЯ МІГРАЦІЯ МОЛОДІ УКРАЇНИ: МІГРАЦІЙНІ НАМІРИ ТА ЧИННИКИ ВИБОРУ НАВЧАННЯ ЗА КОРДОНОМ

Наталія Самолюк¹, Андрій Олійник²

¹Національний університет водного господарства та природокористування,
33028, м. Рівне, вул. Соборна, 11,
e-mail: n.m.samoliuk@npuwt.edu.ua; ORCID: 0000-0001-8693-8558

²Рівненська Мала академія наук,
33028, м. Рівне, вул. Симона Петлюри, 17
e-mail: anolijnyk2019@gmail.com; ORCID ID: 0009-0002-3446-544X

Анотація. Метою даної статті є виявлення міграційних намірів молоді щодо здобуття освіти за кордоном та характеристика чинників вибору країни навчання. Для досягнення поставленої мети використано соціологічне опитування, загальнонаукові методи (узагальнення, порівняння, структурно-логічний аналіз), статистичні методи, зокрема описову статистику та кореляційний аналіз, а також графічні методи представлення результатів дослідження.

Результати опитування учнів та студентів різних закладів освіти Рівненської щодо їх ставлення до освітньої міграції показали, що у 45,2% респондентів мають бажання навчатися за кордоном, 7,8% – хотіли б, але наразі не мають таких можливостей і лише 33% опитаних відповіли, що їх це не цікавить. До п'ятірки найважливіших факторів, що впливають на вибір країни навчання увійшли: можливість працевлаштування після навчання, можливість отримати грант чи стипендію для оплати навчання, вартістю та умовами проживання в країні, розмір оплати за навчання та престижність навчального закладу. При цьому, найбільшим попитом серед опитаних молодих українців користуються такі спеціальності як економіка (25%), маркетинг (16%) та інформаційні технології (13%). Щодо регіональних вподобань української молоді, то найбільш привабливими країнами для навчання за кордоном виявилися США (71,3%), Великобританія (61,7%), Канада (43,5%) та Німеччина (33,9%).

Сформульовано висновок, що освітня міграція є надзвичайно актуальною для молодих українців. Однак, втрата молодого покоління (на сьогодні близько чверті усіх мігрантів

з України знаходиться у віці 18-34 роки), яке є носієм інновацій та рушійною силою розвитку, може ускладнити повоєнне відновлення країни. Відтак регулювання міграції молоді має входити в коло пріоритетів державної політики і воєнної економіки України.

Ключові слова: *молодь, міграція молоді, освітня міграція, міграційні наміри, міграційна політика.*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення росії в Україну створило безпрецедентні виклики для молоді. Українські студенти опинилися серед груп населення, які зазнали впливу одного з найбільш актуальних глобальних ризиків сучасності – ризику вимушеної міграції, що стабільно утримує позиції у топ-10 глобальних ризиків. У цьому контексті чинники, які зумовлюють вимушене переміщення населення з країн постійного проживання, зокрема внаслідок війни як однієї з форм катастрофічних подій, значною мірою наклалися на формування міграційних намірів студентської молоді [1]. Такий відтік молоді має далекосяжні негативні наслідки для соціально-економічного розвитку України, оскільки саме молоді люди є носіями інноваційного потенціалу та рушійною силою підприємницьких і соціальних змін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розуміння причин, наслідків та тенденцій міграції є необхідним для розробки ефективних стратегій розвитку як країн-донорів, так і приймаючих країн. Серед науковців, які активно досліджують міграційні процеси, зокрема освітню міграцію молоді, можна відзначити М. Біль, І. Бараняк, К. Брензович, Т. Васильців, Б. Гвоздецьку, О. Гринькевич, В. Дериховську, Л. Жураковську, О. Ляш, Е. Лібанову, О. Мульську, Н. Марценко, Г. Мішук, К. Ніколаєць, Є. Немеш, М. Романюк, Л. Семів, Г. Смалійчук, З. Смутчак, С. Степуріну та ін. У їхніх працях детально аналізуються як мікрорівневі (індивідуальні мотиви), так і макрорівневі (соціально-економічні умови країн) фактори міграції молоді. Однак, незважаючи на численні напрацювання в цьому напрямку, питання міграційних настроїв молоді потребує подальшого вивчення так само як і вивчення соціально-економічних наслідків такої міграції.

Відтак, **метою даної статті** є виявлення міграційних намірів молоді щодо здобуття освіти за кордоном та характеристика чинників вибору країни навчання.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано соціологічне опитування, загальнонаукові методи (узагальнення, порівняння, структурно-логічний аналіз), статистичні методи, зокрема описову статистику та кореляційний аналіз, а також графічні методи представлення результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Не зважаючи на те, що міграція є достатньо давнім явищем, в останні десятиліття вона суттєво прискорюється в результаті глобалізаційних трансформацій економічних, соціальних, політичних та торговельних процесів, які сприяють більшому переміщенню робочої сили (табл. 1), а також товарів і капіталів.

Таблиця 1

Основні факти та цифри зі звітів про світову міграцію [2]

Показник	Звіт за 2000 рік	Звіт за 2024 рік
Орієнтовна кількість міжнародних мігрантів	150 мільйонів осіб	281 мільйон осіб
Орієнтовна частка населення світу, яке є мігрантами	2,8%	3,6%
Частка жінок – міжнародних мігрантів	47,5%	48,0%
Частка дітей – міжнародних мігрантів	16,0%	10,1%
Глобальні міжнародні грошові перекази	128 мільярдів дол. США	831 мільярд дол. США
Кількість біженців	14 мільйонів осіб	35,4 мільйона осіб
Кількість внутрішньо переміщених осіб	21 мільйон осіб	71,4 мільйона осіб

Наведені в таблиці 1 дані щодо поширення міграційних процесів демонструють суттєве зростання кількості міжнародних мігрантів в 2024 році відносно 2000 року – на 141 мільйон осіб або на 94% відповідно. Міжнародні грошові перекази відновилися після падіння у 2020 році через пандемію COVID-19. З середини 1990-х років міжнародні грошові перекази значно перевищили рівень офіційної допомоги розвитку, визначеної як державна допомога, спрямована на сприяння економічному розвитку та добробуту країн, що розвиваються; вони також нещодавно випередили прямі іноземні інвестиції [2].

При цьому негативним аспектом є той факт, що в разі зросли потоки вимушеної міграції – кількості біженців та внутрішньо переміщених осіб. Основною причиною такої тенденції є війни в різних країнах світу, в т.ч. і на території України. З лютого 2022 року мільйони біженців з України перетнули кордони сусідніх країн. За даними ООН, станом на 18 листопада 2024 року 6 225 700 українців мали тимчасовий захист у країнах Європи, за межами Європи зафіксовано 560 200 біженців з України [3].

Важливою частиною міжнародної міграції є переміщення молоді загалом та студентів зокрема. Міжнародні мобільні студенти – це особи, які фізично перетнули міжнародний кордон між двома країнами з метою участі в освітніх заходах у країні призначення, де країна призначення даного студента відрізняється від країни його походження. У 2001 році кількість іноземних студентів становила трохи більше 2,2 мільйона осіб. Десять років по тому кількість студентів, які навчаються за кордоном, зросла до понад 3,8 мільйонів, продовжуючи тенденцію зростання в наступні роки – до 6,39 мільйона осіб в 2021 році [4].

Для України міграція студентів є досить актуальною, адже в 2022 році за кордоном навчалось 76802 українських студента (рис. 1). Впродовж досліджуваного періоду для України характерне від’ємне сальдо кількості міжнародних студентів, що характеризує більшу привабливість іноземних країн для здобуття вищої освіти чим України. Найбільша кількість наших співвітчизників навчається в університетах Польщі (45,5 тисячі, що становить майже 45% від загальної кількості усіх іноземних студентів в цій країні [6]) та Німеччині (більше 9 тисяч) [7].

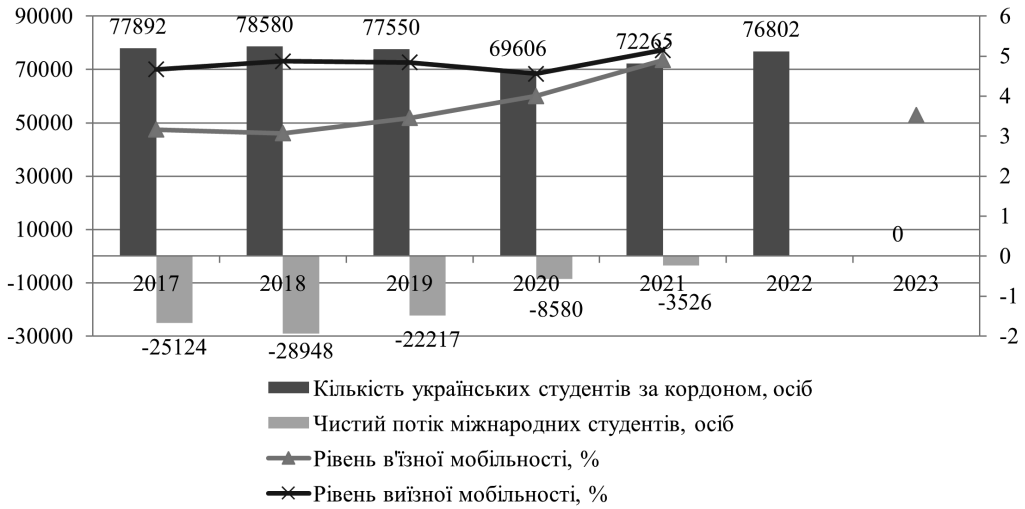

Рис. 1. Динаміка показників міграції студентів для України [5]

Задля дослідження міграційних настроїв молоді було проведено опитування молодих людей Рівненської області з використанням Google форми у період з 29 жовтня по 19 листопада 2024 року. В опитуванні взяли участь 115 респондентів. Їхня характеристика за статтю, віком та закладом навчання наведена в табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл респондентів Рівненської області в опитуванні з питань міграційних настроїв молоді, %

Стать	%	Заклад навчання	%	Вік, років	%
Жіноча	57,4	Школа, ліцей, гімназія	47,9	13–14	9,6
				15	17,4
				16	18,3
		Чоловіча	42,6	Коледж	1,7
18	10,4				
Університет, інститут, академія	50,4			19	4,3
				20	11,3
				21	7,0
				22–23	7,9
				24–28	9,5

Джерело: складено авторами за результатами соціологічного опитування

Аналізуючи відповіді респондентів на запитання «Чи хочете Ви навчатись за межами України?» виявлено, що 45,2% опитаних молодих людей висловили таке бажання, а 7,8% вказали, що також воліють здобувати освіту за кордоном, однак наразі не мають для цього можливостей. Тільки третина (33,3%) респондентів надають перевагу здобутті освіти в Україні, а 14% ще не визначились з відповіддю на поставлене запитання.

Варто зауважити, що такі настрої прямим чином не пов'язані з повномасштабною війною в Україні. Так, згідно соціологічного дослідження «Українські біженці 2022 в Європі. Підлітки» 26% підлітків зазначили, що ще до війни планували мігрувати з України за кордон, зокрема 63% до країн Європейського Союзу. В прикордонних областях України ситуація з міграційними намірами була ще загрозливіша. Для прикладу, ще в період до повномасштабної війни проведені на той час дослідження українських еміграційних настроїв свідчили, що серед молоді Закарпаття віком від 18 до 25 років кількість тих, хто мав бажання переїхати на постійне місце проживання за кордон, становило 54% [8]. Результати соціологічного дослідження «Міграційна мобільність молоді: результати соціологічного дослідження та нові виклики в умовах війни» свідчать, що еміграційні настрої серед молоді переважно сформувалися через високий рівень незадоволеності умовами навчання та якістю освітніх послуг в Україні, а також на тлі проблем із зайнятістю та критично низьким рівнем оплати праці в Україні. Понад 85% учасників даного соціологічного опитування негативно оцінили умови праці в Україні: 17,5% назвали їх вкрай незадовільними, 36,2% – частково незадовільними, 32,2% визнали їх лише задовільними. І тільки 2,3% та 11,9% респондентів вважають український ринок праці конкурентоспроможним у порівнянні з умовами праці в країнах ЄС [9].

Водночас повномасштабна війна в Україні все ж загострила міграційну проблему серед української молоді. Результати опитування української молоді проведеного з 19 червня по 21 липня 2024 року Центром аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту в межах програми USAID «Мріємо та діємо» демонструють, що 42% осіб віком 13–15 років та 36% віком 16–35 років хотіли б покинути своє місце проживання. При цьому кожен третій опитаний вказав у відповіді на запитання «Чому Ви хотіли би жити за кодоном?» варіант – щоб мати кращі можливості здобути освіту [10]. Порівнюючи результати нашого опитування з іншими можна стверджувати, що здобуття якісної освіти залишається пріоритетом української молоді навіть в кризових умовах – в умовах війни.

Щодо регіональних вподобань української молоді, то найбільш привабливими країнами для навчання за кордоном за результатами проведеного опитування стали США (71,3%), Великобританія (61,7%), Канада (43,5%) та Німеччина (33,9%) (рис. 2).

Варто зауважити, що визначені країни як найбільш пріоритетні для здобуття вищої освіти українцями корелюють з переважними напрямками міжнародної міграції у світі загалом. Так, з роками США зміцнили свою позицію найпопулярнішої країни світу для іноземних студентів. Понад мільйон іноземних студентів щорічно навчається у Сполучених Штатах Америки (табл. 3), адже у цій країні є одні з найкращих програм навчання за кордоном, найпрестижніші університети та щедрі стипендіальні програми і гранти.

На другому місці за привабливістю для іноземних студентів є Великобританія з більш як пів мільйоном іноземних студентів [12]. Великобританія має багату історію вищої освіти, тут розташовано багато найстаріших і найпопулярніших університетів світу. Британські університети також відомі своїми передовими дослідницькими

проектами та найкращим обладнанням для наукових досліджень. Ще однією перевагою навчання в цій країні є знання мови, адже англійська наразі є глобальною мовою, життєво важливою для здобуття якісної освіти, ведення бізнесу, дипломатії.

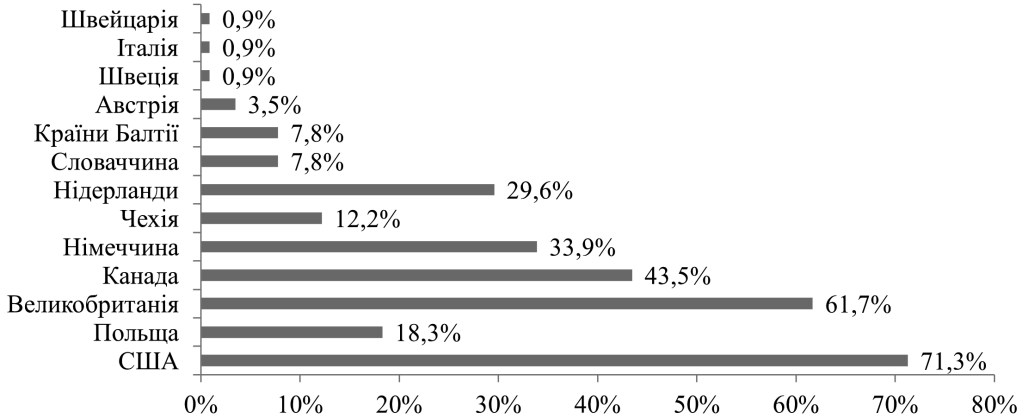

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Навчання в яких країнах, на Вашу думку, є найбільш привабливим?»

Джерело: складено авторами за результатами соціологічного опитування

Таблиця 3

Іноземні студенти у закладах вищої освіти США [11]

Рік	Зараховано іноземних студентів, осіб	Факультативні практичні навчання, осіб	Загальна кількість іноземних студентів, осіб	Приріст, %	Загальна кількість студентів в США, осіб	Частка іноземних студентів, %
2012/13	724 725	94 919	819 644	7,2	21 253 000	3,9
2013/14	780 055	105 997	886 052	8,1	21 216 000	4,2
2014/15	854 639	120 287	974 926	10,0	20 300 000	4,8
2015/16	896 341	147 498	1 043 839	7,1	20 264 000	5,2
2016/17	903 127	175 695	1 078 822	3,4	20 185 000	5,3
2017/18	891 330	203 462	1 094 792	1,5	19 831 000	5,5
2018/19	872 214	223 085	1 095 299	0,05	19 828 000	5,5
2019/20	851 957	223 539	1 075 496	-1,8	19 720 000	5,5
2020/21	710 210	203 885	914 095	-15,0	19 744 000	4,6
2021/22	763 760	184 759	948 519	3,8	20 327 000	4,7
2022/23	858 395	198 793	1 057 188	11,5	18 961 280	5,6
2023/24	883 908	242 782	1 126 690	6,6	18 939 568	5,9

Замикає чільну трійку лідерів Канада з кількістю іноземних студентів у більш як 500 тис. осіб. Студенти приїждять до Канади звідусіль, щоб отримати визнану у світі якісну освіту. Канада незмінно вважається найкращою країною світу за якістю життя. З чудовою статистикою безпеки, дружніми спільнотами, чудовою охороною здоров'я та процвітаючим ринком праці не дивно, що ця нація так приваблює іноземну молодь [12].

Водночас саме ці країни, обрані як найбільш привабливі для навчання в межах нашого соціологічного дослідження, характеризуються найвищими рівнями оплати за здобуття вищої освіти (табл. 4).

Таблиця 4

Витрати на здобуття вищої освіти за кордоном [13]

Країна	Річна оплата за навчання (дол. США)	Річна вартість проживання (дол. США)	Загальна річна вартість (дол. США)
США	24 914	11 651	36 564
Великобританія	21 365	13 680	35 045
Канада	16 746	13 201	29 947

В цьому аспекті варто зауважити, що розмір оплати за навчання разом з вартістю та умовами проживання хоча і належать до важливих факторів під час вибору країни для навчання, що відмітило 51,3% та 54,8% респондентів відповідно, але все ж не знаходяться на першому місці (рис. 3).

Рис. 3. Важливість факторів під час вибору країни для навчання

Джерело: складено авторами за результатами соціологічного опитування

Із суттєвим відривом від інших факторів в сформованому рейтингу найбільш важливих чинників при виборі країни для навчання знаходиться «можливість

працевлаштування після навчання» – 3 з 4 респондентів обрали цей варіант з-поміж інших. Працевлаштування після здобуття вищої освіти дозволить забезпечити повернення інвестицій у навчання, адже, як вже було досліджено вище, освіта за кордоном часто пов’язана із значними фінансовими витратами. Можливість працювати по завершенню навчання дозволить студентам повернути інвестиції, покрити витрати на навчання та проживання. Окрім того, працевлаштування після навчання дає змогу застосувати здобуті знання та навички на практиці, набути досвіду роботи за фахом та підвищити свою професійну компетентність. Все це допоможе випускникам стати конкурентоспроможними на глобальному ринку праці.

Відтак, аби визначити які саме параметри потенційного працевлаштування іноземних студентів після завершення навчання в університеті найбільше впливають на привабливість країни для здобуття вищої освіти іноземцями, автори застосували кореляційний аналіз. В якості залежної змінної використано індикатор привабливості талантів ОЕСР «Студенти університетів» – Y (значення: 0 – найменш приваблива країна, 1 – найбільш приваблива країна). Даний показник є комплексним інструментом для визначення сильних і слабких сторін країн ОЕСР в сфері їх здатності залучати та утримувати талановитих мігрантів – іноземних студентів університетів [14]. Перелік показників – незалежних змінних наведено в таблиці 5.

Таблиця 5

Показники для оцінювання впливу потенційного працевлаштування на привабливість країни для іноземних студентів [14; 15]

Показник	Видавець	Характеристика
Трудові права, значення (X1)	Індекс верховенства права, The World Justice Project	Основні трудові права гарантовані.
Робоча сила з вищою освітою, значення (X2)	Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів, INSEAD	Робоча сила з вищою освітою відноситься до відсотка робочої сили (старше 15 років), яка має вищу освіту.
Безробіття з вищою освітою, значення (X3)	Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів, INSEAD	Цей показник відноситься до частки робочої сили с вища освіта, які є безробітними.
Відповідність системи освіти економіці, значення (X4)	Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів, INSEAD	Середня відповідь на запитання: Наскільки у вашій країні система освіти відповідає потребам конкурентоспроможної економіки?

Взаємозв’язок між привабливістю країни для іноземних студентів та показниками потенційного працевлаштування автори проаналізували на прикладі країн ОЕСР в 2023 році (вихідні дані наведені в таблиці 6). Кількісно в дослідженні використано дані лише по 32 країнах ОЕСР, оскільки щодо інших країн були відсутні значення одного чи декількох показників, що завадило включити їх до вибірки.

Аналізуючи дані таблиці 6 можна відмітити чітку кореляцію країн за значенням індикатора привабливості для іноземних студентів (Y) із результатами нашого

соціологічного опитування. Так, як і наші респонденти, так і емпірично визначено, що США, Великобританія, Німеччина, Норвегія, Австралія та Канада належать до когорти країн з найвищими рівнями привабливості для навчання в університетах. На конкурентному міжнародному ринку освітніх послуг можливість отримати досвід роботи після навчання в приймаючій країні є одним із ключових факторів прийняття рішень міжнародними студентами та має вирішальне значення для експорту освіти, особливо в країнах призначення, таких як Канада, Великобританії та США. Розуміння впливу роботи після навчання на іноземних випускників має вирішальне значення для програми набору іноземних студентів і працевлаштування в приймаючих країнах [16].

Таблиця 6

Значення показників потенційного працевлаштування та індикатора привабливості країн для іноземних студентів університетів в країнах ОЕСР*, їх числові характеристики та значення коефіцієнтів кореляції

Країна	У	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	Країна	У	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄
Бельгія	0,46	0,81	61,31	82,87	70,17	Польща	0,43	0,66	45,06	89,59	26,4
Чехія	0,4	0,73	32,38	92,42	56,87	Португалія	0,51	0,65	41,61	77,55	63,54
Данія	0,49	0,95	48,27	85,88	78,79	Словенія	0,42	0,74	51,79	84,97	50,57
Німеччина	0,56	0,85	39,45	90,6	58,55	Словаччина	0,43	0,74	37,45	81,45	22,95
Естонія	0,41	0,72	51,26	82,15	62,43	Фінляндія	0,48	0,85	50,31	78,16	90,55
Ірландія	0,41	0,86	63,59	80,68	87,41	Швеція	0,51	0,8	55,22	81,77	74,44
Греція	0,31	0,57	46,11	50,55	29,77	Австралія	0,55	0,7	56,87	86,75	72,92
Іспанія	0,48	0,75	53,47	59,41	29,96	Канада	0,53	0,72	84,47	84,41	74,76
Франція	0,48	0,78	54,35	76,54	50,74	Чилі	0,4	0,73	29,93	72,06	33,68
Італія	0,47	0,59	28,37	73,05	57,79	Колумбія	0,27	0,46	36,4	59,94	34,48
Латвія	0,36	0,78	49,41	75,99	43,02	Мехіко	0,27	0,48	24,55	86,43	20,42
Литва	0,45	0,74	59,69	76,87	41,63	Корея	0,51	0,61	66,96	91,07	58,98
Люксембург	0,49	0,81	66,49	84,76	65,79	Великобританія	0,55	0,69	54,35	89,38	68,59
Угорщина	0,4	0,67	37,67	89,51	39,95	Туреччина	0,3	0,39	34,1	54,98	20,89
Нідерланди	0,48	0,82	50,6	88,67	75,97	Норвегія	0,55	0,9	56,14	90,19	73,2
Австрія	0,47	0,83	28,04	86,38	63,59	США	0,6	0,55	61,63	88,56	87,07
							У	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄
Коефіцієнт варіації							0,185	0,181	0,278	0,135	0,373
Коефіцієнт кореляції з У							-	0,507	0,520	0,552	0,691

* - включено країни за якими наявні дані за всіма факторами у 2023 р.

Значення показників потенційного працевлаштування демонструють суттєву диференціацію в розрізі країни ОЕСР, що підтверджується розрахованими значеннями коефіцієнту варіації. Так, найбільш варіабельним є показник «Відповідність системи освіти економіці». Водночас для «Трудові права» та «Безробіття з вищою освітою»

характерні найменші коливання фактичних значень (значення коефіцієнтів варіації 0,181 та 0,135 відповідно) в розрізі 32 країн ОЕСР в 2023 році.

При цьому фактична наявність диплому про вищу освіту не гарантує працевлаштування після закінчення університету, що підтверджують розраховані значення коефіцієнтів кореляції між Y та X_2 - X_3 . Визначальний вплив здійснює відповідність отриманих знань, вмінь та навичок в процесі навчання сучасним вимогам економіки країни – значення коефіцієнта кореляції між Y та X_4 становить 0,691. Для збереження конкурентоспроможності країни в глобальній економіці та підвищення її привабливості для іноземних студентів, система вищої освіти повинна забезпечувати випускників теоретичними знаннями та практичними навичками, що відповідають вимогам сучасної економіки та ринку праці. Це дозволить забезпечити не тільки наявність в достатній кількості висококваліфікованих та високоосвічених працівників, а й створить умови для інноваційного розвитку та стійкості країни в кризових умовах [17].

Тож респонденти в процесі соціологічного опитування обирали ті, спеціальності, які на їхню думку є найбільш затребуваними на ринку праці як України, так і світу загалом та допоможуть їм знайти роботу після закінчення навчання в університеті. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Які спеціальності Вас цікавлять?» наведені на рис. 4. Як бачимо найбільшим попитом серед опитаних молодих українців користуються такі спеціальності як економіка (25%), маркетинг (16%) та інформаційні технології (13%). Майже для кожного 10 опитаного філологія та право є пріоритетними спеціальностями для здобуття вищої освіти. Варто відмітити також одиничні відповіді спеціальностей, які вказували респонденти в своїх анкетах. Такими є психіатрія, автомобільний транспорт, металообробка, відновлювальні джерела енергії та крипто валюта.

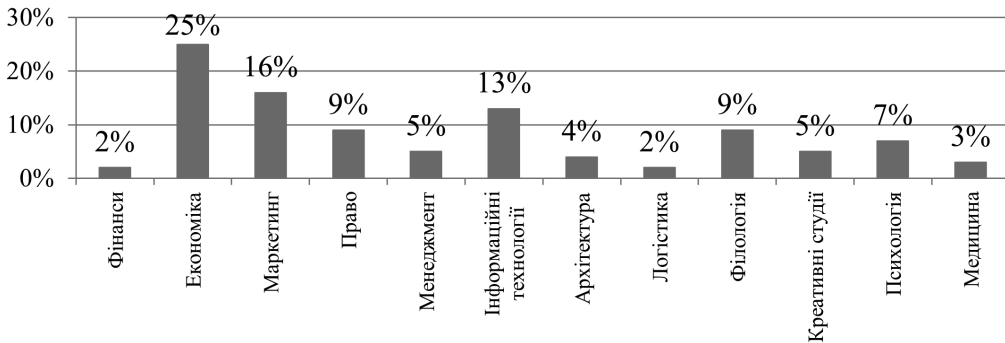

Рис. 4. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Які спеціальності Вас цікавлять?»

Джерело: складено авторами за результатами соціологічного опитування

Що ж до інформаційного забезпечення академічної мобільності за кордон, то найбільшим попитом у сучасної молоді користуються офіційні сайти закордонних навчальних закладів – кожен другий респондент користується цими ресурсами задля пошуку інформації про можливості навчання за кордоном (рис. 5).

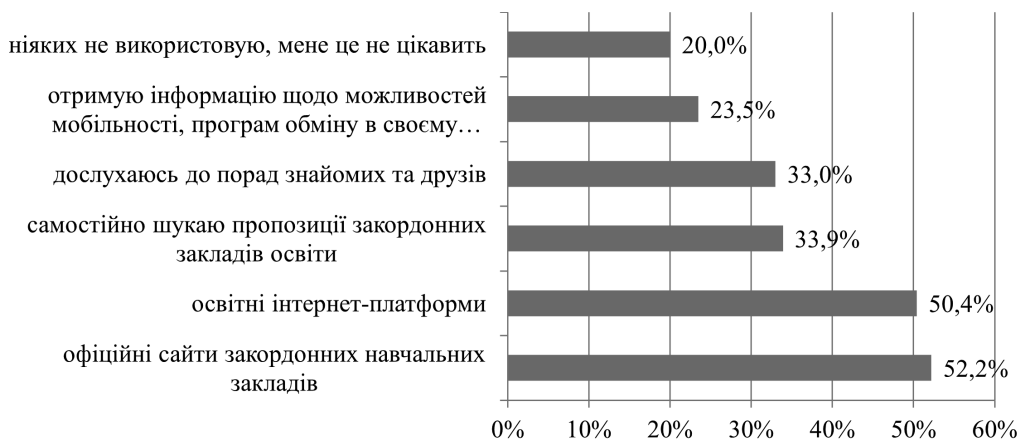

Рис. 5. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Які джерела інформації щодо можливостей академічної мобільності Ви використовуєте?»

Джерело: складено авторами за результатами соціологічного опитування

Не менш популярним інформаційним джерелом є освітні інтернет-платформи (50,4%). Одним із прикладів таких освітніх посередників є платформа Study.ua, місія якої полягає у розкритті сильних сторін школярів для досягнення освітніх цілей та допомозі українським абітурієнтам здобувати якісну міжнародну освіту [18]. Дана компанія розробляє індивідуальну освітню стратегію, готує до вступу до закордонних шкіл-пансіонів та університетів, підбирає навчальний заклад та спеціальність, оформляє документи для зарахування до навчального закладу та отримання студентської візи. Третє місце з невеликою різницею ділять відповіді «самостійно шукаю пропозиції закордонних закладів освіти» (33,9%) та «дослухаюсь до порад знайомих та друзів» (33%).

Висновки. Результати дослідження доводять високу актуальність освітньої міграції для української молоді, адже лише 33% опитаних відповіли, що їх це не цікавить. До п'ятірки найважливіших факторів, що впливають на вибір країни навчання увійшли: можливість працевлаштування після навчання, можливість отримати грант чи стипендію для оплати навчання, вартість та умовами проживання в країні, розмір оплати за навчання та престижність навчального закладу. При цьому найбільш привабливими країнами для навчання за кордоном виявилися США (71,3%), Великобританія (61,7%), Канада (43,5%) та Німеччина (33,9%).

Втрата молодого покоління (близько чверті усіх мігрантів з України у віці 18–34 роки [19]), яке є носієм інновацій та рушійною силою розвитку, може призвести до демографічної кризи, відтоку кваліфікованих кадрів та поглиблення соціальної нерівності. У нинішній ситуація міграційна політика повинна оперативнo реагувати на всі події та часто вирішувати протилежні завдання. З одного боку, створити умови для зменшення освітньої еміграції з подальшою реінтеграцією, з другого – захистити

населення країни від воєнних дій, зокрема те, яке вимушене було тікати. Відтак регулювання вимушеної міграції молоді має входити в коло пріоритетів державної політики і воєнної економіки України.

Перспективи подальших досліджень. У подальшій роботі автори планують дослідити успішні інструменти закордонних освітніх політик, що можуть бути використані для вдосконалення освітнього процесу в Україні.

Публікацію підготовлено за проектом «Вища освіта в умовах війни та повоєнного відновлення: детермінанти розвитку задля подолання загроз відтворенню людського капіталу» (номер державної реєстрації НР 0124U000351).

Список використаних джерел

1. Samoliuk N., Hrynkevych O., Mishchuk H., Bilan Y. Ukrainian students on the global map of academic migration. *Problems and Perspectives in Management*. 2024. 22(4). 558–575. doi:10.21511/ppm.22(4).2024.42.
2. IOM World Migration Report 2024. URL: <https://worldmigrationreport.iom.int/msite/wmr-2024-interactive>.
3. UNHCR Ukraine Refugee Situation. 2024. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
4. Global Migration Data Portal International students. 2024. URL: <https://www.migrationdataportal.org/themes/international-students>.
5. UNESCO Mobility indicators. 2023. URL: <https://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=3804>.
6. УКРІНФОРМ. У Польщі майже половина іноземних студентів вишів є громадянами України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3924116-u-polsi-majze-polovina-inozemnih-studentiv-visiv-e-gromadanami-ukraini.html>.
7. Свідомі. В яких умовах навчаються українці за кордоном під час великої війни. URL: <https://svidomi.in.ua/page/v-iakykh-umovakh-navchaiutsia-ukraintsi-za-kordonom-pid-chas-velykoi-viiny>.
8. Гвоздецька Б. Г., Варга Н. І. Настрої та передумови міграції серед молоді Закарпаття. *Migration & Law*. 2021. 1(1) С. 42–49.
9. Біль М. М., Махонюк О. В., Мульська О. П., Бараняк І. Є., Карп'як М. О. Міграційна мобільність молоді: результати соціологічного дослідження та нові виклики в умовах війни: науково-аналітична доповідь. НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2022. 72 с.
10. Національне опитування молоді. Хвиля 3. IREX, USAID. URL: https://static1.squarespace.com/static/627a2e40fe005402b6dbb84a/t/66b9a9c544a1db23e7468c3c/1723443655647/UNITY+Youth+Poll+2024_UKR.pdf.
11. Opendoors. International Students. 2024. URL: <https://opendoorsdata.org/data/international-students/enrollment-trends>.
12. Studee. 10 most popular countries for international students. URL: <https://studee.com/guides/10-most-popular-countries-for-international-students>.
13. April-international. What are the most expensive study abroad destinations? 2022. URL: <https://www.april-international.com/en/international-student-insurance/guide/what-are-the-most-expensive-study-abroad-destinations>
14. OECD. Talent Attractiveness 2023. URL: <https://www.oecd.org/migration/talent-attractiveness>.

15. INSEAD. The Global Talent Competitiveness Index 2023. URL: <https://www.insead.edu/system/files/2023-11/gtci-2023-report.pdf>
16. Ly Thi Tran, Mark Rahimi, George Tan, Xuan Thu Dang, Nhung Le. Post-study work for international graduates in Australia: opportunity to enhance employability, get a return on investment or secure migration? *Globalisation, Societies and Education*. 2020. DOI:10.1080/14767724.2020.1789449.
17. Mishchuk H., Oliinyk O., Bilan Y. Brain gain and country's resilience: A dependency analysis exemplified by OECD countries. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*. 19(2). 591-621.
18. Study.ua. Про нас. URL: <https://study.ua/uk/pro-nas/>
19. Бараняк І. Теоретико-концептуальні підходи до дослідження вимушеної міграції населення. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-56>.

References

1. Samoliuk N., Hrynkevych O., Mishchuk H., Bilan Y. (2024). Ukrainian students on the global map of academic migration. *Problems and Perspectives in Management*. 22(4). 558-575. doi:10.21511/ppm.22(4).2024.42.
2. IOM (2024). World Migration Report 2024. URL: <https://worldmigrationreport.iom.int/msite/wmr-2024-interactive>.
3. UNHCR (2024). Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
4. Global Migration Data Portal (2024). International students. URL: <https://www.migrationdataportal.org/themes/international-students>.
5. UNESCO (2023). Mobility indicators. URL: <https://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=3804>.
6. UKRINFORM (2024). U Polshchi maizhe polovyna inozemnykh studentiv vyshiv ye hromadianamy Ukrainy [In Poland, almost half of foreign university students are citizens of Ukraine]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3924116-u-polsi-majze-polovyna-inozemnih-studentiv-visiv-e-gromadanami-ukraini.html> [in Ukrainian].
7. Svidomi (2024). V yakykh umovakh navchaiutsia ukraintsi za kordonom pid chas velykoi viiny [Under what conditions did Ukrainians study abroad during the Great War]. URL: <https://svidomi.in.ua/page/v-iakykh-umovakh-navchaiutsia-ukraintsi-za-kordonom-pid-chas-velykoi-viiny> [in Ukrainian].
8. Hvozdetska B. H., Varha N. I. (2021). Nastroi ta peredumovy mihratsii sered molodi Zakarpattia [Migration sentiments of transcarpathian youth their preconditions]. *Migration & Law*, 1 (1), 42–49. [in Ukrainian].
9. Bil M. M., Makhoniuk O. V., Mulska O. P., Baraniak I. Ye., Karp'iak M. O. Mihratsiina mobilnist molodi: rezultaty sotsiologichnoho doslidzhennia ta novi vyklyky v umovakh viiny: naukovo-analitychna dopovid [Migration mobility of youth: results of sociological research and new challenges in war conditions: scientific and analytical report]. NAS of Ukraine. State Institution "Institute of Regional Studies named after M. I. Dolishny NAS of Ukraine". Lviv, 2022. 72. [in Ukrainian].
10. Natsionalne opytuvannia molodi. Khvyliya 3 [National Youth Survey. Wave 3]. IREX, USAID. URL: https://static1.squarespace.com/static/627a2e40fe005402b6dbb84a/t/66b9a9c544a1db23e7468c3c/1723443655647/UNITY+Youth+Poll+2024_UKR.pdf [in Ukrainian].

11. Opendoors (2024). International Students. URL: <https://opendoorsdata.org/data/international-students/enrollment-trends>.
12. Studee (2024). 10 most popular countries for international students. URL: <https://studee.com/guides/10-most-popular-countries-for-international-students>
13. April-international (2022). What are the most expensive study abroad destinations? URL: <https://www.april-international.com/en/international-student-insurance/guide/what-are-the-most-expensive-study-abroad-destinations> [in Ukrainian].
14. OECD (2023). Talent Attractiveness 2023. URL: <https://www.oecd.org/migration/talent-attractiveness>.
15. INSEAD (2023). The Global Talent Competitiveness Index 2023. URL: <https://www.insead.edu/system/files/2023-11/gtci-2023-report.pdf>.
16. Ly Thi Tran, Mark Rahimi, George Tan, Xuan Thu Dang, Nhung Le (2020). Post-study work for international graduates in Australia: opportunity to enhance employability, get a return on investment or secure migration? *Globalisation, Societies and Education*. DOI:10.1080/14767724.2020.1789449.
17. Mishchuk H., Oliinyk O., Bilan Y. (2024). Brain gain and countrys resilience: A dependency analysis exemplified by OECD countries. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*, 19(2), 591-621.
18. Study.ua (2024). Pro nas [About us]. URL: <https://study.ua/uk/pro-nas/> [in Ukrainian].
19. Baranyak I. (2023). Teoretyko-kontseptualni pidkhody do doslidzhennia vymushenoї mihratsii naseleння [Theoretical and conceptual approaches to the research of forced population migration]. *Economy and society*, 55. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-56> [in Ukrainian].

EXTERNAL EDUCATIONAL MIGRATION OF UKRAINIAN YOUTH: MIGRATION INTENTIONS AND FACTORS INFLUENCING THE CHOICE OF STUDYING ABROAD

Nataliia Samoliuk¹, Andriy Oliinyk²

¹*National University of Water and Environmental Engineering,
11 Soborna Str., Rivne, 33028
e-mail: n.m.samoliuk@nuwm.edu.ua; ORCID: 0000-0001-8693-8558*

²*Minor Academy of Sciences in Rivne,
17 Symona Petliury Str., Rivne, 33028,
e-mail: anolijnyk2019@gmail.com; ORCID ID: 0009-0002-3446-544X*

Abstract. The purpose of this article is to identify young people's migration intentions regarding obtaining education abroad and to characterize the factors influencing the choice of the country of study. To achieve this purpose, a sociological survey was conducted, along with general scientific methods (generalization, comparison, and structural-logical analysis), statistical methods, including descriptive statistics and correlation analysis, as well as graphical methods for presenting the research results.

The results of a survey of pupils and students of various educational institutions in the Rivne region on their attitude towards educational migration showed that 45.2% of respondents have a desire to study abroad,

7.8% would like to, but currently do not have such opportunities, and only 33% of respondents answered that they are not interested in it. The five most important factors influencing the choice of a country of study include: the possibility of employment after studying, the possibility of receiving a grant or scholarship to pay for education, the cost and conditions of living in the country, the amount of tuition fees and the prestige of the educational institution. At the same time, the most popular among the surveyed young Ukrainians are such specialties as economics (25%), marketing (16%) and information technologies (13%). As for the regional preferences of Ukrainian youth, the most attractive countries for studying abroad were the USA (71.3%), Great Britain (61.7%), Canada (43.5%) and Germany (33.9%).

The conclusion is formulated that educational migration is extremely relevant for young Ukrainians. However, the loss of the younger generation (today about a quarter of all migrants from Ukraine are aged 18-34), which is a carrier of innovations and a driving force for development, may complicate the post-war recovery of the country. Therefore, regulating youth migration should be included in the priorities of state policy and the military economy of Ukraine.

Keywords: youth, youth migration, educational migration, migration intentions, migration policy.

Стаття: надійшла до редакції 27.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

УДК 658.012.32:331.108
JEL R11; J21

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРАЦІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Марія Бачинська¹, Світлана Сас²

¹ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»,
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4
¹e-mail: maricka1104@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4589-308X>

²Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18
²e-mail: svitlana.sas@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9142-1959>

Анотація. Метою статті є визначення проблемних аспектів функціонування регіональних ринків праці Карпатського регіону України та обґрунтування інструментарію державної регіональної політики їх подолання. Визначено актуальні проблеми функціонування та розвитку ринків праці, до яких віднесено дисбаланси між попитом і пропозицією робочої сили, міграційні втрати та демографічне старіння населення, зростання безробіття, втрату робочих місць, деіндустріалізацію, низьку інвестиційно-інноваційну активність. Вказано на наслідки для регіональної економіки та ринку праці загострення найбільш актуальних проблем функціонування і розвитку ринків праці Карпатського регіону України. Обґрунтовано інструменти державної регіональної політики регулювання регіональних ринків праці, до яких віднесено активні програми зайнятості (професійна перепідготовка, підвищення кваліфікації, стимулювання самозайнятості та підприємництва), регіональні програми підтримки малого й середнього бізнесу, механізми дотацій і компенсацій роботодавцям за створення нових робочих місць, розвиток кластерних ініціатив у сфері туризму, деревообробки та рекреаційних послуг, удосконалення системи соціального партнерства між владою, бізнесом і профспілками, а також впровадження цифрових платформ моніторингу потреб ринку праці та координації освітньо-професійної підготовки з реальним попитом економіки регіону.

Ключові слова: регіон, Карпатський регіон, ринок праці, дисбаланси, професійна підготовка і перепідготовка, структурні характеристики, попит і пропозиція, зайнятість, безробіття, локальні ринки, регіональний розвиток, регіональна політика, інструменти регулювання.

© Бачинська Марія, Сас Світлана, 2025. Ця стаття поширюється на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0), CC BY-NC.

* Публікація виконана у межах виконання НДР «Трансформація ринку праці Карпатського регіону України у перспективі повосенного відновлення» (№ державної реєстрації 0124U000984).

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність дослідження проблемних аспектів функціонування регіональних ринків праці Карпатського регіону України зумовлена глибокими трансформаційними процесами, що відбуваються в національній економіці під впливом війни, структурних диспропорцій і масштабних міграційних переміщень населення. Воєнні дії спричинили дестабілізацію трудових відносин, втрату робочих місць, скорочення обсягів виробництва, зростання частки тіньової зайнятості та поглиблення територіальних дисбалансів на ринку праці. Для Карпатського регіону, який став одним із ключових приймаючих регіонів для внутрішньо переміщених осіб, це означає додаткове навантаження на місцеві ринки праці, соціальну інфраструктуру та систему соціального захисту.

У сучасних умовах особливої ваги набуває проблема забезпечення збалансованості між попитом і пропозицією робочої сили, підвищення мобільності працівників, створення нових робочих місць у сфері малого й середнього бізнесу, а також стимулювання зайнятості внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Війна актуалізувала потребу в інституційній модернізації механізмів регулювання зайнятості, переорієнтації професійної освіти на потреби регіональної економіки, розвитку дистанційних форм праці і підтримки економічної активності населення. Карпатський регіон, попри значний людський потенціал, стикається з проблемами дефіциту інвестицій, слабкої інноваційної динаміки та обмежених можливостей для високотехнологічної зайнятості.

У цих умовах актуальним стає формування ефективного інструментарію подолання проблем функціонування ринку праці Карпатського регіону. Серед ключових напрямів – запровадження інноваційних підходів до стимулювання зайнятості, активізація підприємницьких ініціатив, розвиток кластерних і транскордонних економічних зв'язків, удосконалення механізмів професійної підготовки та перепідготовки кадрів, а також підтримка інтеграції ВПО у регіональні трудові спільноти. Комплексна реалізація таких заходів дозволить підвищити стійкість регіонального ринку праці, забезпечити ефективне використання трудового потенціалу та сприятиме соціально-економічному відновленню Карпатського регіону України у повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика стратегічного розвитку, структурних трансформацій та інституційної модернізації національного і регіональних ринків праці вже тривалий час перебуває в центрі уваги вітчизняних дослідників. У науковому дискурсі питання регулювання ринку праці, його адаптації до сучасних соціально-економічних викликів та підвищення ефективності інституційної підтримки розглядаються як ключові для забезпечення стабільності і розвитку економіки [1–13]. Зокрема, Н. Азьмук [1] та В. Близнюк [2] аналізують тенденції структурних змін на ринку праці, їхній вплив на зайнятість населення та соціальну стабільність регіонів. Васильців Т. [13], Герасименко О. [3] акцентують увагу на стратегічних аспектах розвитку ринку праці в контексті регіональної політики, вказуючи на необхідність інституційного посилення механізмів його функціонування. Дослідження О. Гринькевич [12], Л. Ільч [3] та І. Кичко [4] зосереджені на адаптації регіональних ринків праці до структурних економічних трансформацій, аналізі ризиків дисбалансу між попитом і

пропозицією робочої сили та пошуку ефективних інструментів регулювання. Колот А. [5], Маршавін Ю. [6] і Мульська О. [7] досліджують практичні механізми підвищення конкурентоспроможності робочої сили та стимулювання зайнятості в регіональних контекстах. Проблеми функціонування ринку праці та шляхи їхнього подолання в окремих регіонах, зокрема в Карпатському, розкривають О. Новікова [8], О. Пищуліна [9], О. Томчук [10] і Л. Яценко [11], які пропонують системні підходи до оцінювання регіональних ринків праці, інструментарію їхньої модернізації та формування політики активного регулювання.

Таким чином, сучасні дослідження ринку праці України розвивають теоретичну і методологічну основу для виявлення проблем їхнього функціонування, розробки ефективного інструментарію подолання негативних наслідків впливу, особливо в умовах війни. Проте, незважаючи на численні праці, більшість досліджень зосереджена на загальнонаціональних тенденціях, тоді як специфіка регіональних ринків праці, особливо прикордонних і гірських територій, потребує додаткового аналізу й адаптованих управлінських рішень.

Метою статті є визначення проблемних аспектів функціонування регіональних ринків праці Карпатського регіону України та обґрунтування інструментарію державної регіональної політики їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна війна в Україні внаслідок російської військової агресії призвела до загострення існуючих, та виникнення і посилення дії нових негативних чинників функціонування й розвитку регіональних ринків праці в Україні. Карпатський регіон не є винятком. Так, актуальними проблемами функціонування та розвитку ринків праці Карпатського регіону України залишаються суттєві дисбаланси між попитом і пропозицією робочої сили (рис. 1). Ці диспропорції проявляються у невідповідності кваліфікації працівників потребам роботодавців, дефіциті фахівців у пріоритетних галузях та одночасному надлишку робочої сили у низькокваліфікованих сегментах. Внаслідок цього виникають як складнощі в забезпеченні ефективного функціонування підприємств, так і підвищений рівень незайнятості серед населення.

Ще одним гострим викликом є міграційні втрати та демографічне старіння населення регіону. Значна частина працездатного населення виїжджає за кордон або до великих міст у пошуках кращих умов праці та заробітку, що призводить до дефіциту кадрів і зменшення чисельності економічно активного населення. Паралельно спостерігається зростання середнього віку працівників та зниження народжуваності, що ускладнює відновлення трудового потенціалу і впливає на динаміку розвитку місцевих ринків праці.

Додатково, ринки праці регіону стикаються з проблемами втрати робочих місць через деіндустріалізацію та низьку інвестиційно-інноваційну активність. Закриття підприємств, зменшення виробничих потужностей та недостатня модернізація економічної інфраструктури спричиняють скорочення робочих місць і зниження конкурентоспроможності регіональної економіки. Відсутність достатніх інвестицій у нові технології та інноваційні проекти зумовлює слабку динаміку створення нових робочих місць й уповільнює розвиток ринку праці, підтримуючи існуючі дисбаланси між попитом і пропозицією робочої сили.

Визначені актуальні проблеми призводять до розбалансування, зниження потенціалу, а також розвитку низки системних недоліків на ринках праці Карпатського регіону України. Так, зростання структурного безробіття, неефективне використання трудового потенціалу, зниження продуктивності праці призводять до поширення таких ключових недоліків функціонування ринку праці Карпатського регіону, як зростання структурного безробіття, яке виникає через невідповідність між кваліфікацією робітників та потребами ринку. Це призводить до неефективного використання наявного трудового потенціалу та втрати можливостей для економічного розвитку регіону. У свою чергу, низький рівень продуктивності праці є прямим наслідком таких дисбалансів, що ускладнює економічну стійкість та конкурентоспроможність підприємств, гальмує інвестиційну активність.

Скорочення пропозиції робочої сили, дефіцит молодих фахівців, зменшення споживчого попиту та податкових надходжень до місцевих бюджетів як проблемний аспект функціонування ринків праці в Карпатському регіоні України обумовлює проблематику того, що регіон стикається зі скороченням пропозиції робочої сили через міграційні процеси і демографічне старіння населення; дефіцит молодих фахівців обмежує потенціал для модернізації та інноваційного розвитку місцевої економіки; зменшення чисельності працездатного населення призводить до скорочення споживчого попиту та, як наслідок, зниження податкових надходжень до місцевих бюджетів, що обмежує фінансові можливості для розвитку соціальної інфраструктури та підтримки зайнятості.

Особливістю локальних ринків праці Карпатського регіону є нестабільність зайнятості, яка виявляється у великій частці тимчасових і сезонних робочих місць, частих скороченнях персоналу. Це зумовлює падіння реальних доходів населення та зростання соціальної нерівності. У довгостроковій перспективі такі явища спричиняють підвищення соціальної напруженості, демотивують працівників і знижують ефективність соціально-економічної системи регіону.

Проблеми функціонування ринку праці в Карпатському регіоні України в частині обмеження створення нових робочих місць, посилення залежності регіону від сезонної та низькооплачуваної праці головно пов'язані зі слабким розвитком промисловості й інвестиційною недостатністю. Вказане водночас підвищує залежність регіону від сезонної і низькооплачуваної праці у сфері туризму, сільського господарства та рекреаційних послуг. Така ситуація обмежує соціально-економічний розвиток і зменшує перспективи для довгострокового підвищення рівня життя населення.

Актуальними є проблеми зниження адаптивності робочої сили до змін економічної кон'юнктури, невідповідність кваліфікацій працівників вимогам роботодавців. Відтак, часто наявні працівники не володіють актуальними навичками або сучасними професійними компетенціями, що створює невідповідність кваліфікацій вимогам роботодавців. Це обмежує можливості для розвитку нових галузей економіки, уповільнює модернізацію підприємств і підтримує високий рівень структурного безробіття.

Визначена проблематика функціонування та розвитку ринку праці Карпатського регіону України обумовлює необхідність розробки проактивних інструментів регулювання, здатних покращити структурні характеристики на досліджуваному ринку.

Рис. 1. Проблемні аспекти функціонування регіональних ринків праці Карпатського регіону України та інструментарій їх подолання

Джерело: авторська розробка.

Подолання дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили в Карпатському регіоні потребує впровадження комплексних інструментів регіональної політики, орієнтованих на узгодження освітньої та економічної сфер. Важливим напрямом є створення регіональних центрів моніторингу і прогнозування потреб ринку праці, які забезпечуватимуть системний аналіз тенденцій зайнятості, виявлення дефіцитних професій та оперативне коригування освітніх програм відповідно до змін економічної кон'юнктури. Ефективним інструментом виступає також запровадження механізмів партнерства між бізнесом, органами влади і закладами освіти, що дає змогу формувати гнучку систему професійної підготовки кадрів, орієнтовану на реальний попит підприємств.

Суттєву роль у зменшенні професійно-кваліфікаційного розриву відіграє стимулювання розвитку дуальної освіти, короткострокових професійних курсів і програм перепідготовки кадрів під конкретні потреби регіональної економіки. Це сприяє оперативному оновленню навичок працівників й підвищенню їхньої конкурентоспроможності на ринку праці. Додатково важливим інструментом є підтримка розвитку кластерів зайнятості та галузей із високим потенціалом працевлаштування, зокрема у сфері туризму, рекреації, деревообробки і переробної промисловості. Такі кластери створюють нові можливості для працевлаштування, активізують інноваційну діяльність та забезпечують структурну модернізацію регіонального ринку праці.

Для подолання проблеми міграційних втрат та демографічного старіння населення Карпатського регіону важливо реалізовувати комплекс інструментів регіональної політики, спрямованих на підвищення привабливості життя і праці в регіоні. Запровадження програм економічного та соціального стимулювання повернення трудових мігрантів сприятиме поверненню кваліфікованих кадрів, накопиченню людського капіталу та розвитку місцевого бізнесу. Одночасно підтримка молодіжного підприємництва, стартапів і локальних інноваційних ініціатив сприятиме створенню додаткових робочих місць, підвищенню економічної активності молоді та зменшенню її трудової еміграції.

Важливим напрямом державної регіональної політики є розвиток системи доступного житла та соціальної інфраструктури в громадах, що створює сприятливі умови для проживання і довгострокового закріплення населення на місцях. Не менш актуальним інструментом є стратегія «збереження людського капіталу» через інвестиції в освіту, охорону здоров'я та цифрову зайнятість, яка забезпечує підвищення якості трудових ресурсів і створення нових форм гнучкої зайнятості. Такі заходи дають можливість не лише стримувати відтік населення, а й підвищувати демографічну стійкість регіону, формуючи соціально орієнтовану, інноваційну модель розвитку Карпатського регіону.

Подолання проблеми зростання дисбалансів на ринку праці потребує застосування комплексних інструментів регіональної політики, спрямованих на відновлення економічної активності та підтримку зайнятості населення. Важливе значення має реалізація регіональних програм зайнятості для внутрішньо переміщених осіб і ветеранів, що дає змогу інтегрувати ці соціальні групи у місцеві ринки праці та

зменшити рівень соціальної вразливості. Підтримка створення нових робочих місць через грантові програми та пільгове кредитування малого і середнього бізнесу сприяє активізації підприємницької ініціативи, розвитку місцевої економіки та відновленню промислового потенціалу.

Додамо, що в цілях розширення місткості локальних ринків праці перспективним вважаємо розвиток дистанційних форм праці, зокрема у сфері цифрових послуг, а також створення нових інших альтернативних можливостей з працевлаштування навіть у сільських і гірських громадах Карпатського регіону. Такі практики дають можливість зменшити просторові обмеження зайнятості та стимулювати залучення молоді до сучасних видів економічної діяльності. Крім того, розширення соціального діалогу між владою, роботодавцями та працівниками, а також реалізація програм перекваліфікації в межах післявоєнного відновлення економіки створюють основу для структурної перебудови ринку праці, підвищення його гнучкості та стійкості до зовнішніх викликів.

В розвинених економіках традиційним інструментом зростання ефективності господарювання, відтак, покращення можливостей для створення нових робочих місць, є активізація інвестиційно-інноваційної діяльності. Впровадження цього інструмента в Карпатському регіоні вимагає імплементації ефективних механізмів регіональної політики, спрямованих на стимулювання підприємницької ініціативи та залучення капіталу в стратегічно важливі галузі. Одним із ключових механізмів є запровадження податкових і фінансових стимулів для інвесторів, особливо у пріоритетних секторах – зеленій енергетиці, туризмі, інформаційних технологіях. Такі заходи сприяють створенню сприятливого інвестиційного клімату, зменшенню ризиків для бізнесу та підвищенню привабливості регіону для внутрішніх і зовнішніх інвесторів. Водночас створення індустріальних парків й бізнес-інкубаторів забезпечує необхідну інфраструктуру для започаткування і розвитку нових підприємств, стимулюючи формування локальних центрів економічного зростання.

Недостатньо реалізованим для розвитку ринків праці Карпатського регіону України є потенціал транскордонного співробітництва з країнами Європейського Союзу. Окрім розширення місткості внутрішнього ринку, це відкриває можливості для залучення грантів, технічної допомоги та прямих іноземних інвестицій, дає змогу інтегрувати регіон у європейський економічний простір і сприяє реалізації спільних проєктів у сфері енергоефективності, екотуризму, цифрових технологій та освіти. Додатково підтримка розвитку інноваційної інфраструктури – технопарків, науково-виробничих центрів і центрів трансферу технологій – формує умови для комерціалізації наукових розробок, сприяє зростанню продуктивності праці та переходу економіки регіону до інноваційної моделі розвитку.

Зауважимо, що подолання критичних дисбалансів між попитом і пропозицією робочої сили в Карпатському регіоні потребує модернізації освітньої та інституційної інфраструктури ринку праці. Одним із ключових інструментів є модернізація системи професійно-технічної освіти відповідно до потреб регіональної економіки, що забезпечить підготовку кадрів у сферах, де спостерігається найбільший дефіцит робочої сили. Безпосередню роль тут відіграє посилення функціональної спроможності регіональних служб зайнятості, які мають перетворитися на сучасні центри кар'єрного

консультування, професійної орієнтації та перекваліфікації, здатні оперативного реагувати на структурні зміни на ринку праці. Здійснення заходів у визначеному напрямі сприятиме ефективному узгодженню освітньо-кваліфікаційної пропозиції з реальними потребами суб'єктів бізнесу в регіоні.

Регіональна політика розвитку внутрішнього ринку праці буде неповною без створення електронних платформ для обліку вакансій і навичок працівників, відтак, підвищення прозорості ринку праці, полегшення пошуку роботи та оптимізації процесів добору кадрів. Не менш значущим інструментом у вказаному контексті є формування регіональних програм «освіта протягом життя» та підвищення цифрової компетентності населення, які сприятимуть гнучкості та мобільності робочої сили. Такий підхід дасть змогу населенню швидко адаптуватися до технологічних й економічних змін, а роботодавцям – ефективно задовольняти потребу в кваліфікованих працівниках, забезпечуючи збалансований розвиток регіонального ринку праці.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У статті досліджено ключові аспекти функціонування регіональних ринків праці Карпатського регіону України та зосереджено увагу на проблемах і структурних диспропорціях, що стримують їхній розвиток. Виявлено основні проблемні чинники, серед яких дисбаланси між попитом та пропозицією робочої сили, міграційні втрати, демографічне старіння населення, зростання безробіття, деіндустріалізація і низька інвестиційно-інноваційна активність. Визначено негативні наслідки цих проблем для регіональної економіки та ринку праці, що обумовлює необхідність системного підходу до регулювання. Обґрунтовано інструменти державної регіональної політики, які можуть сприяти вирішенню зазначених проблем, зокрема активні програми зайнятості, підтримка малого та середнього бізнесу, механізми дотацій і компенсацій роботодавцям, розвиток кластерних ініціатив у пріоритетних галузях, удосконалення соціального партнерства, а також впровадження цифрових платформ для моніторингу ринку праці і координації освітньо-професійної підготовки з потребами економіки. Застосування зазначених інструментів дає можливість сформулювати стратегічну візію розвитку регіональних ринків праці та забезпечити їхню якісну трансформацію в умовах сучасних безпекових й економічних викликів.

Перспективи подальших досліджень стосуються розробки та апробації методичних підходів до прогнозування і моделювання структурних характеристик функціонування та розвитку ринків праці Карпатського регіону України в критично складних і нестабільних умовах повномасштабної війни в Україні.

Список використаних джерел

1. Азьмук Н. А. Трансформація ринку праці в умовах війни: виклики та стратегії відтворення робочої сили. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1(42). С. 171–179. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).171-179](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).171-179).
2. Близнюк В. В., Яценко Л. Д. Ринок праці України в умовах війни: регіональні аспекти. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2025. № 19. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2025-19-07-01>.

3. Ляч Л. М. Структурні трансформації транзитивного ринку праці України. Київ: Алерта, 2017. 608 с.
4. Кичко І. Стратегічні пріоритети збереження трудового потенціалу України в умовах цифровізації та дії воєнного стану. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2025. № 2(42). С. 23-37. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-2\(42\)-23-37](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-2(42)-23-37).
5. Колот А., Герасименко О. Темпоральні імперативи соціально-трудового розвитку першої половини ХХІ ст. *Економіка України*. 2022. № 65(11(732)). С. 3-25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.11.003>.
6. Маршавін Ю. М., Кицак Т. Г., Василенко А. О. Модернізація ринку праці на засадах концепту соціальної відповідальності як базова умова відновлення України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 7. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-07-02>.
7. Мульска О. П. Трансформації ринку праці Карпатського регіону України в умовах соціально-трудових дисбалансів. *Академічні візії*. 2025. № 45. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2101>.
8. Новікова О., Шамілева Л., Хандій О. Оцінювання розбалансованості трудової сфери в умовах воєнного стану і можливості її подолання. *Економіка України*. 2023. № 66(2(735)). С. 17–54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.02.017>.
9. Пишуліна О., Маркевич К. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації: аналітична записка. Київ: Центр Разумкова, 2022. 21 с. <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>.
10. Томчук О. В. Аналіз трендів розвитку ринку праці в Україні: ключові зміни та виклики воєнного часу. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 2. С. 110–119. <https://doi.org/10.31649/ins.2023.2.110.119>.
11. Яценко Л. Відновлення ринку праці в Україні в умовах війни: регіональні аспекти. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2024. 9 с. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-03/az_regrinki-praci_04032024.pdf.
12. Hrynkevych O., Levytska O., Baranyak I. Human resources for regional development in Ukraine: A roadmap for forecasting and determining a regional training request. *Regional Science Policy & Practice*. 2023. № 15(1). pp. 95–108. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12625>.
13. Vasytsiv T. G., Levytska O. O., Mulska O. P., Lupak R. L. and Bodnar I. R. Destabilization of regional labour markets in Ukraine under heightened security threats. *Studia Regionalne i Lokalne*. 2024. № 97(3). pp. 39–54. <https://doi.org/10.7366/1509499539703>.

References

1. Azmuk, N. A. (2022), Transformatsiia rynku pratsi v umovakh viiny: vyklyky ta stratehii vidtvorennia robochoi syly, *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, № 1(42), pp. 171–179. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).171-179](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).171-179).
2. Blyzniuk, V. V. and Yatsenko, L. D. (2025), Rynok pratsi Ukrainy v umovakh viiny: rehionalni aspekty. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia*, № 19. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2025-19-07-01>.
3. Ilyich, L. M. (2017), *Strukturni transformatsii tranzytyvnoho rynku pratsi Ukrainy*, Kyiv: Alerta, 608 s.
4. Kychko, I. (2025), *Strachichni priorytety zberezhenia trudovoho potentsialu Ukrainy v umovakh tsyfrovizatsii ta dii voiennoho stanu*, *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, № 2(42), pp. 23–37. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-2\(42\)-23-37](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-2(42)-23-37).

5. Kolot, A. and Herasymenko, O. (2022), Temporalni imperatyvy sotsialno-trudovoho rozvytku pershoi polovyny XXI st., *Ekonomika Ukrainy*, № 65(11(732)), pp. 3–25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.11.003>.
6. Marshavin, Yu. M., Kytsak, T. H., and Vasylenko, A. O. (2023), Modernizatsiia rynku pratsi na zasadakh kontseptu sotsialnoi vidpovidalnosti yak bazova umova vidnovlennia Ukrainy, *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia*, № 7. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-07-02>.
7. Mulska, O. P. (2025), Transformatsii rynku pratsi Karpatskoho rehionu Ukrainy v umovakh sotsialno-trudovykh dysbalansiv, *Akademichni vizii*, № 45. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2101>.
8. Novikova, O., Shamileva, L. and Khandii, O. (2023), Otsiniuvannia rozbalansovanosti trudovoi sfery v umovakh voiennoho stanu i mozhlyvosti yii podolannia, *Ekonomika Ukrainy*, № 66(2(735)), pp. 17–54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.02.017>.
9. Pyshchulina, O. and Markevych, K. (2022), Rynok pratsi v umovakh viiny: osnovni tendentsii ta napriamy stabilizatsii, Kyiv: Razumkov Centre. <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>.
10. Tomchuk, O. V. (2023), Analiz trendiv rozvytku rynku pratsi v Ukraini: kliuchovi zminy ta vyklyky voiennoho chasu, *Innovation and Sustainability*, № 2, pp. 110–119. <https://doi.org/10.31649/ins.2023.2.110.119>.
11. Yatsenko, L. (2024), Vidnovlennia rynku pratsi v Ukraini v umovakh viiny: rehionalni aspekty, Kyiv: National Institute for Strategic Studies. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-03/az_regrinki-praci_04032024.pdf.
12. Hrynkevych, O., Levytska, O. and Baranyak, I. (2023), Human resources for regional development in Ukraine: a roadmap for forecasting and determining a regional training request, *Regional Science Policy & Practice*, № 15(1), pp. 95–108. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12625>.
13. Vasylytsiv, T. G., Levytska, O. O., Mulska, O. P., Lupak, R. L. and Bodnar, I. R. (2024), Destabilization of regional labour markets in Ukraine under heightened security threats, *Studia Regionalne i Lokalne*, № 97(3), pp. 39–54. <https://doi.org/10.7366/1509499539703>.

PROBLEM ASPECTS OF THE FUNCTIONING OF REGIONAL LABOR MARKETS IN THE CARPATHIAN REGION OF UKRAINE AND TOOLS FOR OVERCOMING THEM

Mariya Bachynska¹, Svitlana Sas²

¹ State Institution «Institute of Regional Studies named after M. I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine»,
4 Kozelnytska str, Lviv, 79026
e-mail: maricka1104@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4589-308X>

²Ivan Franko National University of Lviv,
18 Svobody Ave., Lviv, 79008
e-mail: svitlana.sas@lnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9142-1959>

Abstract. The article investigates the functioning of regional labor markets in the Carpathian region of Ukraine under conditions of war-related shocks and structural economic transformation. The purpose of the study is to identify the key problematic aspects and structural imbalances in regional labor markets and to substantiate an effective toolkit of state regional policy instruments aimed at overcoming them.

The research reveals a set of interrelated challenges, including persistent mismatches between labor supply and demand, migration losses and demographic aging, rising unemployment and job destruction, deindustrialization, low investment and innovation activity, and employment instability. These factors contribute to structural unemployment, inefficient use of labor potential, declining productivity, and increased social vulnerability in local labor markets.

Special attention is paid to the specific characteristics of the Carpathian region, a border and partly mountainous territory that has become a host region for internally displaced persons, intensifying pressure on employment systems and social infrastructure.

To address the identified challenges, the article substantiates a comprehensive system of regional policy instruments, including active labor market measures (vocational retraining, skills upgrading, and support for entrepreneurship), support programs for small and medium-sized enterprises, financial incentives for job creation, development of sectoral and cluster initiatives, strengthening of social partnership, and the introduction of digital platforms for labor market monitoring and coordination of education with regional economic needs.

The implementation of these measures will enhance the resilience, adaptability, and structural modernization of regional labor markets in the context of post-war recovery.

Keywords: region, Carpathian region, labor market, imbalances, vocational education and training, structural characteristics, labor supply and demand, employment, unemployment, local labor markets, regional development, regional policy, regulatory instruments.

*Стаття: надійшла до редакції 12.10.2025
прийнята до друку 23.12.2025
опублікована (оприлюднена) 09.01.2026*

МЕХАНІЗМ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ

Ірина Рощик¹, Анна Рощик²

¹Національний університет водного господарства та природокористування,
33028 м. Рівне, вул. Соборна, 11
e-mail: i.a.roshchuk@nuwm.edu.ua; ORCID: 0000-0002-3155-2727

²Рівненська Мала академія наук учнівської молоді,
33028 м. Рівне, вул. Симона Петлюри, 17
e-mail: annar090909@gmail.com; ORCID: 0009-0002-8539-4338

Анотація. Метою даної статті є оцінка впливу механізму фінансування вищої освіти в Україні на її якість. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові (узагальнення, порівняння, структурно-логічний аналіз), статистичні (середніх величин, групування, рядів динаміки, кореляційний аналіз), а також графічні методи дослідження. Результати дослідження показали, що на одного студента в Україні припадає значно менше фінансування, ніж у країнах з розвинутою економікою. За часів війни зростання цього показника обмежуються дефіцитом державного бюджету та впливом інфляції, отже, не виступає суттєвим чинником для підвищення якості вищої освіти України. Суспільне (бюджетне) фінансування вищої освіти в Україні становить майже половину загального. Фінансування стабільної діяльності базується на видатках попереднього року, що не забезпечує рівний доступ ЗВО до суспільних ресурсів, суперечить практиці розвинених країн щодо «вхідного фінансування», викликає скорочення фінансування ЗВО. Фінансування за результатами діяльності залежить від контингенту студентів за державним замовленням, яке слабо впливає на вибір спеціальності вступниками і розподіляється між ЗВО внаслідок адресного розміщення – непрозорого механізму, який зменшує середній конкурсний бал вступників. Коефіцієнти працевлаштування випускників і міжнародного визнання стимулюють ЗВО покращувати якість освітніх програм. Однак у формулі бракує показника фаховості науково-педагогічного персоналу, від рівня якого якість вищої освіти залежить безпосередньо. Грантове фінансування не тільки збільшує доступність вищої освіти в Україні, а й загалом стимулює підвищення її якості. Однак воно становить менше 2% суспільного фінансування, а кількість грантових рівнів недостатня для залучення успішних вступників. Фінансування вищої освіти за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб передбачає урахування індикативної собівартості. З одного боку, цей механізм запобігає демпінгу контрактних цін, а з іншого – породжує «маскування» демпінгу, не враховує інституційний та регіональний фактори формування витрат, а, отже, впливає не на якість окремих освітніх програм, а зменшує конкурентні переваги ЗВО державної форми власності. Сформульовано висновок, що механізм фінансування вищої освіти України потребує удосконалення: збільшення частки

фінансування за результатами, серед яких працевлаштування випускників, фаховість НПП; трансформування фінансування стабільної діяльності у грантове фінансування зі збільшенням кількості грантових рівнів, урахування інституційного та регіонального факторів формування витрат для визначення індикативної собівартості.

Ключові слова: вища освіта, ринок освітніх послуг, фінансування, фінансування стабільної діяльності, фінансування за результатами діяльності, державне замовлення, грант, індикативна собівартість, якість вищої освіти, ціна освітніх послуг.

Постановка проблеми. У Стратегії розвитку вищої освіти України першою пріоритетною ціллю визнано забезпечення цілеспрямованого бюджетного фінансування, що дає змогу здобути якісну вищу освіту на конкурсній основі.

Суспільне (бюджетне) фінансування в Україні останнім часом зазнало змін: збільшено обсяги фінансування на одного студента, механізм державного замовлення трансформовано у фінансування стабільної діяльності з адресним розміщенням за студентом, запроваджено фінансування залежно від результатів діяльності, грантове фінансування та цінове регулювання. Однак, обсяги фінансування на одного студента в рази менші, ніж у країнах з розвинутою економікою, а оновлений механізм не забезпечує конкурентні умови для ЗВО, вибір спеціальності абітурієнтами відповідно до потреб держави, підвищення успішності вступників і рівня працевлаштування випускників.

Тому актуальними є дослідження, спрямовані на розроблення пропозицій з удосконалення механізму фінансування вищої освіти для покращення її якості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні проблеми фінансування вищої освіти України в сучасних умовах розглянуто в працях Борисенко О. (дефіцит фінансування, обмежена фінансова автономія ЗВО, висока суспільна потреба у вищій освіті та її низька віддача [1]), Гейко Л. (недостатність фінансування та низька якість вищої освіти [2]), Житаря М. (висока частка бюджетного фінансування і чутливість сектору до фіскальних коливань, інерційність чинної формули державного фінансування [3]), Писарчук О. (ефективність використання ресурсів у системі фінансування ЗВО України [4], низький рівень стимулюючої функції діючого формульного розподілу коштів [5]), Сас С. (взаємозв'язок механізмів фінансування ЗВО і показників зайнятості випускників [6]), Скоровольської Н. (вплив воєнних викликів, економічних змін та процесів європейської інтеграції на трансформування механізмів фінансового забезпечення закладів вищої освіти [7]), Кириленко О. (проблеми формування видатків на вищу освіту, бюджетного планування і практики застосування програмно-цільового методу [8]), Круглова В. (роль державно-приватного партнерства як стратегічного інструмента модернізації управління і фінансування вищої освіти [9]).

Метою статті є оцінка впливу фінансування підготовки фахівців з вищою освітою в Україні на її якість.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові (узагальнення, порівняння, структурно-логічний аналіз), статистичні (середніх величин, групування, рядів динаміки та кореляційний аналіз), а також графічні методи дослідження.

Виклад основного матеріалу. На підготовку фахівців з вищою освітою у ЗВО державної форми власності України у 2025 році було витрачено 36,6 млрд. грн, з яких 18,7 млрд грн виділено із загального фонду, а 17,9 млн грн надійшло як плата за навчання від фізичних і юридичних осіб. За номіналом це на 15 % більше, ніж до повномасштабної війни, але на 28% менше у порівняних цінах 2021 р., що свідчить про реальне скорочення обсягів фінансування вищої освіти (рис. 1) [10].

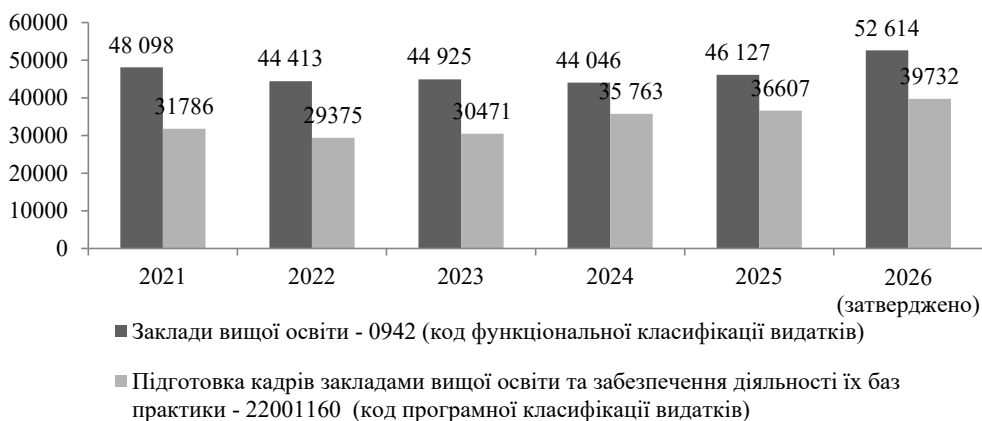

Рис. 1. Динаміка видатків на вищу освіту в Україні у 2021–2026 рр., млн грн
Джерело: побудовано авторами за [10].

Такий обсяг фінансування дав змогу забезпечити навчання 956 тисяч студентів (713 тис. бакалаврів, 218 тис. магістрів, 24 тисячі осіб на інших рівнях), що на 8,7% менше, ніж до війни, і свідчить про скорочення обсягів людського потенціалу (рис. 2).

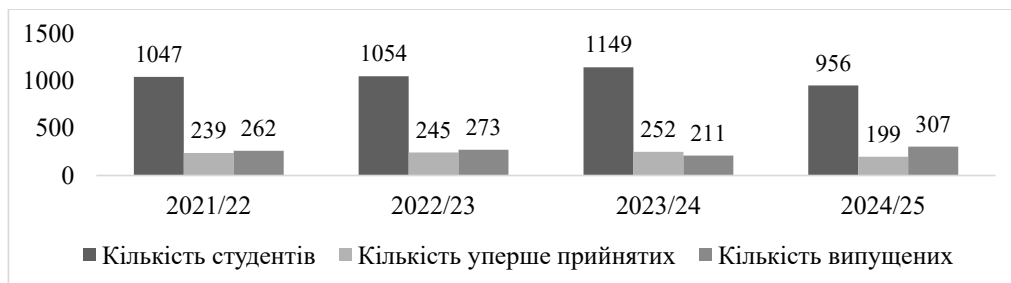

Рис. 2. Динаміка контингенту студентів в Україні у 2021–2024 рр.
Джерело: побудовано авторами за [11–12].

Фінансування у розрахунку на одного студента державного ЗВО України у 2025 році становило 60 тис. грн (рис. 3), що у 13 разів менше, ніж у розвинених країнах, де цей показник становить в середньому 18 тис. доларів за паритетом купівельної спроможності [17]. Фінансування 1 студента в Україні збільшилося за номіналом

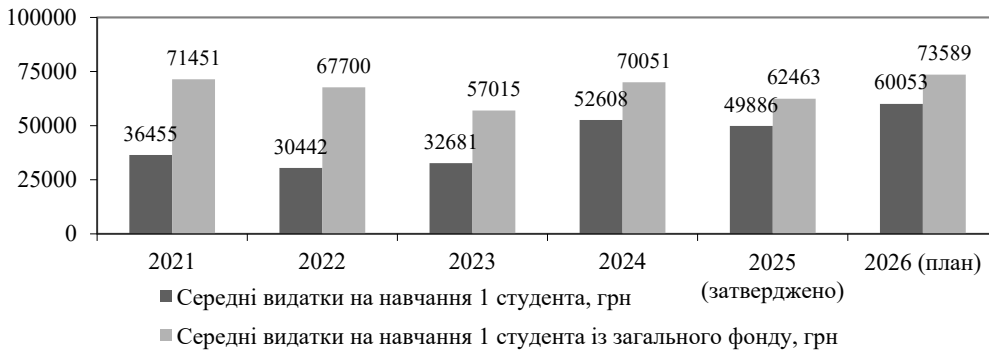

Рис. 3. Середні видатки на одного студента ЗВО України у 2021–2026 рр.

Джерело: побудовано авторами за [13–16].

з 2021 року на 65%, але з урахуванням інфляції варто говорити про збільшення реального фінансування підготовки одного здобувача лише на 3%. Отже, з початку великої війни низька якість вищої освіти України майже не покращилась.

Співвідношення між суспільним і приватним фінансуванням вищої освіти в Україні у 2025 році становило 51:49 [10] і відповідало пропорціям фінансування, що склалися у таких країнах ОЕСР як Литва, Португалія, Австралія, Ізраїль чи Великобританія [17]. Безпосередньо для ЗВО в Україні спрямовувалось 98% суспільного фінансування, лише 2% становили гранти студентам [10].

Суспільне фінансування ЗВО України з 2020 року (призупинялося у 2022–2023 рр.) складається з трьох частин (соціальні виплати визначаються окремо): фінансування стабільної діяльності; фінансування залежно від показників діяльності ЗВО; фінансування з резерву [18].

Фінансування стабільної діяльності становить основну частину фінансування ЗВО із загального фонду Державного бюджету України (81% у 2025 р. [19]) і визначається на базі видатків на фінансування освітньої діяльності ЗВО за попередній рік, що множаться на такі коефіцієнти:

- відношення розрахункового контингенту студентів на умовах державного замовлення на 1 жовтня минулого і позаминулого року;
- відношення середньомісячних значень посадових окладів (ставок) працівника 1 тарифного розряду за поточний і попередній рік;
- коефіцієнт стабільності, що встановлюється МОН України;
- коефіцієнт регіональної підтримки [18].

Оскільки фінансування стабільної діяльності базується на видатках попереднього року без уточнення формули розрахунку, то воно створює ситуацію нерівного доступу ЗВО до суспільних ресурсів.

Переважання фінансування стабільної діяльності в ресурсах ЗВО України суперечить практиці розвинених країн [20], де перевага віддається прозорому «вхідному фінансуванню», коли визначається норматив витрат у розрахунку на одного студента,

що множиться на коефіцієнти важливості залежно від типу освітньої програми, рівня освіти, форми навчання, типу ЗВО, місцезнаходження, розміру. Відтак не досягається посилення конкуренції ЗВО за вступників, що за умови поінформованості вступників про якість освітніх послуг та використання цього критерію при виборі місця навчання сприяє покращенню якості вищої освіти.

В Україні подібні коефіцієнти інтегровано у формулу фінансування стабільної діяльності для коригування розрахункового контингенту здобувачів, що з одного боку, забезпечує диференціацію витрат за рівнями і формами освіти, а також спеціальностями, але не додає прозорості механізму фінансування. В результаті суми фінансування стабільної діяльності ЗВО України на одного студента суттєво відрізняються (рис. 4), тобто, один і той самий держзамовник може замовляти однакові освітні послуги різної якості.

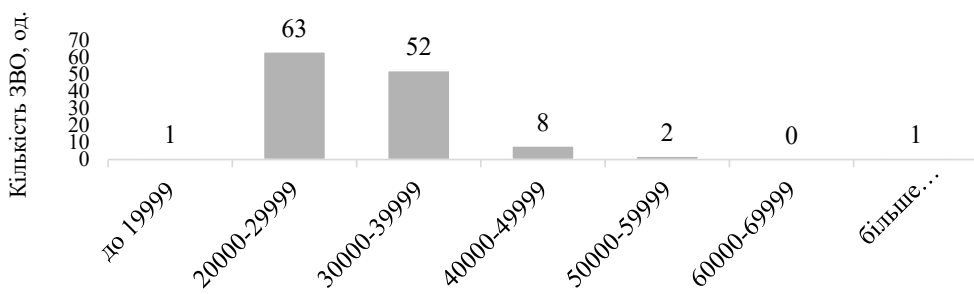

Рис. 4. Розподіл ЗВО за середнім фінансуванням стабільної діяльності на навчання одного студента у 2025 р., грн
Джерело: побудовано авторами за [19]

Крім того назва цієї частини фінансування ЗВО суперечить практиці його реалізації, оскільки в умовах постійного скорочення держзамовлення [19] зменшувалося співвідношення розрахункового контингенту студентів минулого та позаминулого років, яке є ключовим у формулі. Відтак лише 14% ЗВО отримали хоча б не менше порівняно із минулим періодом фінансування, а, отже, забезпечили стабільну діяльність [19].

Відношення середньомісячних значень посадових окладів працівника І тарифного розряду за поточний і попередній рік дає можливість індексувати лише одну складову витрат ЗВО – витрати на оплату праці, та й то лише частково, оскільки індекс інфляції, як правило, перевищує індекс посадових окладів у системі. Решта витрат (зокрема, на комунальні послуги) залишаються непроіндексованими, що змушує ЗВО відмовлятися від них і зумовлює зменшення якості освітніх послуг. Коефіцієнт стабільності для однойменного фінансування встановлюється Міністерством освіти і науки України в «ручному» порядку, що не сприяє покращенню якості вищої освіти. Коефіцієнт регіональної підтримки залежить від місцезнаходження ЗВО, віддаленості щодо зони бойових дій або наявності статусу переміщеного ЗВО, а не від якості вищої освіти.

Другу частину (19% у 2025 р. [19]) становить *фінансування за результатами діяльності ЗВО* – добуток консолідованого обсягу фінансування на цю мету і частки результатів діяльності ЗВО у загальних результатах діяльності по системі, які визначаються шляхом множення розрахункового контингенту студентів на умовах державного замовлення на коефіцієнти:

- 1) масштабу діяльності (залежить від кількості студентів на умовах державного замовлення на 1 жовтня попереднього року);
- 2) регіональної підтримки (залежить від близькості регіону до зони бойових дій, статусу тимчасово переміщеного ЗВО);
- 3) наукової діяльності (залежить від надходжень до спеціального фонду на одного НПП у середньому за попередні 3 календарні роки);
- 4) міжнародного визнання (залежить від місця в університетських рейтингах та участі у міжнародних проектах);
- 5) працевлаштування випускників (залежить від рівня зайнятості випускників на 1 листопада попереднього року, які здобули свій останній ступінь вищої освіти більше ніж 3, але менше ніж 4 роки тому [18]).

Контингент студентів, які навчаються на умовах держзамовлення, є основним показником, від якого залежать обсяги фінансування за результатами, а також динаміка фінансування стабільної діяльності ЗВО. Закладений принцип «гроші ходять за студентом» теоретично має посилити якісну конкуренцію між ЗВО і підвищити якість вищої освіти. Однак, якість вищої освіти є закритою або частково закритою характеристикою для покупця до або навіть в процесі споживання, а виробники схильні до опортуністичної поведінки у вигляді недобросовісної реклами. Тому вступники несвідомо здійснюють нераціональний вибір освітньої послуги. Частково цю проблему можна вирішити за допомогою рейтингів. Але вони на даний час за освітніми програмами не складаються, оскільки назви освітніх програм значно диференціюються.

Крім того на заваді формування вищої освіти кращої якості стоїть механізм адресного розміщення держзамовлення, який має низку недоліків [21]. По-перше, МОН України погоджує для ЗВО максимальну кількість бюджетних місць на відкриті конкурсні пропозиції, яка може бути не більше 120% максимального обсягу держзамовлення попереднього року плюс одне місце залежно від різниці між прохідним балом конкурсної пропозиції та широкого конкурсу, чим обмежує вступникам з вищою успішністю можливість навчатися у ЗВО.

По-друге, адресне надання бюджетних місць відбувається в рейтинговому порядку на основі конкурсних балів і пріоритетності декількох заяв, що збільшує шанси на навчання за бюджетні кошти вступникам із високим балом, але одночасно робить систему розподілу непрозорою і складною для прогнозування, а раціональність вибору місця навчання зменшується.

По-третє, для допуску до конкурсного відбору на місця державного замовлення встановлюється мінімальний конкурсний бал (130), а за деякими спеціальностями він встановлюється як на місця держзамовлення, так за кошти фізичних і юридичних осіб (150), що зумовлює підвищення середнього конкурсного балу за цими спеціальностями, однак конкурсний бал (якість) за іншими залишається низьким (табл. 1).

Таблиця 1

Конкурсні бали для вступу до ЗВО в Україні за окремими спеціальностями у 2021–2025 рр.

Назва спеціальності, шифр 2015/2024	Умови оплати	Тип балу	2021	2023	2025
Дошкільна освіта, 012/A2*	Бюджет	прохідний	125,715	130,050	130,007
	Разом***	середній	136,5–156,6	137,7–152	133,2–149,4
Право, 051/D8**	Бюджет	прохідний	189,006	180,186	182,896
	Разом***	середній	148,7–164,9	143–160,8	157,9–164,5
Всі спеціальності	Бюджет	прохідний	110,005	130,000	130,000
	Разом***	середній	146,0–162,6	145,2–160,9	136,9–152,7

Джерело: складено автором за [22]

* – спеціальність, якій надається особлива підтримка;

** – спеціальність, яка має найвищий мінімальний конкурсний бал на бюджет і за кошти фізичних чи юридичних осіб (150);

*** – дані подаються в регіональному розрізі, тому перше значення діапазону – мінімальне середнє з-поміж регіональних, а друге – максимальне

По-четверте, частину максимальної кількості бюджетних місць мають право займати особи, які користуються спеціальними умовами вступу, маючи лише позитивні оцінки вступних випробувань, що з одного боку забезпечує соціальну справедливість і доступність вищої освіти, а з іншого – не зумовлює підвищення прохідного конкурсного балу на бюджет (табл. 1).

По-п'яте, для рейтингування конкурсний бал множиться на галузевий коефіцієнт (до заяв із 1 та 2 пріоритетом), що з одного боку заохочує вступників обирати спеціальності, які за визначенням МОН України мають користуватись особливою підтримкою, а з іншого – зумовлює відсутність тенденції підвищення прохідного конкурсного балу на місця держзамовлення (табл. 1).

По-шосте, диференціація кількості місць держзамовлення та підвищувальних коефіцієнтів за галузями, які користуються особливою підтримкою держави, неефективно регулюють розподіл попиту за спеціальностями, оскільки між обсягами держзамовлення і кількістю вступників за спеціальностями спостерігається слабкий зв'язок (рис. 5).

Серед коефіцієнтів результативного фінансування ЗВО із якістю освіти найбільше корелює рівень працевлаштування випускників. Однак, зважаючи на те, що останні оприлюднені дані (2024 р.) відображають рівень працевлаштування випускників 2021 р., тобто, ще до розробки освітніх програм, за якими вони вчилися, і до впровадження нового механізму, то оцінити, чи запровадження фінансування за результатами сприяє зацікавленості ЗВО дбати про якість освітніх програм та їх відповідність вимогам ринку праці, поки немає можливості. Разом з тим, аналіз динаміки свідчить, що середнє значення показника по системі у 2024 році становило 55,69%, що більше, ніж у

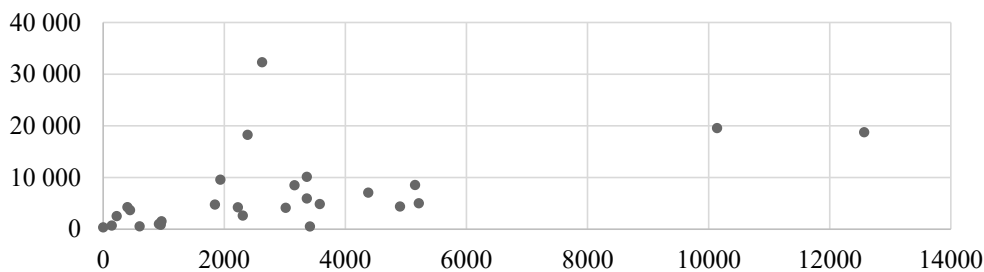

Рис. 5. Залежність кількості вступників до ЗВО України для здобуття освітнього ступеня бакалавра від обсягів держзамовлення за спеціальностями у 2024 р.
 Джерело: побудовано авторами за [11, 12, 23].

2022 р. (46,18%), але все ще не досягло довоєнного рівня (58,96%) – рис. 6. Структурно-динамічний аналіз ЗВО дає змогу зробити висновок, що рівень працевлаштування наблизився до довоєнного рівня тому, що у 2024 р. порівняно із 2022 р. збільшилась наповнюваність груп ЗВО з вищим рівнем працевлаштування (60–89,99%) і зменшилась з нижчим (40–49,99%).

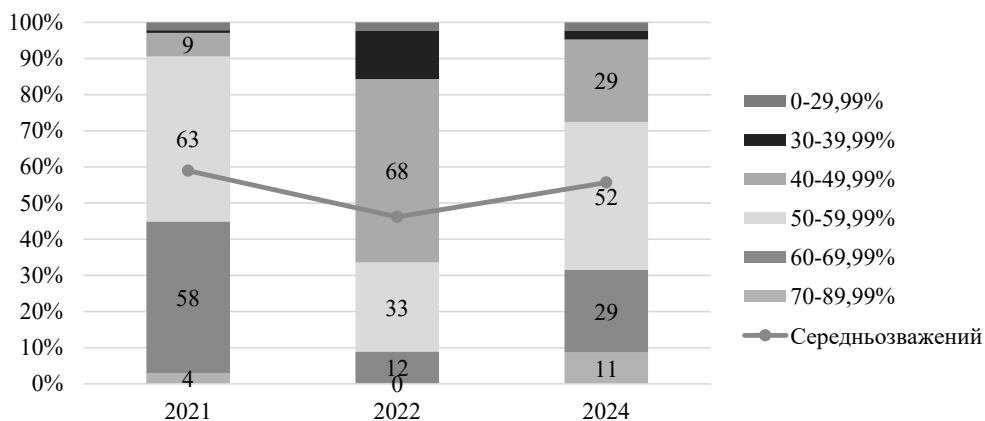

Рис. 6. Розподіл ЗВО України за рівнем працевлаштування випускників у 2021–2025 рр., %
 Джерело: побудовано авторами за [24].

Порівняльний аналіз рівня працевлаштування випускників за спеціальностями дає підстави стверджувати, що формування цього показника на основі даних Пенсійного фонду України (хоча слугує об’єктивним показником) не є коректним і придатним для визначення фінансування за результатами, оскільки його значення напряму не залежать від зусиль ЗВО покращувати якість освітніх програм та їх відповідність ринку праці, а, швидше, від реалістичності прогнозів попиту на випускників, які є основою визначення обсягів державного замовлення.

Вбачаємо, що умовами, коли рівень працевлаштування випускників може ефективно стимулювати ЗВО ініціювати освітні програми відповідно до запитів ринку праці, є підвищення реалістичності прогнозів МОН України про розвиток ринку праці, тісна комунікація про них із ЗВО, або збільшення частки фінансування за результатами загалом у загальних обсягах бюджетного фінансування ЗВО та частки фінансування залежно від працевлаштування зокрема, що супроводжуватиметься активізацією взаємодії ЗВО із реальними роботодавцями.

У формулі фінансування за результатами бракує показника фаховості науково-педагогічного персоналу, від якого залежить якість вищої освіти. Показник наукової діяльності, який введено в чинну формулу, лише опосередковано свідчить про рівень професіоналізму НПП, оскільки базується на питомих надходженнях від наукових та науково-технічних робіт за проектами міжнародного співробітництва і господарськими договорами, за результатами надання наукових послуг. Формальною ознакою фаховості НПП є наявність наукового ступеня і вченого звання, які мають у 2025 р. 69,7% і 53,3% НПП відповідно, що на 0,3 в.п. менше та на 2,3 в.п. більше порівняно із 2021 р. і свідчить про незначне покращення якості вищої освіти [11, 12].

Показник міжнародного визнання враховує місце ЗВО у міжнародних освітніх рейтингах, а також участь у проектах “Еразмус+”, що може опосередковано свідчити про покращення якості вищої освіти внаслідок включення до міжнародної конкуренції та міжнародної освітньої співпраці. За інформацією МОН України ЗВО [11, 12] останнім часом наростили міжнародну діяльність. Однак, кількість ЗВО у 1 із міжнародних рейтингів з місцем менше 1000, скоротилась, а у 3 одночасно з місцем менше 1000 хоча б в одному, дорівнює нулю, що свідчить про невелике покращення якості вищої освіти.

Показник масштабу у формулі розподілу фінансування за результатами стимулює ЗВО до збільшення кількості студентів за державним замовленням, відтак повторює за своїм змістом розрахунковий контингент, до якого він застосовується, з усіма негативними впливами на якість вищої освіти.

Резерв фінансування встановлюється МОН України індивідуально на спеціальні цілі, не стимулюючи підвищення якості, а лише запобігаючи її зниженню через непередбачувані обставини.

З 2024 р. частина державних коштів виділяється на гранти на навчання залежно від результатів НМТ тих здобувачів, які не зараховані на місця держзамовлення. У грантовому механізмі закладено 3 критерії:

- 1) бали з 2 предметів НМТ – рівень і сума гранту (150 або 140 балів – 1 рівень, 17 тис. грн у 2025 р., 170 балів – 2 рівень, 25 тис. грн);
- 2) спеціальність – можливість отримання гранту нижчого рівня, застосування підвищувального коефіцієнту до базової суми гранту для некон’юнктурних спеціальностей;
- 3) регіон – застосування коефіцієнту для збільшення суми гранту для ЗВО на прифронтових територіях [21].

Оскільки підставою для отримання гранту є успішність, то цей механізм не тільки збільшує доступність вищої освіти в Україні, а й загалом стимулює підвищення її якості: у 2024 р. гранти отримали 14190 осіб, у 2025 – 17000 осіб (2% студентів).

ЗВО України мають право надавати освітні послуги з оплатою за рахунок коштів фізичних чи юридичних осіб. З метою запобігання заниженню плати за навчання, а, отже, й якості вищої освіти, ЗВО зобов'язані встановлювати плату за навчання з урахуванням індикативної собівартості – середніх видатків із загального фонду держбюджету на навчання 1 розрахункового студента [25]:

- на кон'юктурні спеціальності (галузі знань В, С, D, F, G, H, I, J) – з 2022 і зараз не нижче 80% індикативної собівартості;
- на окремі кон'юктурні спеціальності (C1, C3, C7, D1-D9, I1, J2, J3) – не нижче 125% індикативної собівартості.

Оскільки розрив між середніми видатками на одного студента, який навчається за кошти бюджету або за контрактом, скоротився до 20% (рис.3), то можна зробити висновок, що загалом механізм індикативної собівартості запобіг демпінгу контрактних цін для залучення абітурієнтів. Однак, цей механізм породжує «маскування» демпінгу, коли ЗВО дотримуються мінімальної ціни формально, надаючи знижки і бонуси.

Разом з тим, застосування єдиного нормативу індикативної собівартості не враховує специфіку витрат, а, отже, специфіку формування якості окремих освітніх програм в межах окремих ЗВО. Відтак, для одних освітніх програм він може бути завищеним, а для інших – заниженим, частина витрат за більш витратними освітніми програмами (наприклад, G17 «Архітектура та містобудування») субсидується за рахунок менш витратних (C2 «Політологія»).

Оскільки механізм передбачає визначення єдиної індикативної собівартості для всіх спеціальностей ЗВО, то інституційні відмінності у структурі витрат природно зумовлюють міжінституційні відхилення індикативної собівартості (рис.7). В умовах цінової конкуренції за абітурієнтів, кількість і платоспроможність яких зменшується, вища індикативна собівартість ЗВО державної форми власності зумовлює більшу ціну за кон'юктурними спеціальностями і втрату абітурієнтів. При цьому механізм не чинить прямиї вплив на якість освітніх послуг. Оскільки ціни на ресурси в регіонах відрізняються, то регіональні відхилення індикативної собівартості (рис.7) також не можуть однозначно свідчити про крашу якість освітніх послуг.

Для того, щоб механізм індикативної собівартості не був механізмом обмеження демпінгу державних ЗВО, а й стимулював якісну конкуренцію ЗВО, важливо удосконалити його методику і передбачити єдину індикативну собівартість, а також коефіцієнти витрат та результатів: спеціальності (щоб враховували різницю у витратах на підготовку та пріоритетність для ринку праці), рівня, форми освіти, фаховості НПП, рівня працевлаштування випускників, міжнародної активності.

Висновки. Проведений аналіз підтверджує, що сучасний механізм фінансування не достатньо впливає на якість вищої освіти України, а місцями зумовлює її зменшення, оскільки забезпечує недостатній обсяг фінансування у розрахунку на студента, стимулює лише цінову, а не якісну конкуренцію серед ЗВО, часто забезпечує соціальну

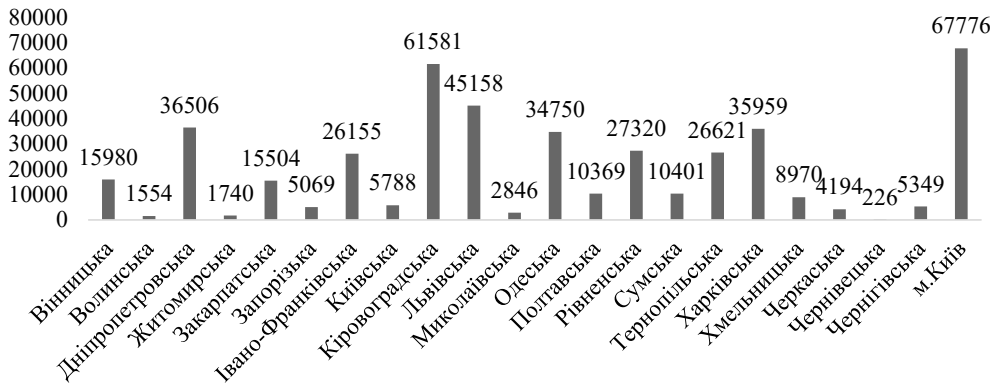

Рис. 7. Відхилення між максимальною і мінімальною індикативною собівартістю за регіонами України у 2025 р.

Джерело: побудовано авторами за [26].

справедливість, а не максимальну успішність вступників, не достатньо стимулює вступників обирати актуальні для інтересів економічної безпеки держави спеціальності, не враховує всі показники якості вищої освіти, які можна моніторити, зумовлює втрату конкурентних переваг державними ЗВО, а не підвищення якості освітніх послуг.

Сучасний механізм фінансування вищої освіти потребує удосконалення: збільшення частки фінансування за результатами діяльності з посиленням ваги коефіцієнта працевлаштування випускників та впровадженням коефіцієнта фаховості НПП, трансформування фінансування стабільної діяльності у грантове фінансування із збільшенням кількості грантових рівнів залежно від успішності та застосуванням коефіцієнтів спеціальності, врахування інституційного та регіонального факторів формування витрат для визначення індикативної собівартості.

Перспективи подальших досліджень. У подальшій роботі автори вважають за доцільне здійснити моделювання розширеного грантового фінансування, обґрунтування коефіцієнтів спеціальності, фаховості НПП, працевлаштування випускників, регіональної диференціації витрат.

Публікацію підготовлено за проектом «Вища освіта в умовах війни та повоєнного відновлення: детермінанти розвитку задля подолання загроз відтворенню людського капіталу» (номер державної реєстрації НР 0124U000351).

Список використаних джерел

1. Борисенко О.П. Фінансування вищої освіти як стратегічний напрям розвитку країни. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 9(39). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9\(39\)-200-210](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9(39)-200-210).
2. Гейко Л.М., Кузнєцова А.М. Проблеми фінансування вищої освіти в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. №9. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-03-02>.

3. Житар М.О. Фінансове забезпечення вищої освіти в Україні: проблеми ефективності та перспективи модернізації. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2025. №4(18). DOI: <http://doi.org/10.32750/2025-0412>.
4. Писарчук О.В. Система фінансування ЗВО України: ефективність використання ресурсів та виклики. *Управління змінами та інновації*. 2025. № 14. DOI: <https://doi.org/10.32782/СМІ/2025-14-17>.
5. Писарчук О.В. Оптимізація розподілу державного замовлення на підготовку фахівців у контексті ефективного фінансування вищої освіти. *Економіка і суспільство*. 2025. Випуск 73. DOI: <https://lnk.ua/gAASA7fHQ>
6. Сас С.П., Сновидович І.Г. Сучасні підходи до фінансування закладів вищої та професійної освіти України в контексті управління кар'єрою випускників. *Економіка та суспільство*. 2025. Випуск №79. DOI: <https://lnk.ua/caRbZAcnb>.
7. Скровольська Н.Я., Кобутяк А.Г., Карча В.Я. Особливості фінансування вищої освіти в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2025. Випуск №80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-14>.
8. Кириленко О., Малиняк Б. Видатки державного бюджету України на вищу освіту в світлі запровадження середньострокового планування. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 3. С. 152–168. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.152>.
9. Круглов В. В. Державно-приватне партнерство як інструмент модернізації системи вищої освіти в Україні. *Освітня аналітика України*. 2025. № 1 (33). DOI: 10.32987/2617-8532-2025-1-5-16.
10. Openbudget. Видатки Державного бюджету України. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table>.
11. Вища та фахова передвища освіта в Україні у 2024 році. Статистична інформація. Київ, 2025. URL: <https://lnk.ua/FnH2MzdH0>.
12. Міністерство освіти і науки України. Діяльність. Бюджет та закупівлі. Бюджет. Паспорти бюджетних програм. Звіт про виконання паспорта бюджетної програми 2201160. URL: <https://lnk.ua/TaCz5j6f9>
13. OECD (2025). Education at a Glance 2025: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing. URL: <https://doi.org/10.1787/1c0d9c79-en>.
14. Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності. Постанова КМУ від 24 грудня 2019 р. № 1146. URL: <https://lnk.ua/FRw1qCAVX>
15. Міністерство освіти і науки України. Розподіл коштів з державного бюджету між закладами вищої освіти. URL: <https://lnk.ua/XmA6s1nDs>
16. OECD (2025). The Financial Sustainability of Higher Education: Insights from Policy in OECD Countries. Paris: OECD Publishing. URL: <https://doi.org/10.1787/f544ccfe-en>.
17. Про затвердження Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2025 році. Наказ МОН України від 10.02.2025 № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0312-25#Text>.
18. Єдина державна електронна база з питань освіти. Кількість заяв, допущених до конкурсу, та їх середній конкурсний бал. URL: <https://vstup.edbo.gov.ua/statistics/requests-by-university/>
19. Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2024 році. Постанова КМУ від 28 червня 2024 р. № 760. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/760-2024-%D0%BF#Text>.
20. Моніторинг працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://lnk.ua/aS1rQEoWd>.

21. Деякі питання запровадження індикативної собівартості. Постанова КМУ від 3 березня 2020 р. № 191. URL: <https://lnk.ua/QIL1ZDXC6>.
22. Мінімальна вартість контрактного навчання. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://lnk.ua/o5GBQxzhS>.

References

1. Borysenko O.P. (2025) Finansuvannia vyshchoi osvity yak stratehichnyi napriam rozvytku krainy. Aktualni pytannia u suchasni nautsi. № 9(39). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9\(39\)-200-210](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9(39)-200-210) [in Ukrainian].
2. Heiko L.M., Kuznietsova A.M. (2023) Problemy finansuvannia vyshchoi osvity v Ukraini. Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia. №9. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-03-02> [in Ukrainian].
3. Zhytar M.O. (2025) Finansove zabezpechennia vyshchoi osvity v Ukraini: problemy efektyvnosti ta perspektyvy modernizatsii. Yevropeyskyi naukovyi zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsii. №4(18). DOI: <http://doi.org/10.32750/2025-0412> [in Ukrainian].
4. Pysarchuk O.V. (2025) Systema finansuvannia ZVO Ukrainy: efektyvnist vykorystannia resursiv ta vyklyky. Upravlinnia zminamy ta innovatsii. № 14. DOI: <https://doi.org/10.32782/CMI/2025-14-17> [in Ukrainian].
5. Pysarchuk O.V. (2025) Optymizatsiia rozpodilu derzhavnoho zamovlennia na pidgotovku fakhivtsiv u konteksti efektyvnoho finansuvannia vyshchoi osvity. Ekonomika i suspilstvo. Vypusk 73. DOI: <https://lnk.ua/gAASA7fHQ> [in Ukrainian].
6. Sas S.P., Snovydyvych I.H. (2025) Suchasni pidkhody do finansuvannia zakladiv vyshchoi ta profesiinoi osvity Ukrainy v konteksti upravlinnia karieroju vypusknikiv. Ekonomika ta suspilstvo. Vypusk №79. DOI: <https://lnk.ua/caRbZAcnb> [in Ukrainian].
7. Skrovolska N.Ia., Kobutiak A.H., Karcha V.Ia. (2025) Osoblyvosti finansuvannia vyshchoi osvity v umovakh viiny. Ekonomika ta suspilstvo. Vypusk №80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-14> [in Ukrainian].
8. Kyrylenko O., Malyniak B. (2022) Vydatky derzhavnoho biudzhetu Ukrainy na vyshchu osvitu v svitli zaprovadzhennia serednostrokovoho planuvannia. Visnyk ekonomiky. Vyp. 3. S.152–168. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.152> [in Ukrainian].
9. Kruhlov V. V. (2025) Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak instrument modernizatsii systemy vyshchoi osvity v Ukraini. Osvitnia analityka Ukrainy. № 1 (33). DOI: 10.32987/2617-8532-2025-1-5-16 [in Ukrainian].
10. Openbudget. Vydatky Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table> [in Ukrainian].
11. Vyshcha ta fakhova peredvyshcha osvita v Ukraini u 2024 rotsi. Statystychna informatsiia. Kyiv, 2025. URL: <https://lnk.ua/FnH2MzdH0> [in Ukrainian].
12. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Diialnist. Biudzhet ta zakupivli. Biudzhет. Paspорty biudzhетnykh prohram. Zvit pro vykonannia pasporta biudzhетnoi prohramy 2201160. URL: <https://lnk.ua/TaCz5j6f9> [in Ukrainian].
13. OECD (2025). Education at a Glance 2025: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing. URL: <https://doi.org/10.1787/1c0d9c79-en>.
14. Pro rozpodil vydatkiv derzhavnoho biudzhetu mizh zakladamy vyshchoi osvity na osnovi pokaznykiv yikh osvitnoi, naukovoї ta mizhnarodnoi diialnosti. Postanova KМУ vid 24 hrudnia 2019 r. № 1146. URL: <https://lnk.ua/FRwlqCAVX> [in Ukrainian].
15. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Rozpodil koshtiv z derzhavnoho biudzhetu mizh zakladamy vyshchoi osvity. URL: <https://lnk.ua/XmA6s1nDs> [in Ukrainian].

16. OECD (2025). The Financial Sustainability of Higher Education: Insights from Policy in OECD Countries. Paris: OECD Publishing. URL: <https://doi.org/10.1787/f544ccfe-en>.
17. Pro zatverdzhennia Poriadku pryiomu na navchannia dlia zdobuttia vyshchoi osvity v 2025 rotsi. Nakaz MON Ukrainy vid 10.02.2025 № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0312-25#Text> [in Ukrainian].
18. Iedyna derzhavna elektronna baza z pytan osvity. Kilkist zaiav, dopushchenykh do konkursu, ta yikh serednii konkursnyi bal. URL: <https://vstup.edbo.gov.ua/statistics/requests-by-university/> [in Ukrainian].
19. Pro derzhavne zamovlennia na pidhotovku fakhivtsiv, naukovykh, naukovo-pedahohichnykh ta robitnychykh kadriv, na pidvyshchennia kvalifikatsii ta perepidhotovku kadriv u 2024 rotsi. Postanova KMU vid 28 chervnia 2024 r. № 760. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/760-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
20. Monitorynh pratsevlashtuvannia vypusknnykiv zakladiv vyshchoi ta fakhovoi peredvyshchoi osvity. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://lnk.ua/aS1rQEoWd> [in Ukrainian].
21. Deiaki pytannia zaprovadzhennia indykatyvnoi sobivartosti. Postanova KMU vid 3 bereznia 2020 r. № 191. URL: <https://lnk.ua/QIL1ZDXC6> [in Ukrainian].
22. Minimalna vartist kontraktynoho navchannia. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://lnk.ua/o5GBQxzhS> [in Ukrainian].

THE MECHANISM OF FINANCING HIGHER EDUCATION AS A FACTOR IN IMPROVING ITS QUALITY

Iryna Roshchuk¹, Anna Roshchuk²

¹*National University of Water and Environmental Engineering,
11 Soborna Str., Rivne, 33028
e-mail: i.a.roshchuk@nuwm.edu.ua; ORCID: 0000-0002-3155-2727*

²*Minor Academy of Sciences in Rivne,
17 Symona Petliury Str., Rivne, 33028
e-mail: annar090909@gmail.com; ORCID: 0009-0002-8539-4338*

Abstract. The purpose of this article is to assess the impact of the mechanism of financing higher education in Ukraine on its quality. To achieve the goal, general scientific (generalization, comparison, structural-logical analysis), statistical (average values, grouping, series of dynamics, correlation analysis), as well as graphical methods of presenting the results of the study were used.

The results of the study showed that 1 student in Ukraine receives significantly less funding than in developed countries. During the war, the increase in this indicator was leveled by the influence of inflation, therefore, the relatively low quality of higher education in Ukraine did not increase significantly.

Public funding of higher education in Ukraine accounts for almost half of the total. Financing of stable activities is based on the previous year's expenses, which does not ensure equal access of higher education institutions (HEIs) to public resources, contradicts the practice of developed countries regarding "input funding", and causes a reduction in HEI funding. Funding based on performance depends on the contingent of students under the state order, which has little impact on the choice of specialty by applicants and is distributed between HEIs due to targeted placement - an opaque mechanism that reduces the average competitive score of applicants. The employment rate of graduates and international recognition stimulate HEIs to improve the quality of educational programs. However, the formula lacks an indicator of the professionalism of scientific and pedagogical staff, the level of which directly affects the quality of higher education. Grant

funding not only increases the accessibility of higher education in Ukraine, but also generally stimulates the improvement of its quality. However, it accounts for less than 2% of public funding, and the number of grant levels is insufficient to attract successful applicants.

Financing higher education at the expense of individuals or legal entities involves taking into account indicative cost. On the one hand, this mechanism prevents dumping of contract prices, and on the other hand, it generates “masking” of dumping, does not take into account institutional and regional factors of cost formation, and, therefore, does not affect the quality of individual educational programs, but reduces the competitive advantages of state-owned HEIs.

The conclusion is formulated that the mechanism of financing higher education in Ukraine does not sufficiently affect or leads to a decrease in its quality, and therefore needs to be improved: increasing the share of financing based on results, including employment of graduates, professionalism of NPE; transforming financing of stable activities into grant financing with an increase in the number of grant levels, taking into account institutional and regional factors of cost formation to determine indicative cost.

Keywords: higher education, educational services market, financing, financing of stable activities, financing based on performance, state order, grant, indicative cost, quality of higher education, price of educational services.

Стаття: надійшла до редакції 29.10.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

IMPLEMENTING EUROPEAN PRACTICES IN ACCESSIBLE TRANSPORT FOR TOURISM IN UKRAINE UNDER WARTIME CONDITIONS

Oresta Bordun¹, Pavlo Romaniv², Victotia Kizyma³

*Ivan Franko National University of Lviv,
41 Doroshenko Str., Lviv, 79000*

¹*e-mail: oresta.bordun@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0002-2003-2013*

²*e-mail: pavlo.romaniv@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0001-4540-0038*

³*e-mail: Viktoriya.Kizyma@lnu.edu.ua ORCID: 0009-0008-6867-8439*

Summary. *Accessible transport is a key prerequisite for the development of inclusive and sustainable tourism, ensuring equal opportunities for persons with disabilities and persons with reduced mobility. The purpose of this article is to analyze European and international practices in the organization of accessible transport for tourism and to assess the possibilities of their implementation in Ukraine, particularly in the context of the social challenges caused by the full-scale war. The study is based on the analysis of international regulatory documents, European Union legislation, standards of accessible tourism, reports of international organizations, and statistical data on the number and regional distribution of persons with disabilities in Ukraine. The article highlights the role of international and European institutions in shaping accessibility policies, examines stakeholder interaction in the organization of transport services for tourists with disabilities, and systematizes the requirements of ISO 21902:2021 regarding barrier-free tourism environments. The findings reveal significant disparities between European accessibility practices and the current state of transport accessibility in Ukraine, while also identifying positive developments related to digitalization and national monitoring initiatives. The practical significance of the study lies in defining priority directions for adapting European experience to the Ukrainian tourism sector, with a focus on coordinated stakeholder cooperation, regulatory harmonization, and the development of accessible transport infrastructure.*

Keywords: *persons with disabilities, barrier-free transport, accessible tourism, accessibility, transport company, transportation, transport equipment.*

Statement of the problem. Scientific interest in accessible transport for tourism has grown steadily, reflecting the recognition of this sector not merely as an economic domain, but as an important mechanism for promoting social inclusion and fostering personal development. Accessible transport plays a decisive enabling role in ensuring equal participation in tourism for persons with disabilities and persons with reduced mobility. In the 21st century, guaranteeing equal rights and opportunities for all people, regardless of disability, age, or health condition, has become a key societal challenge. In this context, tourism services must be adapted with

a primary focus on accessible transportation as the core element of the tourism experience, while adhering to the principles of universal design. Barrier-free transport ensures continuous mobility throughout the entire travel chain, providing access to destinations, attractions, and services without segregation or preferential treatment. Therefore, priority should be given to systematic improvements in transport infrastructure and services, as well as to ongoing monitoring of the mobility needs of persons with disabilities in tourism.

Analysis of recent research and publications. Analysis of recent research and publications foreign academic literature since the early 21st century demonstrates a growing focus on accessible transport and inclusive tourism, emphasizing the elimination of physical, informational, and social barriers. Bekiaris and Loukea conceptualize accessible tourism as a systemic phenomenon closely linked to transport infrastructure quality and universal service design [2, 3]. Numerous studies underline the importance of accessible public transport, including adapted buses, trains, and aviation services, as a prerequisite for tourism participation. Research by Elorduy and Gento analyze the impact of accessible transport on the competitiveness of tourist destinations [6]. Michalopoulos and Eichhorn emphasize the integration of digital accessibility and information systems to ensure a complete tourism experience [5]. Ukrainian scholars have addressed accessible tourism primarily from the perspective of destination accessibility and social inclusion. Khrushch and colleagues: Ivanova, Medvedskyi highlighted the essence of the key concepts of accessible and inclusive tourism, which provides an important theoretical basis for understanding transportation as a core component of tourism accessibility for people with disabilities [10]. The mechanism for interpreting foreign experience in the development of tourism for persons with disabilities in Ukraine is revealed in the Kovalska's work. This idea is further developed in the joint work of Kalutskyi, Kovalska, and Vychivskyi, who analyzed the level of accessibility of tourist sites with particular attention to transportation services and justified the importance of social projects aimed at improving transport accessibility in order to increase the participation of people with disabilities in tourism flows [9]. This perspective is continued by the study of Kovalska, Shchuka, Mikhailuk, Zagnibida, and Tkachenko, which emphasizes that the prospects of the national tourism market are closely linked to the development of comprehensive domestic tourism, within which transportation systems adapted for people with disabilities are a fundamental element [11].

Furthermore, Matviichuk and Chepurda argue that the development of domestic tourism requires the creation of an accessible environment, which directly includes barrier-free transport infrastructure and inclusive mobility services connecting tourist attractions, accommodation facilities, and destinations [13]. The latest work of Kovalska, Parchomenko, Zagnibida analyzed the current state, challenges, and prospects of organizing tourism and recreation for persons with disabilities in Ukraine [12]. However, despite extensive foreign research, the issue of implementing European accessible transport practices in Ukraine's tourism sector under wartime conditions remains insufficiently explored.

Statement of the task. The objective of this study is to analyze international and European systems for the equitable organization of transport in tourism and to assess the possibilities for implementing these practices in Ukraine.

Methods. The study applies a set of theoretical and empirical scientific research methods. In particular, the methods of analysis and synthesis were used to generalize European experience in organizing transportation for persons with disabilities in the tourism sector. The comparative method made it possible to compare European practices with the current state of transport accessibility in Ukraine. The statistical method was employed to analyze regional data on the number of persons with disabilities across the regions of Ukraine. In addition, the systemic approach and the method of generalization enabled the development of recommendations for the implementation of European experience under martial law conditions.

Presentation of the main material. According to the World Health Organisation (WHO) “Disabilities” is an umbrella term, covering impairments, activity limitations, and participation restrictions [19]. An impairment is a problem in body function or structure; an activity limitation is a difficulty encountered by an individual in executing a task or action; while a participation restriction is a problem experienced by an individual in involvement in life situations (table 1.)

Table 1

Types of passengers with reduced mobility

Type	Abreviation	Explanation
Visual Disability	BLND	Passengers with impaired sight or blind, with or without guide-dog.
Hearing Disability	DEAF	Passengers with impaired hearing, deaf or deaf-mute
Cognitive Disability	DPNA	Passengers with some kind of intellectual or development disability.
Motor Disability	WCHR	Passengers who can go up and down stairs, and also move around within the plane, but who need a wheelchair or other means for moving between the aircraft and the terminal, around the terminal itself or between airport arrival and departure points
Motor Disability	WCHS	Passengers who require help going up or down steps, who need a wheelchair or other means for moving between the aircraft and the terminal, around the terminal itself or between airport arrival and departure points, but who are selfsufficient for moving around inside the plane.
Motor Disability	WCHC	Completely immobile passengers, who can only move around in a wheelchair or other similar means and who need assistance at all times from the moment they come to the airport until they are seated on the plane, even in seats that are specifically for their situation.
Hidden disability	MAAS	Passengers who require assistance and are not included in any of the other categories.

Source: compiled by the authors based on [2]

According to the World Health Organization, disability is an umbrella concept encompassing impairments, activity limitations, and participation restrictions. In tourism, these limitations are most strongly manifested through transport barriers. Persons with disabilities represent approximately 16% of the global population, yet their participation in tourism is often constrained by inaccessible transport systems [20]. This is despite the

fact that, in the European Union (EU), persons with reduced mobility (PRMs) are accorded the same rights as all citizens to free movement, freedom of choice and nondiscrimination since the establishing the European Accessibility Act in 2015. EAA aims at harmonizing the fragmented national laws on accessibility that are being passed in order to implement the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (UNCRPD). The proposal intends to improve the EU Single Market for accessible products and services, while also creating new rights for citizens with disabilities, ensuring full access to services ranging from ICT products and services to banking, and, amongst others, transport.

International organizations play a key role in creating an inclusive tourism environment, especially in ensuring accessible transport for people with disabilities. Their work focuses on removing mobility barriers, promoting equal opportunities, and making universal accessibility an essential part of sustainable tourism.

At the global level, the leading organization in this field is the World Tourism Organization of the United Nations (UN Tourism). It is the UN's specialized agency responsible for promoting responsible, sustainable, and universally accessible tourism. Working with 160 Member States, along with associate and affiliate members, UN Tourism promotes tourism as a driver of economic growth, social inclusion, and environmental sustainability. The organization actively supports the integration of accessibility principles into national and global policies and highlights the role of tourism in reducing poverty, creating jobs, and achieving the United Nations Sustainable Development Goals, particularly those related to equality and accessible infrastructure [19].

At the European level, organizations such as the European Disability Forum (EDF) and the European Network for Accessible Tourism (ENAT) play an important role in ensuring accessible transport and tourism. The European Disability Forum is an independent non-governmental organization that represents the interests of around 80 million Europeans with disabilities. It brings together organizations of persons with disabilities from across Europe and advocates for the right to accessible transport and mobility as a foundation for equal participation in tourism and society [18].

ENAT is a non-profit association of organizations dedicated to advancing accessible tourism. By sharing expertise and practical experience, ENAT helps improve the accessibility of tourist information, transport systems, infrastructure, design, and services for people with different access needs. Its members develop and promote best-practice models that support the tourism industry in becoming more inclusive [17].

An important example of international cooperation is the joint work of UN Tourism, the ONCE Foundation, and UNE, together with ENAT, the International Air Transport Association (IATA), the International Union of Railways (UIC), the International Automobile Federation (FIA), and the Cruise Lines International Association (CLIA). In 2024, these organizations issued recommendations to tour operators, travel agencies, and travel agents on implementing the ISO 21902:2021 standard to ensure tourism services meet the accessibility needs of all customers [7]. Additional recommendations published in November 2024 focused on improving transport infrastructure, facilities, and services to ensure safe, reliable, and dignified travel for passengers with disabilities.

Overall, international and European organizations provide a comprehensive approach to developing accessible transport for tourism. Through policy advocacy, standard-setting, expert guidance, and cross-sector partnerships, they play a crucial role in ensuring that people with disabilities can travel safely, independently, and on equal terms with others.

At the level of the European Union, accessibility in long-distance and international transport is the most comprehensively regulated area, largely due to the existence of separate directives covering each mode of long-distance travel. This clearly illustrates the strong influence EU legislation can have on advancing inclusive transport systems. However, the full impact of these measures has not yet been fully realised. Certain exemptions related to staff training under Regulation (EU) No 181/2011 for bus and coach services remained in force until 2018, while most sector-specific directives have only recently been fully transposed into the national legal frameworks of Member States. It is expected that the introduction of regulation on multimodal transport hubs, together with the implementation of the European Accessibility Act, will complete the overall regulatory framework for transport accessibility, provided that staff training requirements are consistently included across all single-mode regulations.

In contrast, local transport systems are primarily governed at national, regional, or even municipal levels, resulting in significant disparities in accessibility across the EU. Smaller Member States and major urban centres often demonstrate high standards of accessibility, whereas certain countries and many rural areas remain insufficiently adapted for people with reduced mobility. Although the European Commission's Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion (DG EMPL) highlights best practices through the annual Access City Award, a considerable number of cities and regions continue to experience low levels of accessibility in local transport.

Given the nationally specific nature of local transport governance, improvements could be achieved through coordinated national policies and incentive-based measures. These may include targeted award schemes or the incorporation of accessibility requirements as a mandatory criterion for granting a city the status of a "smart city." A further step in this direction was taken in 2018, when the European Commission's Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs (DG GROWTH) launched the "European Capitals of Smart Tourism" initiative, within which accessibility criteria play a significant role in the evaluation process [4].

In the European Union, accessibility in long-distance and international transport is regulated through sector-specific directives and regulations, supported by the European Accessibility Act. International organizations such as UN Tourism, the European Disability Forum, and the European Network for Accessible Tourism play a central role in promoting accessible transport through policy guidance, standard-setting, and stakeholder cooperation. A practical illustration of integrated accessible transport policy is provided by the city of Barcelona, where adapted public transport, accessible taxis, and comprehensive digital mobility information form the basis of inclusive tourism. Barcelona prioritizes inclusive tourism by placing accessible transportation at the center of its accessibility strategy. In addition to addressing architectural barriers, the city focuses on eliminating communication

obstacles that may arise during travel, including visual and auditory challenges within transport systems. Key initiatives include the widespread use of adapted public transport vehicles, accessible taxi services, and clearly structured mobility information for travelers with disabilities. Digital accessibility platforms provide detailed data on the accessibility of transport services, routes, and connections to tourist attractions, as well as information on potential barriers. In particular, the Turisme de Barcelona website offers comprehensive guidance on accessible mobility, enabling users to identify transport options and tourist sites according to specific needs, such as physical or sensory impairments, thereby ensuring a seamless and independent travel experience [6].

The organization of transportation for people with disabilities requires close cooperation between multiple stakeholders, each of whom plays a specific and interconnected role in ensuring accessibility, safety, and comfort throughout the travel process. The tourism company acts as a coordinator that plans and organizes travel experiences while taking into account the individual needs of travelers with disabilities, selecting accessible transport options, providing accurate information about accessibility levels, and ensuring smooth communication between transport providers and other service partners.

Stakeholders in the organization of transportation for persons with disabilities: Tourism company, Auto transport company, Local public transport, DMO, Railway company, Airline company, social organizations (Fig. 1).

Fig. 1. Stakeholders in the organization of transportation for persons with disabilities.

Source: compiled by the authors

The auto transport company is responsible for providing adapted vehicles, such as low-floor buses or cars equipped with lifts and ramps, to ensure safe and comfortable transportation, maintaining vehicles in accordance with accessibility standards, and training drivers to assist passengers with disabilities properly. Local public transport plays a key role in ensuring everyday mobility within cities and regions by adapting vehicles, routes, and stops to the needs

of people with reduced mobility, integrating accessible services into the general transport system, and offering clear information about schedules and accessible routes.

The railway company ensures accessibility for long-distance and regional travel by adapting stations, platforms, and trains, providing assistance during boarding and alighting, implementing advance assistance booking systems, and training staff to support passengers with disabilities.

The airline company is responsible for organizing specialized services for passengers with disabilities, including assistance at airports, priority boarding, and safe transport of mobility aids, while coordinating closely with ground handling services to ensure a seamless travel experience. Social organizations play an essential role by representing the interests of people with disabilities, providing expert insights into real user needs, monitoring the quality and accessibility of transport services, and contributing to the development of standards, guidelines, and training programs that promote inclusive transportation.

The destination management organization contributes by coordinating stakeholders at the destination level, supporting the development of accessible transport infrastructure, promoting the destination as inclusive, and collecting and disseminating information about available accessible transport services. lack of a unified accessibility management model and standardized data exchange between stakeholders significantly reduces the effectiveness of existing initiatives.

An analysis of the best cities in Europe, where inclusive tourism is widely implemented, shows that tourism businesses must control the entire chain of service provision for people with disabilities, as there is no single management model in barrier-free environment (Tabl.2.)

Table 2

Responsibilities of stakeholders in barrier-free environments

Type of organization	Responsibilities				
	Training staff for accessible service	Engage responsible person for digitalization information about accessibility	Audit destinations and companies, according to technical criteria defined in international standards	Provide technical equipment for accessible service	Ensure all accessible services from pre-planning to the end of the trip
Transport companies	+	+	-	+	-
Local public transport	+	+	-	+	-
DMO	-	+	+	-	-
Tourism companies	+	+	+	+	+
Social organizations	+	+	+	+	-

Source: compiled by the authors

Accessible transport for tourism requires coordinated action by multiple stakeholders, including transport companies, local public transport authorities, railway and airline operators, destination management organizations, tourism enterprises, and social organizations. While each stakeholder contributes specific elements of accessibility, tourism enterprises occupy a unique coordinating position, as they are capable of integrating transport, accommodation, attractions, and information services into a single accessible tourism product.

Tourism companies emerge as key coordinators within the accessibility framework, as they demonstrate higher compliance with international requirements related to staff training, accessibility audits, and full-cycle service provision from trip planning to completion. However, their effectiveness is directly dependent on the accessibility level of transport systems and public infrastructure, which remains fragmented across regions. Social organizations play a crucial advisory and monitoring role, contributing expertise, advocacy, and quality control, yet their potential is underutilized in formal decision-making and transport governance processes.

According to the recommendations for tour operators, travel agencies, and travel agents outlined in ISO 21902:2021 *Tourism and related services – Accessible tourism for all – Requirements and recommendations*, the foundation of accessible tourism lies in the systematic creation of barrier-free environments. This process requires ensuring accessibility across physical spaces, digital platforms, or a combination of both, supported by continuous accessibility adjustments and quality control mechanisms [4].

Tourism enterprises are expected to guarantee barrier-free access to their offices and service areas, including furniture, equipment, and sanitary facilities, as well as to provide accessible internal routes supported by clear and understandable signage. An essential component of accessibility management is the development and implementation of maintenance, evacuation, and safety plans designed by qualified accessibility specialists, ensuring the safety and dignity of persons with disabilities within built environments.

Equal importance is given to information accessibility. Tourism enterprises must provide printed and digital materials in accessible formats, ensure that websites and online booking systems comply with accessibility requirements, and publish detailed access guides describing the accessibility features of their premises and services. Inclusive employment practices, including the recruitment of staff with disabilities and cooperation with suppliers that apply inclusive labor policies, further strengthen the accessibility of tourism services.

In addition to adapting their own operations, tourism enterprises play a coordinating role within the accessible tourism system. This includes promoting and selling accessible tourism experiences that meet the needs of diverse client groups, as well as cooperating with tour operators who develop accessible products based on field research and professional accessibility audits. To ensure service quality, tourism enterprises should engage certified accessibility experts to train staff, require all agents to complete basic disability awareness training, and provide opportunities for advanced professional development.

Furthermore, tourism enterprises are responsible for assessing the accessibility of their partners and vendors in accordance with international standards, formalizing cooperation through contracts with tour operators and transport companies that provide inclusive transportation. The creation of dedicated marketing resources for accessible tourism products

allows for consistent, accurate, and reliable communication, eliminating the need for individual agents to independently generate accessibility-related content.

Overall, the implementation of ISO 21902:2021 demonstrates that tourism enterprises are uniquely positioned to integrate physical, digital, organizational, and transport-related accessibility into a single, coherent service system, thereby ensuring comprehensive and continuous accessible tourism experiences for persons with disabilities.

During the full-scale war in Ukraine, the number of people with disabilities has increased significantly – by approximately 600,000. While at the beginning of 2022 there were about 2.8 million such people, now this figure has reached 3.4 million. Since the beginning of this year alone, 5,000 Ukrainians have received prostheses, and the state budget has allocated an additional billion hryvnia for modern, highly functional prosthetics [8].

According to Social Protection data, the highest numbers of persons with disabilities reside in the following regions of Ukraine: Lviv Oblast (223,141 people), Dnipropetrovsk Oblast (173,211 people), Odesa Oblast (164,527 people), Kharkiv Oblast (152,532 people), Khmelnytskyi Oblast (151,141 people), and the city of Kyiv (159,540 people). Meanwhile, the lowest numbers are found in Kherson Oblast (39,180 people), Luhansk Oblast (41,033 people), Kirovohrad Oblast (59,695 people), Chernivtsi Oblast (60,056 people), and Sumy Oblast (61,474 people) (Figure 2).

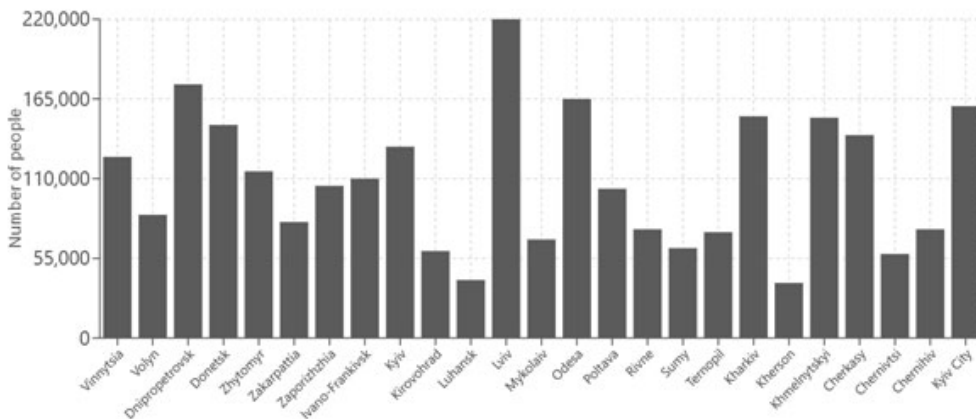

Fig. 2. Numbers of persons with disabilities by regions of Ukraine, 2023.

Source: compiled by the authors based on statistical data Social Protection of the Population of Ukraine [16]

Among the total number of disabled people, the number of people who have been wounded in the war is growing rapidly. Based on the chart, Kyiv Oblast shows the highest number of people who became disabled due to war injuries, with approximately 11,000 individuals and also Kyiv oblast has 9,000 people. Kharkiv Oblast has 7550 peoples and next Cherkasy, Odessa, Poltava, Zhytomyr Oblasts also report significant figures, with around 5,000 people respectively. On the opposite side, has the lowest number of war-related disabilities, with less than 1,000 people Kherson and Mykolaiv oblasts (Fig. 3).

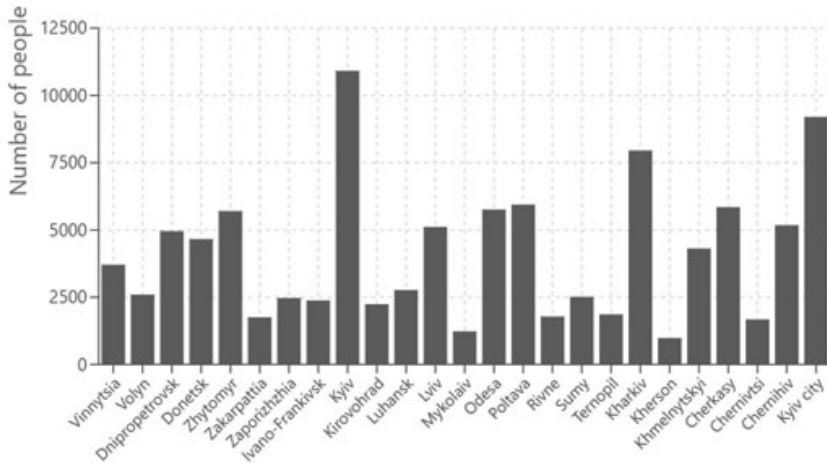

Fig 3. Persons with war-inflicted disabilities by regions of Ukraine, 2023

Source: compiled by the authors based on statistical data Social Protection of the Population of Ukraine [16]

By aligning with the above-mentioned global and European initiatives aimed at ensuring equal rights for all participants in tourism-related mobility, Ukraine has committed to the principles of inclusive and barrier-free travel. A key practical step in this process has been the nationwide monitoring and digitization of barrier-free facilities as part of the Action Plan for the National Strategy for the Creation of a Barrier-Free Environment by 2030, jointly implemented by the Ministry of Community and Territorial Development of Ukraine and the Ministry of Digital Transformation [15]. This monitoring includes transport infrastructure of critical importance for tourism mobility, particularly railway facilities such as stations, which play a central role in ensuring accessible long-distance and domestic travel for persons with disabilities. The resource contains the results of nationwide monitoring and assessment of the level of accessibility of facilities in communities and is an important component of the digitalization of this process (Fig.4).

The results of monitoring and assessing the level of accessibility of facilities and services throughout the country have now been collected and systematized in the form of open data. As of today, the dataset contains more than 70,000 facilities: from streets and residential buildings to schools, hospitals, shelters, shops, pharmacies, public transport stops, parks, banks, and social services. These are elements of the urban and rural environment that people encounter on a daily basis, providing a comprehensive picture of the level of accessibility of a range of facilities in a particular community. At the same time, the open data set does not include information about objects that cannot be disclosed for security reasons. The Barrier-Free Map was created and published in accordance with current legal requirements and security restrictions, which is particularly important in the context of martial law [14].

Both local and long-distance transport systems suffer from a lack of comprehensive and harmonised information regarding the accessibility of vehicles, stations, and transport

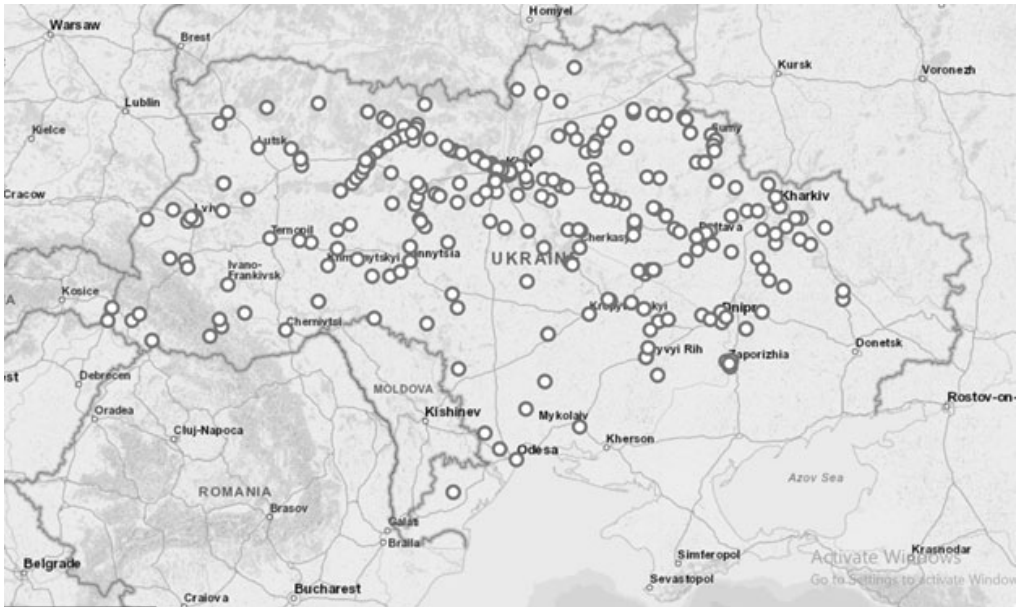

Fig 4. The Barrier-Free Map of train station in Ukraine (2025)

Source: compiled by the authors based on statistical data of Ministry of Community and Territorial Development of Ukraine State Web Portal [14]

networks. Available data are often limited to individual transport modes or specific cities and regions. In the context of growing demand for seamless, integrated, and cross-border mobility, the provision of accessibility information through a single, user-friendly interface becomes essential. Achieving this requires coordinated and harmonized procedures at local, regional, national, and European levels to ensure data reliability, continuous updates, and compliance with minimum Quality of Service (QoS) standards.

Conclusions and prospects for further research. The theoretical analysis of international and European approaches to accessible tourism demonstrates that transportation plays a decisive role in ensuring equal participation of persons with disabilities in tourism activities. Accessibility is not limited to individual facilities or services but represents a continuous mobility chain, in which transport infrastructure, information accessibility, and coordinated stakeholder interaction are equally important. The European model of accessible tourism is based on shared responsibility among transport operators, tourism companies, destination management organizations, and social institutions, with clearly defined functions and quality standards.

The practical applicability of these principles to the Ukrainian context reveals both opportunities and systemic gaps. The analysis confirms that the absence of a unified accessibility management model and standardized data exchange between stakeholders significantly reduces the effectiveness of existing initiatives. While Ukraine has formally aligned with international and European accessibility principles, practical implementation remains sector-specific rather than integrated. The monitoring of barrier-free facilities, including railway stations and other

key transport hubs, represents an important step toward evidence-based planning; however, its impact depends on the systematic update of collected data for infrastructure adaptation, staff training, and service coordination in tourism-related transport.

Thus, the transition from theoretical accessibility principles to practical implementation in Ukraine requires a shift from isolated measures toward a coordinated, transport-centered model of accessible tourism. Such a model should prioritize accessible transport as the backbone of tourism mobility, supported by harmonized standards, digital accessibility tools, and clearly assigned stakeholder responsibilities.

Therefore, while there is no single model for managing barrier-free transport in Ukraine, travel companies can act as organizations to provide transportation for people with disabilities to tourist destinations, ensuring a complete tourist cycle for their customers. Further research should focus on developing a unified transport-centered model of accessible tourism adapted to Ukraine's post-war recovery.

References

1. Barrier-free access to cultural heritage sites: research on practices in other countries 2025 URL: <https://mcs.gov.ua/wp-content/uploads/2025/11/prezentacziya.pdf>.
2. Bekiaris, E., Loukea, M., Spanidis, P., Ewing, S., Denninghaus, M., Ambrose, I., Veitch, C. (2018). Research for TRAN Committee – transport and tourism for persons with disabilities and persons with reduced mobility. European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/617465/IPOL_STU\(2018\)617465_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/617465/IPOL_STU(2018)617465_EN.pdf).
3. Bekiaris, E., Loukea, M., Panou, M., Földesi, E. and Jammes, T. (2020). Seamless Accessibility of Transportation Modes and Multimodal Transport Across Europe: Gaps, Measures and Best Practices. Towards User-Centric Transport in Europe 2: Enablers of Inclusive, Seamless and Sustainable Mobility, pp.43-59.
4. CenterSmartTourism. Tourism for people with disabilities. 2025 URL: <https://centersmarttourism.world/news/trends/tourism-for-people-with-disabilities/>
5. Eichhorn, V., Michopoulou E. (2008). Enabling Access to Tourism through Information Schemes? URL: <https://doi.org/10.1016/J.ANNALS.2007.07.005>.
6. Elorduy, J.L. and Gento, A.M. (2024). Public Transport and Accessible Tourism: Analysis in a Spanish UNESCO World Heritage City. *Journal of Urban Planning and Development*, 150(1), p.05023049.
7. ISO 21902:2021 Tourism and related services – Accessible tourism for all – Requirements and recommendations (English original), URL: <https://www.iso.org/standard/72126.html>. UNE-ISO 21902:2021.
8. How many people with disabilities are there in Ukraine in 2025 URL:<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20251203-yaka-kilkist-lyudej-z-invalidnistyu-v-ukrayini-u-2025-roczni/>
9. Kalutskyi I. F., Kovalska L. V., Vychivskyi P. P. (2017). Rozvytok turyzmu dlia nepovnospravnykh v Ukraini. *Heohrafiia ta turyzm*. Kyiv. Vyp. 36. № 364. 38–54. URL: <http://www.geolgt.com.ua/images/stories/zbirnik/vipusk36/v364.pdf>. (In Ukrainian).
10. Khrushch Yu.M., Ivanova V.M., Medvedskyi R.S. (2017). Turyzm dlia invalidiv: suchasni pidkhody do vyznachennia poniattia. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia Heohrafichni nauky*. Vyp. 6. 206–211. URL: <https://surl.li/zjfpmy>. (In Ukrainian).

11. Kovalska, L., Shchuka, H., Mikhailuk, A., Zagnibida, R., & Tkachenko, T. (2020). Development of tourism is in the epoch of economically politically reforms and war in Ukraine. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 29(1), 94–101. <https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112009>. (In Ukrainian).
12. Kovalska L., Parkhomenko O., Zahnybida R. (2025) Features of tourism development for persons with disabilities during the war in Ukraine. *Heohrafiia ta turyzm*. <https://doi.org/10.17721/2308-135X.2025.79.11-22>.
13. Matviichuk L.Iu., Chepurda L.M. (2020). Formuvannia dostupnogo seredovyscha inkluzyvnoho turyzmu. *Ekonomichni forum*. 2. 74–80. URL: <https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/3191/1/113--3~1.PDF>. (In Ukrainian).
14. Monitoring and assessment of the degree of accessibility of physical environments for persons with disabilities (2025) URL: <https://data.gov.ua/dataset/38997a1f-2e86-4bd7-9054-cd9cd206d825>.
15. Resolution No. 537 of 26 May 2021 on approval of the procedure for monitoring and assessing the level of barrier-free accessibility of physical environment objects and services for persons with disabilities. (2021) Cabinet of Ministers of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
16. State Statistics Service of Ukraine 2023. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/10/zb_szn_2022.pdf.
17. The European Network for Accessible Tourism (ENAT). URL: <https://www.accessibletourism.org>.
18. The European Disability Forum. URL: www.edf-feph.org.
19. UN Tourism. URL: <https://www.untourism.int/about-us>.
20. World Health Organization. URL: https://www.who.int/health-topics/disability#tab=tab_1.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ТУРИЗМІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ореста Бордун¹, Павло Романів², Вікторія Кізіма³

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
79000, Львів, вул. Дорошенка, 41,*

¹*e-mail: oresta.bordun@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0002-2003-2013*

²*e-mail: pavlo.romaniv@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0001-4540-0038*

³*e-mail: Viktoriya.Kizyma@lnu.edu.ua ORCID: 0009-0008-6867-8439*

Анотація. Доступний транспорт є ключовою передумовою розвитку інклюзивного та сталого туризму, забезпечуючи рівні можливості для осіб з інвалідністю та осіб з обмеженою мобільністю. Метою статті є аналіз європейських і міжнародних практик організації доступного транспорту для туризму та оцінка можливостей їх упровадження в Україні, зокрема в умовах соціальних викликів, спричинених повномасштабною війною. Дослідження ґрунтується на аналізі міжнародних нормативно-правових документів, законодавства Європейського Союзу, стандартів доступного туризму, звітів міжнародних організацій, а також статистичних даних щодо чисельності та регіонального розподілу осіб з інвалідністю в Україні. У статті висвітлено роль міжнародних і європейських інституцій у формуванні політики доступності, проаналізовано взаємодію зацікавлених сторін в організації транспортних послуг для туристів з інвалідністю та систематизовано вимоги стандарту ISO

21902:2021 щодо безбар'єрного туристичного середовища. Результати дослідження засвідчують наявність суттєвих розбіжностей між європейськими практиками забезпечення доступності та сучасним станом транспортної доступності в Україні, водночас виявляючи позитивні зрушення, пов'язані з цифровізацією та впровадженням національних ініціатив моніторингу. Практичне значення дослідження полягає у визначенні пріоритетних напрямів адаптації європейського досвіду до туристичної галузі України з акцентом на скоординовану взаємодію стейкхолдерів, гармонізацію нормативно-правової бази та розвиток доступної транспортної інфраструктури.

Ключові слова: особи з інвалідністю, безбар'єрний транспорт, доступний туризм, доступність, транспортна компанія, перевезення, транспортне обладнання.

Стаття: надійшла до редакції 01.11.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ЯК НАУКА. ТЕОРІЯ, ПОЛІТИКА І ПРАКТИКА

<i>Остан Ватаманюк, Соломія Кудин.</i> Ефект якорування у поведінковій економіці: практичні аспекти.....	3
<i>Ірина Мойсеєнко.</i> Інноваційне лідерство формування фінансової незалежності України	16
<i>Олександр Задоя.</i> Інституційна якість як детермінанта вибору соціально-економічної моделі: європейський досвід та уроки для України	33
<i>Мирослав Кульчицький, Марія Рубаха, Андрій Габа.</i> Фінансова автономія місцевого самоврядування в Україні: інвестиційний потенціал, перспективи та виклики.....	42
<i>Наталія Лутчин, Степан Васьків, Сергій Гуменюк.</i> Розвиток агрологістики України та її економіко-правове регулювання в умовах війни.....	54

КІЛЬКІСНІ МЕТОДИ В ЕКОНОМІЦІ. ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА

<i>Василь Приймак, Ольга Голубник, Софія Палій.</i> Прогнозування електроспоживання з урахуванням сезонності для підвищення ефективності управління енергосистемою регіону.....	66
<i>Семен Матковський, Олександр Пащенко.</i> Статистичний аналіз ринку депозитів фізичних осіб в Україні в умовах війни та цифрової трансформації економіки	79
<i>Ростислав Малинич, Ольга Гринькевич.</i> Статистичні межі і структура ІТ-індустрії в економічному аналізі людського капіталу: національні та міжнародні підходи.....	91
<i>Віктор Тригуба.</i> Економіко-аналітична оптимізація процесу екструзії алюмінію на основі моделювання браку та енергоефективності.....	106
<i>Тарас Панчишин, Остап Гнатів.</i> Джерела і напрями використання відкритих даних у підвищенні інвестиційної привабливості територіальних громад України.....	118

СУЧАСНІ МЕТОДИ ОБЛІКУ, АУДИТУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ

<i>Наталія Струк, Анастасія Івахів.</i> Інноваційна трансформація обліково-аналітичного забезпечення експортно-імпоротної діяльності підприємств в умовах розвитку інформаційних технологій.....	129
--	-----

<i>Мар'яна Вуклюк, Андрій Біновський.</i> Моніторинг фіскальної підтримки суб'єктів аграрної сфери України.....	146
<i>Юрій Мискін, Алла Савченко, Наталія Гуріна.</i> Концептуальні засади обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств	161
<i>Ігор Охріменко, Інна Райковська.</i> Цифровізація бухгалтерського обліку малих підприємств: оцінювання ефективності та вплив на управлінську аналітику	176

ПІДПРИЄМНИЦТВО. МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

<i>Юрій Максимець, Сергій Шишко, Богданна Косович.</i> Багатокритеріальна класифікація методів оцінювання конкурентоспроможності підприємств..	190
<i>Анастасія Терендій.</i> Типологія та детермінанти споживчої поведінки домогосподарств на продовольчому ринку України.....	202
<i>Мар'яна Мельник, Олександра Банах.</i> Аксіологічні виклики підприємницької культури в умовах війни.....	212
<i>Ірина Лещух.</i> Трансформація підприємницької активності в обласних центрах України в умовах воєнного часу	224
<i>Ольга Левицька, Маріанна Павлишин, Євгенія Бурак.</i> Оцінювання ефективності рекламних витрат підприємств торгівлі	233
<i>Марта Барна.</i> Стратегічні вектори трансформації туристичного підприємництва: синергія підприємницької культури, соціальної відповідальності та інновацій у контексті сталого розвитку...	245

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ

<i>Наталія Самолюк, Андрій Олійник.</i> Зовнішня освітня міграція молоді України: міграційні наміри та чинники вибору навчання за кордоном	256
<i>Марія Бачинська, Світлана Сас.</i> Проблемні аспекти функціонування регіональних ринків праці карпатського регіону України та інструментарій їх подолання.....	271
<i>Ірина Роцик, Анна Роцик.</i> Механізм фінансування вищої освіти як чинник підвищення її якості	282
<i>Oresta Bordun, Pavlo Romaniv, Victotia Kizyma.</i> Implementing european practices in accessible transport for tourism in Ukraine under wartime conditions	297

CONTENTS

ECONOMICS AS A SCIENCE. THEORY, POLICY AND PRACTICE

<i>Ostap Vatamaniuk, Solomia Kudyn.</i> The anchoring effect in behavioral economics: practical facets	3
<i>Iryna Moiseenko.</i> Innovative leadership in shaping Ukraine's financial independence	16
<i>Oleksandr Zadoia.</i> Institutional quality as a determinant of socio-economic model choice: European experience and lessons for Ukraine	33
<i>Myroslav Kulchytskyy, Mariya Rubakha, Andrii Haba.</i> Financial autonomy of local authorities in Ukraine: investment potential, prospects, and challenges	42
<i>Natalia Lutchyn, Stepan Vaskiv, Serhiy Humenyuk.</i> Agrologistics development in Ukraine: economic and legal regulation under conditions of war	54

QUANTITATIVE METHODS IN ECONOMICS. DIGITAL ECONOMY

<i>Vasyl Pryimak, Olga Holubnyk, Sofiia Palii.</i> Forecasting of electricity consumption taking into account seasonality to increase the efficiency of regional energy system management	66
<i>Semen Matkovskyy, Oleksandr Pashchenko.</i> Statistical analysis of the household deposit market in Ukraine under conditions of war and digital transformation of the economy	79
<i>Rostyslav Malynych, Olha Hrynkevych.</i> Statistical boundaries and the structure of the IT industry in the economic analysis of human capital: national and international approaches	91
<i>Viktor Tryhuba.</i> Improvement of the aluminum extrusion process considering economic effectiveness and esg-sustainability of production.....	106
<i>Taras Panchyshyn, Ostap Hnativ.</i> Sources and directions of open data use in improving the investment attractiveness of territorial communities of Ukraine	118

MODERN METHODS OF ACCOUNTING, AUDIT AND TAXATION

<i>Nataliya Struk, Anastasiia Ivakhiv.</i> Innovative transformation of accounting and analytical support for export and import activities of enterprises in the context of information technology development.....	129
<i>Mariana Vykliuk, Andriy Blinovskyy.</i> Monitoring of fiscal support for agricultural entities in Ukraine.....	146
<i>Yurii Myskin, Alla Savchenko, Nataliia Hurina.</i> Conceptual foundations of accounting and analytical support for risk-oriented management of enterprises' foreign economic activity.....	161

<i>Ihor Okhrimenko, Inna Raikovska.</i> Digitalization of accounting in small enterprises: evaluation of efficiency and impact on management analytics	176
--	-----

ENTREPRENEURSHIP. MANAGEMENT AND MARKETING

<i>Yuriy Maksymets, Serhii Shyshko, Bogdana Kosovych.</i> Multicriteria classification of methods for assessing enterprise competitiveness	190
<i>Anastasiia Terendii.</i> Typology and determinants of household consumer behavior in the food market of Ukraine.....	202
<i>Maryana Melnyk, Oleksandra Banakh.</i> Axiological Challenges of Entrepreneurial Culture under Conditions of War.....	212
<i>Iryna Leshchukh.</i> Transformation of Entrepreneurial Activity in Regional Capital Cities of Ukraine under Wartime Conditions.....	224
<i>Olga Levytska, Marianna Pavlyshyn, Yevhenia Burak.</i> Evaluating the effectiveness of advertising expenses of trading companies	233
<i>Marta Barna.</i> Strategic vectors of tourism entrepreneurship transformation: synergy of culture, responsibility, and innovation in the context of sustainable development.....	245

SOCIAL ECONOMY AND POLICY.

INTERDISCIPLINARY RESEARCH IN ECONOMICS

<i>Nataliia Samoliuk, Andriy Oliinyk.</i> External educational migration of Ukrainian youth: migration intentions and factors influencing the choice of studying abroad.....	256
<i>Mariya Bachynska, Svitlana Sas.</i> Roblem aspects of the functioning of regional labor markets in the carpathian region of Ukraine and tools for overcoming them.....	271
<i>Iryna Roshchuk, Anna Roshchuk.</i> The mechanism of financing higher education as a factor in improving its quality	282
<i>Oresta Bordun, Pavlo Romaniv, Victotia Kizyma.</i> Implementing european practices in accessible transport for tourism in Ukraine.....	297